

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI

OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE “DELİ”
FİGÜRLERİNİN TASVİR ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİLEK DEVECİ BİLGİLİ
130301003

Danışman

Prof. Dr. F. Banu MAHİR

İstanbul 2016

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI (MİNYATÜR) ANASANAT DALI

OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE “DELİ” FİGÜRLERİNİN TASVİR ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİLEK DEVECİ BİLGİLİ
130301003

DÜZELTİLMİŞ TEZ

Bu tez 08.04.2016 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. F. Banu

MAHİR

(Başkan)

Yrd. Doç. M. Nasuhi

ÇELEBİ

(Üye)

Yrd. Doç. Dr. Ülkü

GEZER

(Üye)

BEYAN

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı (Minyatür) Programında “Osmanlı Minyatürlerinde “Deli” Figürlerinin Tasvir Analizi” isimli yüksek lisans tezimin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başka eserlerden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin herhangi bir kısmının bu üniversitede ya da başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Dilek DEVECİ BİLGİLİ

8 Nisan 2016

DÜZELTME METNİ

1. İzin belgesi ile ilgili kurumlardan istenilen yazmaların görselleri, bilgi ve çizimleri teze eklenmiştir.
2. Eser, Eser Raporu, Şekil ve Tablo Eklenmiştir.
3. Değerlendirme ve Sonuç bölümleri genişletilmiştir.

ÖZET

Osmanlı ordu teşkilatının eyalet askerlerine mensup olan “Deli” birlikleri, sınır muhafızları olarak görev yaptıkları gibi; savaşlarda da gözünü budaktan esirgemeyen cesur ve atılgan, öncü kuvvetler arasında yer almışlardır. Diğer birliklere göre farklılık gösteren giysileri, savaş teçhizatları, korkusuzca düşman üzerine atılmaları ve olağanüstü savaş becerileri ile dönemin yabancı gezginlerinin anlatımlarına da konu olan “deli” figürlerinin; ağırlıklı olarak tarih konulu yazmalardaki minyatürlerinde tasvir edildiği görülmektedir.

“*Osmanlı Minyatürlerinde “Deli” Figürlerinin Tasvir Analizi*” adlı bu çalışma, belirli bir süre içinde ulaşılabilecek eserlerde “deli” figürlerinin tespit edilmesi ve bu figürlerin sanatsal bakış açısıyla analiz edilmesi amacını taşımıştır.

Bu amaca yönelik olarak, 16.-18. yüzyıllar arasına ait seçilmiş minyatür örneklerinde, bazen tek bir figür olarak savaş halinde, bazen grup olarak ya da şenlik konulu eserlerde gösteri halinde tasvir edilmiş olan “deli” figürleri, tarihi kaynakların ışığında edinilen bilgilerle tespit edilmiş ve özgün minyatürler çıplak gözle incelenerek, tasvir analizleri gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

İncelenen minyatürlerde yer alan figürler, karakteristik özellikleri, eserlerin zaman içerisinde bozulma durumu ve belirli bir nakkaşın üslûp ve dönemine ait özellikler taşıması kriterlerine göre seçilmiştir. Analiz çalışmasında figürlerin yanı sıra; giysileri, savaş teçhizatları, süvari iseler atları ait oldukları yüzyıllara göre sınıflandırılarak çizimleri yapılmış, figürleri resmeden nakkaşın uygulama tekniğine sadık kalınmaya çalışılarak, minyatür uygulamaları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Ordu Teşkilatı, Deli Birlikleri, Deliler, Minyatür.

ABSTRACT

The “Deli” were troops in the Ottoman State Army organization, acting as border guards, these troops were fearless and brave warriors acting among the vanguard in the army in the battle. Their armors and clothes vary from those of other troops, their fearlessly attacks onto enemy with their extraordinary combat skills were subject to foreign traveller narratives in that period, these troops were painted in Ottoman Miniatures as well as the main subject in History writings.

The case study named “*“Deli” Figures Depiction Analysis in Ottoman Miniatures*” the art works being examined within a certain time and could be accessed "Deli" by identifying figures and it was intended to analyze the artistic perspective of these figures.

For this purpose, selected in miniature models belonging between the 16.-18. centuries, sometimes as a single figure in battle, as well as group figures in the combat or depicted while on the show in the works in festival; "Deli" figures, have been identified with the knowledge acquired in light of historical sources and depiction analysis of original miniatures being examined with naked eye, was targeted to performed.

The figures analyzed in miniature, are selected on the basis of characteristics, deterioration over time and works of to specific styles and muralists of the period. In the analysis of the figures; the drawings of clothing, combat equipment and horses of the cavalry were made so as to classify according to centuries to which they belong, in an attempt to remain loyal to technical figures depicting muralist’s the miniatures application.

Key Words: Ottoman Army Organization, “Deli” Troops, “Deliler”, Miniature.

ÖNSÖZ

III. Murad döneminde diğer kitap sanatlarında olduğu gibi altın çağını yaşayan Osmanlı minyatür sanatı, özellikle tarih ve şenlik konulu eserlerde belge niteliği taşıyan değişik nakkaşların kendilerine özgü üslûpları ile resmedilmiş minyatürleri kültürel miras olarak bize sunar.

Merak ve araştırma duygusu ile başlayan, heyecanla devam eden bu çalışmada “Osmanlı Minyatürlerinde Deli Figürlerinin Tasvir Analizi” ana başlığı altında ele alınarak incelenen yazmalarda tasvir edilen “Deli” figürü tespit edilerek; giysileri ve kullandıkları savaş araç-gereçleri, atları ve atlarına ait aksesuarları ile tasvir özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu anlamda her bir yazma içinde figürün yer aldığı yaprağa ait analiz, çizimlere ait görseller konunun rahat takip edilebilmesi açısından ait olduğu bölümlerde sunulmuştur. Farklı yazmalar ve farklı yüzyıllardaki tasvirlerin karşılaştırma imkânı vermesi açısından ek olarak çalışmanın sonuna analizlerin görsel özeti niteliğinde olabilecek bir tablo yerleştirilmiştir. Çalışmamda;

Sabır ve hoşgörüsüyle tezimi yönlendiren, özveriyle değerli bilgi ve tecrübelerini paylaşan danışmanım Prof. F. Dr. Banu Mahir hocama teşekkürlerimi sunarım.

Tezimde olumlu yaklaşımları, yapıcı eleştirileri ile çizim ve minyatür uygulama bölümlerinde fikirleriyle desteklerini hissettiren hocam Öğr. Gör. Betül Bilgin’e, araştırma aşamasında yardımlarını esirgemeyen başta FSMVÜ Kütüphanesi olmak üzere, TSMK, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmam boyunca gösterdikleri sabır ve destekleri için çok kıymetli aileme teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Özet	iii
Abstract	iv
Önsöz	v
Kısaltmalar	ix
Resim Listesi.....	x
Çizim Listesi.....	xii
Uygulama Listesi.....	xiv
Şekil Listesi.....	xv
Tablo Listesi	xv
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Yöntemi	1
2. TARİHSEL SÜREÇTE OSMANLI MİNYATÜR SANATI	4
2.1 Deli Figürünün Tasvir Edildiği Tarih ve Şenlik Konulu Yazmalar	7
3. OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA DELİ OCAĞI VE DELİLER ...	16
3.1 Osmanlı Ordusunun Genel Şeması	16
3.2 Osmanlı Eyalet Askerleri	17
3.2.1 “Deli” Adının Kökeni ve Birliklerin Osmanlıda Ortaya Çıkışları	18
3.2.2 Deli Ocağının Genel Yapısı	19
3.2.3 Delilerin Giysileri, Silahları ve Atları	23
4. OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE DELİ FİGÜRLERİNİN TASVİR ANALİZİ	31
4.1 <i>Fütûhât-ı Cemîle</i> , TSMK, H.1592	31
4.1.1 Temeşvar Kalesi Kuşatması (y.19a)	31
4.2 <i>Süleymannâme</i> , TSMK, H.1517	36
4.2.1 Sultan Süleyman’ın Cülus Töreni (y.18a)	36
4.2.2 Belgrad Kuşatması (y.109a)	39
4.2.3 Rodos’un Düşüşü (y.154b)	42
4.2.4 Ahmed Paşa’nın Ölümü (y.170b).....	46
4.2.5 Öncü Kuvvetlerin Savaşı (y.212a)	50
4.2.6 Mohaç’ta Akıncılar ve Deliler (y.220a)	57
4.2.7 Belgrad’da Akıncı ve Deliler (y.346a)	62
4.2.8 Macaristan’da Akıncı ve Deliler (y.422a)	67
4.2.9 Estonibelgrad Kuşatması (y.459a).....	75
4.2.10 Temeşvar Kuşatması (y.533a)	79

4.2.11 “Divane-i Rumeli” Adlı Deli Ve Esiri (y.592a)	85
4.3 <i>Nüzhet-i Esrârü’l Ahbâr der Sefer-i Zigetvar</i> , TSMK, H.1399	89
4.3.1 Zigetvar Kalesinin Fethinde Deliler (y.40b)	89
4.4 <i>Şehnâme-i Selim Han</i> , TSMK, A.3595	94
4.4.1 Akare’de Savaş (y.44a)	94
4.4.2 Ölgün (Dulciğno) Kalesi’nin Fethi (y.115a)	98
4.4.3 Navarin Deniz Savaşı (y.129a)	103
4.4.4 Boğdan Voyvadası’nın İsyanı (y.141a)	111
4.5 <i>Şehinşehnâme I</i> , İÜK, F.1404	117
4.5.1. Erivan Hakiminin Elçisinin Otağa Gelişi (y.69b)	117
4.5.2 Şirvan’da Ereş Kalesi’nin Fethi (y.89b)	121
4.5.3 Kars Kalesi (y.125b)	127
4.6 <i>Hünernâme I</i> , TSMK, H.1523	133
4.6.1 Çelebi Mehmed’in Urusçuk’ta Tuna Nehri Kenarında Kovandan Bal Çalanları Cezalandırması (y.121a)	133
4.7 <i>Nusretnâme</i> , TSMK, H.1365	138
4.7.1 Çıldır Savaşı (y.72a)	138
4.8 <i>Şecaatnâme</i> , İÜK, T. 6043	143
4.8.1 Osman Paşa’nın Rehin Kalanları Öldürtmesi (y.31a)	143
4.8.2 Âsafî ve Kaykî Beylerin Şirvan’da Savaşları (y.119b)	147
4.8.3 Alayların İsyanı (y.147b)	151
4.8.4 Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa’nın Avlanması (y.160a)	156
4.9 <i>Hünernâme II</i> , TSMK, H.1524	160
4.9.1 Rumeli Beylerinden Hüseyin Bey’in Bir Savaşı (y.207a).....	160
4.9.2 Padişahın Budin’de Erdel Kralının Karısı ve Oğlunu Kabulü (y.266a).....	164
4.10 <i>Sûrnâme-i Hümayûn</i> , TSMK, H.1344	168
4.10.1 Gösteri Yaparak At Meydanına Giriş Yapan Deliler (y.9b)	168
4.10.2. Gösteri Yaparak At Meydanına Giriş Yapan Deliler (y.10a)	173
4.10.3 Rumelili Süvari Delilerin Gösterisi (y.86a)	187
4.10.4 Süvari Delinin Gösterisi (y.85b)	196
4.11 <i>Şehinşehnâme II</i> , TSMK, B.200	201
4.11.1 Revan’ın Fethi (y.101b-102a)	201
4.11.2 Ferhat Paşa’nın Revan Kalesini Tamir Ettirmesi (y.106b-107a).....	205
4.11.3 Ferhat Paşa’nın Revan Kalesindeki Otağı (y.110b-111a)	210
4.11.4 Sinan Paşa’nın Nahçıvan’da Tokmak Han İle Savaşı (y.115b-116a)	215
4.11.5 Osman Paşa’nın İmam Kuli Han’ı Mağlup Etmesi (y.127b-128a)	220
4.12 <i>Eğri Fetihnâmesi</i> , TSMK, H.1609.....	228
4.12.1 Haçova Meydan Muharebesi (y.50b-51a)	228
4.13 <i>Umdetü’l-mülûk</i> , TSMK, H.415	234
4.13.1 Post Giymiş Süvari (y.165b)	234
4.13.2 Post Giymiş Süvari (y.238b)	237

4.14 <i>Şehnâme-i Nâdirî</i> , TSMK, H.1124	240
4.14.1 Hotin Seferine Giden Osmanlı Ordusu ve II. Osman (y.53b)	240
4.15 <i>Dîvân-ı Nâdirî</i> , TSMK, H.899	245
4.15.1 Haçova Savaşı (y.6b-7a)	245
4.16 <i>Sûrnâme-i Vehbî</i> , TSMK, A.3594	250
4.16.1 Kasapların ve Gösteri Yapan Delilerin Geçidi (y.121a).....	250
5. DEĞERLENDİRME	262
6. SONUÇ	269
7. KAYNAKÇA	274
8. ESER RAPORU	279
9. EKLER	
Şekiller.....	287-300
Tablo 2	

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
BML	British Museum Library
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
DCBL	Dublin Chester Beatty Library
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	Hicri
İA	İstanbul Ansiklopedisi
İst.	İstanbul
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
İÜK	İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
M.	Miladi
s.	Sayfa
S.	Sayı
Res.	Resim
TİEM	Türk İslam Eserleri Müzesi
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TSMK H.	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Bölümü
TTK	Türk Tarih Kurumu
y.	Yaprak
YKY	Yapı Kredi Yayınları
YL	Yüksek Lisans

RESİM LİSTESİ

Sayfa No

Resim 1. 16. yüzyıla ait bir gravürde deliler, (A.TURHAL, Deliler, s.89.).....	25
Resim 2. İstanbul'a gelerek gördüklerini 128 gravürle tasvir eden Danimarkalı Ressam Lorichs'e ait olan 1576 tarihli deli gravürü, (A.TURHAL, Deliler, s.81)	26
Resim 3. Üzerinde borküne çifte çelenk şeklinde kartal kanadı takmış alp figürü olan Hun parası, (www.turkkozmozlojisi.com, 04/12/2015)	27
Resim 4. Pars ya da leopar postu giymiş Türk-Uygur tasviri, (www.turkkozmozlojisi.com, 04/12/2015)	27
Resim 5. 17. yüzyıl sonrasına ait deli askeri tasviri (Mahmut Şevket Paşa, Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014)	29
Resim 6. Alt bölümünde "Osmanlıca Deli bayrağı" yazan tasvir, (Mahmut Şevket Paşa, Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014).....	30
Resim 7. Fenerci Mehmed Albümünde yer alan "Delibaş" tasviri	30
Resim 8. <i>Fütûhât-ı Cemîle</i> , TSMK, H.1592, y.19a.....	32
Resim 9. <i>Süleymannâme</i> , TSMK, H.1517, y.533a.	32
Resim 10. Temeşvar Kalesi Kuşatması, TSMK, H.1592, y.19a.....	33
Resim 11. Sultan Süleyman'ın Cülûsu, TSMK, H.1517, y.18a.....	37
Resim 12. Belgrad Kuşatması, TSMK, H.1517, y.109a.....	40
Resim 13. Rodos'un Düşüşü, TSMK, H.1517, y. 154b	43
Resim 14. Ahmed Paşa'nın Ölümü, TSMK, H.1517, y.170b.	47
Resim 15. Deli Sinan ve Şovalye Eugene, TSMK, H.1517, y.212a.	52
Resim 16. Mohaç'ta Akıncılar ve Deliler, TSMK, H.1517, y.219b-220a.	57
Resim 17. Mohaç'ta Akıncılar ve Deliler, TSMK, H.1517, y.220a.	59
Resim 18. Belgrad'da Akıncı ve Deliler, TSMK, H.1517, y.346a.	63
Resim 19. Macaristan'da Akıncı ve Deliler, TSMK, H.1517, y.422a.	68
Resim 20. Estonibelgrad Kuşatması, TSMK, H.1517, y.459a.	76
Resim 21. Temeşvar Kuşatması, TSMK, H.1517, y.533a	81
Resim 22. TSMK, H. 1517, y.212a da yer alan Deli Sinan ve y.533a'daki deli figürü	82
Resim 23. "Divane-i Rumeli" Adlı Deli ve Esiri, TSMK, H.1517, y.592a.	86
Resim 24. TSMK, H.1339, y.42a.	89
Resim 25. TSMK, H.1339, y.40a.	89
Resim 26. Zigetvar Kalesinin Fethinde Deliler, TSMK, H.1339, y.40b.	90
Resim 27. Akare'de Savaş, TSMK, A.3595, y.44a.	95
Resim 28. Ölgün Kalesinin Fethi, TSMK, A.3595, y.115a.	99
Resim 29. Navarin Savaşı, TSMK, A.3595, y.128b-129a.	103
Resim 30. Navarin Savaşı, TSMK, A.3595, y.129a.....	104
Resim 31. Boğdan Voyvadası'nın İsyanı, TSMK, A.3595, y.141a.	112
Resim 32. Erivan Hakiminin Elçisinin Otağa Gelişi, İÜK, F.1404, y.69b.....	118
Resim 33. Şirvan'da Ereş Kalesi'nin fethi, İÜK, F.1404, y.89b.	122

Resim 34. Kars Kalesi, İÜK, F.1404, y.125b.	128
Resim 35. Çelebi Mehmed'in Urusçuk'ta Tuna Nehri Kenarında Kovandan Bal Çalanları Cezalandırması, TSMK, H.1523, y.121a.	135
Resim 36. Çıldır Savaşı, TSMK, H.1365, y.72a-71b.	139
Resim 37. Çıldır Savaşı, TSMK, H.1365, y.72a.	140
Resim 38. Osman Paşa'nın Rehin Kalanları Öldürtmesi, İÜK, T. 6043, y.31a.....	144
Resim 39. Âsafî ve Kaykî Beylerin Şirvan'da Savaşları, İÜK, T. 6043, y.119b.....	148
Resim 40. Alayların İsyanı, İÜK, T. 6043, y.147b.	152
Resim 41. Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa'nın Avlanması, İÜK, T. 6043, y.160a.	157
Resim 42. Rumeli Beylerinden Hüseyin Bey'in Bir Savaşı, TSMK, H.1524, y.207a.	161
Resim 43. Padişahın Budin'de Erdel Kralının Karısı ve Oğlunu Kabulü, TSMK, y.266a. ...	165
Resim 44. Gösteri Yapararak At Meydanına Giriş Yapan Deliler, TSMK, H.1344, y.9b-10a. ..	169
Resim 45. Gösteri Yapararak At Meydanına Giriş Yapan Deliler, TSMK, H.1344, y.9b.	170
Resim 46. Gösteri Yapararak At Meydanına Giriş Yapan Deliler, TSMK, H.1344, y.10a.	174
Resim 47. Rumelili Deli Süvarilerin Gösterisi TSMK, H.1344, y.85b-86a.	188
Resim 48. Rumelili Deli Süvarilerin Gösterisi, TSMK, H.1344, y.86a.	189
Resim 49. Süvari Delinin Gösterisi TSMK, H.1344, y.85b.	197
Resim 50. Revan'ın Fethi, TSMK, B.200, y.101b-102a.	202
Resim 51. Revan'ın Fethi, deli figürü, TSMK, B.200, y.102a.	203
Resim 52. Ferhat Paşa'nın Revan Kalesini Tamir Ettirmesi, TSMK, B.200, y.106b-107a	206
Resim 53. Ferhat Paşa'nın Otağı ve Deliler, TSMK, B.200, y.106b.	207
Resim 54. Ferhat Paşa'nın Revan Kalesindeki Otağı, TSMK, B.200, y.110b-111a.	211
Resim 55. Revan'da Ferhat Paşa ve Deliler, TSMK, B.200, y.110b.	212
Resim 56. Sinan Paşa'nın Nahçıvan'da Tokmak Han İle Savaşı, TSMK, B.200, y.115b-116a.	216
Resim 57. Savaşın Öncü Kuvvetler, TSMK, B.200, y.116a.	217
Resim 58. Osman Paşa'nın İmam Kuli Han'ı Mağlup Etmesi, TSMK, B.200, y.127b-128a ..	221
Resim 59. Osman Paşa'nın İmam Kuli Han'ı Mağlup Etmesi, TSMK, B.200, y.128a.	222
Resim 60. Osman Paşa'nın İmam Kuli Han'ı Mağlup Etmesi, TSMK, B.200, y.127b.	223
Resim 61. Haçova Meydan Muharebesi, TSMK, H.1609, y.50b-51a.	229
Resim 62. Haçova Meydan Muharebesi, TSMK, H.1609, y.51a.	230
Resim 63. Post Giymiş Süvari, TSMK, H.415, y.165b.	235
Resim 64. Post Giymiş Süvari, TSMK, H.415, y.238b.	238
Resim 65. Hotin Seferine Giden Osmanlı Ordusu ve II. Osman, TSMK, H.1124, y.53b-54a.	242
Resim 66. Hotin Seferine Giden Osmanlı Ordusu ve II. Osman, TSMK, H.1124, y.53b.	243
Resim 67. Haçova Savaşı, TSMK, H.889, y.7a.	246
Resim 68. Kasapların ve Delilerin Geçidi, TSMK, A.3594, y.212a.	251
Resim 69. TSMK, A.3594, y. 212a, Gösteri Yapan Deliler.	252

ÇİZİM LİSTESİ

Sayfa No

Çizim 1. <i>Fütûhât-ı Cemîle</i> , TSMK,H.1592, y.19a, Deli Figürü	34
Çizim 2. TSMK, H.1517, y.18a, Deli Figürü.	38
Çizim 3. 109a Deli Olduğu Düşünülen Figür	41
Çizim 4. TSMK, H.1517, y.154b, Deli Figürü	45
Çizim 5. TSMK, H.1517, y.170b Deli Figürü	49
Çizim 6. TSMK, H.1517, y.212a, Deli Figürü	53
Çizim 7. TSMK, H.1517, y.220a, Deli Figürü	60
Çizim 8. TSMK, H.1517, y. 346a, Grup Halinde Deliler	66
Çizim 9. TSMK, H.1517, y 422a, 1 Numaralı Figür Analizi	70
Çizim 10. TSMK, H.1517, y.422a 2 Numaralı Figür Analizi	72
Çizim 11. TSMK, H.1517, y.422 3 Numaralı Figür Analizi	74
Çizim 12. TSMK, H.1517, y.459a, Deli Figürü Analizi	78
Çizim 13. TSMK, H.1517, y.533a, Süvari Deli	84
Çizim 14. TSMK, H.1517, y.592, Deli Figürü	88
Çizim 15. TSMK, H.1339, y.40b, 1 Numaralı Figür	91
Çizim 16. TSMK, H.1339, y.40b, 2 Numaralı Figür	92
Çizim 17. TSMK, H.1339, y.40b, 3 Numaralı Figür	93
Çizim 18. TSMK, A.3595, y.44a, 1 Numaralı Figür	96
Çizim 19. TSMK, A.3595, y 44a, 2 Numaralı Figür	97
Çizim 20. TSMK, A.3595, y.115a, 1 Numaralı Figür	100
Çizim 21. TSMK, A.3595, y.115a, 2 ve 3 Numaralı Figürler.....	101
Çizim 22. TSMK, A3595, y.115, 4 Numaralı Figür	102
Çizim 23. TSMK, A.3595, y.129a, 1 Numaralı Figür.....	106
Çizim 24. TSMK, A.3595, y.129a, 2 Numaralı Figür.....	107
Çizim 25. TSMK, A.3595, y.129a, 3 Numaralı Figür.....	109
Çizim 26. TSMK, A.3595, y.129a, 4 Numaralı Figür	110
Çizim 27. TSMK, A.3595, y.141a, 1 Numaralı Figür	114
Çizim 28. TSMK, A.3595, y.141a, 2 Numaralı Figür	115
Çizim 29. TSMK, A.3595, y.141a, 3 Numaralı Figür	116
Çizim 30. İÜK, F.1404, y.69b, 1 Numaralı Deli Figürü.....	119
Çizim 31. İÜK, F.1404, y.69b, 2 Numaralı Deli Figürü	120
Çizim 32. İÜK, F.1404, y.89b, 1 Numaralı Figür	124
Çizim 33. İÜK, F.1404, y.89b, 2 Numaralı Figür	125
Çizim 34. İÜK, F.1404, y.89b, 3 Numaralı Figür	126
Çizim 35. İÜK, F.1404, y.125b, 1 Numaralı Figür	130
Çizim 36. İÜK, F.1404, y.125b, 2 Numaralı Figür	131
Çizim 37. İÜK, F.1404, y.125b, 3 Numaralı Figür	132
Çizim 38. TSMK, H.1523, y.121a, 1 ve 2 Numaralı Deli Figürü Analizi	136
Çizim 39. TSMK, H.1523, y.121a, 3 Numaralı Deli Figürü Analizi	137

Çizim 40. TSMK, H.1365, y.72a, 1, 2 ve 3 Numaralı Deli Süvarileri Analizi	141
Çizim 41. İÜK, T.6043, y.31a. Deli Analizi	146
Çizim 42. İÜK, T.6043, y.119b, Deli (Kaykı Bey) Analizi	149
Çizim 43. İÜK, T.6043, y.147b, 1, 2, 3 ve 4 Numaralı Figürler	153
Çizim 44. İÜK, T.6043, y.147b, 5, 6 ve 7 Numaralı Figürlerin Analizi	155
Çizim 45. İÜK, T.6043, y.160a, Deli Figürü Analizi	158
Çizim 46. TSMK, H.1524, y.207a. Deli Figürü	165
Çizim 47. TSMK, H.1524, y.266a. Deli Figürleri Grubu	167
Çizim 48. TSMK, H.1344, y.9b 1 Numaralı Deli Figürü Analizi.....	171
Çizim 49. TSMK, H.1344, y.9b 2 Numaralı Deli Figürü Analizi	172
Çizim 50. TSMK, H.1344, y.10a, 1 Numaralı Deli Figürü	175
Çizim 51. TSMK, H.1344, y.10a, 2 Numaralı Deli Figürü	176
Çizim 52. TSMK,H.1344, y.10a, 3 Numaralı Deli Figürü	177
Çizim 53. TSMK, H.1344, y.10a, 4 Numaralı Deli Figürü Analizi	178
Çizim 54. TSMK, H.1344, y.10a, 5 Numaralı Deli Figürü Analizi	179
Çizim 55. TSMK, H.1344, y.10a, 6 Numaralı Deli Figürü Analizi	181
Çizim 56. TSMK, H.1344, y.10a, 7 Numaralı Deli Figürü Analizi	182
Çizim 57. TSMK, H.1344, y.10a, 8 Numaralı Deli Figürü Analizi	183
Çizim 58. TSMK, H.1344, y.10a, 9 Numaralı Deli Figürü Analizi	184
Çizim 59. TSMK, H.1344, y.10a, 10 Numaralı Deli Figürü Analizi	185
Çizim 60. TSMK, H.1344, y.86a 1 numaralı Deli Figürü Analizi	191
Çizim 61. TSMK, H.1344, y.86a. , 2 Numaralı Figür Analizi.....	193
Çizim 62. TSMK, H.1344, y.85b, Deli Figürü Analizi.....	200
Çizim 63. TSMK, B.200, y.101b-102a, Deli Figürü.....	204
Çizim 64. TSMK, B.200, y.106b-107a Deli Figürleri	209
Çizim 65. TSMK, B.200, y.110b, Deli Figürleri.....	214
Çizim 66. TSMK, B.200, y.116a Deliler.	219
Çizim 67. TSMK, B.200, y.128a, 1 Numaralı Deli Süvarisi	225
Çizim 68. TSMK, B.200, y.128a, 2 Numaralı Deli Süvarisi	226
Çizim 69. TSMK, B.200, y.128a, 3 Numaralı Deli Süvarisi	227
Çizim 70. TSMK, H.1609, y.51a, Süvari Deli Grubu.....	231
Çizim 71. TSMK, H.415, y.165b, Süvari Analizi.	236
Çizim 72. TSMK, H.415, y.238b, Süvari Analizi.....	239
Çizim 73. TSMK, H.1124, y.53b 1 ve 2 numaralı Deli Figürü.....	244
Çizim 74. TSMK, H.889, y.7a. Deli Süvarisi.	248
Çizim 75. TSMK, A.3594, y.212a., 1 ve 2 Numaralı Deli Figürü.	254
Çizim 76. TSMK, A.3594, y.212a., 3 ve 4 Numaralı Deli Figürüleri.	257
Çizim 77. TSMK, A.3594, y.212a., 5ve 6 Numaralı Deli Figürleri.	260

UYGULAMA LİSTESİ

Sayfa No

Uygulama 1. TSMK, H.1517, y.212a, “Deli Sinan” Renkli Uygulaması	56
Uygulama 2. TSMK, H.1344, y.10a, 5 Numaralı Deli Figürü Renkli Uygulaması	180
Uygulama 3. TSMK, H.1344, y.10a, 10 Numaralı Deli Figürü Renkli Uygulaması.....	186
Uygulama 4. TSMK, H.1344, y.86a, 1 Numaralı Deli Figürü Renkli Uygulaması	192
Uygulama 5. TSMK, H.1344, y.86a, 2 Numaralı Deli Figürü Renkli Uygulaması.....	195
Uygulama 6. TSMK, H.1609, y.51a, Delibaş Olduğu Tahmin Edilen Süvarinin Renkli Uygulaması	232
Uygulama 7. TSMK, H.889, y.7a. Deli Süvarisi Renklendirilmiş Uygulaması	249
Uygulama 8. TSMK, A.3594, y.212a, 1 ve 2 Numaralı Deli Figürü.....	255
Uygulama 9. TSMK, A.3594, y.212a, 3 ve 4 Numaralı Deli Figürüleri	258
Uygulama 10. TSMK, A.3594, y.212a, 5ve 6 Numaralı Deli Figürleri	261
Uygulama 11. Sınır Boyu Muhafızı “Deli”, Dilek DEVECİ BİLGİLİ, 2014.	281
Uygulama 12. Süvari “Deliler”, Dilek DEVECİ BİLGİLİ, 2016.	286

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Tekne Kalkan Çeşitleri	287
Şekil 2. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Mızrak ve Batrak Çeşitleri	288
Şekil 3.1. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Silah Çeşitleri	289
Şekil 3.2. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Silah Çeşitleri	290
Şekil 4. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Başlık Çeşitleri	291
Şekil 5. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Giysi Çeşitleri	292
Şekil 6. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Çizme ve Pantolon Çeşitleri	293
Şekil 7.1. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen At Çeşitleri	294
Şekil 7.2. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen At Çeşitleri	295
Şekil 7.3. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen At Çeşitleri	296
Şekil 8. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Figür Yüz Çeşitleri	297
Şekil 9.1. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Figür Uygulamaları	298
Şekil 9.2. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Figür Uygulamaları	299
Şekil 9.3. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Figür Uygulamaları	300

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Osmanlı Ordusunun 16. Yüzyıldaki Şeması	17
Tablo 2. “Osmanlı Minyatürlerinde “Deli” Figürlerinin Tasvir Analizi” Tipolojisi	

GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Kapsamı, Amacı ve Yöntemi

Savaş ve şenlik konulu Osmanlı minyatürlerinde farklı kıyafetleri, silahları ile dikkat çeken yaya ve süvari “Deli” figürlerinin resimsel teknik çözümlenmeleri, bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Kaynakların pek çoğunda genel olarak Osmanlı askeri birlikleri anlatılırken “Deli” birliğinin yapısı üzerinde durulmuş, minyatürlerdeki görsel anlatımlarına yer verilmediği tespit edilmiştir. Abdullah Turhal’ın *Osmanlı’nın Muhteşem Süvarileri Deliler* adlı çalışması; Batılı gezginlerin gözlem ve gravürlerine, Osmanlı tarih yazarlarının bilgilerine ve kısmen de Osmanlı minyatürlerine dayanan bir araştırma olarak konunun özel olarak ele alınışı açısından; önemli bir başlangıçtır. Bu çalışmanın amacı, büyük çoğunluğu 16. yüzyıla ve 17. yüzyıl başına ait Osmanlı minyatürlerinde tasvir edilen “Deli” figürlerinin giysi ve silahlarının özelliklerini resimsel açıdan yorumlamak olacaktır.

Çalışmanın “Giriş” başlığını taşıyan birinci bölümünde; bu çalışmaya neden gereksinim duyulduğu, amacı, araştırma yöntemi, çalışma şekilleri hakkında bilgi verilmiştir. “Tarihsel Süreçte Osmanlı Minyatür Sanatı” adlı ikinci bölümde Osmanlı minyatürünün gelişimi hakkında kronolojik olarak genel bir bilgi verilmiş, “Deli” figürlerinin tasvirlerinin yer aldığı tarih, savaş ve şenlik konularını içeren yazmalar üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölüm olan “Osmanlı Ordu Teşkilatında Deli Ocağı ve Deliler” adlı bölümde Osmanlı ordu sisteminin genel şemasına değinilerek, eyalet askerleri sınıfında yer alan, tarihsel süreçte özel bir askeri birlik olan “delilerin” özellikleri hakkında, yazmalardaki minyatürlere de yansıyan giysi ve kullandıkları savaş malzemelerine de değinerek yer verilmiş; “Osmanlı Minyatürlerinde Deli Figürünün Tasvir Analizi” adlı araştırmanın konusu olan asıl bölümde ise, konunun yer aldığı yazmalar ayrı başlıklar ve bu yazmalarda yer alan figürlerin bulunduğu yapraklar ise alt başlıklar halinde kronolojik olarak sunulmuş, seçilmiş belirli figürlerin, yazma yaprağın eserin özgün halindeki teknik özelliklerine sadık kalınarak içinde yer alan “Deli” figürüne ait minyatür tekniğinde çizim ve renklendirmesi yapılarak, uygulama aşamalarının detayları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı’da eyalet askerleri arasında yer alan, en önemli özellikleri korkusuzca düşmana atılarak savaş hünelerini sergilemek olan ve dış görünüşleri ile ayırt edilebildikleri araştırmalarda belirtilen “Delilerin”, kaynaklarda geçen bu özelliklerinin tarihsel belge niteliği taşıyan Osmanlı minyatürlerindeki tasvir edilişleriyle ne kadar örtüştüğü, farklı dönemlerde üretilen bu eserlerde nasıl resimlendikleri, sanatsal bir bakış açısı ile irdelenmiş ve tasvir analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Tarih, sanat tarihi araştırmaları, çizim ve minyatür tekniğinden oluşan atölye çalışmalarının, tez formatında yazılı ve basılı hale getirilmesi şeklinde üç aşamalı bir çalışma yöntemi izlenen bu çalışmada, ilk önce eskiz çizimleri ile başlayan analiz çalışmalarına öncelik verilerek bilinçli bir tercihle araştırma kısmına daha sonra başlanmaya karar verilmiş; ancak çalışma ilerledikçe figürlerin yer aldığı minyatürlü yaprakları ayrı ayrı katalog formatında aktarmanın doğru olacağı anlaşılmıştır. Böylelikle sayfanın konusu ile yazmanın özelliklerini bir arada araştırmanın gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu yöntem, aynı zamanda “deli” figürünün yer aldığı herhangi bir yazmayı atlamadan çalışma imkânı vermiştir.

“Deli” figürlerini, yer aldığı ağırlıklı tarih, savaş ve şenlik konulu minyatürlü yazmalarda bulabilmek için öncelikle daha önce tıpkıbasımları kısmen yapılan bazı yazmalar araştırılmış, yazmaların ağırlıklı olarak TSMK ve İÜK’nde yer aldığı tespit edilmiş, bu el yazmaları kütüphanelerinde alınan izinle öncelikle dijital olarak araştırma yapılmıştır. Her bir yazma için tüm minyatürlü yapraklar dijital olarak incelenmiş, figürün yer aldığı yapraklar tespit edilmiş; öncelikle dijital kopyaları üzerinde, büyütülerek detaylı inceleme yapılmasına karar verilmiştir. Özel izinle yazmaların ilgili yapraklarına eserin özgün halinde büyüteçle bakılarak, gerekli ölçüler ve nakkaşın resimleme uygulamaları ile ilgili teknik notlar alınarak devam edilmiştir. Çalışma devam ettikçe eseri görerek büyüteçle yapılan araştırmanın böyle bir araştırma için son derece gerekli olduğu anlaşılmıştır. Ancak gerekli izinleri almanın her zaman mümkün olmadığı ya da zaman olarak araştırmayı geciktirdiği de olmuştur.

Tez formatında yazım aşamasının, asıl ve son bölümü olan analiz bölümünde her bir yazma ayrı ayrı ele alınmış ve deli figürünün yer aldığı yapraklar da ait olduğu yazmanın alt bölümlerine konuları ve yaprak numaraları ile belirtilerek analiz sonuçları verilmiştir. Sayfada birden fazla “deli” figürü varsa her biri numaralandırılarak işaretlenmiş, her figürün A4 boyutlarına sığacak şekilde, eskiz kağıdına birebir olarak çizgisel rölövesinin büyütülerek alınmasının, sonrasında dijital ortama aktararak inceleme yapılmasının detaylı incelemeye imkan verdiği görülmüştür. Ayrıca eserde zaman içinde meydana gelen boyalarda kopmalar, kalkmalar, kararmalar gibi figürlerin incelenmesini güçleştiren bozulmalar; eskiz üzerinde kesikli çizgilerle işaretlenerek devam edilmesinin, bu şekilde eserde yer alan figürle büyütülerek karşılaştırmalı bir analiz yapılmasının çok daha gerçekçi olabileceği düşünülmüştür.

Tarihsel kaynaklarda geçen özellikleri bir arada bulunduran, nispeten bozulmaya uğramamış, rahatlıkla tespit edilebilen ve *Süleymannâme* (TSMK, H.1517) gibi tarihsel belge olma dışında, belli bir nakkaşın üslup özelliklerini yansımasıyla estetik değer taşıyan yazmalarda yer alan bir ya da birkaç figür, ayrı ayrı bölümlenerek ve mümkün

olduğunca eserin 6zg6n halindeki renk ve tekniklere t6m6yle sadık kalınarak renklendirilmiş r6l6velerinin alınmasına çalışılmıştır.

“Değerlendirme” ve “Sonuç” b6l6mlerinde araştırmalar sonucunda edinilen bilgilere dayanarak incelenen minyat6rlerde tasvir edilen fig6rlerin farklı eser ve yapraklar arasında karşılaştırmalı olarak genel 6zellikleri ve farklılıkları açıklanmış; tasvirlerle ilgili ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

“Eser Raporu” b6l6m6nde kaynaklar ve analizi yapılan minyat6rlerden hareketle kendi sanatsal yorumumu da dahil ederek tasarım ve uygulamasını yaptığım eserler ve uygulama aşamasının anlatımına yer verilmiştir.

“Ekler” b6l6m6nde fig6r detaylarına ait çeşitliliğin sınıflandırıldığı, Şekil ve Tablo 2 b6l6mleri yer almaktadır.

2. TARİHSEL SÜREÇTE OSMANLI MİNYATÜR SANATI

Türklerde minyatür sanatının bilinen ilk örnekleri, Manihaizm'in etkisiyle 8. yüzyılda Uygurlar döneminde yapılmış Manihaist yaprak parçalarında tespit edilen ve günümüzde Berlin Devlet Müzeleri koleksiyonunda yer alan minyatürlerdir.¹

Minyatür sanatının 10.-11. yüzyıllarda da Mezopotamya'da Antik Doğu ve Roma mirasına sahip Abbasi halifelerinin koruyuculuğunda ayrı bir sanat kolu olarak geliştiği bilinmektedir. Dolayısı ile Türklerle yolları kesişen Abbasîler dönemi, İslâm kültürü ile Orta Asya Türk kültürü arasındaki yakın alışverişin önemini anlatan önemli bir zaman dilimidir.² Her iki coğrafyadan da beslenen bu sanat, Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya yerleşmeleri ile farklı bir üslûp oluşturmaya başlamıştır. 12-13. yüzyıllarda Artuklu emirlerinin bu sanata destek verdikleri, günümüze ulaşan minyatürlü yazmalardan anlaşılmaktadır.³ İlim ve fen konulu eserler ile edebî konulu eserler olarak sınıflandırılan bu dönem minyatürlü yazmalarında Dioskorides'in şifalı otlar hakkında yazdığı *Materia Medica*'nın Arapça çevirisi *Kitâb el-Haşâiş* ve yine Arapça bir çeviri olan Pseudo Gallenos'un zehirlenmeler konulu eseri *Kitâb el-Tiryâk* en erken tarihli minyatürleri içerir. Her iki yazmada da Uygur minyatürlerinde gözlemlenen figür özellikleriyle benzerlik dikkat çeker.⁴ Dönemin bilim konulu yazmalarında Uygur kökenli Selçuklu tiplerinin yanı sıra gündelik yaşamı canlandıran tasvirlerle de yer verilerek, Geç Antik ve Bizans etkilerini de özümseyen yeni bir üslûp edebiyat konulu eserlerle olgunlaşmaya başlamış; Beydaba'nın *Kelile ve Dimne*'siyle Harirî'nin *Makamât*'ı bölgenin kozmopolit nüfusunu, sosyal hayatını gösteren tasvirleriyle dikkat çekicidir.⁵ Edebî konulu eserlerden olup Anadolu Selçuklu resim sanatının en önemli örnekleri 13. yüzyıl Konya'sında Hoylu Abdülmümin bin Muhammed adlı nakkaş tarafından resimlendiği bilinen *Varka ve Gülşah* adlı yazmadır.⁶ Resimli tek nüshası olan yazmada, Varka ile Gülşah arasında geçen trajik bir aşk hikâyesinin 71 resimle yatay olarak metin arasına adeta bir sinema şeridi gibi anlatımı, renk, hayvan ve bitki resimlemelerindeki simgesellik, nakkaşın ortaçağın simge diline hâkim olduğu ve özgünlükle eserine aktardığı izlenimini vermektedir.⁷ Benzerleri Beyşehir Kubadabad çinilerinde gözlemlenebilen, yuvarlak yüzlü, çekik badem gözlü, uzun örgülü saçlı, küçük ağızlı figür betimlemeleri, kırmızı, mavi ağırlıklı renk kullanımı ve

¹ Banu MAHİR, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004, s. 31.

² İnci BİROL, *Klasik Devir Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı*, Kubbealti, İstanbul 2009, s.36.

³ Zeren TANINDI, *Türk Minyatür Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1996, s.3.

⁴ Güner İNAL, *Türk Minyatür Sanatı*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1995., s.18, 21,25.

⁵ MAHİR, *a.g.e.*, s. 33.

⁶ *A.g.e.*, s.34.

⁷ TANINDI, *a.g.e.*, s.6.

renklendirilmemiş zemine yayılan kompozisyonlarla 13. yüzyıl Selçuklu resim üslûbunun en güzel örneğini oluşturduğu söylenebilir.⁸

Anadolu Selçuklularından sonra kurulan Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un fethine kadar geçen sürede günümüze minyatürlü yazma kalmadığı, ancak kaynaklarda Edirne Sarayı'nda bir atölye olduğu ve nakkashane temellerinin burada atıldığı belirtilir. Osmanlı minyatür sanatının günümüze ulaşabilen ilk örneklerinin 15. yüzyıl sonlarına doğru başkent Bursa'dan Edirne'ye taşınmasından sonraki döneme ait olduğu, kaynağını Selçuklu resim üslûbundan almakla birlikte, çağdaşları Timurlu ve Türkmen minyatür üslûplarından da etkilendiği bilinmektedir.⁹ 15.yüzyıl Anadolu'sunda Türkçe kullanımının yaygınlaşması, "gazilik" ile ilgili destanların yönetici sınıf arasında çokça sevilmesi ve Fatih Sultan Mehmed'in kendisini Büyük İskender'in kişiliği ile özdeşleştirmesi ile ilgili olduğu şeklinde yorumları yapılarak, Ahmedî'nin *İskendernâmesi*'nin 1460-80 yılları arasında Edirne Nakkashanesinde bilinen iki nüshası yapılmıştır.¹⁰ Dört ayrı nakkaşın elinden çıktığı yapılan karşılaştırmalarla belirlenen Venedik Marciana Kitaplığında bulunan nüsha ile St. Petersburg Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsünde bulunan nüshanın minyatürleri aynı üslûp özellikleri ile dikkat çekerken, Osmanlıların ilk resimli tarihleri olmaları bakımından önem taşırlar. Timurlu Herat minyatür üslubunda gözlemlenen küçük boyutlu kitaplarda metnin arasında enine genişleyen kompozisyonlu, küçük figürlü ve yalın bitki örtülü betimlemelerle birlikte, iri başlı, dolgun yüzlü ve tıknaz figürlü, Türkmenlerin Şiraz üslubunun örneklerini taşıyan minyatürlerdeki nakkaşlardan birinin üslûbu yine aynı yıllar arasında Edirne'de hazırlandığı düşünülen *Külliyât-ı Kâtibi*'nin bir minyatüründe görülebilmektedir.¹¹

Edirne, Amasya gibi eyalet sanat merkezlerindeki gelişmenin yanı sıra imparatorluğun başkenti İstanbul'da yoğun faaliyetlere sahne olmakta olup; fetihten sonra Fatih Sultan Mehmed pek çok alanda olduğu gibi bu sanatın gelişiminde de adeta öncü bir rol üstlenmiş; İtalya'dan aralarında Gentile Bellini'nin de bulunduğu sanatçılar getirtmiştir. Fatih, Bellini'ye yağlıboya portresini, Constanza da Ferrara'ya da üzerinde büstü ve atlı portresi bulunan madalyonlarını yaptırmıştır. Batı resim sanatını İstanbul atölyelerine tanıtan bu sanatçıların arkalarında bıraktıkları etki, Doğu geleneği ile birlikte erken Osmanlı dönemi minyatür sanatı üslubunu oluşturan ilk adım olmuştur. Saraya davet edilen Ferrara, Bellini gibi ressamın Osmanlı minyatür sanatının gelişiminde, özellikle padişah portreciliğinde etkili oldukları belirlenmiştir. Bu döneme ait Sinan Bey

⁸ A.g.e., s.6.

⁹ MAHİR, a.g.e., s. 39.

¹⁰ A.g.e., s.42.

¹¹ A.g.e., s.43.

ve öğrencisi Şiblîzade Ahmed'in kullandığı ¾ profilî portre kalıpları 16. yüzyıl ve sonrasında da yaygınlaşan Osmanlı padişah portreciliğinin öncüleridir.¹²

Fatih, Doğu sanatına da kayıtsız kalmamıştır. Döneminde İsfahanlı, Şirazlı ve Tebrizli sanatçıların İstanbul'a göç etmesi, sonraki dönemde Osmanlı minyatürünün oluşumunu etkilemiştir. II. Bayezid döneminde (1481-1512) etkisi görülen bu sanatçılarla *Kelile ve Dimne*, *Hüsrev ü Şirin* ve 1498 yılında Herat'ta hazırlanan ancak tamamlanamadan Osmanlı sarayına geçen *Hamse-i Hüsrev Dehlevî* nüshasına eklenen sekiz minyatür önemli eserlerdir. Mimaride nispeten perspektifli üçüncü boyut, derinlik etkisi veren gölgelendirmeler, yine doğa tasvirlerindeki gölgelendirmeli teknikler, Avrupalı sanatçıların nakkaşhaneye etkileri olarak yorumlanabilmekte; figürlerde ise Türkmen Şiraz etkisi gözlemlenmektedir.¹³

Yavuz Selim döneminde ise Doğu'dan gelen nakkaşlarla farklı üslup özelliklerinde eserler ortaya çıkmıştır. Kıvrık dallı bitki betimlemeleri, mimari bezemelerdeki detaylı süsleme unsurları, nispeten iri başlı figürleri ile kendini belli eden bu üslup, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Yavuz dönemini anlatan *Selîmnâme*'nin tasvirlerini de etkilemiştir. 16. yüzyıl başı ile, Kanûnî Sultan Süleyman döneminde sadece doğulu değil, Bosnalı, Macar, Gürcü gibi pek çok nakkaşın saraya geldiği, tarih konulu figürsüz topografik şehir görünümünün Matrakçı Nasuh ile ele alındığı, saz üslubuyla Şah Kulu isimli bir başka nakkaşın eserler verdiği belirlenmiştir. Yine bu dönemde kendine özgü ifadeli yüzleri, kimi zaman tam, kimi zaman da ¾ porte kalıbı kullanarak, zeminde daha çok koyu renk ve figürlerde kırmızı, sarı, mavi gibi parlak renk tercihleri ile kendisinden sonra gelecek nakkaşlara öncülük ettiği düşünülen Nigarî mahlasını kullanan Haydar Reis, önemli nakkaşlardandır.

16. yüzyıl ortalarına doğru şehnamecilik müessesinin resmîyet kazanması ile *Şehnâme-i Âl-i Osman* adlı beş ciltlik eserin beşinci ve son cildi olan *Süleymannâme* tarihsel belge olmanın yanı sıra estetik değer olarak da son derece önemli bir eserdir. 16. yüzyılın sonlarında kitap sanatlarının altın çağını yaşadığı III. Murad döneminin en önemli ve inceleme konumuz olan pek çok eserin de nakkaşı olan Nakkaş Osman ile minyatür sanatı kalıpcı ve bezemeci anlayışından sıyrılarak, gerçekçi ve yalın bir üslup kazanmıştır. Ahmed Feridun Paşa tarafından 1569'da yazılan *Nüzhet-i Esrârü'l Ahyâr Der Ahbâr-ı Sefer-i Sîgetvar* adlı eserin tam sayfa minyatürleri arasında yer alan Kanuni'nin Erdel Prensini kabulü tasviri, Kanuni döneminin minyatürlerine hâkim olan bezemeci anlayıştan farklılık gösteren yalınlık ve gerçekçilikle Nakkaş Osman'ın bu

¹² Julian RABY, "Oyun Başlıyor", *Padişahın Portresi, Tesavir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000, s.69-90.

¹³ Banu MAHİR, *a.g.e.*, s. 48.

kişisel üslûbunu yansıtan ilk örneklerden kabul edilir.¹⁴ Yeni kurgulara sahip şehname türündeki Seyyid Lokman tarafından yazılan *Tarih-i Sultan Süleyman* ve *Şehnâme-i Selim Han* ve Kanuni döneminde başlayıp ikinci cildi Seyyid Lokman tarafından yazılan *Hünernâme* diğer önemli eserlerdir.¹⁵ Yine Kanuni döneminde başlayıp III.Murad döneminde kitap haline getirilerek Nakkaş Osman başkanlığında resimlenen *Zübdetü't Tevârih* adlı genel İslam tarihi niteliğindeki eser ile dizi padişah portreciliğinin öncüsü sayılan *Şemâilnâme* dönemin yenilikleridir.

1590-1606 yılları arasında Bağdat'ın Osmanlı hâkimiyeti altındaki dönemde tasavvuf, peygamberler ve halifeler tarihi gibi konuları olan resimli yazmalarda Safevi, Şiraz, Meşhed ve Kazvin üslûplarının karışımı ve Osmanlı Eyalet Üslûbu olarak bilinen melez bir üslûp gelişmiştir.¹⁶

16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başında hazırlanan eserlerde adını duyuran Nakkaş Hasan'ın ifadeli yüzlerindeki üslûbu, tüm yazma eserlerde kendini belli ederken, I. Ahmed döneminde artık saray dışında da üç farklı grupta atölyeler ve kıyafet albümleri gibi eserler ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıl ve Lâle Devri'nin ihtişamı, Batılılaşma hareketleri minyatür sanatına yepyeni bir üslupla Levnî'yi kazandırmıştır. Saz üslubunda tezhip yaparak eğitimine başlayan nakkaş, nüanslı konturlarındaki ustalıklı boyut verme çalışmaları, detaylardaki ince işçiliği ve ifadeli yüzleri ile kendine özgü bir tasvir üslûbu yaratmıştır. Pek çok sanat tarihçisi tarafından da Osmanlı minyatürünün son temsilcilerinden sayılan Levnî ve yine mimari tasvirlerindeki boyut ve beyaz renk kullanımı ile fark edilen 17. yüzyıl başında eserler veren Nakşî'den sonra artık gerek farklı malzeme kullanımı gerekse tuvale geçişle Batı tarzında resme doğru ilerleme gösterse de Osmanlı minyatür sanatı kendine has üslûp özellikleri ile günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır.

2.1. Deli Figürünün Tasvir Edildiği Tarih ve Şenlik Konulu Yazmalar

Osmanlı minyatürlü yazmaları arasında belki de en geniş ve önemli yeri tutan tarih konulu eserler, şehname ve gazavatnâmeler olarak sınıflandırılmıştır. Konunun merkezinde Osmanlı padişahlarının kendi ve önceki padişahların dönemlerindeki olayları nâzım şeklinde yazma geleneği olan şehnameciliğin; 15. ve 16. yüzyıllarda imparatorlukta Fars dili ve edebiyatının yoğun etkisi olması nedeniyle, özellikle de İran'ın ünlü *Firdevsî Şahnâme*'sinin örnek alınmasıyla oluştuğu belirlenmiştir. Araştırmacılar tarafından Fatih Sultan Mehmed döneminde Şehdî isimli şairin kaleme

¹⁴ Serpil BAĞCI, Filiz ÇAĞMAN, Günsel RENDA, Zeren TANINDI, *Osmanlı Resim Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphane ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2012, s.110-111.

¹⁵ MAHİR, *a.g.e.*, s.58.

¹⁶ *A.g.e.*, s.178.

aldığı *Tevârih-i Âl-i Osman* ilk şehnâme türündeki eser olarak kabul edilip; bunu II. Bayezid dönemi 1484-85 arasındaki olayları konu alan resimli tarih kitabı şeklindeki *Şehnâme-i Melik-i Ümmî* izlemiş Abdullah Nakkaş tarafından resimlenen tasvirlerin Osmanlı minyatür üslubuna katkısı olmadığı bilinse de bu anlamda metinleri destekleyen resimleme geleneğine öncülük ettiği yorumu yapılmıştır.¹⁷

Yavuz Sultan Selim döneminde bu türde yer alan bir eser üretilmemesine rağmen, 16. yüzyılın ilk yarısında, Kanunî Sultan Süleyman döneminin ilk yıllarında Şükri Bitlisî tarafından yazılan ve Yavuz Sultan Selim dönemi olaylarını konu alan *Selimmâme* (TSMK, H.1597-98), nakışçı bir üslupla sonraki dönemlerde yer alan örneklerden oldukça farklı minyatür tekniğinde olmasına rağmen, savaş konulu minyatürler içeren ilk eser olması açısından önemlidir. Bu eserde teknik kurgu ve figürlerdeki betimlemelerde padişahın ön plana çıkarıldığı bir tasarım olmasa da kale kuşatma sahnelerinin ilk örnekleri ve sonraki dönem örneklerinde de görülen, simetrik şekilde yerleştirilmiş iki farklı ordunun göğüs göğüse çarpışma sahneleri bulunmaktadır.¹⁸

Tarih konulu minyatürlü yazmalar arasında savaş ve gazaları ayrıntılarıyla hikayelendirerek padişahların yanı sıra gazayı yapan vezir ve ya serdarın etrafında geliştirerek konu alan gazvatnâmeler de oldukça önemlidir. Kanuni'nin 1534-35 İran ve Irak seferlerini anlatan ve Matrakçı Nasuh tarafından Türkçe yazılıp resimlenen *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn* (IÜK, T.5964), topografik anlatımları, her şehre özgü bina betimlemeleri ile adeta tarihsel bir belge niteliğinde olup ilk örneği teşkil eder. İkinci bir örnek de yine Türkçe düzyazı olarak ele alınıp Matrakçı Nasuh tarafından 1540-45 arasında resimlenen ve II. Bayezid dönemi seferlerini konu alan *Tarih-i Sultan Bayezid* (TSMK, R.1272)'dir. Matrakçı'nın hem yazıp hem de resimlendirdiği bir diğer gazavatnâme, Kanuni'nin 1543 Macaristan seferini ve aynı yıl Barbaros Hayreddin Paşa'nın Fransa kıyılarına yaptığı seferi konu alan *Tarih-i Feth-i Şikloş ve Estergon ve Estonibelgrad* (TSMK, H.1608)'dir.¹⁹

Kanuni'ni 1551 Macaristan seferi sırasında Temeşvar, Peç ve Lipva kalelerini fethetmelerini konu alan ve Arifi tarafından Farsça mesnevi olarak yazılan *Fütûhât-ı Cemîle*'nin (TSMK, H.1592) 1557 tarihli metninin bazı bölümleri 1558'de tamamlanan *Süleymannâme*'de tekrarlanmıştır. Eserdeki minyatürlerin Sokollu Mehmed Paşa'nın Erdel'deki askeri zaferlerde gösterdiği kahramanlığı ve becerisinin öne çıkardığı belirlenmiştir. Bu tasvirler *Süleymannâme*'deki minyatürler ile üslup ve kalite açısından benzeşir ve aynı nakkaş grubu tarafından hazırlanmıştır.²⁰ Ârifi'nin bu eserini

¹⁷ BAĞCI, ÇAĞMAN, RENDA, TANINDI, *a.g.e.*, s.93.

¹⁸ MAHİR, *a.g.e.*, s.144.

¹⁹ MAHİR, *a.g.e.*, s. 96.

²⁰ Emine FETVACI, *Sarayın İmgeleri, Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*, YKY, İstanbul 2013, s.144.

resimlemeyi üstlenen nakkaş gurubunun başı olduğu sanılan ve henüz ismi belirlenemeyen nakkaşın üslubunun sadeleşerek devam ettiği ve 16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı minyatürüne özgü özellikleri belirleyen Nakkaş Osman'la zirveye ulaştığı tespit edilmiştir.²¹

Kanuni'nin 1547 yılında Safevî şehzadesi ve Şirvan valisi Elkas Mirza'yla beraber İstanbul'a gelen Ârifî mahlasını kullanan Fetullah Arif Çelebi'yi, kendi çağı ve atalarının çağını yazması için altmış akçe yevmiyeye şehnamecilğe atamasıyla şehnamecilik müessesesi resmiyet kazanmış ve *Şehnâme-i Âl-i Osman* adlı beş ciltlik eser ortaya çıkmıştır.²² Günümüze ulaşan ilk cilt Adem ile Havva'dan başlayarak peygamberleri konu alan ve İtalya'da özel koleksiyonda yer alan *Enbiyânâme*'dir. İkinci ve üçüncü cildin kaybolduğu, yalnız ikinci ciltten tek bir minyatürün özel bir koleksiyonda olduğu bilinmektedir. Osman'dan II. Bayezid'a kadar olan dönemi anlatan dördüncü cilt *Osmannâme* de özel koleksiyonda yer alır.²³ Beşinci ve son cilt olan *Süleymannâme* (TSMK, H.1517) ise değişik kültürlerden gelen farklı üsluplara sahip nakkaşları ile Osmanlı minyatürünün artık bir imparatorluk sanatı haline geldiğini gösteren bir eserdir.²⁴ Kanuni'nin saltanatının 1520-55 yılları arasındaki olayları konu alan eserin; sultanın cülusu, savaşları, avlanmaları, elçi kabul törenleri, eğlence meclisi gibi konuları resimlendirmekle görevli dört ya da beş nakkaş tarafından tasvir edildiği bilinmektedir.²⁵ 1558 yılında tamamlanan bu ciltte altmış dokuz minyatür yer almaktadır.²⁶ Özellikle kale kuşatma betimlemelerindeki mimaride yer alan yapılarda duvar kalınlıklarını gösteren perspektifli, üst örtülerdeki gerçekçi yaklaşımlar, kompozisyondaki çift sayfaya yayılarak tasvir edilmiş nehir gibi unsurlar, konunun geçtiği yerin topografyası hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlarken, figürlerin işlenişi ve genel tasvir özellikleri, nakkaşın Avrupa mimarisine yabancı olmadığını kanıtlar (109a,108b). Mohaç Savaşı'nın konu edildiği çift sayfaya yayılan minyatürler de ordunun savaş düzeni hakkında bilgi verdiği gibi kullanılan renklerdeki ve figür tasvirlerindeki ortak özellikleri ile aynı nakkaşın elinden çıkma olasılığını düşündürür (212a). Ancak aynı eserde kale kuşatma sahnelerinde stilize edilerek tasvir edilmiş, nispeten nakışçı üsluplu sahneler başka nakkaşların elinden çıkmıştır (154b).

Sokullu Mehmed Paşa için 1569'da Feridun Ahmed Bey tarafından kaleme alınan ve genellikle yazmanın ilk bölümünde yer alan on beş minyatürle Kanuni'nin Sigetvar seferini, sefer esnasında ölümünü ve II. Selim'in tahta çıkışını konu alan *Nüzhet-i*

²¹ BAĞCI, ÇAĞMAN, RENDA, TANINDI, *a.g.e.*, s.103-104.

²² MAHİR, *a.g.e.*, s.93.

²³ Metin AND, *Osmanlı Tasvir Sanatları1: Minyatür*, YKY, İstanbul 2014., s.218.

²⁴ MAHİR, *a.g.e.*, s.93.

²⁵ BAĞCI, ÇAĞMAN, RENDA, TANINDI, *a.g.e.*, s.100.

²⁶ Zeren TANINDI, *a.g.e.*, s.26., Esin ATIL, *The Age of Sultan Süleyman*, Washington, 1987.

Esrârü'l Ahyâr Der Ahbâr-ı Sefer-i Sıgetvar (TSMK, H.1339) adlı Türkçe eser Nakkaş Osman tarafından resimlendirilmiştir.²⁷

Şehnâmecilik müessesesi II. Selim (1566-74) ile III. Murad (1574-1595) dönemlerinde çok sayıda eser vermiştir. Bu dönemde Farsça ve Türkçe olarak şehname türünde eserler kaleme alan Seyyid Lokman ve bu eserleri resimleyen Nakkaş Osman yönetimindeki nakkaşlar ekip halinde çalışmışlardır. Kullandığı renklerden, gerçekçi ve yalın bir şekilde tasvirlenen figür ve betimlemeleriyle, Nakkaş Osman'ın üslûbu Lokman'ın Farsça manzum olarak yazdığı 1579 tarihli yirmi dört minyatürün yer aldığı *Zafernâme* ve ya *Tarih-i Sultan Süleyman* (DCBL, T.413.) adlı eserde de görülür. Eser Kanuni'nin tahta geçişinden ölümüne kadarki olayları konu alır.²⁸ Öne çıkan tasvirleri Zıgetvar zaferi dönüşü padişahın vefatının herkesten gizlenmesi, Zıgetvar'dan Belgrat'a kırk sekiz gün süren dönüşünün anlatıldığı çift sayfaya yayılmış minyatürlerdir (114a,113b.).²⁹

Farsça manzum olarak Lokman tarafından yazılıp, çoğunluğu tam sayfa kurgulanmış elli sekiz minyatürle resimlenen birinci cildi (İÜK, F. 1404) 1581'de tamamlanan, ikinci cildi (TSMK, B.200) içerdiği doksan beş minyatürle III. Mehmed döneminde bitirilen *Şehinşehnâme* tarih konulu yazmalar arasında önemli bir yere sahiptir. Birinci ciltte, İstanbul'un fethi, bahar şenlikleri, Kâbe'nin ve Zemzem kuyusunun yeniden inşası, Haydar Paşa'nın fetihleri, Merakeş'in fetih müjdesi, rasat aletleri, İran sultanlarının yenilgileri, Karavol savaşı, Urmi'nin fethi, Hüsrev Paşa'nın bazı kızılbaşları İstanbul'a göndermesi, Sadrazam'ın mektubu, Mesih Paşa'nın vezareti, gibi başlıklarla devrin önemli olayları anlatılmıştır. Farsça ve tâlikle yazılmış olan ikinci cildin başında madalyon içinde Sultan Murad için yazılmış olduğu belirtilmiş olup; İranlılar hakkında Bağdat ve Revan'dan gelen malûmat, Anamur Kethudası'nın gelişi ve adalet, kumandanlık ve fazileti hakkında bilgi, bir casusun yakalanması, vezirin Gürcistan'dan dönüşü, askerinin karşılanması, Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü, İran'a hücum, ordunun dönüşü, top dökümü ve gemi yapımı gibi konular işlenmiştir.³⁰ Minyatürlerin hangi nakkaş yönetiminde ve kimler tarafından yapıldığına dair kayıt olmamasına rağmen, özellikle sünnet düğününü anlatan minyatürlerin tasarım kurgusu, üslûp özellikleri ile *Sûrnâme-i Hümayun* minyatürleri ile; elçi kabul, kale fetihleri, muharebeler, meclis sahneleri diğer yazmalardaki tasvirlerle benzerlikleri, Nakkaş Osman ve ekibi tarafından hazırlandığı fikrinin oluşmasına yol açmıştır.³¹

²⁷ FETVACI, *a.g.e.*, s.153.

²⁸ AND, *a.g.e.*, s.218.

²⁹ Semra ÖGEL, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, "Osmanlı Minyatürlerinde Zaman- Mekan ve Hareket", Ankara 1993, s.364.

³⁰ Nurhan ATASOY, "III. Murad Şehinşehnâmesi, Sünnet Düğünü Bölümü ve Philadelphia Free Library'deki iki Minyatürlü Sayfa", *İÜ Sanat Tarihi Yıllığı*, V, 1972-73., s.259.

³¹ A.g.m., 362.

II. Selim'in cülûsundan ölümüne kadar (1566-1574) gerçekleşen olayları konu alan, II. Selim ve III. Murad dönemlerinin şehnamecisi Lokman tarafından Farsça manzum olarak yazılan bir diğer şehnâme ise *Şehnâme-i Selim Han* (TSMK A.3595)'dir. Bu eser pek çoğu tam sayfaya yayılmış kırk dört minyatür içerir. Farsça yazılmış eser, 156a yaprağında geçen metne göre Ocak 1581'de tamamlanmıştır. Eserde 9a'da yer alan; Lokman'ın devrin müderrislerinden Şemseddin Ahmed Karabağı'nin huzuruna hizmetindeki nakkaş ve katipleri ile gönderilmesini konu alan minyatürden de anlaşıldığı üzere, resimleme işinin başında Nakkaş Osman ve Nakkaş Ali görev almıştır.³² Nakkaşlar bu eser için yaptıkları savaş, kuşatma ve çıkartma tasvirlerinde öncelikle bölgenin topografik görüntüsünü aktarmaya çalışarak; fetihlerin önemini vurgulamayı amaçlamışlardır.³³ Müsvedde nüsha ile yapılan karşılaştırma sonucu; eserde mevcut bazı minyatürlerin karşı sayfaları olan altı adet ve tek sayfa üzerine yapılmış beş adet toplam on bir adet eksik minyatür tespit edilmiştir.³⁴ Eser gerek Osmanlı sultanı için yazılıp resimlendirilen kitapların hazırlanışı hakkında bilgi vermesi, gerekse Nakkaş Osman ve Ali'nin üslûplarının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir.

Arifi tarafından başlanıp, bir diğer önemli şehnâmecisi Eflâtun tarafından devam ettirilip onun da ölümü üzerine, 1578'de şehnâmecilik görevine atanan Seyyid Lokman tarafından Türkçe olarak tamamlanan bir diğer eser *Hünernâme*'dir. Aslında dört cilt olarak tasarlanmış olan bu eserin, sadece iki cildi tamamlanmış, yazılmayan iki cildin ise II. Selim ve III. Murad dönemlerine ağırlık vermesi öngörülmüştür.³⁵ Nakkaş Osman ve ekibi tarafından 1584 civarında resimlendiği bilinen *Hünernâme*'nin birinci cildi (TSMK, H.1523) Osman Gazi'den başlayarak Yavuz Sultan Selime kadar olan ilk dokuz padişahın tahta çıkış, zafer ve hünelerini anlatmakta olup, içinde kırk beş minyatür bulunmaktadır. Eserin Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul'un fethi ile ilgili olan bölümünde topografik resim geleneğini devam ettiren pastel tonlarında pembe, yeşil ve gümüşün kullanıldığı çift sayfa İstanbul tasviri, üslûp olarak *Zafernâme* ve *Şehinşâhnâme*'deki tasvirlerle aynı özellikleri taşır; Nakkaş Osman'ın başında bulunduğu bir ekip tarafından hazırlanmıştır.³⁶ Seyyid Lokman 1588'de tamamlanan *Hünernâme*'nin ikinci cildini ise Kanuni'nin hüneleri, zaferleri ve ölümüne ayırmıştır. Bu eserde Nakkaş Osman başkanlığındaki ekip tarafından resimlenen tam sayfa boyutunda altmış beş minyatür yer alır.³⁷

³² Filiz ÇAĞMAN, "Şehname-i Selim Han ve Minyatürleri", *İÜ Sanat Tarihi Yıllığı*, V, 1972-73., s.411-413.

³³ Banu MAHİR, "Osmanlı Minyatürlerinde Savaş, Kuşatma ve Çıkarma", *Türk Dünyası Araştırmaları*, *Oktay Aslanapa Özel Sayı*, İstanbul Kasım-Aralık 2009., s.205.

³⁴ ÇAĞMAN, a.g.m., s.417.

³⁵ FETVACI, a.g.e., s.177.

³⁶ BAĞCI, ÇAĞMAN, RENDA, TANINDI, a.g.e., s.141-143.

³⁷ A.g.e., s.147.

16. yüzyılın son çeyreğinde giderek hızlanan gazavatnâme türündeki minyatürlü eserlerden biri olan 1584'te Mustafa Âli tarafından yazılan elli altı minyatürün yer aldığı *Nusretnâme*'nin (TSMK, H.1365) konusu ise, Gürcistan'ın fethi için görevlendirilen Lala Mustafa Paşa'nın 1578-1580 yılları arasında yaptığı doğu seferidir. Giysi ve çadırlarda bezemeci bir üslubu olan ve birkaç nakkaşın elinin fark edildiği bu minyatürler, devrin nakkaşı Nakkaş Osman'ın eserlerinden farklı özelliktedir.³⁸

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 1578-1585 yılları arasındaki doğu seferini konu alan Asaî Paşa tarafından Türkçe manzum olarak kaleme alınan ve birbirine yakın üsluplu nakkaşlar tarafından yapıldığı tespit edilen yetmiş yedi minyatürü ile *Şecaatnâme* (İÜK, T. 6043) döneminin önemli gazavatnâmelerindedir. 1587'de eklenen önsözü nedeniyle eserin 1586-1587 arasında resimlendiği düşünülmektedir.³⁹

Sünnet düğünü gibi önemli günlerde esnaf loncalarının hünelerini sergiledikleri geçiş sahneleri, askeri beceri gösterileri gibi toplumsal olayları adeta belgeleyen minyatürler ise surnâme ve şehnâme türündeki eserlerde yer alır. *Süleymannâme*'deki Şehzade Bayezid ve Cihangir'in sünnet düğünlerini konu alan bir minyatür yer alsa da *Sûrnâme-i Hümayûn*'un (TSMK, H.1344) tam bir şenliknâme düzeni içinde olduğu ve bu türden örneklere öncelik ettiği anlaşılmıştır.

Saray divan katibi olan İntizamî tarafından Türkçe olarak kaleme alınan *Sûrnâme-i Hümayûn* adlı eserde III. Murad'ın şehzadesi Mehmed'in 1582'deki sünnet düğünü şenlikleri anlatılır. 52 gün 52 gece süren şenliklerinin konu edildiği iki yüz on beş minyatür bulunan yazmanın kompozisyon kurgusu adeta bir tiyatro oyununun sahnesini andırır. At Meydanı ve İbrahim Paşa Sarayı bu kurgu içinde değişmez birer unsur olarak yer alırlar. Çift sayfa olarak tasarlanan kompozisyonların sağ bölümünde yabancı elçiler, devlet ileri gelenleri için özel olarak inşa edilmiş 3 katlı seyirlik binası ve altta şenlikleri izleyen İstanbul halkı yer alır. Minyatürleri dönemin önemli nakkaşı Nakkaş Osman ve ekibi tarafından yapılan, esnaf loncalarının etkinliklerini, düzenlenen eğlenceleri ve sosyal hayatı konu alan yazma bir anlamda şenliknâme olarak da adlandırılmıştır.⁴⁰ Böylelikle ait olduğu dönemin sosyal hayatı da sayfalarında görebilen yazmanın sol yaprağında üstte İbrahim Paşa Sarayı'nın şahnişinde bir yanında şehzadesi Mehmed, diğer yanında has odalı ağalarla şenlikleri izleyen III. Murad, alt bölümde önde yer alan Dikilitaş, Yılanlı Sütun, Örne Sütun gibi anıtsal yapılardan oluşan sabit bir kurgu mevcuttur. Bu kurgu olayın şenlik kısmının algılanmasını ön plana çıkarır gibidir. Sezer Tansuğ, başka hiçbir dönemde böylesi bir minyatürlü kurguya

³⁸ Filiz ÇAĞMAN, Zeren TANINDI, *Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri*, İstanbul 1979., s.61.

³⁹ BAĞCI, ÇAĞMAN, RENDA, TANINDI, *a.g.e.*, s.171.

⁴⁰ Sezer TANSUĞ, *Şenlikname Düzeni*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993, s.21.

rastlanmadığına dikkat çekerek; At Meydanı olarak geçen şenlik mekânının, Bizans dönemi şenliklerinin de düzenlendiği Hipodromu olduğuna işaret etmiş ve burada yer alan Dikilitaş kaidesinin Theodosius I dönemine ait olan imparatoru iki oğluyla katizmada şenlikleri izler vaziyette betimleyen, dört tarafta da tekrarlanan kabartmaların Nakkaş Osman'ın tasarım şemasına kaynak oluşturmuş olabileceğinden bahsetmiştir.⁴¹ Minyatürlerde dikkat çeken bir özellik de Osmanlı'da görülen hiyerarşiyi çok güzel yansıtmadır; öyle ki farklı sahnelerde elbise renk ve detayları değişse de konumu hiç değişmeden resimlerin sol üst köşesine yerleştirilen padişah III. Murad'ın konumunda ve hattâ seyircilerin oturduğu seyirlik teraslarında bile hiyerarşik bir düzen görülür.⁴² Bir başka unsur da padişahın şahnişinin bulunduğu bölümün sağında yer alan ana köşk betimlemesidir. Tüm tasvirlerde en merkezi yapıyı oluşturan bu bölümün, kafesli pencereleriyle; ilk başta şenliklerde yokmuş gibi görünen III. Murad'ın annesi Nurbanu Valide Sultan ve zevcesi Şehzade Mehmed'in annesi Safiye Sultan'ın görünmeden şenlikleri izledikleri etkisini vermektedir.⁴³

Eserin tamamlanıp padişaha sunulması ile ilgili belgeler 1588 yılına ait olup; Lokman'ın denetiminde *Sûr-u Hümayûnnâme*'nin tamamlanması ve *Hünernâme*'nin ikinci cildinde de bazı tasvirleri yaptırtması sebebiyle ve 50 akçe terakki dağıtılması ile ilgilidir.⁴⁴ Bu belgeler sayesinde eserin tamamlandığı yılı, sonrasında aynı dönemde *Hünernâme*'nin ikinci cildinin de hazırlandığını ve hattâ aynı ekip tarafından resimlendiği yorumları yapılmıştır.⁴⁵

Tümüyle Kanuni Sultan Süleyman'ı anlatan *Hünernâme* ikinci ciltte 1530 sünnet şenliklerinin aynı yerde yapılması, padişahın ve şehzadelerin gösterileri İbrahim Paşa Sarayı'ndan izlemesi, At Meydanı'nın konumu gibi genel tasarım kurguları, *Surnâme* ile aynıdır. Ancak tüm bu mekânların III. Murad döneminde geçirdiği tadilat, eserde yansıtılmamış ve Kanuni döneminde İbrahim Paşa'nın Macaristan'dan getirerek meydana diktiği sütun ve heykeller betimlenmiştir.⁴⁶ Bir başka açıdan bakıldığında kurgudaki benzerlikler, mekânlar gibi unsurlar III. Murad için dedesi Kanuni arasındaki paralellikleri göstermeye dönük bir girişim olarak yorumlanmıştır. Nitekim Şehzade Mehmed'in sünnet düğününün öncekilerden daha görkemli olması için, Kanuni'nin oğulları için düzenlenen sünnet düğünlerine ilişkin anlatımlara bakıldığına ilişkin bilgiler mevcuttur.⁴⁷

⁴¹ TANSUĞ, *a.g.e.*, s.21.

⁴² FETVACI, *a.g.e.*, s.230.

⁴³ *A.g.e.*, s.231.

⁴⁴ BAĞCI, ÇAĞMAN, RENDA, TANINDI, *a.g.e.*, s.145.

⁴⁵ *A.g.e.*, s.147.

⁴⁶ MAHİR, *a.g.e.*, s.136.

⁴⁷ FETVACI, *a.g.e.*, s.232.

III. Murad şehnâmesi olan *Şehinşehnâme*'nin 1592'de hazırlanıp 1597'de padişaha sunulan ikinci cildinde de Lokman sünnet düğününe ilişkin anlatıya yer vermiştir. Ancak bu eserde *Sûrnâme* ile arasında hiyerarşik olarak vurgu farklılığı belirlenmiştir. Eser diğer örneğe göre hanedanı methetmekten çok, vezirleri ön plana çıkaran bazı betimlemelere sahiptir.⁴⁸ Genel tasarım kurgusu ise, Dikilitaşı, İbrahim Paşa Sarayı, III. Murad'ın sarayın şahnişinde yer alan konumu, seyirlik terasları ile *Sûrnâme* kurgusu ile aynıdır. Ancak belki de diğer konuları da içeren bu ikinci ciltte kırk iki minyatürün sünnet düğününe ayrılmasından olsa gerek, 52 günlük düğün çok daha az sahneye sığdırılmış, aslında düğünün hareketliliğini ve neşesini daha iyi yansıtmaya neden olmuştur.⁴⁹

III. Mehmed'in (1595-1603) saltanat yıllarında, hepsi de dönemin şehnâmecisi Talikizâde tarafından yazılıp, üçü de Nakkaş Hasan tarafından resimlenen, 1596 yılında tamamlanan, *Talikizâde Şehnâmesi* (TİEM, no. 1965), *Şemailnâme-i Âl-i Osman* (TSMK A.3592) ve *Eğri Fetihnâmesi* (TSMK, H.1609) eserlerindeki minyatürler yeni kurguları, renk ve figür anlayışları ile oldukça önemlidir.⁵⁰ Nakkaş Osman ve Seyyid Lokman arasındaki işbirliğinin bir benzerinin bu dönemde Şehnâmecî Talikizâde ve Nakkaş Hasan arasında sürdüğü söylenebilir. *Eğri Fetihnâmesi*'nin son satırlarında Talikizâde eserin ressamından bahsederken Nakkaş Hasanla ilgili olarak, resim yapmada usta nakkaş Behzad benzeri ustalığa sahip olduğunu belirterek onu övmüştür. Nakkaş da bu övgü dolu sözlerin altında kendini, eserin yazarını ve hattatı birlikte çalışırken tasvir eden bir minyatür yapmıştır (y.74a). Bilinen ilk çalışmaları *Surnâme*'de yer alan Nakkaş Hasan'ın turuncu, parlak kırmızı, sarı, firuze, yeşil ve iç mekânlarda kullanılan kızıl kahve tonları, kalın, kısa boyunlu, tombul yanaklı, siyah kalın kaşlı, sakallı figürleri, sade doğa çizimleri ayırt edici özellikleridir.⁵¹

II. Osman (1618-22) dönemi ise kısa ama verimli bir dönem olarak, şehnâmecî Nadirî ve nakkaş Nakşî'nin işbirliğinde hazırlanan II. Osman'ın Hotin seferini konu alan yirmi minyatürün yer aldığı *Şehnâme-i Nadirî* (TSMK, H.1124) ve dokuz minyatürün yer aldığı *Divan-ı Nadirî* (TSMK, H.889) adlı önemli eserler bulunmaktadır. Nakşî'nin tasvirlerinde figürlerin sarıklarının oldukça büyük tutulduğunu, vücutlarının kısmen deforme edilerek mizah unsurunun da katıldığını, boyut ve derinlik hissi oluşturan kemer, tonoz, pencere, kapı açıklıkları gibi mimari unsurların kullanıldığını, beyaza boyanmış kale kent betimlemelerinin tercih edildiği görülür.⁵²

⁴⁸ A.g.e., s.234.

⁴⁹ ATASOY, a.g.m., s.260.

⁵⁰ MAHİR, a.g.e., s.94.

⁵¹ Zeren TANINDI, a.g.e., s.53.

⁵² A.g.e., s.57.

Tarih konulu eserleri resimlendiren nakkaşların minyatürlerinde olayları yaratıcı kompozisyonlarla aktardıkları ve yazılı metinlerde geçmeyen bazı detayları tek bir sayfada başarılı bir şekilde işlerken belgeleyici tutumlarından ödün vermedikleri anlaşılmaktadır.⁵³ Olayları metne bağlı kalarak tasvir etmeye çalışan minyatürlere sahip şehnâme türündeki eserlerin yazımının IV. Murad ve sonrası dönemde sona erdiği, yerini devlet tarihçiliği niteliğindeki vakanüvistliğin aldığı belirlenmiştir.⁵⁴

⁵³ MAHİR, a.g.m., s.211.

⁵⁴ MAHİR, a.g.e., İstanbul, 2012, s.103.

3. OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA DELİ OCAĞI VE DELİLER

Osmanlı askeri teşkilatını kuruluşundan itibaren doğru şekilde algılayabilmenin, ordunun genel şeması hakkında bilgi sahibi olmayı kolaylaştırdığı söylenebilir. Bizans sınırlarında yer alan Türk aşiretleri ve Osman Gazi'ye bağlı kuvvetler konum gereği atlı olup devlet haline geldikten sonra da serhat kumandanı ismiyle bir başbuğün kumandasında mıntika mıntika akıncı kuvvetleri kullandıkları bilinmektedir.⁵⁵

3.1 Osmanlı Ordusunun Genel Şeması

Orhan Bey zamanında da atlı kuvvetler yoğun olarak kullanıldıysa da özellikle kale kuşatmalarında başarısız ve yetersiz kalmaları nedeniyle, yaya kuvvetleri de kurulmuştur. Böylece daimi ilk birliklerin temelleri atılarak yaya ve müsellemler adı altında piyade süvari birlikleri oluşturulmuştur. I. Murad zamanında da bu sistem devam etmekle birlikte daimi ve maaşlı bir yaya ve atlı ordusu oluşturmak amacıyla "Yeniçeri", "Sipahi", "Cebeci" denilen "Kapukulu Ocakları" oluşmuş, daha sonraları bunlara esir ve devşirme Hıristiyan çocuklarından oluşan "Acemi Ocağı" eklenmiştir.⁵⁶ Yaya ve müsellemler Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşundan sonra esas görevlerini bunlara bırakarak ordunun geri hizmetlerinde yer almışlardır. Böylece Osmanlı ordusu Orhan Gazi'den itibaren bir buçuk asır boyunca "Maaşlı Kapukulu Askerleri" ve "Eyalet Askerleri" olarak temelde iki guruba ayrılmıştır. "Maaşlı Kapukulu Askerleri" bünyesinde "Yayalar" olarak geçen "Acemiler", "Yeniçeriler", "Cebeciler", "Topçular", "Top Arabacıları"; "Süvariler" olarak anılan "Sipahlar", "Silahdârlar", "Sağ Ulufeciler", "Sağ Garipler", "Sol Garipler" yer almışlardır. "Eyalet Askerleri" bünyesinde ise "Timarlılar" ve ya "Topraklı Süvariler", "Azaplar" (hafif piyade), "Akıncılar" (hafif süvari) bulunmakta olup, geri hizmet olarak geçen "Yayalar", "Yürükler", "Müsellemler", "Tatarlar", "Voynuklar", "Martoloslar", "Cerehor" veya "Serahorlar" da Eyalet Askerler olarak sayılmışlardır.⁵⁷

Zamanla özellikle İstanbul'un fethiyle gelişen ve genişleyen teşkilatta bu temel sistem aslında neredeyse 18.-19. yüzyıllara kadar devam etmiştir. En etkili olduğu zamanlarda tüm ordu içinde devletten maaş alan Kapukulu askerleri ile devletten maaş almayan eyalet askerleri arasında bir denge olup; 100-200 bin eyalet askerine karşılık 15 bin kapukulu askeri şeklindeki bu denge, son dönemlerde devlet kurumlarının çökmesiyle

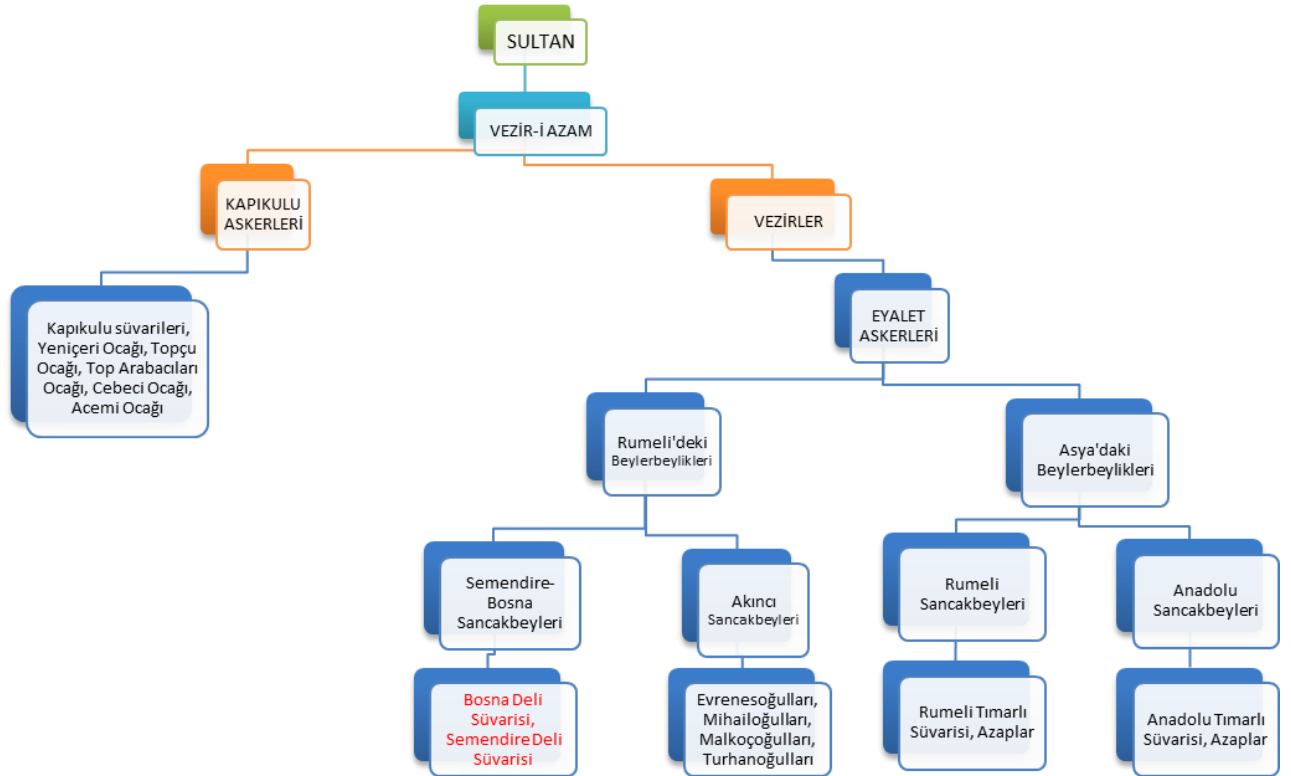
⁵⁵ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, I, Acemi ve Yeniçeri Ocağı*, TTK Ankara 1943., s.1.

⁵⁶ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.2.

⁵⁷ *A.g.e.*, s.3.

de tersine dönerek; 18. yüzyılda 7-8 bin eyalet askerine karşılık 92 bin civarında kapukulu askeri halini almıştır.⁵⁸

15-16. yüzyıllar tez konumuzda ele aldığımız “Deli” birliklerinin de en aktif olduğu dönemdir. Bu dönemdeki Osmanlı Ordu teşkilatının hiyerarşik şemasını aşağıdaki şekildedir:⁵⁹

Tablo 1. Osmanlı Ordusunun 16. Yüzyıldaki Şeması, (D. DEVECİ BİLGİLİ, 2015).

3.2 Osmanlı Eyalet Askerleri

Osmanlı kara ordusunun ikinci temel gurubu olan ve “Deli” Birliklerinin de dâhil olduğu Eyalet Askerleri ordu mevcudunun büyük çoğunluğunu oluşturup, devletten maaş almayan, barış dönemlerinde ise kendi işlerine bakan ve savaş zamanında orduya katılan bir gruptu.⁶⁰ Eyalet askerleri olarak tımarlı sipahiler, öncü kuvvetler; akıncılar, deliler, azab, gönüllü, beşliler ve geri hizmetlerde yer alan yaya, müselleme, yürük, canbaz, tatarlar yer almakta olup, 16. yüzyıl sonlarından itibaren bu kuvvetlerin bir

⁵⁸ Abdullah TURHAL, *Osmanlı'nın Muhteşem Süvarileri, Deliler*, Doğan Kitap, İstanbul 2011, s.19.

⁵⁹ TURHAL, a.g.e., s.20.

⁶⁰ A.g.e., s.21.

kısının zayıflayıp ihmal edildiği bilinmektedir.⁶¹ 16. yüzyıl ortalarında 50 bin civarı akıncı, 10 bin kadar deli, 10-15 bin civarında da azab askeri vardır.⁶²

3.2.1 “Deli” Adının Kökeni ve Birliklerin Osmanlıda Ortaya Çıkışları

Osmanlı Eyalet Askerleri teşkilatı içinde kendilerine özgü özellikleri ile uzunca bir dönem yer alan, başta el yazmaları olmak üzere pek çok yerli ve yabancı kaynaktan adları geçen bu birliklerin adlarının kökenleri konusunda farklı görüşler vardır.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde; 1. (sıfat) Aklını yitirmiş olan, akli dengesi bozulmuş olan, mecnun, 2. Coşkun, azgın (hayvan, duygu vb.), 3. Davranışları aşırı ve taşkın olan (kimse), çılgın⁶³ olarak açıklanan “deli” maddesinin, konumuz ile ilgili olarak 2. ve 3. maddelerdeki açıklamalar daha akla yakın gelmektedir. Midhat Sertoğlu *Osmanlı Tarih Lûgatı* adlı tarih sözlüğünde; 15. yüzyıl sonlarında Rumeli’de oluşturulan bir çeşit hafif süvari birliği oldukları şeklinde tanımlarken, adları ile ilgili olarak; aslının, aynı eserde Hac görevinin yerine getirilmesi esnasında Mekke’de Hac namzetlerine rehberlik ederek ziyaret yerlerini gösteren kimse anlamına geldiği “Delîl” kelimesi olduğunu, Arapça kökenli bu kelimenin halk arasında sonsuz cesaret ve kahramanlıkları yüzünden “Deli” adını aldığı belirtmiştir.⁶⁴ *DİA* “deli” maddesini kaleme alan Abdülkadir Özcan;

“ Mecazen "korkusuz. gözüpek, atılğan" anlamında kullanılan deli kelimesi, tarih terimi olarak delice cesaret ve atılğanlıklarından dolayı bir askeri zümreyi ifade eder.”

şeklinde açıklama getirerek, Osmanlının son dönemlerinde “deli” adının “delile” çevrilmeye çalışılmasının akılcıl bir açıklaması olmadığını yazmıştır.⁶⁵

Yabancı kaynaklarda da pek çok yer bulan deli süvariler ile ilgili Fransız mühendis ve asker Alain Manesson Mallet, 17.yüzyılda basılan *Les Travaux de Mars ou l’Art de la Guerre* adlı önemli eserinde pek çok farklı görüş bulunan deli adının nerden geldiğini çok güzel açıklamaktadır:

“Bunlar öylesine cesurdurlar ki bir tarafın hizmetine girdikten sonra, onları vazgeçirebilecek hiçbir ceza korkusu yoktur. Bu nedenden dolayı Türkler onlara Deli adını vermişlerdir ve bu ad, dillerinde “gözü pek” anlamına gelmektedir.”⁶⁶

⁶¹ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi, III. Cilt 2. Kısım, 5. Baskı, XVI. YY ortalarından XVII. YY sonuna kadar*, TTK Basımevi, Ankara 1995., s.282.

⁶² Erol ÖZBİLGİN, *Bütün Yönleriyle Osmanlı, Âdâb-ı Osmâniyye*, İz Yayınları, İstanbul 2010., s.270.

⁶³ http://tdk.org.tr/index.php?option=com_”deli”, 17.05.2015.

⁶⁴ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986., s.82.

⁶⁵ Abdülkadir ÖZCAN, “deli”, *DİA*, İstanbul 1994,C.9, s.132-134.

Kaynaklarda tam olarak ne zaman ortaya çıktıkları ile ilgili olarak bir fikir birliğine varılamasa da Osmanlı fetihlerinin en yoğun olduğu Rumeli'deki sınır boylarında, 15.yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlandığı, 16.yüzyılda ise belirli bir düzene kavuştukları belirtilmektedir. 1444 Varna ve 1448 Kosova muharebelerinde kendilerine “deli” denilen kanatlı süvarilerin ordu-yu hümayun bünyesinde savaştıkları bazı kaynaklarda geçmektedir.⁶⁷

15. yüzyıl sonlarında Anadolu'da meydana gelen ayaklanmalar, II. Bayezid dönemi şehzade kavgaları sonrasında Yavuz Selim'in İran, Mısır, Suriye'de seferlerle meşgul olması, batıda, Rumeli'de olası tehlikelere karşı burada görevli sınır beylerini kendilerine bağlı ve akıncılardan farklı olarak hafif ve özel bir süvari birliği kurmaya teşvik etmiştir. Böylelikle Semendire ve Bosna gibi önemli merkezlerde sancakbeyleri ve beylerbeylerinin emrinde kurulan deli askeri teşkilatı önceleri birer bölük halinde muhafız birlikleri iken sayıları artarak ve geliştirilerek kendilerine özgü bir savaş birliği haline getirilmişlerdir.⁶⁸ 16.yüzyılda Rumeli sınırlarında özellikle de Bosna'da Rumeli beylerbeyi emrinde bulunan deli kuvvetleri, sonradan valilerin emrinde de bulunarak, ayrıca serhad kulu sınır askeri olarak, hafif süvari hizmeti de görmüşlerdir.⁶⁹

Emel Esin; “*Osmanlı ordusunda olağanüstü cesur ve cezbe içinde alpler kaplan postuyla beliriyordu.*”⁷⁰ ifadeleriyle “Delilerin” Orta Asya'daki alp figürleri (Res.3-Res.4) ile ilişkili olabileceği fikrini beyan etmiştir.

3.2.2 Deli Ocağının Genel Yapısı

Sınır ya da sınıra yakın yerlerde bulunan ve serhad kulu denilen kuvvetler arasında yer alan Delilerin genellikle iri yarı, gözüpek ve cesaretleriyle ünlü Türklerden olup, sancakbeyi ya da beylerbeyine bağlı oldukları bilinmektedir.⁷¹ 16. yüzyılda Rumeli beylerbeyi ile Semendire ve Bosna sancakbeylerinin emirleri altında iken, sonraları diğer vezir ve beylerbeyleri de böyle bir sınıf meydana getirmişlerdir.⁷² 16.yüzyıl başlarından itibaren Semendire'de Yahya Paşazâde Mehmed ve kardeşi Bâli Bey, Bosna sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey maiyetinde deli kuvvetleri görülmekte; Hüsrev Bey'in Deli kuvvetinin 10 bin kadar olduğu kaynaklarda geçmektedir. 50-60 kadarı bir bayrak

⁶⁶ TURHAL, *a.g.e.*, s.27.

⁶⁷ TURHAL, *a.g.e.*, s.25.

⁶⁸ TURHAL, *a.g.e.*, s.26.

⁶⁹ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi, III. Cilt, 2.Kısım*, TTK Basımevi, Ankara 1995., s.287.

⁷⁰ Emel ESİN, *Türk Kozmolojisine Giriş, Toplu Eserler I*, Kabalıcı, İstanbul 2001., s.146.

⁷¹ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi, II. Cilt, 4.baskı*, İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar, TTK Basımevi, Ankara 1983., s.573.

⁷² UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.574.

olup, birkaç bayrak birleşerek delibaş emrine verildikleri kaydedilmiştir.⁷³ Kısmen Türk, kısmen de Boşnak, Sırp, Hırvat gibi Müslüman olmuş cengâver sınıfından oluşan bu birlikler Rumeli halkından oluşmuştur.⁷⁴

Delilerin ocağına kabul edilebilmek için iki temel özelliğe sahip olmak gerekiyordu; gösterişli bir fiziğe sahip olmak, cesaret, bağlılık ve savaş becerisini kanıtlamak. Ancak bu şartlara uygun olup eğitimlerini tamamlayan deliler törenle yemin ederek deli başlığı giyip ocağa resmen dâhil olabiliyorlardı.⁷⁵ Mallet'e göre, cesaret ve savaşta ustalıklarını kanıtlamak için düşmanla savaşarak en az 8-10 düşman süvarisi öldürmeleri gerekmektedir.⁷⁶ Delibaşların emrinde gönüllü ağası, bölük ağası unvanlarını taşıyan daha küçük rütbeli deli zabıtları vardı. Deli askeri olmak isteyen bir genç önce "zobu" adıyla ocak ağalarından birinin yanına verilip yetiştirilir; burada ocağın usul ve kaidelerini öğrenirdi. Kendini ispatladıktan sonra din ve devlete hizmet edeceğine, hiçbir kavgadan geri dönmeyeceğine dair söz verirdi. Daha sonra törenle başına deli kalpağı giydirilir ve "ağa çırağı" olarak deftere kaydedilirdi. Sırası gelen genç ağalığa geçer, hattâ delibaşılığa bile yükselebilirdi. Verdiği sözü tutmayan, ocak kurallarına uygun hareket etmeyen deli, başından kalpağı alınıp keçe külah giydirilerek teşhir edildikten sonra ocaktan kovulurdu.⁷⁷

Fevkalade cesur ve atılganlıklarıyla, korkunç kıyafetleri ile daima galip gelen Delilerin Ocaklarının Hz. Ömerü'l -Faruk'a bağlı oldukları kaynaklarda geçmektedir.⁷⁸ 1526 Mohaç Meydan Muharebesinde Türklere esir düşen Geogievic, 16.yüzyılda kaleme aldığı bir yazısında gaziler olarak adlandırdığı Osmanlı atlılarının meşhur atasözleri olduğundan bahsederek; "*lazılan gelur Bassına*" (yazılan gelir başına) olarak ifade eder. Delilerin düşman üzerine tereddütsüz atılarak, kaderlerinin önceden belirlenmiş olduğu inancının ispatlarından biri gibidir. Tüm bunlar, onların halifeler içinde cesareti ile gözünü budaktan sakınmadan, hep galip gelmesiyle bilinen Hz. Ömer'e imrenmiş olmalarını ve kendileriyle bir bağ kurmaya çalışmalarını açıklayabilir.⁷⁹ Yabancı gezginlerden Henry Blunt, savaşta zafer kazanıncaya kadar geri dönmeyi düşünmeyen Delilerin bu düşüncelerinin nedenini: "*Bunlardan bir kısmı cesaret gösterisi olarak düşmanın yaylım ateşine karşı dururlar. Bu adamlar düşmana usanç verirler. Bu azim, şeref ve ya akıl işi değildir. Onların bu hali inaçlarından kaynaklanır.*" şeklinde açıklar.⁸⁰ Ocaklarını Hz. Ömer'e nisbet ederler ve, "*Kalpakistanımız Emfrü'l-mü'minin Hz.*

⁷³ A.g.e., s.574.

⁷⁴ A.g.e., s.573.

⁷⁵ TURHAL, a.g.e., s.28.

⁷⁶ A.g.e.,s.28.

⁷⁷ ÖZCAN, a.g.m., s.132-135.

⁷⁸ UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.573.

⁷⁹ TURHAL, a.g.e., s.35.

⁸⁰ Gülgün ÜÇEL AYBET, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu(1530-1699)*, İletişim, İstanbul 2010., s.334.

Ömer'in çizmesinin koncuğudur, ocağımız müşarünileyh efendimize mensuptur" diyen Delilerin bu mensubiyetlerini, Mustafa Nuri Paşa İranlılara şiddetli düşmanlıklarına bağlamaktadır.⁸¹

“Deliler” teşkilatı 17. yüzyıl sonlarından itibaren Anadolu'daki vezir ve beylerbeylerin maiyetlerinde de oluşturulmuştur. IV. Mehmed zamanında İngiltere elçisinin maiyet katibi olarak İstanbul'da bulunan Paul Rycout, veziriazamın özel muhafızları arasında sayıları 100-400 arasında değişen delilerin de bulunduğu bahsetmektedir. Veziriazamın sefere veya bir yere gidişinde diğer kapı halkı gibi deliler de yanında bulunduğu ve onu her türlü tehlikeden korudukları; sefere gidilirken mevcutları arttırıldığı ve 300 kişilik bir piyade alayı meydana getirildiği bilinmektedir. Fransız elçisi M. de Naintel'in maiyetinde 1672'de İstanbul'a ve padişahın bulunduğu Edirne'ye gelen Antoine Galland, IV. Mehmed'in bu tarihte Lehistan seferine çıkışı münasebetiyle yapılan törenlerle ilgili gözlemlerini naklederken en çok delinin veziriazamın maiyetinde bulunduğunu ve bunların çoğunun Bosnalı olduğunu belirtir.⁸²

Delilerin, emri altında buldukları beylerbeyi veya sınır beylerinden aldıkları belirli ücretleri olduğu bilinmektedir. Bu ücret veziriazamın maiyetindeki deliler için 17. yüzyıl ortalarında günde 12-15 akçe arasında olup, aynı yüzyıl sonlarında ise sadece savaş zamanlarında ücret aldıkları, hatta bunun nakdi değil aynı olduğu anlaşılmaktadır.⁸³ Kale muhafazasında bulunan delilere ise 1768 yılında 40'ar kuruş bahşiş verildiği, Galland, Veziriazam Fazıl Ahmed Paşa maiyetinde özel koruma hizmetindeki delilerin ayda 3 kuruş aldıklarını, ayrıca kendilerine günde 100 dirhem et ve pirinç, 25 dirhem tereyağı ve dört ekmek ile yılda bir defa üst elbisesi (ceket) verildiğini yazmaktadır.⁸⁴ 1689 yılında II. Süleyman'ın bir fermanıyla beylerbeyi, sancak beyi, muhassıl ve mütesellim gibi taşra idarecilerinin maiyetindeki saruca ve sekbanların kaldırılmasından sonra onların yerini leventler ve deliler almış, 1775'te leventliğin de ismen kaldırılması üzerine taşradaki üst yöneticilerin emrinde sadece deli, gönüllü ve tüfekçi neferleri bırakılmışsa da leventler kıyafet değiştirerek bu birlikler arasına karışmıştı. Vezir, beylerbeyi vb. taşra idarecileri, maiyetlerindeki delibaşların kumandasında 100-150 kişilik atlı asker topluluğu buldurmaya başlamışlardı. Erzurum, Diyarbekir, Musul, Bağdat. Şam ve Halep gibi eyalet valilerinin yanında üçer beşer delibaşı vardı. Delibaşılar yüzbaşı rütbesindeydi. Taşradaki vezirlerin maiyetinde bulunan delilerin barış zamanındaki başlıca görevi efendilerinin önünden yaya olarak gidip yolları açmak ve onları suikasttan korumaktı. 16. yüzyılda önemli hizmetleri görülen deli teşkilatı 17. yüzyılda bozulmaya başlamıştır.⁸⁵

⁸¹ ÖZCAN, a.g.m., s.132-135.

⁸² ÜÇEL AYBET, a.g.e., s.335-336.

⁸³ ÖZCAN, a.g.m., Rycout, s. 202., Marsigli, s.109., s.132-135.

⁸⁴ ÖZCAN, a.g.m., s.132-135.

⁸⁵ ÖZCAN, a.g.m., Rycout, s. 202, s.132-135

Maiyetinde buldukları vezir, beylerbeyi veya beylerin sık sık görevden alınmaları veya delilerin onların yanından ayrılmaları, başsız ve işsiz güçsüz kalmalarına sebep olmuş, dolayısıyla yeni bir kapı buluncaya kadar toplu halde çevreye zarar vermişlerdir. Halktan "gelgeç akçesi" toplarlayıp bedavadan kendilerini ve atlarını besletmişlerdir. Birçok Celali eşkıyasının deli veya delibaşı sıfatıyla anılmasının bu sınıfla olan ilgilerinden dolayı olduğu yorumları yapılmıştır. 17. yüzyılda ünlü Celalibaşlılarından Karayazıcı'nın kardeşi Deli Hasan, Dağlar Delisi ve bunun yeğeni Deli İlahi Batı ve Orta Anadolu'da, 18.yüzyılda ise Deli Oğlan İzmir civarında halkı canından bezdirmiş eşkıyalar olarak bilinmektedir. Deli teşkilatının ıslahı için ciddi bir tedbir alınmamış, hemen sadece taşradaki yüksek rütbeli idarecilere ikaz yollu fermanlar gönderilmekle yetinilmiş, eşkıyalık yapanların öldürülmesinin caiz olduğu belirtilmiştir. Bağdat Valisi Hasan Paşa 1723-1724 İran seferleri sırasında delileri ıslaha çalışmışsa da bu faaliyetler kalıcı olmamış; Delilerin ıslahı sorunu ciddi olarak ilk defa III. Selim'e sunulan Nizam-ı Cedid'e dair ıslahat layihalarında konu edilmiş ve genellikle bu teşkilatın ilgası teklif edilmiştir. Cevdet Paşa bu raporları değerlendirirken delilerin 1828 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar mevcut olduklarını, talimli asker olmamakla birlikte kendilerine has nizamlarının bulunduğunu ve tamamıyla başıbozuk asker olmadıklarını ifade etmektedir. Cevdet Paşa ayrıca delilerin başarısızlıklarını, seraskerlerin seferlerde süvari kullanılacak mevkileri iyi bilmemelerine bağlamakta, düşmanın ateşli silahlarının yoğun olduğu yerlere sürülen bu tür zayıf atlıların dayanamayacağını aşikâr olduğunu belirtmektedir. Süvari askeri kullanılacak yerlerde görevlerini gayet iyi yapan delilerin işe yarar olduğunu belirten Cevdet Paşa 1828 Osmanlı-Rus Savaşı'nı buna örnek göstermektedir. Fakir halka verdikleri zararı bunların ulüfesiz ve dirliksiz olmalarına, dolayısıyla bir lokma ekmek için vezir kapılarında beklemelerine bağlamakta, tüfekçi neferleri gibi delilerden de ıslah edildiği takdirde düzenli süvari birliklerinin oluşturulabileceğini belirtmektedir. Bunun yeni süvari teşkilinden daha kolay olacağını, hattâ küçük bir gayretle delilerin disiplin altına alınabileceğini savunmaktadır.⁸⁶

Deli süvarileri 1828-1829 yılında Rusya ile yapılan savaşta 16. yüzyıldaki muhteşem dönemlerini hatırlatacak şekilde üstün kahramanlıklar göstermişler; o dönem müşavir olarak İstanbul'da bulunan İngiliz Sir Adolphus Slade'in gözlemlerine göre, Ruslarla spor yapar gibi çarpışan deliler onların düzenli piyade kıtalarını parçalamışlardır. Varna ile Şumnu arasındaki Külefçe Boğazı'nda eğitilmiş atlarına tam hâkim olan deli süvarilerinin engebeli arazide gösterdikleri başarılarla hayran kalan Slade, bunun tam bir silahşörlük olduğunu ifade etmiş; Rus subaylarından naklen deli süvarilerinin Şumnu'da ovaya çıkışlarının çok kahramanca ve şövalyelik devirlerine özgü bir manzara olduğunu, delilerin şehirden ellerindeki mızraklarını havaya atıp tekrar tutarak atları üzerinde uçan kuş sürüleri gibi çıkıp ovaya yayıldıklarını, bu hücumları sırasında aşırı süratlerinden dolayı bazen başlarındaki yüksek ve tüylü kalpaklarının havaya fırladığını,

⁸⁶ ÖZCAN, a.g.m., s.132-135.

geniş yenleriyle güzel atlarının kuyruklarının rüzgarda uçtuğunu, her bir delinin mızrağıyla bir veya birkaç düşman öldürdüğünü belirtmiştir. Genellikle vur kaç savaşı yapan delilerin bir anda durup yıldırım gibi bir çark hareketiyle atlarının boynuna sarılarak geri çekildiklerini ve aynı hızla dağıldıklarını söyleyen Slade, bunun Rus toplarının ateşinden kurtulmak için yapıldığını, gerçekten Rus mermilerinin bunlara nadiren zarar verdiğini ifade etmiştir.⁸⁷

Bu savaştan sonra Rumeli'den Anadolu'ya geçen deliler, bir haytabaşı ve on sekiz delibaşının maiyetinde tekrar eşkıyalığa başlamışlar, ancak II. Mahmud, süvari Asakir-i Mansüre'nin teşkilinden sonra merkezîyetçi politikasının bir gereği olarak deli teşkilatını 1829'da lağvetmiştir.⁸⁸

3.2.3 Delilerin Giysileri, Silahları ve Atları

Gerek minyatürlü yazmalarda, gerekse yabancı kaynaklı gravürlerde sıra dışı ve hemen ayırt edilebilen Delilerin giysilerini, ocağın yapısına bağlı olarak 15.-17. yüzyıllar arası dönem ve 17.-19. yüzyıllar arası dönem olarak incelemek mantıklı bir yaklaşım olarak düşünülebilir.

15.-17. yüzyıllar arasındaki dönemde gerek kıyafetleri, gerekse saç sakal gibi özellikleri ile tek tip bir düzene sahip olmadıkları, bu döneme ait minyatürlerden ve yabancı kökenli gravürlerden de anlaşılmaktadır. Ortak yönleri sıra dışı, vahşi ve korkunç görünümlü olan kıyafetleridir. Kurt, benekli sırtlan veya pars gibi vahşi hayvan derisinden yapılmış ve üzerine kartal tüyü takılmış başlık giyen delilerin elbiseleri de aslan, kaplan veya tilki postundan, şalvarları ise kurt veya ayı derisinden olduğu bilinmektedir.⁸⁹

Ayaklarına sivri burunlu yüksek ökçeli, çıkrık mahmuzlu "serhadlik" denilen çizme giyerlerdi.⁹⁰ Mallet'e göre bir ayak uzunluğundaki bu mahmuzları kısa ve yağlı baldırlı atlarını harekete geçirmek için kullanmaktaydılar.⁹¹ Solakzade Tarihi'nde de Nahçıvan Seferi'nde Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın, "*kaplan postlu, kurt derisi taçlı, birer karış mahmuzlu, tekne kalkanlı, elleri kostaniçeli, gömgök demire müstağrak, ak kızıl bayraklı*" alayından bahsedilmekte, bunların da deli süvarileri olduğu anlaşılmaktadır.⁹²

⁸⁷ ÖZCAN, a.g.m., s.132-135.

⁸⁸ A.g.m., s.132-135.

⁸⁹ TURHAL, a.g.e., s.28-29.

⁹⁰ ÖZCAN, a.g.m., Celalzade, vr. 143a., s.132-135.

⁹¹ TURHAL, a.g.e., s.29.

⁹² ÖZCAN, a.g.m., s.132-135.

Kullandıkları silahlar, döneme ait gravürler (Res.1 ve Res.2) ve inceleme konumuz olan minyatürlerde de görüldüğü üzere; uca doğru genişleyen eğri pala, ince uzun ve uca doğru sivrileşen bir kılıç olan meç, mızrak, gürz, şeşper, topuz türünden bozdoğan olup, bunların yaya askerlerin kullandıklarına göre daha hafif oldukları, kullanmadıkları zaman ise eyerlerinin sol tarafına astıkları bilinmektedir.⁹³ Ayrıca normalden daha uzun bir mızrak ve kostaniçe denilen orta uzunlukta mızrak kullanan “delilerin” düşman kuvvetlerinin zırhlarını delerek yaralamaya yarayan savaş çekici sıklıkla kullandıkları bilinmektedir. 13.yüzyıldan itibaren Avrupa’da kullanılan bu silahın sivri ucu sayesinde tümüyle zırhlı olan karşı kuvvetlere karşılık tek bir darbeye ölümçül bir vuruş yapmak mümkün olmasına rağmen, bu avantajdan yararlanabilmek için zırhlı şövalyenin yanına kadar gelebilmek ustalık gerektiğinden, savaş ustalıkları kanıtlanmış ve gözünü budaktan esirgemeyen delilerin bu çekici kullanabildiği de belirtilmiştir.⁹⁴ Savunma amaçlı olarak asla zırh kullanmadıkları, büyükçe bir tekne kalkan kullandıkları ve tekne kalkanlarını kuş tüyleriyle süsledikleri, kimi zaman ise kalkanlarının üzerinin kartal pençesi, kartal kanadı ile tezyin ettikleri de kaydedilmiştir.⁹⁵

Delilerin bindikleri atları ise hızlı ve dayanıklıdır.⁹⁶ Muharebede başarının en önemli unsuru olarak gördükleri atları ile adeta bütünleşen, onlara çok hâkim biniciler olan deliler, savaş dışında da korkutucu gürültülü ortama atlarını hazırladıkları bilinmektedir.⁹⁷

Venedikli yazar Vecellio, 1590 tarihinde ilk baskısını yaptığı, farklı milletlerin kıyafetlerini incelediği çalışmasında Osmanlı bölümünde delilerin kıyafetlerinden bahsederken kafalarına iki kanat ya da pek çok tüy taktıkları, bunun süvari için son derece kıymetli olduğunu, yaya ya da atlı olarak kendisini ünlü ve ayrıcalıklı kılacak bir hüner göstermeyen hiç kimsenin tüy takmasına izin verilmediğini belirtmiştir.⁹⁸

Böylelikle pek çok kartal tüyünü birleştirerek, gerçek bir kartal kanadı olamayacak kadar büyük kanatlar yapan deliler hakkında Emel Esin de bazen hem öne hem de arkaya ok atmakta usta eski alpler gibi borklerine çifte çeleng taktıklarını yazmıştır.⁹⁹

⁹³ Metin AND, “XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri ve Deliler”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı:4, Mayıs 1970, s.14.

⁹⁴ TURHAL, *a.g.e.*, s.31.

⁹⁵ TURHAL, *a.g.e.*, s.32.

⁹⁶ AND, *a.g.m.*, s.14.

⁹⁷ TURHAL, *a.g.e.*, s.32.

⁹⁸ *A.g.e.*, s.42.

⁹⁹ ESİN, *a.g.e.*, s.146.

Resim1. 16. yüzyıla ait bir gravürde deliler, (A.TURHAL, *Deliler*, s.89.)

Resim2. İstanbul'a gelerek gördüklerini 128 gravürle tasvir eden Danimarkalı Ressam Lorichs'e ait olan 1576 tarihli deli gravürü, (A.TURHAL, *Deliler*, s.81)

Resim3. Üzerinde brkne ifte elenk Şeklinde kartal kanadı takmış alp figürü olan Hun parası, (www.turkkozmojisi.com, 04/12/2015)

Resim 4. Pars ya da leopar postu giymiş Türk-Uygur tasviri, (www.turkkozmojisi.com, 04/12/2015)

Bazı kaynaklarda 17. yüzyıldan itibaren Deli birliklerinin bozulmaya başladıkları belirtilse de, 17. yüzyılın önemli gezgini Evliya Çelebi Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa askerinin alayını bildirirken, sağ kolda deli alayı, sol kolda gönüllüler alayından bahsederken ;

“ Biner adet silahlı ve süslü kaplan, bebr, vaşak, zerdeva, tilki kürklü taçlı ve Salihli, Yahyalı, Balı Beyli, Haydari, Kalenderi, Gazi Porçavi, Gazi Kerş İlyasi, Deli Hürümi, Gazi Evrenosi ve Mihali türlü türlü taçlarını yana eğretilip her tacın üzerine çeşit çeşit çığalar, çelenkler, turna telleri, şahin, zağanos, karakuş kanatları takıp süsleyip yine taçlarının tepelerinde Rum cevizi kadar billur, necef, moran ve başka gösterişli taşları takmışlar.

Ve nice deliler ve gönüllüler başı açık olup alında ve iki kulakları yanını delip kanlar akararak, turna, şahin, zağanos, ve balaban kuşu tellerini sokup kellerinde teslim dağları (yanık yarası) ve makteli'l-Hüseyn dağları yaka yaka dağ üzerine dağdan nicesinin kelleleri dağlar ile gül gül olmuştu ve ellerindeki bütün Kostaniçe sıriklarında kurt postları sarılı mızrakları üzerinde bukalemun nakşı renk renk ipek uzun filandıralarla İzmit Ovası lâle bahçesi oldu.(81b)

Arkalarında ve iki koltukları altında kartal, karakuş, devlingeç ve atmaca kuşlarının kanatlarını bağlayıp bir acayip korkutucu heybetli görünüşlü idiler ki gören adamlar dehşete kapılırdı. Çizmelerinde birer karış demir çarhlı çekirdekli çark-ı felekli mahmuzlar ve arkalarında tekne kalkanlar, fil, timsah, boğa ve gergedan derisinden türlü türlü Halep kalkanları var. Ve çoğunluğu zırh ve zeren-külâh, tuğulka, ser-penah, katlavi ve kaz göğsü giyimlere gömülmüş Rumeli gazileri idi.”¹⁰⁰ şeklinde deli birliklerini de detaylı anlatmasıyla, korkusuzca düşman üzerine atılmaları ve görünümünde onlara özgü özelliklerinden pek de bir şey kaybetmediklerini ifade etmektedir.

17.yüzyıl sonlarına doğru ise delilerin kıyafetlerinde dönemin şartlarına uygun olarak tek tipe doğru giden bir değişiklik meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu yeni kıyafetler sıradışı görünüşleri ile hemen ayırt edilen ihtişamlı dönemlerine göre oldukça sıradan olup sadeleştirilmiş kıyafetlerdir. Bu döneme ait kıyafetlerde, başlarına deli kalpağı denilen üst bölümü siyah çuhadan, altı kuzu derisinden başlık, sırtlarına dar kollu salta denilen bir üst giysi, bacaklarına yine hareket kabiliyeti sağlayabilecek dar şalvar, ayaklarına ise mahmuzsuz kırmızı çizme giydikleri kaydedilmiştir. Kullandıkları

¹⁰⁰ Seyit Ali KAHRAMAN (Hazırlayan), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Akkırman-Belgrad-Gelibolu—Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, 5.kitap, 1.cilt, YKY, İstanbul 2010., s.366-367.

silahlar da değişmiş olan delilerin, eskisi gibi kılıç, uzun mızrak kullanmakla birlikte ek olarak tüfek ve bellerinde yer alan kuşaa saktıkları bir çift tabanca da taşıdıkları belirtilmiştir. Tüfeklerini at üstünde olduklarında dipçığı yukarı gelecek şekilde asan deliler, görünüm olarak önceki yüzyıllardaki hallerinden oldukça farklıdırlar (Res.5-Res.6).¹⁰¹

Resim 5. 17. yüzyıl sonrasına ait deli askeri tasviri (Mahmut Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014)

¹⁰¹ Mahmut Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, 2.baskı, s.66.

Resim 6. Alt bölümünde “Osmanlıca Deli bayrağı” yazan tasvir, (Mahmut Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014).

Kimliği tam olarak bilinmeyen Fenerci Mehmed tarafından yapılmış, 19. yüzyıl başlarına ait olan kıyafetlerin renkli ve ayrıntılarıyla resmedildiği kıyafet albümünün 56. Numarasında Osmanlıca “Delilbaşı” ifadesiyle geçen tasvir de delilerin bu dönemdeki görünüşleri hakkında bilgi verir. Bu tasvirde dönemde geçirdiği değişimleri yansıtmakla birlikte, elinde kırbaç olan delibaşın, hâlâ sivri burunlu, yüksek ökçeli sarı çizme ve kuşağına takılı pala şeklindeki eğrisel kılıçla tasvir edildikleri görülür (Res.7).¹⁰²

Resim 7. Fenerci Mehmed Albümünde yer alan “Delibaş” tasviri

¹⁰² Fenerci Mehmed Albümü, *Osmanlı Kıyafetleri*, Ed. İlhami Turan, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul., 56.tasvir.

4. OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE DELİ FİGÜRLERİNİN TASVİR ANALİZİ

Farklı dönemlere ait Osmanlı minyatürlü yazmalarında tasvir edilen “deli” figürlerinin, hangi eser ve yapraklarda olduğu tespit edilmiş; her yazma eser kronolojik olarak bir başlık şeklinde sıralanmış ve figürün yer aldığı yapraklar da, içerdiği konularla birlikte ayrı ayrı ait olduğu eserin alt başlığı olarak, katalog yöntemiyle anlatım yoluna gidilmiştir. Böylece her yaprak içinde “Minyatürün Ölçüsü”, “Minyatür Tekniği”, “Konu”, “Minyatürün Genel Tasarımı”, “Minyatürün Durumu” ve “Deli Figürü Analizi” şeklinde bölümlenen içerikle işlenen “deli” figürünün tasvir analizi; öncelikle büyütülerek çizgisel eskizi alınmak suretiyle detayları belirlenerek, sonrasında ise her dönemdeki önemli nakkaşın üslubunu yansıtan, nispeten bozulmaya uğramamış karakteristik özellikleri barındıran figürleri ise dönemdeki nakkaşın minyatür tekniğine bağlı kalarak uygulama yapılmaya çalışılmıştır.

4.1. *Fütûhât-ı Cemîle*, TSMK, H.1592

4.1.1 Temeşvar Kalesi Kuşatması (y.19a)

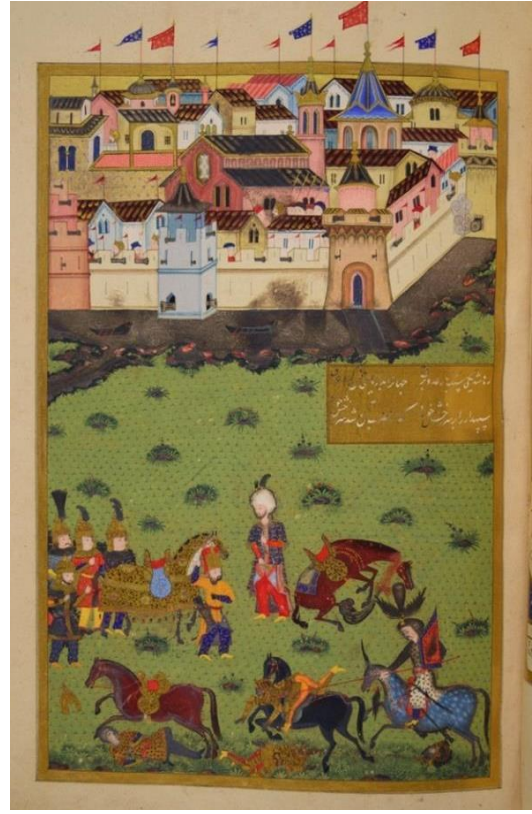
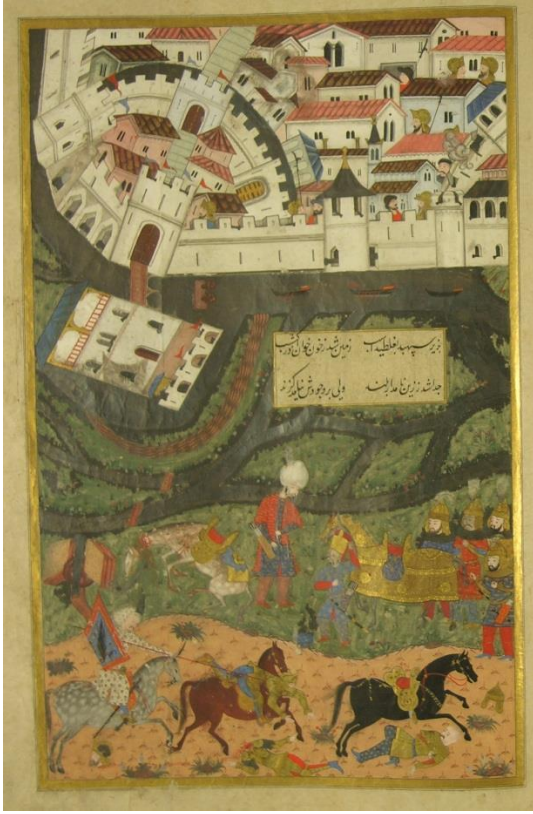
Minyatür Ölçüsü :28 x18,5 cm.

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama, perdah

Konu: Macaristan’daki Temeşvar Kalesi’nin 1552’deki kuşatması sırasında, Kara Ahmed Paşa’nın atını kaleden atılan bir gülleyle kaybetmesinin konu edildiği minyatürde ön planda bir delinin birkaç düşman şövalyesini öldürmesi görülmektedir. Aynı sahne düşeyde simetrik olarak bir yıl sonra minyatürü yapılan *Süleymannâme*’de de (533a) (bkz. 4.2.10.) tekrar edilmiştir.¹⁰³

Minyatürün Genel Tasarımı: Nakkaş asıl olay olan Ahmed Paşa’nın atının kafasının koparak ölmesini, Ahmed Paşa’yı, yedek atını getirenleri sayfanın orta bölümüne yakın üçte ikilik kısma yerleştirmesine rağmen, ön planda yer alan ve birden fazla zırhlı şövalyeye saldırarak hareket eden süvari deliyi, arka planında yer alan tepecikte tercih edilen renk tonunun da etkisiyle daha çok ön plana çıkartmıştır.

¹⁰³ BAĞCI, ÇAĞMAN, RENDA, *a.g.e.*, s.107.

Resim 8. *Fütühât-ı Cemîle*, TSMK, H.1592, y.19a. **Resim9.** *Süleymannâme*, TSMK, H.1517, y.533a.

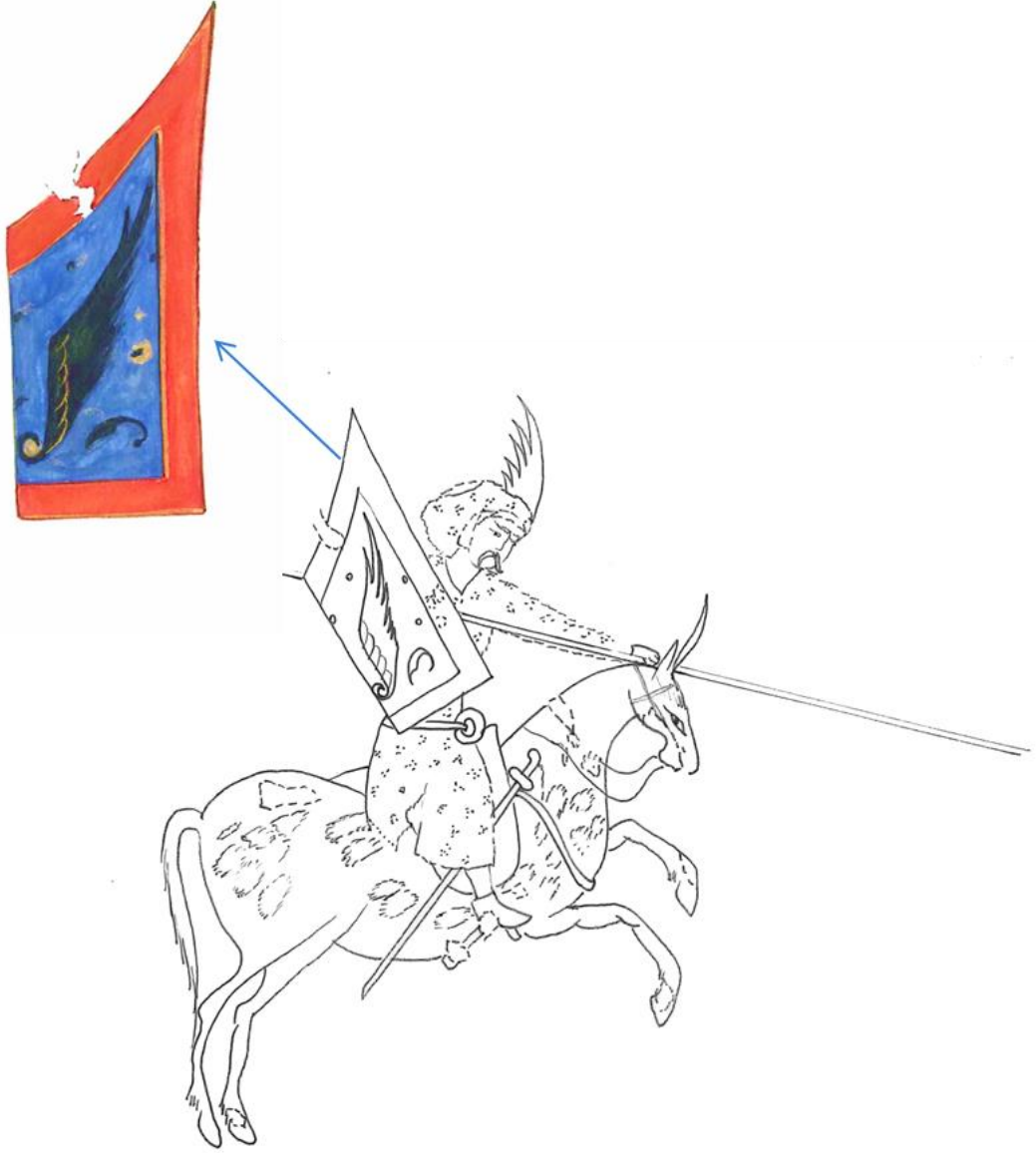
Yine üst bölümde yer alan kale betimlemeleri de gerek tercih edilen beyaz ağırlıklı tonlamalar; gerekse kapladığı alan açısından tasarım kurgusunda dikkat çekici detaylardır. Mimarideki gözleme dayalı gerçekçi tasvirler, ustalıkla boyut verme ve minyatür tekniğindeki ince işçilikle; ayrıca bitki betimlemelerindeki üslup, kullanılan renk tercihleri gibi unsurlar bir yıl sonra hazırlandığı bilinen *Süleymannâme*'de çalışan usta nakkaşın özellikleridir. Ancak gerek tasarım kurgusundaki netlik gerekse temiz işçilik açısından *Süleymannâme*'de yer alan aynı konulu minyatür incelendiğinde, bu tasvirin onun bir ön çalışması olduğu anlaşılır.

Minyatürün Durumu: Kullanılan gümüşte meydana gelen oksidasyon sonucu oluşmuş kararmalar özellikle hendekte kullanılan su tasvirinde göze çarpmaktadır. Ayrıca beyaz renk kullanılan bölümlerin bazılarında da kararmalar, kısmen dökülmeler dikkati çekmektedir. Yine figürlerin özellikle yüz bölümlerinde tarama tekniğinin kullanıldığı sakal ve bıyık kısımlarında dökülmeler gözlenmektedir.

Resim 10. Temeşvar Kalesi Kuşatması, TSMK, H.1592, y.19a.

Deli Figürü Analizi: Figürün A4 boyutlarında birebir eskizi çıkarılması için büyütülerek çalışılmış, ancak net olmayan ve bozulmalardan kaynaklanan sebeplerden dolayı oldukça zorlanılmıştır.

Çizim 1. *Fütühât-ı Cemile*, TSMK, H.1592, y.19a, Deli Figürü.

Baş bölümü analizinde, dörtte üç profilden resimlenmiş figürün, pars postu olması muhtemel bir başlık ve üzerinde kartal tüyü çelenk ile tasvir edildiği tespit edilmiştir. Nakkaşın tüy etkisini, tarama yerine boyama tekniğini tercih ederek verdiği görülmüştür. Bıyıklı ve endişeli yüz ifadesi vardır.

Gövde bölümünde yine pars postundan uzun kollu bütünden dizlerinin altına kadar inen bir üst giysisi vardır. Burada da nakkaş tarama yerine boyama üzerine boya ile ve noktalamalarla beneklerini yaparak post etkisini vermiştir. Belinde yer alan kırmızı ile boyanan kuşağının dairesel tokası vardır.

Bacak ve ayak bölümünde dar mavi pantolonu ayağında yüksek ökçeli uzun mahmuzlu sarı çizmesinin olması delilere özgü özelliklerdendir. Kullanılan sarı renk ve gümüşle boyanan mahmuzla temas eden bölümünde kararmalar gözlenmiştir.

Silahlar ve kullanılan savaş aksesuarları arasında en dikkat çeken, asla zırh giymedikleri bilinen delilere özgü iri tekne kalkandır. Tekne kalkanın kenarlarına sülyen tonlarında bordür geçilmiş ve altınla tahrirlenmiştir. Mavi tonunda boyanmış olan ortası üzerinde kartal kanadı motifi vardır. Kaynaklarda delilerin kalkanlarını sol taraflarında taşıdıkları belirtilmesine rağmen, buradaki kalkanın delinin sağ omzunda yer alması ilginçtir. Figür sol eliyle alışılmışın dışında uzunlukta mızrağı ile zırhlı şövalyeye saldırmaktadır. Sağ bacağı ve eyer arasında gümüşle tasvir edilmiş meçi seçilmektedir.

At ve aksesuarları incelendiğinde, boz atın gövdesinin gri üzerine açık gri beneklerle boyandığı, yeleleri ile kuyruğunun incelikli bir tarama tekniği ile çalışıldığı, eyerinin ise sülyen rengi üzerine altınla bezemeli olarak tasvir edildiği tespit edilmiştir. Atının kafasında da tüy takılı olması ve figürün genel özellikleri figürün kıdemli bir deli olduğunu gösterir.

4.2 Süleymannâme, TSMK, H.1517

4.2.1 Sultan Süleyman'ın Cülûs Töreni (y.18a)

Minyatür Ölçüsü : 28,7 x 21,5 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, zemin üzeri tezhip

Konu: 30 Eylül 1520 günü babası Yavuz Sultan Selim'in ölün haberini Manisa'da alarak İstanbul'a gelen Kanuni Sultan Süleyman'ın protokol kurallarına göre tahta geçiş töreni olan cülûs töreninin, Bâbüssaâde önünde altın tahta oturarak, tören için süslü kaftanlar giymiş saray erkânı eşliğinde (y.17b) gerçekleşmesinin konu edildiği, çift sayfaya yayılmış bir kompozisyonudur. Karşı sayfası olan 18a'da ise, Bâb-ı Hümâyûn önünde çeşitli yaşlardaki atlı, yaya halk sarayın, birinci avlusunda ise askerler, sivil görevliler atlı ve yaya yeniçeriler tasvir edilmiştir.¹⁰⁴

Minyatürün Genel Tasarımı: Sayfada gerek tasarım kurgusundaki ustalık, konuyu izleyiciye geçirmedeki başarı, minyatür tekniğindeki ince işçilik nedeniyle eserin savaş sahnelerine de damgasına vuran usta nakkaşının elinden çıkmış olduğu bellidir. Mimari tasvirlerdeki gözleme dayalı ustalığı bilinen nakkaş, iki katlı Bâb-ı Hümâyûn önünde bekleyen halkı ve heyecanı hareket çeşitliliği, yüz ifadelerindeki farklılıklarla son derece başarılı vermiştir. Tasarımda kapının ikinci katının sayfayı bölerek hiyerarşiyi gözün takip edebilmesini de sağlarken, birinci avludaki kimi saray görevlilerinin daha iri çizilmesi de bu unsuru destekler. Gerek mimari, gerek ağaç bitki gerekse figür ifadelerindeki ustalıklı işçilik son derece zariftir.

Minyatürün Durumu: İlk dikkati çeken mimari parçaların üst örtülerinde yoğun olarak kullanılan gümüşte meydana gelen oksidasyon sonucu oluşan kararmalardır. Ayrıca sarı boya ve bu boyanın içerik olarak yer aldığı yeşil tonlarında da boyaların yakma yapması sebebiyle kararmalar meydana gelmiştir. Minyatürde yer yer boyalarda dökülmeler de gözlenmektedir.

¹⁰⁴ BAĞCI, ÇAĞMAN, RENDA, TANINDI, *a.g.e.*, s.101, 102.

Resim11. Sultan Süleyman'ın Cülüsü, TSMK, H.1517, y.18a.

Deli Figürü Analizi: Sayfanın sol üst bölümünde kenarda yer alan sadece gövdesinin üst kısmı ile başı gözüken figürün, başında bulunan başlık nedeniyle, ayrıca kaynaklarda da resmi törenlerde, geçişlerde yer aldıkları bahsinden hareketle “deli” figürü olması muhtemel görülmüştür.

Öncelikle figürün A4 boyutlarında birebir eskizi alınarak çalışılmıştır. Bozulmalar nedeniyle ve görselin dijital kopyasının çekiminden kaynaklanan sebeplerle analizde epeyce zorlanılmış ve daha sonra eserin kendisi incelenmiştir.

Çizim 2. TSMK, H.1517, y.18a, Deli Figürü.

Eser üzerinde büyüteçle yapılan incelemelerde, başlığın gerçekten de çok ince tarama tekniği kullanılarak hayvan postu şeklinde tasvir edildiği görülmüş, yine sakal, bıyık ve kaş bölümlerinde uygulanan tarama tekniğine rağmen ifadeli yüzündeki gölgelendirmelerin hafif noktalamalarla verildiği tespit edilmiştir. Deli figürünün kırmızı tonlarında bir üst giysisi ile tasvir edildiği görülmüştür.

4.2.2 Belgrad Kuşatması (y.109a)

Minyatür Ölçüsü : 23 x 15,5 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, zemin üzeri tezhip

Konu: 25 Ağustos 1521'deki Belgrad kuşatması ve kalenin alınışını konu alan çift sayfaya yayılmış (108b-109a) tasvir tarihsel belge niteliği taşır. Birbirine altta yer alan nehirle bağlanan sayfalardan 109a yaprağında tümüyle padişahın kuşatma esnasındaki geri planda yer alan otağı ve ordugâh yer alır. Kanuni Sultan Süleyman kompozisyonun merkezinde kuşatmanın seyrini izler vaziyette tahtında oturmaktadır. Altta nehrin kıyısında ellerini kavuşturmuş üç vezir ve tahtın sol tarafında üç içoğlanı, tahtın hemen arkasında altı has odalı ağa yer alır.¹⁰⁵ Ordugâh içinde yer alan görevliler arasında bir deli figürü dikkat çeker.

Minyatürün Genel Tasarımı: Sayfanın tasarım kurgusunda padişah ve otağı merkezde yer alır. Birden fazla nakkaşın tasarım ve üslup farklılığı ile yer aldığı eserde, incelenen 109a yaprağında ve karşı sayfasındaki kompozisyon Avrupa mimarisine yabancı olmadığı anlaşılan nakkaşın üslûbunu yansıtır. Sayfanın tümünde pastel tonlarındaki pembe zeminle tasvir edilen tepe, bitki, figür ve mimari detayları vurgulanmıştır. Boyut verilerek tasvir edilmiş ağaç betimlemeleri, tüm bitki çiçeklerinde kullanılan kabartmalı teknik ve işçilik usta nakkaşın özelliklerini yansıtır. Pastel pembe tonundaki zemin rengi ve sıvama altın uygulanmış gökyüzü üzerinde yer alan parlak renklerin tercih edildiği figür betimlemeleri, ordugâh ve otağ üzerinde kullanılan incelikli bezemeler yine bu nakkaşa özgü unsurlardır; böylelikle anlatım güçlendirilmiştir. Figürlerde boyut etkisi ve tarama kullanılmamasına rağmen, bitki tasvirlerindeki incelikli işçilik ve tarama eserin orijinali incelendiğinde tespit edilmiştir. İlginç olan bir diğer unsur da padişah dahil tüm figürlerin karşı sayfada geçen olaya bakar vaziyette resmedilmesine rağmen, deli figürü olabileceğini düşünülen sarı postlu figürün adeta nakkaşa bakar şekilde resmedilmesidir.

Minyatürün Durumu: Sayfanın bütününde büyüteçle yapılan incelemede özellikle pembe zemin üzerinde kullanılan beyaz boyalı bölümlerde kararma ve kısmen dökülmeler görülmüş; nehir tasvirinde kullanılan gümüşün tümüyle karardığı, sarı boyalı bölümlerin altın ve kısmen renkle temas ettiği bölümlerde kararmalar şeklinde bozulmalar tespit edilmiştir.

¹⁰⁵ MAHİR, *a.g.e.*, s.145.

Resim 12. Belgrad Kuşatması, TSMK, H.1517, y.109a.

Deli Figürü Analizi: İnceleme yapılan yaprak 109a'da ordugâhta yer alan figürler arasında yer alan sarı tonlarında kaplan postu giymiş halde tasvir edilen figürün “deli” olması muhtemeldir. A4 boyutunda rapido mürekkebi kullanılarak çizgisel analizi yapılan bu figür sadece dörtte üç profilden, yarım boy olarak tasvir edildiğinden, analiz içinde numaralandırılmaya gerek duyulmamıştır.

Çizim 3. TSMK, H.1517, y.109a Deli Olduğu Düşünülen Figür.

Eserin üzerinde yapılan incelemede genel hatlarda çok ince ancak nüanslı olmayan bir tahrirle sınırlarının belirlendiği görülmüştür. Saçlarda tarama tekniği kullanılmasına rağmen, post olduğu anlaşılan sarı üzerine kaplan desenli üstlük ve başlıkta tüy etkisi veren tarama tekniği kullanılmadığı tespit edilmiştir. İfadeleri tasvir etmedeki ustalığı bilinen nakkaş, bu figürü diğer figürlerde olduğu gibi kısmen endişeli mutsuz bir yüz ifadesi ile kendine bakar şekilde betimlemiştir.

4.2.3 Rodos'un Düşüşü (y.154b)

Envanter Numarası : TSMK, H. 1517, y.154b.

Minyatür Ölçüsü : 23 x 15 cm

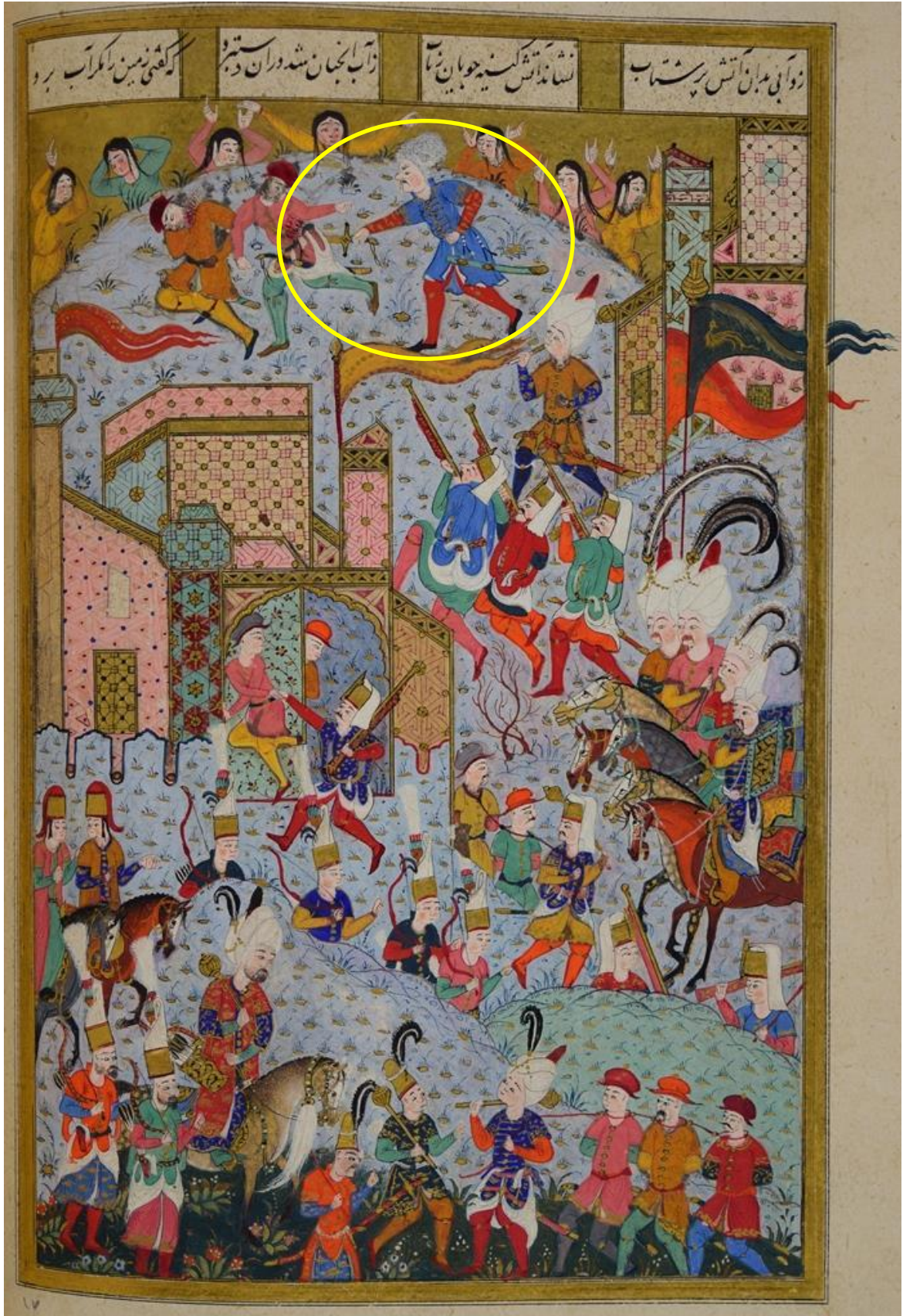
Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: 20 Temmuz 1522'de Kanuni'nin Rodos'a gelmesi ile başlayan kuşatmaya ait üç ayrı sayfada yer alan tasvirlerden biri olan ve Rodos'un düşüşünü anlatan tasvir farklı bir nakkaşın elinden çıkan minyatürlerden biridir. Diagonal hatlarda tepelerin arkasında, üzerinde yer alan figürler ve olaylarla anlatıma hareket katılmıştır. En alt bölümde padişah, yanında yer alan solak ve peyklerle esirlerin getirilişini savaşta verilen kayıplardan duyduğu kederle izlerken, hemen arkasındaki tepede has odalı ağalar ve solaklar dikkat çeker.¹⁰⁶ Sayfanın sağ ortasından cedvelin hemen arkasından çıkıyormuş hissi veren sarıklarına taktıkları ihtişamlı tüyleri ile akıncı beyleri olduklarını düşündüren süvari grubunun bakışları mücadelenin kale içinde devam ettiğine işaret eder. Hemen üst kısımda kale girişinde yer alan üçlü yeniçeri grubunun ellerindeki tüfeklerle ateş ettikleri yön, izleyicinin bakışlarını analizi yapılacak olan mavi giysili "deli" figürüne ve tepe arkasında dövünerek saçlarını yolan kadınlara çekerek, savaşın şiddetini gösterir ve anlatımı güçlendirir.

Minyatürün Genel Tasarımı: Diagonal kompozisyonda, tepe hatları ile paralel yerleştirilen figürler hareketin dinamizmini güçlendirirken, düşey hatlarıyla bayrak ve kale mimarileri tasarımı sakinleştirerek olayın takibini kolaylaştırır. Buna rağmen eserin diğer savaş ve kuşatma sahnelerini tasvir eden nakkaşın sade ama üst düzeydeki işçiliğin kullanıldığı anlatımına göre, y.154b'deki bu minyatürdeki renk tercihi ve mimarideki yoğun geometrik motifler nakışçı üslupla çalışan farklı bir nakkaşın elinden çıktığını gösterir. Sağ orta bölümde yer alan bayrakların cedvellerin arasından çıkarak dalgalanması olayın arka bölümde de devam ettiği hissini verir.

Minyatürün Durumu: Sayfanın bütününde genel olarak sarı rengin altınla birleştiği bölgelerde, padişah ve etrafındakilerin yer aldığı sayfanın alt bölümündeki zemin tasvirinde yoğun kararmalar ve kısmi olarak boyalarda dökülmeler tespit edilmiştir.

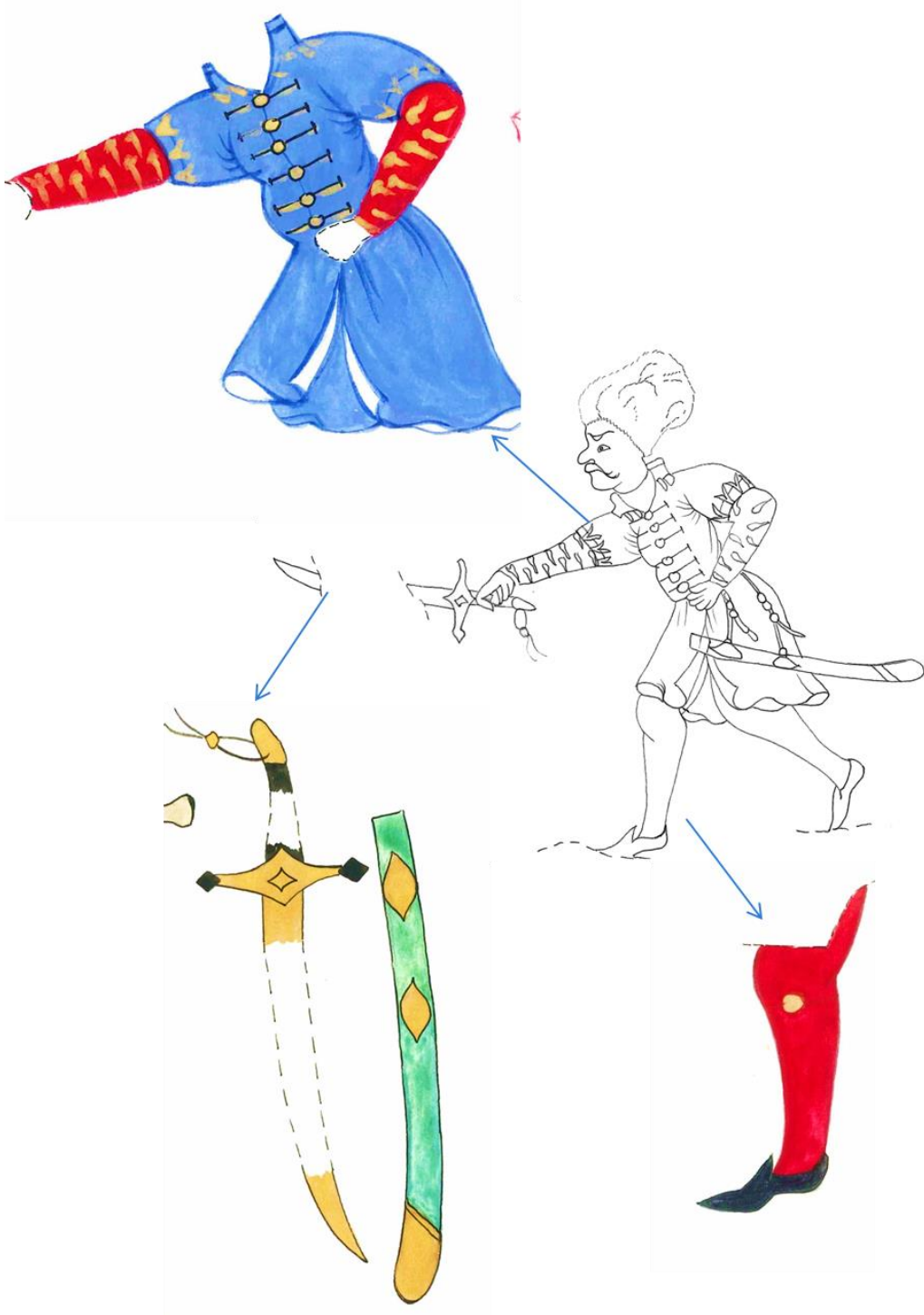
¹⁰⁶ Esin ATIL, *Suleymanname: The Illustrated History of Süleyman the Magnificent*, Washington and New York, 1986, s. 100.

Resim13. Rodos'un Düşüşü, TSMK, H.1517, y. 154b.

Deli Figürü Analizi: Sayfanın üst bölümünde mavi üstlük ve kafasında bulunan beyaz üzerine siyah noktalı post şeklindeki başlıkla deli olduğu düşünülen figürün öncelikle A4 boyutlarında çizgisel olarak eskizi alınmıştır.

Gerek büyüteçle eser üzerinde ve gerek dijital olarak yüksek çözünürlükte büyütülerek yapılan detaylı incelemeler sonucu, minyatürün işçiliğine bağlı olarak büyütüldüğünde bile net olarak seçilemeyen unsurlar sebebiyle numaralandırılmadan analizi anlatma yolu seçilmiştir. Bozulmanın nispeten az olduğu figürde bütüne bakıldığında dikkat çeken en önemli unsur tahrirlerin diğer sayfalara oranla daha kaba ama yine nüanssız çekilmesi, hattâ figürün etek kısmı gibi bölgelerde yer yer tamamlanmayarak bırakılması, boyaların sınırlar dışına taşmasıdır. Kalpağa benzer başlık bölümünde post tüyü etkisi vermek için çok da özenli olmayan bir tarama tekniği kullanılmış, bıyık ve kaşlarda boyama tercih edilmiştir. Korkusuz bir yüz ifadesi hakim olan figürün kolları net olmayan altın motiflerle bezenmiştir, kırmızı içliği üzerinde yine kısa kollarının kenarında altınla tam seçilemeyen motiflerin olduğu mavi uzun bir ceketidir. Gerek kılıç, gerekse kınının formu delilerin kullandığı uca doğru genişleyen tipe uygun olmasına karşılık, figürde yine delilere özgü sarı tonlarında çizmeye rastlanmamaktadır.

Çizim 4. TSMK, H.1517, y.154b, Deli Figürü.

4.2.4 Ahmed Paşa'nın Ölümü (y.170b)

Minyatür Ölçüsü : 23 x 16 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: Vezir-i azam Piri Mehmed Paşa'nın emekli olup Kanuni'nin, aynı zamanda çocukluk arkadaşı ve sırdaşı olan İbrahim Paşa'yı vezir-i azam olarak tayin etmesi (Haziran 1523) üzerine, ikinci vezir olan Ahmed Paşa Mısır beylerbeyi olarak atanır. Bu duruma içerleyen Ahmed Paşa'nın orada kendi hükümdarlığını ilan etmesi ile (Ocak 1524) isyan başlar. Ahmed Paşa'nın Kahire'deki veziriazamı Kadızade Mehmed Bey padişaha sadık kalarak, isyanı bastırmak üzere gelen ikinci vezir Ayas Mehmed Paşa daha Mısır'a varmadan isyanı bastırır. İsyanın bastırılarak Ahmed Paşa'nın öldürülmesini ve vezire sunulmasını konu alan minyatürde, merkezde yer alan atlı figürün Ayas Mehmed Paşa olması muhtemeldir.¹⁰⁷

Minyatürün Genel Tasarımı: Minyatürün sayfa tasarımının merkezinde Ayas Mehmed Paşa olma ihtimali yüksek olan atlı, önünde hareket halinde iki peyk ve arkada solaklarla var olan bir olayın hemen üzerine gelerek, sahneye dahil olmuş izlenimi verirler. Kadızade olduğu anlaşılan kişi Ahmed Paşa'nın kesik başı üzerine Ayas Mehmed Paşa'ya açıklama yapar vaziyette görülür. Alt bölümde ise at üzerinde has odalı ağalar ve hemen önlerinde bağlanmış vaziyette isyancılar yer alır. Sayfanın üst bölümünde tepenin arkasına yerleşmiş vaziyetteki atlılar arasında, kıvrık dallarla tasvir edilmiş bahar dalları ortasında yer alan figür, diğerlerine bir şeyler anlatır vaziyettedir. Sol üst bölümde yer alan atlılardan en alt bölümde olanın "deli" süvari olması muhtemeldir. Sayfanın genel tasarımının ilgiyi atlı figür ve önünde yaşanan olaya çektiği, nakkaşın bu etkiyi tepe arkasına yerleştirdiği figür ve kıvrık dallı ağaç figürleri ile güçlendirdiği söylenebilir. Eser üzerinde büyüteçle yapılan incelemeden de anlaşıldığı üzere nakkaş tepe arkasında üzeri üç benek motifliyle çok ince perdahlanmış sıvama sarı altın tercih etmiştir. Yine tepe ve zemin rengi olarak pastel tonlarında kırık beyaza yakın bir rengin kullanılması, buna rağmen figürlerde sülyen, kobalt mavi, sarı, yeşil gibi canlı renklerin tercih edilmesi olayın anlatımını güçlendirdiği gibi, figür kıyafetlerindeki motiflerde kullanılan altın gibi özellikler de ince işçiliği gözler önüne serer.

Minyatürün Durumu: Eserde büyüteçle yapılan detaylı inceleme sonunda, minyatürün tepe zemininde tercih edilen rengin yapısına bağlı olduğu düşünülen, kararma, dökülme gibi bir takım bozulmalar gözlenmiştir. Bu bozulmalar özellikle zemin renginin sarı, yeşil ve açık mavi tonlarına temas ettiği bölgelerde yoğunluk göstermektedir.

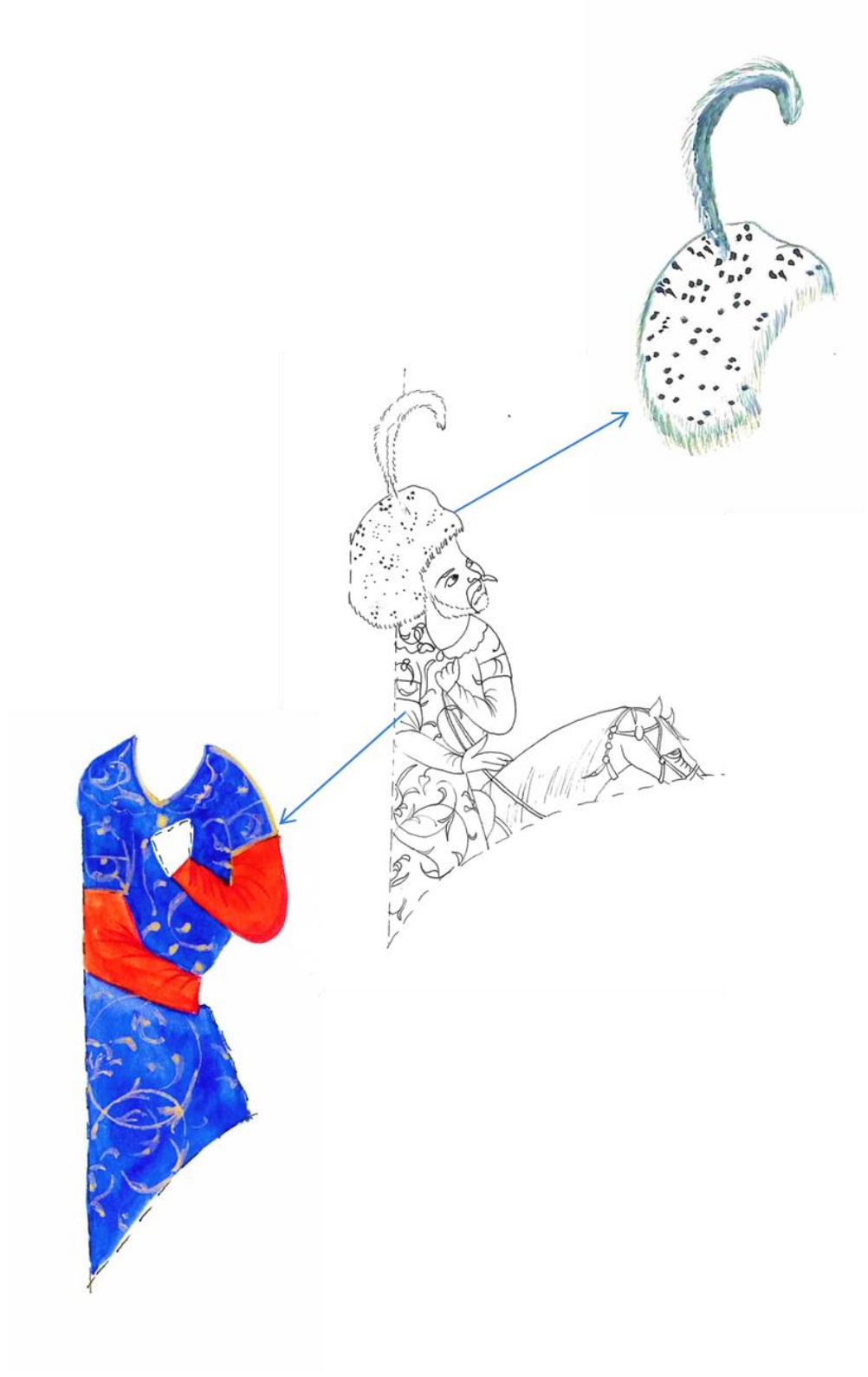
¹⁰⁷ Esin ATIL, *a.g.e.*, s.103.

Resim 14. Ahmed Paşa'nın Ölümü, TSMK, H.1517, y.170b.

Deli Figürü Analizi: Tepe arkasında yer alan diğer süvarilerden post başlığı ve tepeye takılı tüyü ile hemen ayrılarak “deli” olduğu seçilebilen figürün öncelikle A4 boyutlarında, rapido mürekkebi ile eskizi çıkarılarak analize başlanmıştır.

Dijital olarak büyütülerek ve eserde büyüteçle yapılan inceleme sonucunda figürün özellikle başlık ve sakal bölümünde bozulma gibi gözüken bölümlerin aslında nakkaşın boyama tekniğinden kaynaklanan tercihler olduğu tespit edilmiştir. Nakkaş başlık bölümünde beyaz zemin üzerine siyah noktaları post etkisi vermek için ince bir tarama yerine boyama tekniğini tercih etmiş, başlığın alt dış kısımlarında ve tepeye takılan tüyde kısmen tarama kullanmıştır. Yine dörtte üç profil olarak tasvir edilen yüz bölümünde kırmızı tonlarında kullanılan boya ile kısmi tarama tekniği sakalda ve kaş bölümünde görülürken, el ve yüzde de nüanslı kontura rastlanmaz. Elbise tasvirlerinde ise sülyen tonlarındaki içlik bölümünün konturlarında zemin renginin koyu tonu tercih edildiği ve nüans verildiği dikkat çekmektedir. Mavi tonundaki üst giysisi ise 16. yüzyıl özelliklerini taşıyan ancak motif içeriği pek de seçilemeyen helazonik altın bezeme ile tasvir edilmiş olup, konturları kısmen nüanslı olarak altınla çekilmiştir. Kahverengi tonlarındaki atının yelelerinde ince işçilikli bir tarama göze çarpmaktadır. Koşum takımlarında ise altın kullanımı tercih edilmiştir.

Çizim 5. TSMK, H.1517, y.170b Deli Figürü.

4.2.5 Öncü Kuvvetlerin Savaşı (y.212a)

Minyatür Ölçüsü : 23,5 x 16 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: Zamanın Semendire sancak beyi, Akıncıların başı Bali bey, İbrahim Paşa yönetimindeki öncü orduya katılarak, kırsal bölgelere akınlar yapıp düşmanı korkutmaya çalışıyorlarken akıncı alaylarından bir tanesi bir Macar kıtası ile karşı karşıya gelip savaşa tutuşmuşlardır. Ordunun önündeki birliklerin yapmış olduğu bu tür çarpışmalara çarha savaşı denilirdi.¹⁰⁸ Buradaki minyatürde de Mohaç Meydan Muharebesi başlamadan önce karşılaşılan Osmanlı ve Macar kuvvetleri arasındaki böyle bir savaş resmedilmiştir. Ön planda isminin Sinan olduğu belirtilen deli ile Macar şövalyesi Eugène olduğu ifade edilen savaşçılar göğüs göğüse dövüşmektedir.¹⁰⁹

Minyatürün cedvel sınırları içinde kalan üst ve alt bölümlerde yer alan metinlerin Farsça tercümeleleri;

“ Birbirlerine meydan okudular. Ay ve Merkür hayret içinde o savaşı izlemeye başladı.”
“ Fil gibi iri cüsseli iki adam birbiriyle çatışmaya başladı... Biri Giv diğeri Peşeng gibiydi...” *“Birbirlerini incelediler, birkaç hamlede birbirlerine girdiler. Ama aslan gibi iki adam birbirine üstünlük sağlayamadı”*

ifadeleri minyatürün tasvir ettiği olayı açıklamaktadır.¹¹⁰

Minyatürün Genel Tasarımı: Tasvirin kurgusunda sayfanın neredeyse ortasına yerleştirilmiş olan, atlarının ve kendilerinin hareket etkisi veren pozisyonlarıyla Deli Sinan ve Eugène hemen dikkati çekmektedir. Nakkaş, solda yer alan Deli figürünün hemen arkasına yerleştirdiği kullandıkları aksesuarları ve zırhlarının başlıklarında yer alan tüyleri ile yüksek rütbeli akıncılar olmaları olası olan, mücadeleyi izleyen durağan üç süvari ile Eugène’in hemen arkasında sağda yer alan ağır zırhlı üç şövalye aracılığıyla ilgiyi önde yer alan mücadeleye odaklamaktadır. Sayfanın tam ortasından geçen düşey bir simetri ekseninde yer alan pembe zeminle ifade edilmiş tepenin ve aynı düşey doğrultuda yer alan ağacın, öndeki savaşçıların konumları bu etkiyi güçlendirmekte, koyu renklerin tercih edildiği figür tasvirlerinde pembe tonunun tercih edildiği tepe ve tüm bunlarla kontrast oluşturan deli figürünün beyaz postlu tasvir edilişi, hem boyut etkisi vermekte, hem de delilerin savaş kıyafetleri gibi unsurlar

¹⁰⁸ Esin ATIL, *a.g.e.*, s. 132-133.

¹⁰⁹ ATIL, *a.g.e.*, s.132-133.

¹¹⁰ TURHAL, *a.g.e.*, s.128.

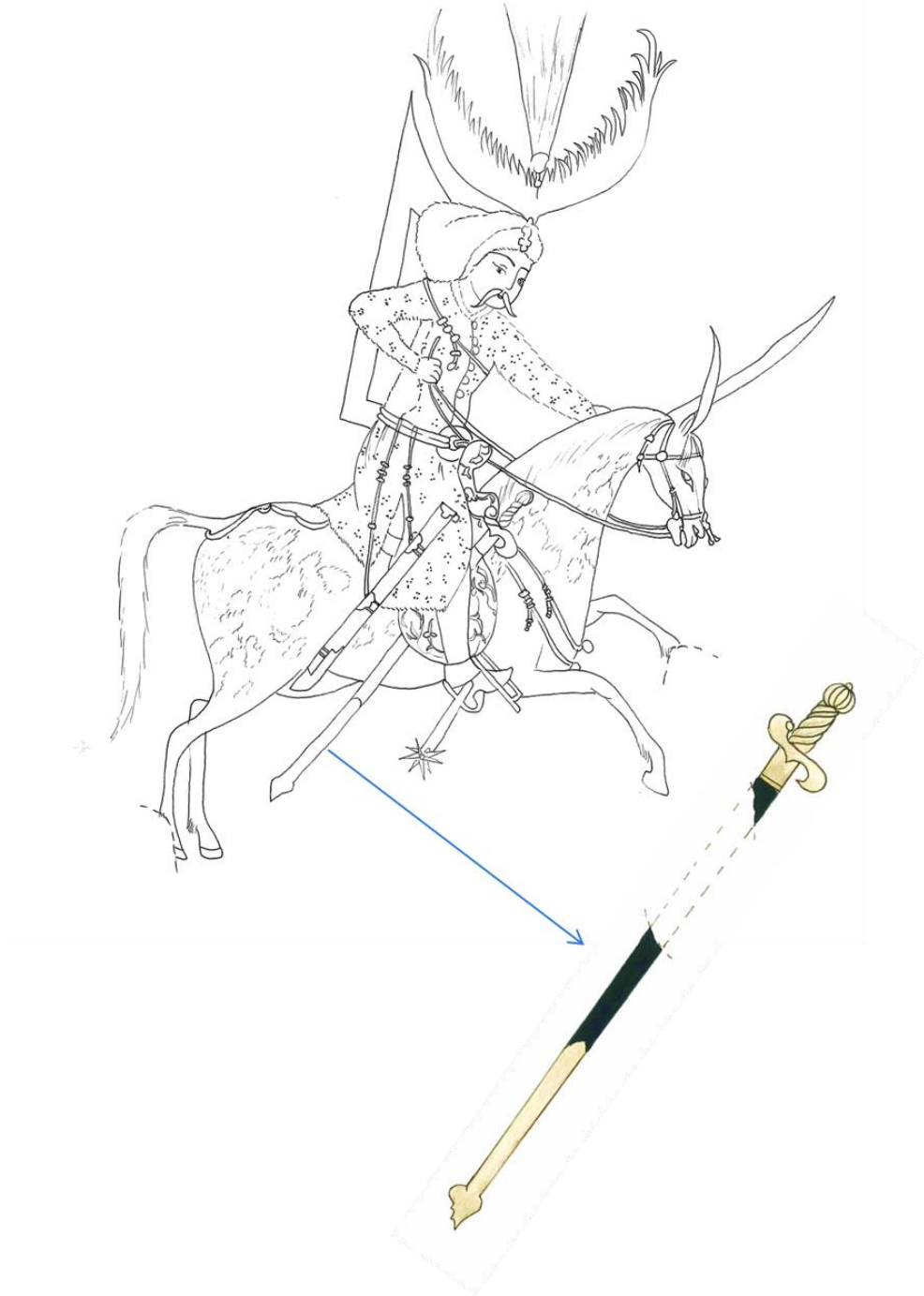
düşünüldüğünde, nakkaşın gerçekçi yaklaşımını ortaya koymaktadır. Tepenin solunda arkada yer alan Osmanlı akıncı birliklerinin savaş kostümleri ve tepenin sağında yer alan Macar süvari birliklerinin sadece gözlerini açıkta bırakan ağır zırhlı savaş kostümlerinin gerçekçiliği de öndeki mücadeleyi destekler niteliktedir. Metinde “Ay” ve “Merkür” ifadelerinin geçmesi, gökyüzü olarak zeminde koyu mavi tonunun tepeye doğru açılarak tercih edilmesi, tepenin gökyüzü ile birleştiği hatlarda kullanılan parlaklık, aydınlık etkisi ve boyut verici beyaz gölgelendirmeler, olayın Ay ışığı olan bir gece vakti geçtiği izlenimini vermektedir. Oldukça iri ve neredeyse eşit kuvvette oldukları metinden anlaşılabilir deli ve şövalye figürlerinin cesurluklarını ve tüm bu özelliklerini aynı doğrultuda tam tepelerinde yer alan ağacın iki yanından çıkan eşit boyuttaki fidanlar ile savaşçıların iki yanında arkalarında yer alan üçer süvari destekler niteliktedir. Osmanlı süvarilerinin durağan sakin görünümüne karşılık, şövalyenin arkasında yer alan harekete hazır vaziyetteki Macar atlılarının konumu, Deli Sinan’ın zırhsız, şövalyenin ise tümüyle zırh kuşanmış tasviri, hemen altlarında yer alan göletin üstünde yer alan Macar şövalyelerinin cesetleri, nakkaşın metinden farklı olarak delinin cesaretini ve savaştaki üstünlüğünü ön plana çıkarmayı hedeflediğini düşündürür. Müthiş bir tasarım kurgusuyla gerçekçi anlatımın güçlendirildiği bu minyatürde, eser üzerinde yapılan incelemede tespit edilen, zemindeki çiçeklerde kullanılan kabartma tekniği, cedvellerdeki ince işçilik ve yüzlerdeki kendine özgü yalın ifadelerle, usta bir nakkaşın elinden çıkmış olduğu görülmektedir.

Minyatürün Durumu: Minyatürde gölet tasvirinde kullanılan gümüşler kararmış olmasına rağmen altınlar parlaklığını korumuş ancak eser üzerinde büyüteçle yapılan incelemelerde altınların özellikle boyalı zeminlerde kullanılan kısımlarında dökülmeler gözlemlenmiştir. Özellikle sarı rengin ve yeşil rengin kullanıldığı diğer renklerle temas edilen bölümlerde kararmalar ve bozulmalar dikkat çekicidir.

Resim 15. Deli Sinan ve Şovalye Eugene, TSMK, H.1517, y.212a.

Deli Figürü Analizi: İncelenen eserin 212a yaprağındaki minyatürde Deli Sinan olarak ifade edilen deli figürünün öncelikle çizgisel olarak konturları belirlenerek ve büyütülerek A4 kağıt ölçüsüne uygun olarak çalışılmıştır.

Çizim 6. TSMK, H.1517, y.212a, Deli Figürü.

Baş bölümünün analizinde gerek eserde büyüteçle yapılan incelemede gerekse dijital kopyasında büyütülerek yapılan incelemelerde öncelikle delilere özgü posttan yapılmış olan başlığın kahverengi tonlarıyla renk geçişlerinin sulandırılarak boyandığı, çok ince kullanılan boya tabakasının üstüne sepya tonlarında incelikli bir tarama ile tüy etkisinin verildiği tespit edilmiştir. Başlıktaki ince işçilikli taramaya karşılık, en hünerli olanların kullandığı çifte çelenk tabir edilen, muhtemelen kartal tüylerinden oluşturulmuş ve altınla boyalı olarak başlığa eklenen heybetli kanatlardaki boyama, tüylerin uçlarına doğru tarama şeklini almıştır. Tam ortaya yerleştirilen beyaz fırça taramalarıyla şekillendirilmiş sorgucun dipleri lacivert ve siyah tonlarında taranmıştır. Orta Asya Alp figürlerinde görülen bıyık tipleri ve hafif çekik yarı aralık ifadeli gözleri ile incelikli konturlarla betimlenmiş yüzü oldukça nettir.

Gövde analizinde deli figürlerinin belirleyici kıyafetleri olan pars postundan, hareket kolaylığı sağlaması amaçlı olan yanları yırtmaçlı bir üstlük giymiş olarak betimlendiği görülmüştür. Bu üstlük beyaz çok ince bir tabaka şeklinde boyanmış, post etkisinin uçlarda ve beneklerde siyah ve gri tonlarında tarama ve noktalamalarla verildiği tespit edilmiştir. Yine delilere özgü olan ve ağır kılıç gibi diğer savaş silahlarını sabitleyerek taşımalarına imkan veren kemer ise mor tonları kullanılarak resmedilmiştir.

Bacak ve ayak bölümünün analizi yapıldığında, hareket kabiliyeti sağladığı düşünülen parlak kırmızı tonlarında oldukça dar paçalı şalvar ve bir buçuk ayak uzunluğunda sekiz kollu yıldız mahmuzlu, yüksek ökçeli sarı çizme delilere özgü özellikler olup nakkaş tarafından oldukça gerçekçi şekilde resmedilmiştir. Eserde büyüteçle de yapılan incelemelerde sarı boyanın kullanımı ve mahmuzlarda gümüş kullanımına bağlı olarak kararmalar saptanmıştır.

Silahların analizinde delinin sol elinde tuttuğu gümüşle boyalı kılıcın kaynaklarda geçen uca doğru genişleyen ve normal bir kılıçtan daha büyük olduğu; belirtilen ifadelerle uyduğu, metal olan bölümlerinin kınında da gümüşle renklendirildiği görülmüştür. Ayrıca kaynaklarda geçen normal bir kılıçtan uzun ve meç olarak ifade edilen bir silah türünün ise eyerinin altında kılıcın kınına paralel olarak yerleştirildiği ve metal bölümlerinin de gümüşle boyandığı tespit edilmiştir. Figürün sol omuzuna doğru asılı vaziyette olan biçimi ve büyüklüğü ile tipik bir tekne kalkan olarak yorumlanabilecek kalkan kırmızı ve yeşil tonları ile renklendirilmiştir. Ancak bu sefer çok ince olarak sarı altınla çizilmiş olan çifte çizgiler dışında bezeme unsuru yoktur. Yine tüm silahları ve kalkanı taşımaya yarayan ipler çizgisel olarak koyu kırmızı tonlarında, bağlantı yerleri ile sarı altınla renklendirilmiştir.

At ve ata ait aksesuarların analizinde at figürüne ait özenli işçilik dikkat çekicidir. Gök mavisi tonlarında çok ince bir tabakayla boyanmış olan atın tüyleri ve beneklerini ortaya çıkarmak amacıyla müthiş bir işçilikle koyu mavi ve lacivert tonlarında tarama

tekniki kullanılmış, aynı teknik atın yele ve kuyruğunda devam etmiştir. Atın göğüs bölümünde olduğu gibi kimi yerlerde açık tonlamalarla ışık-gölge etkisi verilmeye çalışıldığı görülmüştür. Koşum takımları koyu kırmızı tonlarında çizgisel çalışılmış ek yerleri ve göğüs bölümünde yer alan ziller sarı altınla renklendirilmiş, koyu yeşil tonlarında betimlenen eyerin üstü dökülmelerden dolayı net gözlemlenememiş, büyüteçle yapılan incelemede şemse formu içindeki helazonik rumi bezemelerin sarı altınla uygulandığı tahmin edilmektedir. Ayrıca Osmanlılarda özel bir savaş hünere gösteren delilerin takmasına izin verilen ve üst rütbelilerin kullandığı tütün burada atın kafasında sorguç şeklinde yer alması ve kuyruğunun alışılmışın dışında düğümsüz olması da dikkati çekmektedir.

Minyatürde yer alan ve metninde de Deli Sinan olarak ifade edilen figürün analizinin genel değerlendirmesi yapıldığında, metinde tarif edilen şekliyle ve kaynaklarda geçen delilere ait fiziksel özelliklere uygun olarak betimlendiği belirlenmektedir. Nakkaş bu anlamda; tekne kalkanı, gerçekten de çok hünerli savaşçıların kullanabileceği çifte çelenkli başlığı, uzun mahmuzlu sarı çizmeleri, pars postu giyimi, mavi atıyla tipik bir deli figürünü gerçekçi yaklaşımla ustaca tasvir etmiştir. Pek çok özelliği bir arada bulunduran figüre ait incelemeler, analizler ve çizgisel çiziminin ardından renklere, kontur nüanslarına sadık kalınarak yine A4 boyutlarında büyütülerek renkli analizi asitsiz kağıt üzerine yapılmaya çalışılmıştır.

Uygulama 1. TSMK, H.1517, 212a., “Deli Sinan” Renkli Uygulaması.

4.2.6 Mohaç'ta Akıncılar ve Deliler (y.220a)

Minyatür Ölçüsü : 29,8 x 20,4 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: Mohaç Savaşını konu alan aslında çift sayfaya yayılmış olan minyatürler Osmanlı ordusunun savaş düzeni hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlar. 29 Ağustos 1526'da Macar ordusu ile Osmanlıların Mohaç ovasında iki saat süreyle devam eden kanlı savaşını yansıtan minyatür; Osmanlının üç kanada ayrılarak uyguladığı savaş taktiğini de gösterir.¹¹¹ 219b yaprağında merkez kanatta etrafı solaklarla çevrili, siyah atın üzerindeki padişah görülür. Onu yine at üzerinde üç has odalı ağa takip etmektedir. Hemen ön sıralarında kafalarında yer alan tüyleriyle kıdemli oldukları düşünülen yeniçeri askerleri topların arkasında tüfeklerini ateşler haldedir. Padişahın en arkasında sıra halinde mehteran bölüğü ve sancak taşıyanlar sıralanmıştır. Sol kanatta Sadrazam İbrahim Paşa, sağ kanatta ise Behram Paşa yönetiminde birliklerin olduğu bilinen savaşta, incelenecek deli figürünün yer aldığı y.220a'da da ön saflardaki akıncıların, Bali ve Hüsrev Beyler yönetiminde oldukları görülür.

Resim16. Mohaç'ta Akıncılar ve Deliler, TSMK, H.1517, y. 219b-220a.

¹¹¹ MAHİR, *a.g.e.*, s.145.

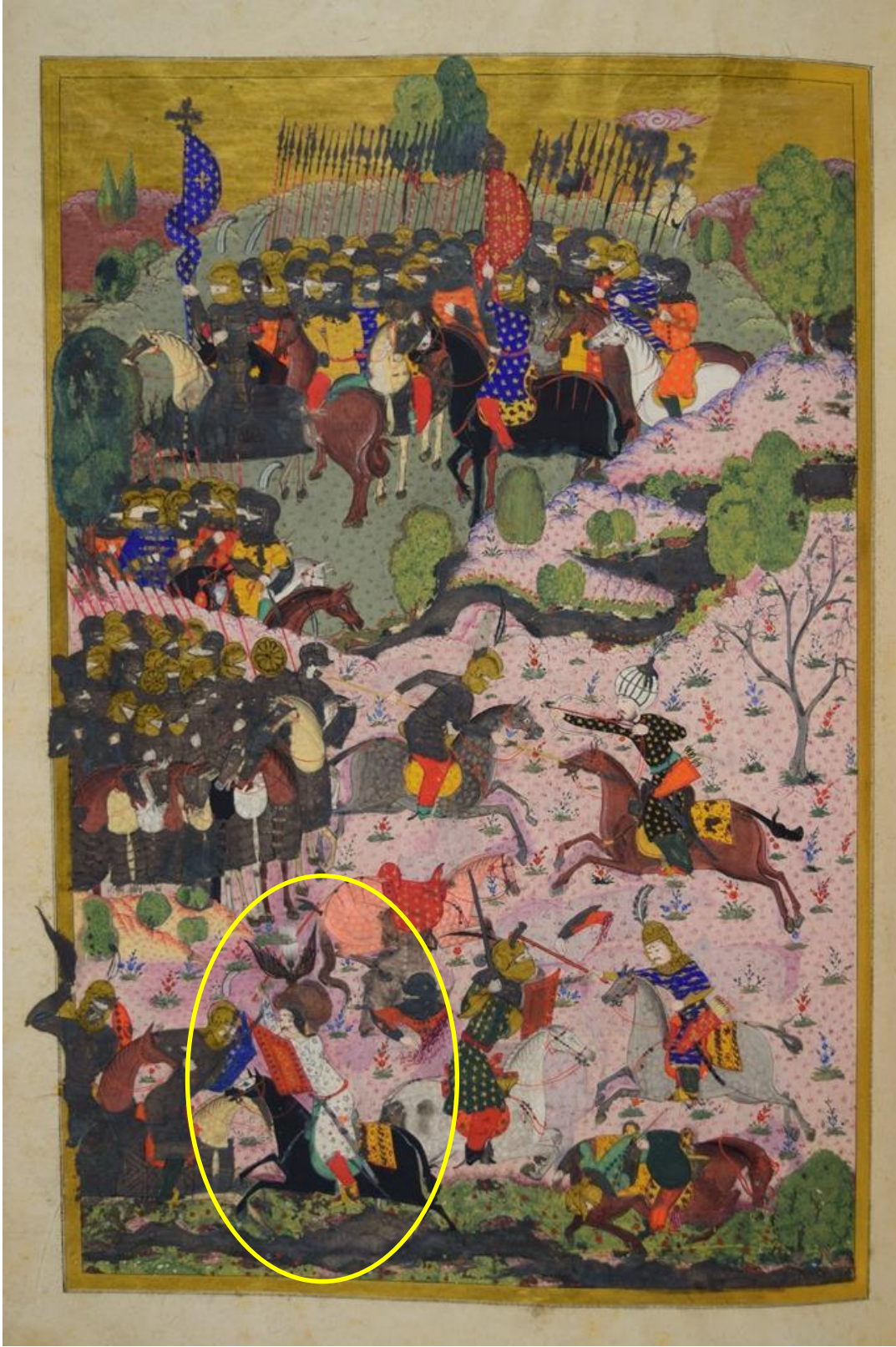
Mohaç'taki hareketliliğin bu yapıta yer aldığı Macar ordusu üzerine atılarak savaşan Akıncı Beyi Bali Bey ve Semendire Sancakbeyi Hüsrev Bey'in tasvir edilişleri ile görülür. Deli birliklerinin de bağlı olduğu Semendire Sancakbeyi Hüsrev'in kullandığı savaş çekici ile sarı çizmeli zırhlı başlıklı figür olması ihtimali yüksektir. Minyatürün orta bölümünde ise Bali Bey olma olasılığı olan süvari mızraklı Macar zırhlısına ok atar vaziyette görülür. Minyatürün en alt kısmında ise önüne çıkanı mağlup ederek ilerlediği tasvirlerden belli olan muhteşem deli süvarisi elinde savaş çekici ile Macar zırhlısı üzerine atılır şekilde tasvir edilmiştir. Nitekim Macar kuvvetlerinin üçe ayrıldığı, padişah çadırının ve ordugâhının savaş mahallinden uzakta kurulduğu, ilk önce "deli" birliklerinin de içinde olduğu bilinen öncü askerlerin (çarhacı) çarpıştığı Osmanlı kaynaklarında geçmektedir.¹¹²

Minyatürün Genel Tasarımı: Minyatürün tasarım kurgusunun çift sayfalık kompozisyonun diğer parçası olan 219b ile bağlantılı ve devamı olduğu apaçık bellidir. Tepelerin üstünden akan ve aşağıda yer alan nehir bu bağlantıyı gösterir. Sayfanın kompozisyonunda üst bölümde yer alan Macar zırhlılarının durağan görünümüne karşılık alt ve orta bölümde yer alan dinamik kanlı savaş betimlemeleri ile tezat oluşturması olayı izleyicinin kolay algılamasına yardımcı olur. Arka planda gökyüzü olarak sarı altın kullanımı, tepe zeminlerinde pastel pembe tonlarının kullanılması da yine bu etkiyi güçlendirirken, gerek renk kullanımı, gerek tasarım tercihi gerekse minyatür tekniği açısından 212a'daki özellikleri taşıması aynı nakkaşı akla getirir. Gerçekten de eser üzerinde büyüteçle yapılan incelemelerde bu sayfada da bitkilerdeki çiçek betimlemelerinin kabartma tekniği ile yapıldığı, savaşın kanlı haline tezat olarak renkli neşeli bir bitki örtüsü tercih edildiği görülmüştür. Yine sağ orta bölümde yer alan bahar dalları kırık, eğik şeklinde tasvir edilen ağaç da nakkaşın ilginç tercihlerindedir.

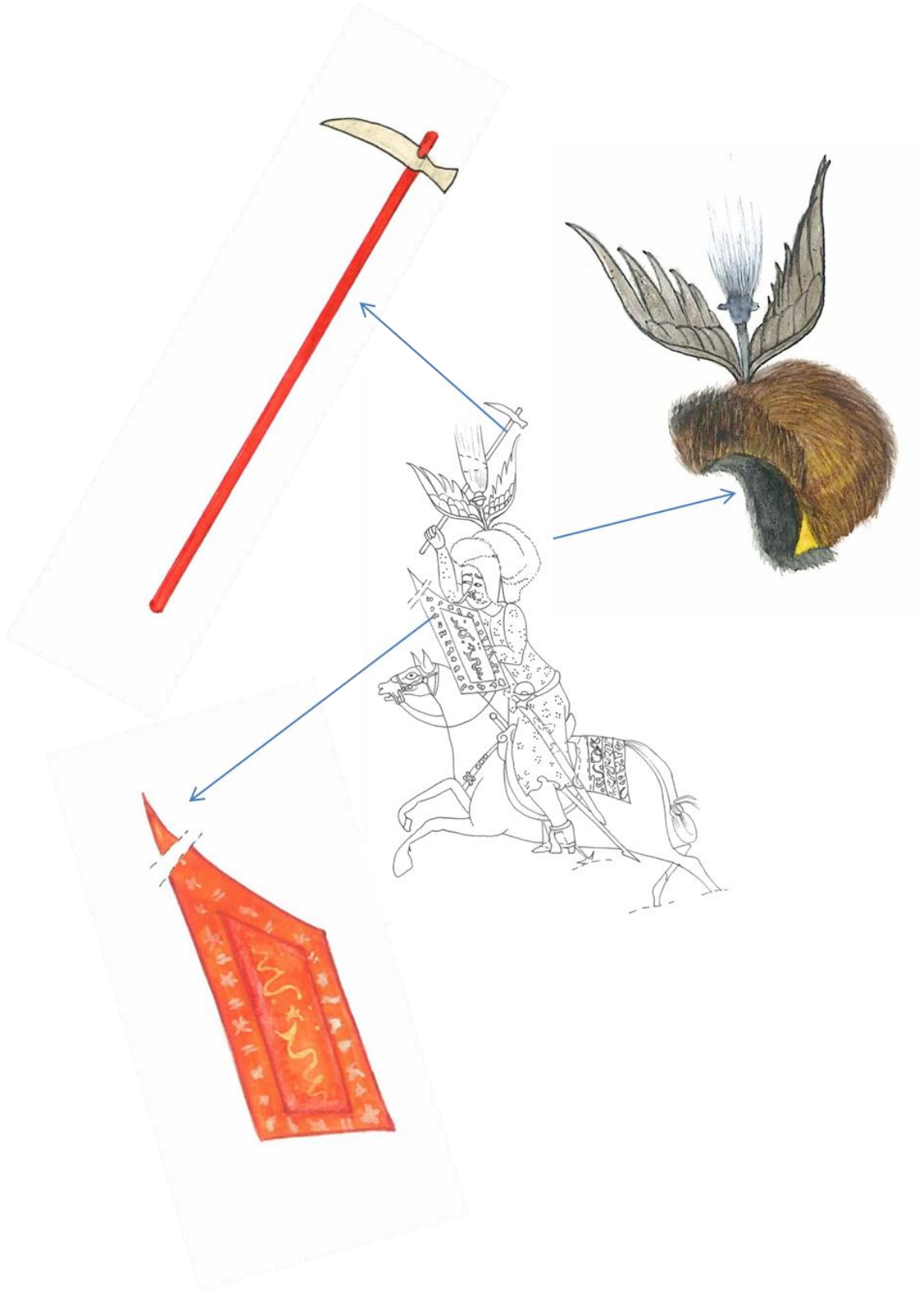
Minyatürün Durumu: En dikkat çeken bozulma, özellikle Macar zırhlıların mızrak, zırh ve at koşum takımlarında, nehir betimlemelerinde silahlarda kullanılan gümüşlerdeki kararmalardır. Bunun yanında yine sarı boyanın yapısından kaynaklanan oksitlenme benzeri kararmalar gözlenmiştir. Özellikle figürlerin yüz bölümlerine denk gelen kısımlarda ise kısmen boya dökülmelerine rastlanmıştır.

Deli Figürü Analizi: Öncelikle A4 boyutunda eskizi alınarak figürün detayları ve aksesuarlarının analizi yapılmıştır. Genelinde nüanslı tahrir kullanılmadığı tespit edilen figürde, zamanla meydana gelen boyalardaki bozulmalar işaretlenmiştir. Aksesuarları ile oldukça gösterişli olan deli figürünün analizi bölümlere ayrılarak yapılmıştır.

¹¹² Feridun EMECEN, "Mohaç Muharebesi", *DiA*, İstanbul 2005, C.30, s.234.

Resim17. Mohaç'ta Akıncılar ve Deliler, TSMK, H.1517, y.220a.

Çizim7. TSMK, H.1517, 220a, Deli Figürü.

Baş bölümünün analizi yapılırken ilk dikkati çeken; sadece özel bir savaş hünere gösteren delilerin takabileceği tüyün bu figürde çifte çelenk kartal kanadı şeklinde yer alması olmuştur. Tam ortasında sorguca benzer tüyün de yer alması minyatürde korkusuzca önüne gelen her tür savaşçıyı yenerek ilerleyen figürün bu özelliklerini doğrular niteliktedir. Detaylı kademeli bir delibaşlığı takan figürün başlığında ince bir tarama tekniği kullanılırken, kanat şeklindeki çifte çelenkte tarama yerine tahrirlerle form verilmiş, beyaz tüylü sorguçta ise incelikli bir tarama kullanılmıştır. Sorguçta kırmızı ile işaretlenen bozulma, bitki betimlemesi ile aynı bölgede olması zemin boyaması bittikten sonra taramanın yapıldığını, yeşil boya ile tepkimeye girdiğini göstermektedir. Figürün yüzünde incelikli bir tarama tekniği yerine boyama tercih edilmiş olup yer yer kopma ve kararmalar gözlenmiştir.

Gövde ve bacak bölümü analizinde büyüteçle eserin üzerinde yapılan incelemede uzun kollu diz altına kadar tüm gövdesini kaplayan ve pars postu olması muhtemel delilere özgü giysinin tarama kullanılmadan boyama tekniği ile nüanssız siyah tahrirle tasvir edildiği tespit edilmiştir. Figürün bacağına saran kırmızı dar pantolonunu sarı çizmelerinin içine sokmuş şekildedir, çizmelerinin özellikle mahmuzlarına temas eden kısmında kararmalar şeklinde bozulmalar vardır. Çizme ve pantolonunun tahrirleri kırmızı ile çekilmiştir.

Silahlar incelendiğinde ilk göze çarpan delilerin sıklıkla kullandığı tekne kalkandır. Kırmızı tonlarında boyanmış kalkanın motifleri merkezde yataya göre ½ simetrik olan bulut ya da yılan motifi şeklindedir. Etrafında yine çok fazla belirgin olmayan yeşil tonlarında bordür şeklinde tek motifler yer alır. Figür savunma silahı dışında zırhları delerek yaralamaya yarayan savaş çekicini sağ elinde tutmaktadır, çekiç bölümünde kullanılan gümüş kararmıştır. Yine delilere özgü kılıçtan ince ve uzun mızraktan kısa olan meç adı verilen silah da delinin sol tarafında atının eyerinde yer alırken, kırmızı kuşağına tutturulmuş halde kılıcı sol tarafında bulunur. Her ikisi de tümüyle gümüşle renklendirilmiş olduğundan kararmalar meydana gelmiştir. Bu sebeple kılıç üzerindeki motifler seçilememektedir.

At ve ata ait aksesuarlar analizi yapılmaya başlandığında büyüteçle de yapılan incelemelerde atın tümüyle siyah boyandığı sadece nişan da denilen göz kısımlarını da içine alan baş bölümünde bir kısmın beyaz ve sağ arka ayaküstünün yine beyazla renklendirildiği görülmüştür. Binicinin oturduğu eyer bölümü pastel tonlarında yeşil, alt örtüsü sarıdır. Sarı örtü üzeri gümüş kullanımından kaynaklanan bozulmalara rağmen rumi çift iplik motifli sıra ve hatayi sürgit motifli sıra düzeninde tasarlanmış bezeme seçilebilmektedir.

4.2.7 Belgrad'da Akıncı ve Deliler (y.346a)

Minyatür Ölçüsü : 26,5 x 17 cm

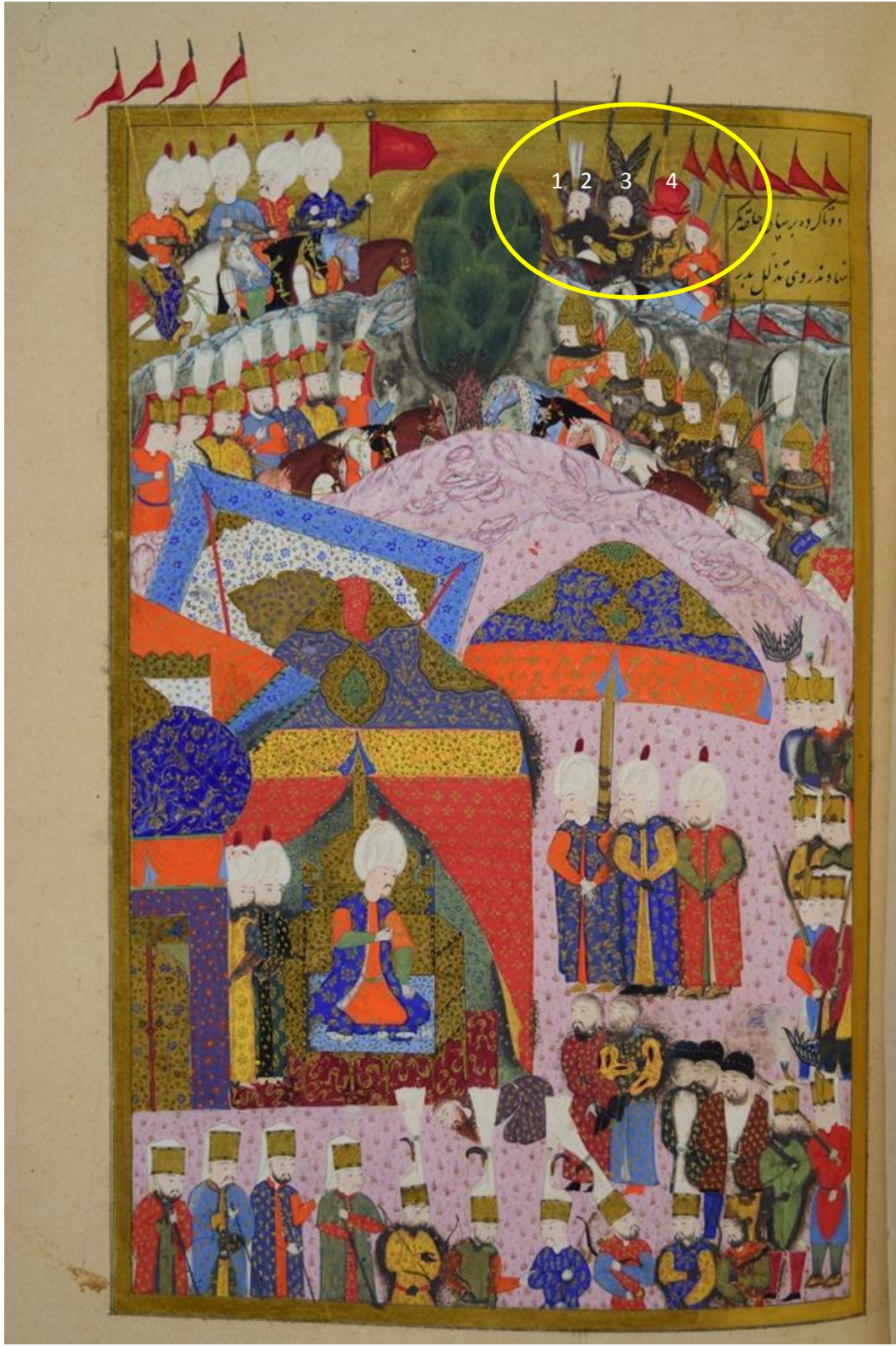
Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa Kralı I.Francis'in elçisini kabulünü konu alan minyatürde olay Belgrad dışında yer alan Ordu-yu Hümayun'da gerçekleşmektedir. Elçilerin başında yer alan Antonio Ricon akıncı ve yeniçeri birliklerinin eşliğinde önce Anadolu ve Rumeli beylerbeylerini ziyaret ettikten sonra Sultan'ın huzuruna çıkmış Francis'in ittifak olduklarına dair mektubu sunmaktadır. Minyatürde; Osmanlı ordusunun ana unsurları rahatlıkla görülebilmektedir. Aynı zamanda Osmanlı ordusunun kudret gösterisinin de izlendiği sahnede, altta kapıcı, solak ve yeniçeri ağaları dizilmişlerdir. Padişah mücevherlerle bezenmiş tahtında otağının içinde, etrafında iç oğlanları ve vezirleri ile otururken, baş elçi ve arkasındaki mahiyeti Osmanlı'da elçi kabullerinde giydirilen hil'atları (kaftanları) ile eğilmiş vaziyettedir. Arkalarında dört sıra halinde kıdemli oldukları belli olan silahlı yeniçeriler yer almaktadır. Tepelerin arkasında ise ilk sırada sol tarafta yeniçeri süvarileri, sağda akıncı beyleri ve sancaktarları olması muhtemel bir grup; en üstte sağ bölümde akıncılar, sol bölümde ise deliler görülmektedir.¹¹³

Minyatürün Genel Tasarımı: Osmanlı ordusunun elçi kabulündeki hiyerarşik düzeni hakkında bilgi veren minyatür, tasarım kurgusu olarak da konu anlatımında izleyiciyi yormadan anlatması açısından oldukça başarılıdır. 219a ve 212a yapraklarını tasarlayan ve hatta uygulayan nakkaş ve ekibi ile üslup ve tasarım olarak benzer özellikleri yansıtır. Sanatçı neredeyse sayfanın altın oranının merkezine yerleştirdiği sultanın Otağı Hümayun'u ile dikkati burada gerçekleşen olaya çekmeyi başarır. Çadır ve tentelerde yer alan bezemeler 16.yüzyıla ait en güzel örnekleri gözler önüne serer. Zeminin rengine karşıt olarak figürlerde sarı, sülyen kırmızı, mavi gibi canlı renkler tercih edilmiştir. Gökyüzünün sarı altınla boyalı olduğu sayfada üst bölümde yer alan akıncı, deli ve yeniçerilerden oluşan birliklerin yerleştirilişleri de olağanüstü güvenli bir ortamın etkisini verir.

Minyatürün Durumu: Genel olarak gümüş kullanılan bölümlerde ve sarı boyanın özellikle zemin rengi olan pembe boya ile temas ettiği bölümlerde, en üst kayalıklarda kullanılan pastel mavi tonundaki tepe bölümlerinde kararmalar; beyaz rengin kullanıldığı sarık gibi bölümlerde ise dökülmeler gözlenmiştir

¹¹³ Esin ATIL, *a.g.e.*, s. 164- 165.

Resim 18. Belgrad'da Akıncı ve Deliler, TSMK, H.1517, y.346a.

Deli Figürleri Analizi: Sayfa tasarımında nakkaşın en üstte sağda tepe arkasına yerleştirmeyi tercih ettiği dört süvari figürün atlarının üstünde yer alan gövde kısımları incelendiğinde deli oldukları anlaşılmaktadır. Figürlerin hepsinin bir arada analizi yapılmak üzere eskizleri A4 boyutunda büyütülerek yapılmıştır. Analiz soldan başlanarak numaralandırılmıştır.

Yan yana resmedilen figürler bozulmalardan da kaynaklanan nedenlerden dolayı hangi at ya da mızrak veya bayrağın hangi figüre ait olduğunun anlaşılması oldukça zordur. Dijital olarak da yapılan incelemelerden sonra, iki numaralı figür dışındakilerin belirgin olmaması, mevcut durumun rölövesini almayı gerektirmiştir. Figürler topluca incelendiğinde, her bir figürün ayrı bir yüz şekli olduğu ve nakkaşın ifadeleri ustalıklı tasvir ettiği görülmüştür. Son derece ciddi bir görevde oldukları her hallerinden bellidir.

1 numaralı figür incelendiğinde büyütülerek yapılan incelemelerde sadece özel savaş becerilerine sahip olanların takabileceği sorguç tarzındaki tüyün bulunduğu deli başlığı taktığı, başlık ve tüylerde nakkaşın ince işçilikli bir tarama tekniği kullandığı gözlenmiştir. Dirsekliğinin sarı altınla betimlendiği figürün yarım kollu gözükken giysisinin gümüşle boyanıp karardığı mı, yoksa post şeklinde olup tarama yerine boyama metodu mu kullanıldığı tam olarak anlaşılammamaktadır. Zırh kullanmadıkları bilinen delilerin üst giysisinde zırhı çağrıştıran gümüş kullanılması düşük bir ihtimal olarak düşünülebilir. Sağ elinde ise ucunda kullanılan gümüşün karardığı gözlenen mızrak tutmaktadır. Diğer figürlere göre daha umursamaz ve soğukkanlı görünen bir ifadesi olan figürün kaş ve bıyıklarında tarama tekniği kullanılmıştır. Atı ise tasvirde görülmemektedir.

2 numaralı figür ise ilk bakışta hemen dikkati çeken olağanüstü becerileri ile sadece kıdemli delilerin kullanabildiği çifte çelenk takılmış delibaşlığı takmış halde tasvir edilmiş, başlıkta kullanılan ince işçilikli tarama tekniğine karşılık çelengın tüylerinde boyut etkisi vermek amacıyla sulandırma ve farklı renk kullanımı görülmektedir. Yine bozulmalardan kaynaklandığı düşünülen üst giysisinde tam seçilememekle birlikte delilere özgü dairesel kemer tokası dikkati çekmektedir. Yine sağ elinde ucu kararmış mızrakla tasvir edilen figüre ait olan kahverengi atın mavi, gri ve beyaz tonlarında tarama tekniği ile yapılmış posttan aksesuarı vardır. Yelelerinde ise sepya tonlarında tarama göze çarpar.

3 numaralı figür delilerin kullandığı bilinen oldukça yüksek, kenarları köşelerine doğru sivrileşen kırmızı başlığı, başlığına taktığı tek uzun tüyü ciddi yüz ifadesi ile kıdemli olabileceğini düşündürür. Üzerinde boyanın özelliğinden dolayı kararmaya

uğramış üstü altınla bezenmiş sarı bir üstlük bulunur. Bozulmadan ya da nakkaşın betimlemelerinden kaynaklanan nedenlerden dolayı elleri seçilemediğinden arkasında yer alan iki bayrağı ve mızrağı onun mu tuttuğu belli olmamaktadır. Tam belirlenemese de ona ait gözüken siyah at beyaz-gri ile taranarak tasvir edilmiş post şeklinde aksesuar takmıştır.

4 numaralı figürün beyaz-siyah renklerle taranmış iri tüylü bere şeklindeki kırmızı başlığı diğer figürlerin başlıklarına göre boyutlarının küçük olması ile dikkat çeker. Sarı ile boyalı tekne kalkanında boya özelliklerinden kaynaklanan bozulmalar olsa da kırmızı tonunda tahrir çekilen kalkanın bordür kısımlarında altınla bezeme görülür. Yine altınla bezenmiş sülyen kırmızısı üst giysisinin, 3 numaralı figürün sarı giysisine değen bölümlerinde kararmalar olup, gümüşle boyalı bilekliklerinde de kararma şeklinde bozulmalar olmuştur. Atın gemini tutar vaziyette olan sol eline karşılık sağ eli belirsizdir. Mavi atının koşum takımlarında altın bezemeler görülür.

Figürlerin bütününe bakıldığında boyutların hiyerarşik olarak değişebileceği fikri oluşmuştur; soldan sağa doğru küçülen figürlerde en kıdemli üstte yer alan iki figür gibi gözükmektedir.

Çizim8. TSMK, H.1517, y.346a., Grup Halinde Deliler.

4.2.8 Macaristan'da Akıncı ve Deliler (y.422a)

Minyatür Ölçüsü : 23 x 15,5 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: 1541 yılında, Vezir Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri ile İmparator Ferdinand'ın kuvvetleri arasındaki Macaristan Budapeşte yakınlarındaki muharebenin anlatıldığı minyatürde Avusturya atlılarına saldıran akıncı ve delilerden oluşan Osmanlı birlikleri görülmektedir. Minyatürün sağ üst köşesinde yer alan Farsça yazılarda;

“Kükreyerek, keskin kılıçlarıyla, düşman ordusunu kaçırdılar,”

“Kara miğferlilerin başlarından, yeryüzü kadının saçları gibi simsiyah oldu.”

İfadesi yer alırken¹¹⁴; akıncı ve delilerden oluşan öncü kuvvetlerin düşmana karşı nasıl korku saldıkları belirtilmektedir.

Minyatürün Genel Tasarımı: Kanlı çarpışmayla çelişir şekilde neşeli ve canlı tasvir edilen sayfa, zeminde seçilen pastel mavi tonlarına karşılık figürlerde kullanılan canlı renklerle de 212a ve 220a yapraklarındaki özellikleri taşıması yine aynı nakkaş ya da ona bağlı bir grubun elinden çıkmış olma olasılığını güçlendirir. Nakkaş yine benzer şekilde düşman iki birliği, tepe üzerinde yer alan ince işçilikle betimlenmiş ağaç ve düşey simetrisi ile ayırmayı tercih etmiştir. Bu durum aslında ustalıkla, konuya yabancı olan izleyicinin bile olayı anlamasına yol açar. Düşeyde sağ bölümde yer alan akıncı birliklerinin tam ortasında yer alan süvari deli ve sağ tepede en üstte yer alan kanat takılmış başlıklı deli figürlerinde kullanılan sarı renk dikkati figürlere çeker. En üst bölümde bayrakların sayfanın cedvelinin altından geçerek sayfanın dışına çıkması farklı bir tercihle olayı güçlendirir.

Minyatürün Durumu: Sarı boyanın kullanıldığı bölgelerde, gümüş kullanılan alanlarda, açık yeşilin kullanıldığı bölgelerde kararmalar dikkati çeker.

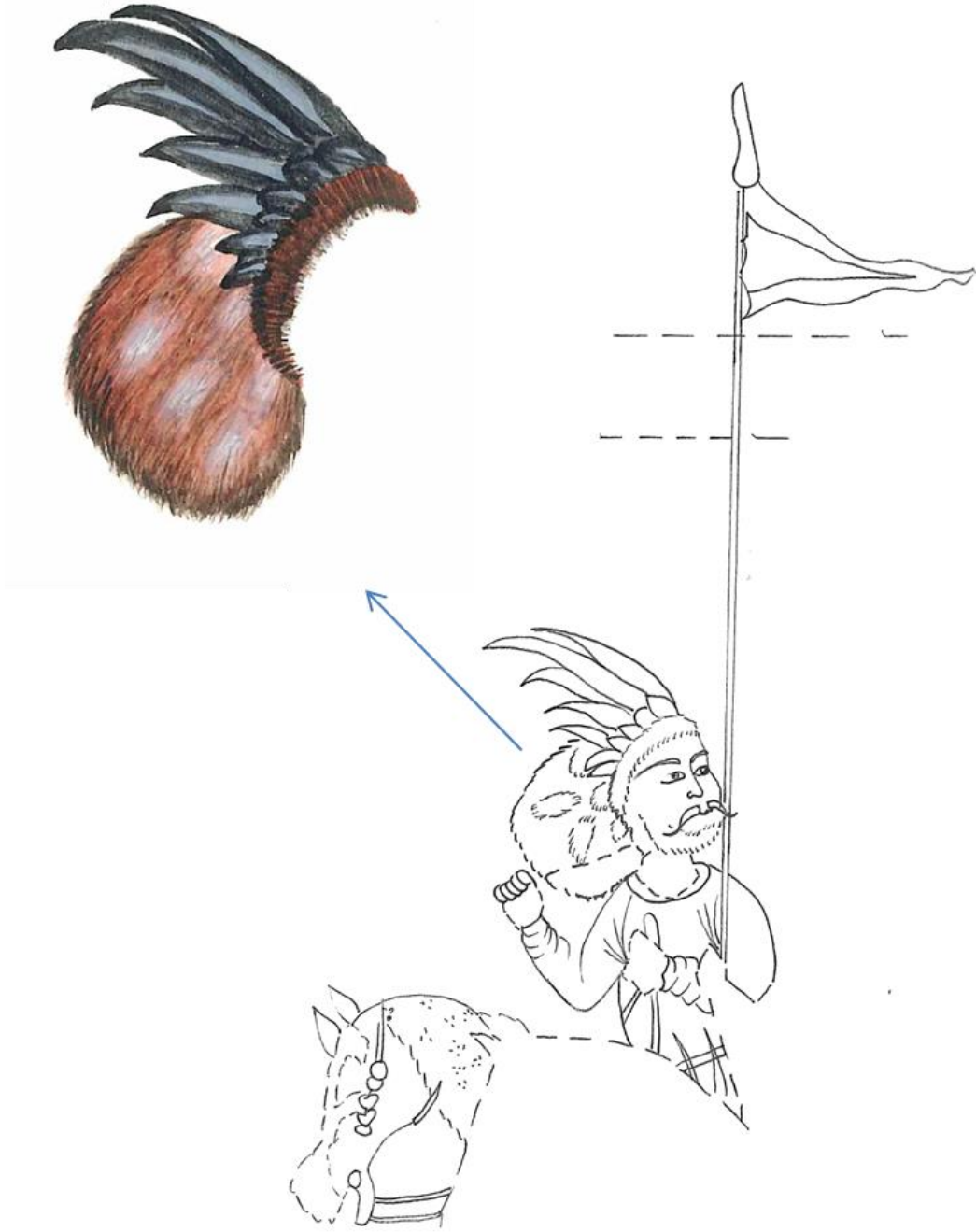
¹¹⁴ TURHAL, *a.g.e.*, s.138.

Resim19. Macaristan'da Akıncı ve Deliler, TSMK, H.1517, y.422a.

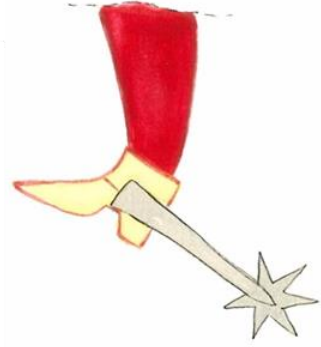
Deli Figürü Analizi: Figürler numaralandırılarak ve A4 boyutunda eskizleri çizgisel olarak alınarak analize yapılmıştır. Bozulmaların olduğu bölgeler işaretlenmiştir. Üst tepede sağda yer alan figür 1, diğerleri 2 ve 3 numara ile gösterilmiştir.

1 numaralı figür yanında yer alan yeniçeri süvariden dolayı bütün olarak görülememektedir. Ancak başındaki kartal tüyü olması muhtemel olan bol tüylü çelenkli post başlığı ile hemen dikkati çekmektedir. Başlıkta kullanılan ince taramalı tekniğe karşılık, tepedeki tüylerde açık tonlar kullanılarak parlaklık ve tüy etkisi verilmeye çalışılmıştır. Tarama tekniğinin kullanıldığı kaş ve bıyık betimlemeleri ile, savaşın dışında arkada meydana gelen bir olaya bakar vaziyetteki ifadeli yüzü nakkaşın figürlerdeki ustalığını da göstermektedir. Yanında yer alan yeniçerinin atının altından görünen kısmıyla uzun olduğu anlaşılan üst giysisi sarı renkte boyanmış, tahrirleri kırmızı tonlarında çekilerek canlılık verilmiştir. Sepya tonlarında renklendirilen atının altınla bezenmiş koşum takımları ve pars postu olması muhtemel sarı postlu aksesuarı tarama tekniği ile tasvir edilmiştir. Sarı renkten kaynaklanan eller, boyun bölümü ve başlığın alt bölümünde kararma şeklinde bozulmalar tespit edilmiştir.

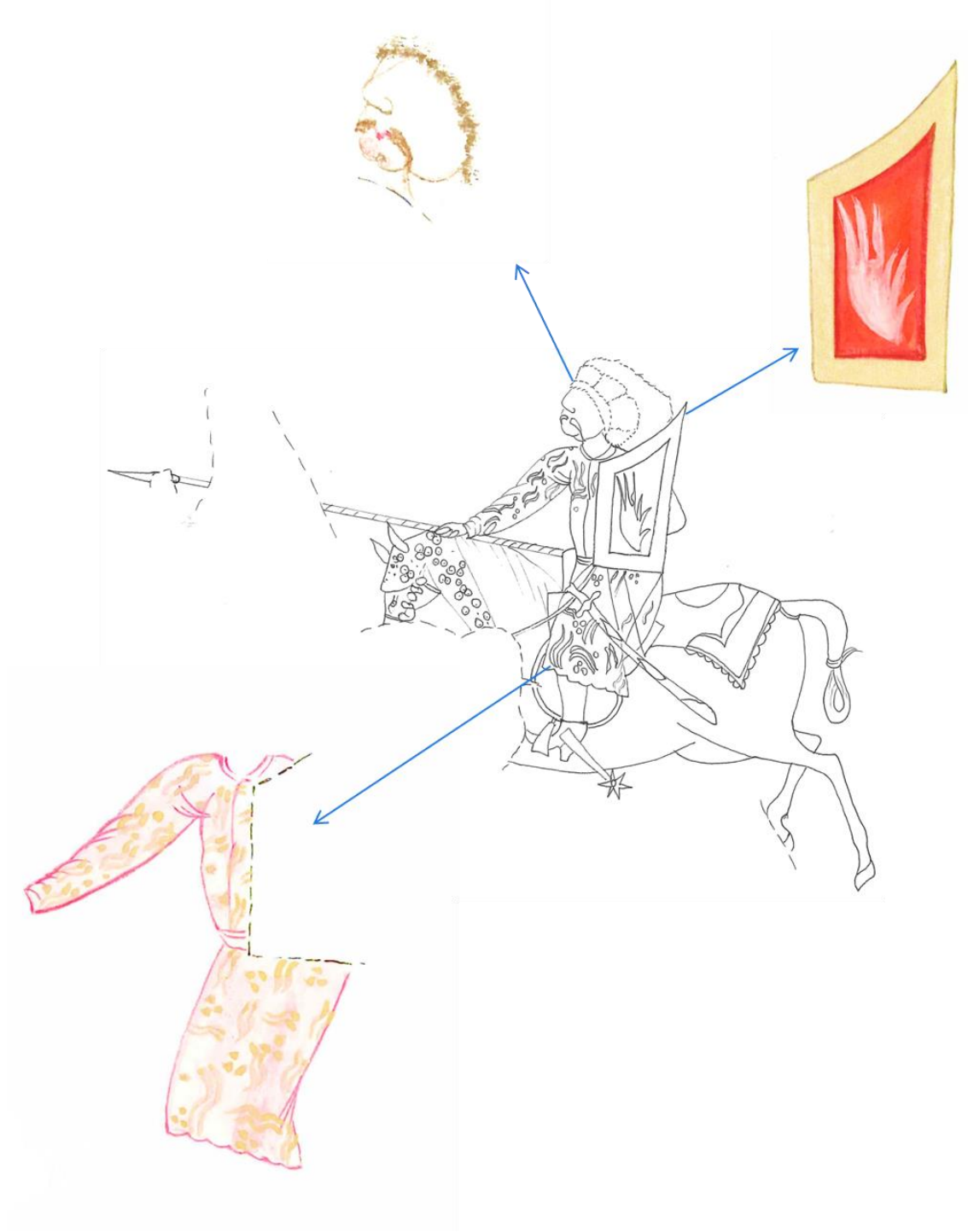
Çizim9. TSMK, H.1517, y.422a, 1 Numaralı Figür Analizi

2 numaralı figür sayfanın orta bölümünde gerek hareket etkisi gerekse nakkaşın kullandığı renklerle hemen dikkati çekmektedir. Delibaşlığı siyah kahverengi tonlarında tarama tekniği kullanılarak tasvir edilmiştir. Savaşın şiddetini yansıtan yüzünde sürme çekilmiş etkisi veren gözleri ve tarama tekniği kullanılmış bıyıkları ile ifadeli bir yüzü vardır. Altın düğmeli sarı dizlerinin altına kadar inen üst giysisi kırmızı ile tahrir çekilmiştir. Belinde kırmızı renkte, dairesel tokası bulunan kuşak vardır. Sirtında sarı boyanın temas ettiği yerlerde bozulmalardan kaynaklanan kararmalar olmasına rağmen, beyaz üzerine siyah noktaları ve kuyruğu ile pars postu yer alır. Bacağında dar kırmızı pantolonu ve ayağında delilere özgü sarı çizmesi vardır. Kullanılan gümüşün kararmasına rağmen, açıkça belli olan yine delilere özgü 1,5 ayak uzunluğunda mahmuzu görülür. Ucuna doğru genişleyen kılıcı kınında ve sol tarafında yer alırken, iki eliyle var gücüyle mızrağını Avusturyalı süvariye doğrultmuş haldedir. Atı da gerek tasvir edilmiş şekli gerekse koşum takımları ve aksesuarları ile kaynaklarda geçen deli atları tariflerine uygundur. Atta dikkati çeken en önemli nokta ise tümüyle beyaz olan atın alttan yarıya kadar bölümünün kuyruk da dâhil olmak üzere, tarçın tonlarında gelişigüzel boyanmış oluşudur. Nakkaşın sayfanın tamamında görülen özenli işçiliği ile çelişen bu durum delilerin atlarını kendileri kına tarzında boyamış olabilecekleri fikrini akla getirmektedir. Nakkaş bu etkiyi vermek amacıyla özensiz boyamış olabilir. Atın tarama tekniği ile post olduğu anlaşılan maskesinin uçları yelelerine doğru sarkan uzunluktadır. Tam orta bölümünde alnından çıkma etkisi veren çelenk şeklinde uzun kuş tüyleri yer alması, atları ile adeta bütünleşen delilerin, atlarının da hünerli olduğunu kanıtlar gibidir. Tümüyle altınla işlenen eyer kısmı ve altındaki örtü de kenar bordüründe yer alan sürgit motifleri incelikle bezenmiştir. Sonuç olarak bu figür gerek özellikleri, gerekse atında kullanılan sıra dışı özelliklerle, delilere ait pek çok unsuru bünyesinde barındırmaktadır.

Çizim10. TSMK, H.1517, y.422a 2 Numaralı Figür Analizi

3 numaralı figür analizi yapılırken apaçık şekilde kaynaklarda geçen kartal kanadı motifi işlenmiş tekne kalkan dikkat çekmiştir. Sayfanın bütününe hâkim olan ince işçilikle tezat oluşturacak biçimde, figürün yüzünde, ince tarama tekniği ile tasvir edilmiş delibaşlığının, altında mı kaldığı ya da özellikle mi çizilmediği sorularını sorduracak şekilde gözleri çizilmemiştir. Buna karşılık açık gülkurusu tonlarındaki uzun üst giysisinin üzerinde yer alan ve kaplan postunun stilize edilmiş halini çağrıştıran altınlı motifler ilgi çekicidir. Bu figürün de 2 numaralı figürle aynı özellikleri taşıyan dar pantolonu, uzun mahmuzlu sarı çizmeleri vardır. Asla zırh kullanmadığı bilinen delilerin savunma amaçlı kullandıkları tekne kalkanda beyaz tüylü kartal kanadı motifi kırmızı zemin üzerinde yer alır. Sağ elinde uzun mızrakla saldırıya hazırlanırken sol elinde tekne kalkan tutar ve sol tarafında yer alan kılıcı kınındadır. Siyah atının yüzünde üzeri pars postu maskesi, altınla boyalı eyeri ve kırmızı, mavi tonlarında renklendirilmiş eyer örtüsü vardır. Atının kuyruğu düğümlüdür.

Çizim11. TSMK, H.1517, y.422 3 Numaralı Figür Analizi.

4.2.9 Estonibelgrad Kuşatması (y.459a)

Minyatür Ölçüsü : 22,5 x 14,5 cm

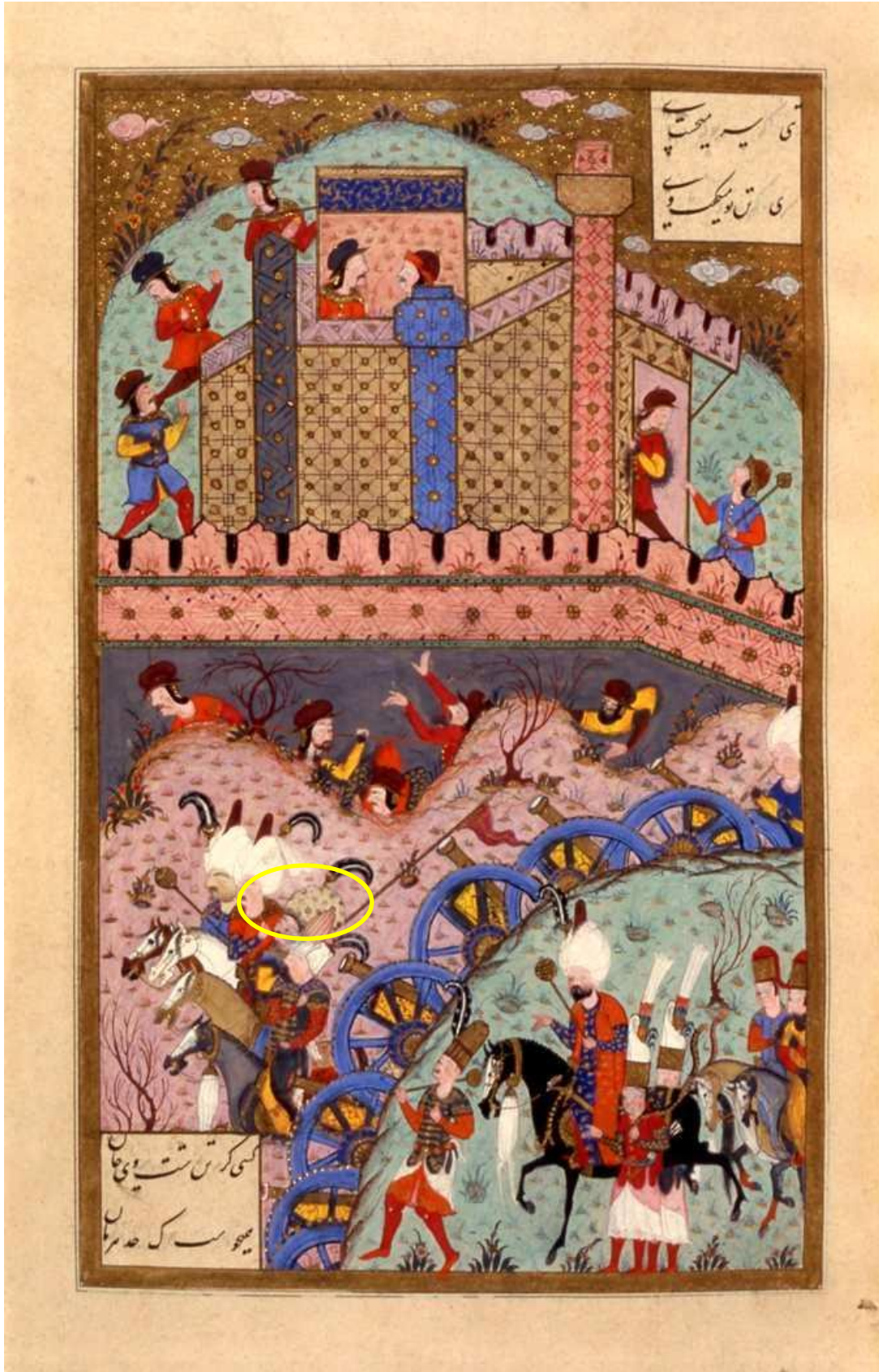
Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: Avusturya Kralı Ferdinand'ın Macaristan'a yapmayı sürdürdüğü taarruzlar ve sonunda da Budapeşte'ye saldırması, sebebiyle Kanuni Sultan Süleyman 10. Seferini yapmak üzere 23 Nisan 1543'te Edirne'den harekete geçer. Donanma da 370 parça gemi ile Tuna'dan geçerek Budapeşte'de padişahla buluşur. Budapeşte beylerbeyi olarak atanan Bali Paşa, Peç, Sikloş ve Estergon fetihleri sırasında ölür.

Sonrasında ordu, Macar krallarının taç giydiği, kutsal katedralin olduğu Estonibelgrad'a doğru yürür. İki hafta kuşatma altında kalan şehir, 4 Eylül'de düşer. Bu kuşatma ve zaferin anlatıldığı minyatürde, en altta sağda önünde peyk, yanında solakları ve arkasında has odalı ağalarla at üzerinde elinde gürz tutan Kanuni savaş alanına doğru ilerlemektedir. Hemen üstlerindeki tepede ağır topçu birliklerine doğru işaret eder haldedir. Önlerinde öncü savaşçılar olmaları muhtemel 4 süvari yürümektedir. Bunlardan ortada yer alan mavi giysili pars postu başlıklı olanın deli figürü olması olasıdır. Üst bölümde ise su dolu hendek içinde ve kalede başlıkları ile farklılık gösteren düşman askerleri görülmektedir.¹¹⁵

Minyatürün Genel Tasarımı: Gerek tasarım kurgusundaki benzerlikler gerekse minyatürün uygulanmasındaki teknikler açısından, 154b yaprağı ile ortak özellikler taşır. Rodos kuşatmasının anlatıldığı, 154b'de olduğu gibi, burada da sayfanın en alt bölümünde yer alan ve tam da savaşın ortasına doğru hareket ettiği etkisini veren Kanuni, bu minyatürde farklı olarak sağ alttan sahneye giriş yapar; ancak yine önde elinde topuz olan bir peyk, yanında solaklar ve arkasında iki adet at üzerinde has odalı ağaların olduğu kurgu aynen tekrar edilir. Ortak bir özellik olarak mavi uzun elbisesinin üzerine giydiği kırmızı kaftanı, hattâ sarığının sağ tarafına taktığı sorgucu ve elindeki gürzü bile aynıdır. Tasarım kurgusuyla aslında tepe arkasında güvenli bir yerde yer alan padişah ve öncü kuvvetler; top ateşi ve Osmanlı birliklerinin saldırılarından kale içinde ve hendekte yer alan düşman kuvvetlerinin panik içindeki tavırları savaşın gidişatı ve kurgusu hakkında bilgi vermektedir. Açık renk pastel yeşil ve pembe tonlarındaki zemin üzerinde seyrek olarak bitki kümeleri ve kuru kıvrık dallı ağaç tasvirleri tabiat detaylarını oluşturmaktadır. İşçilik ve yüz ifadeleri bakımından diğer savaş sahnelerinin tasvir edildiği minyatürlere göre daha zayıf olan figürler daha canlı renklerle boyanmıştır.

¹¹⁵ ATIL, *a.g.e.*, s.184.

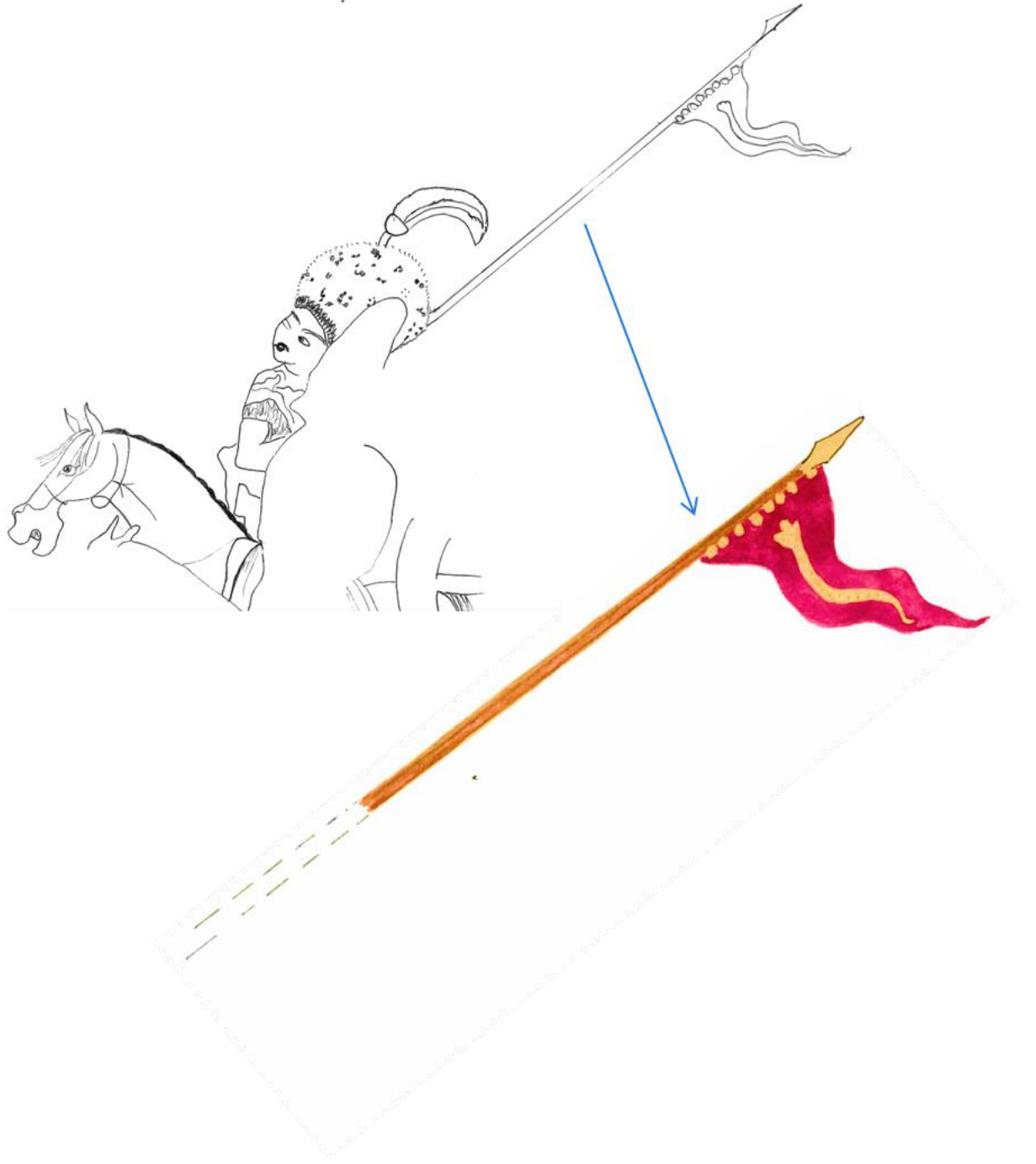
Resim20. Estonibelgrad Kuşatması, TSMK, H.1517, y.459a.

Minyatürün Durumu: Yapılan incelemelerde sarı renk etrafında ve özellikle yoğun olarak gümüş kullanılan alanlarda kararmalar, beyaz ve ten renginin kullanıldığı alanlarda ise boyalarda dökülmeler saptanmıştır.

Deli Figürü Analizi: Tepenin hemen önünde yer alan dört kişilik süvari grubunun ortasında yer alan kumandanların ortasında yer alan deli figürü olması muhtemel olan figürün analizi için öncelikle A4 boyutunda büyütülerek eskizi alınmıştır.

Figürün pars postundan başlığı krem rengi tonlarında tarama tekniği yerine boyama ve beneklerde de noktalama tekniğinin kullanılarak tasvir edildiği, metal bölümünün altınla renklendirildiği, sorgucunun tüy bölümünde de yine boyama tekniğinin tercih edildiği gözlenmiştir. Yüz bölümü, minyatürün diğer kısmında da gözlendiği üzere kısmen bozulmalardan kaynaklansa da, nakkaşın aceleyle tasvir ettiği izlenimini vermektedir. Figürün sağ gözü tam olarak seçilememektedir. Bir başka ilgi çeken nokta ise, figürün kafasının diğer figür ve atlarla aynı yöne dönük olmasına karşılık, bükülmüş kolunun yönünün ters olmasının sanki atına ters binmiş etkisini uyandırmasıdır. Koyu mavi tonlarında yakalıklı mavi kısa kollu bir üst giysisi olup, sarı içliğin temas ettiği bölümlerde kararmalar oluşmuştur. Atı alışılmış deli atlarına göre oldukça sade olup sıradan gözükmetedir. Elinde koyu kırmızı tonlarında çizgisel motifli altınla bezenmiş bayrak tutmaktadır. Uzunca bir direği olan bu bayrak, batrak denilen mızrak ucuna takılan bayraklardandır.¹¹⁶

¹¹⁶ Elif ŞAHİNTÜRK, *16. Yüzyıl Osmanlı Minyatürlerinde Bayrak Üzerine Bir Araştırma (bayrak-flâma-sancağ)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı YL Tezi, İstanbul 2011, s.81.

Çizim12. TSMK, H.1517, y.459a., Deli Figürü Analizi.

4.2.10 Temeşvar Kuşatması (y.533a)

Minyatür Ölçüsü : 29 x 19 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: Macaristan'daki Temeşvar Kalesi'nin 1552 yılındaki kuşatmasında yaşanan olayın tasvir edildiği minyatürde aynı olay düzeyde simetrik şekilde benzer kompozisyonla, aynı üslup ve teknikle yalnızca renk ve detaylarda farklılıklarla *Futuhat-ı Cemile*'de de işlenmiştir. (bkz. 4.1.1.) Kaleden atılan top gülleri Serdar-ı Ekrem Kara Ahmed Paşa'nın atının kafasını kopartarak öldürür, askerler de yedek atını getirir, ön planda ise tekne kalkanı ile mükemmel bir şekilde tasvir edilmiş deli süvarisi zırhlı şövalyeye mızrağı ile saldırmaktadır.¹¹⁷

Orta bölümde yer alan Farsça beyitlerde;

“Bir taş gökgürültüsü ve şimşekle geldi ve dünyayı kan denizine boğdu.”

“Komutan başına Rahşın üstünde isabet etti, öyle ki Rahşın kafası da parçalandı.”

anlamını veren cümleler olayı anlatmaktadır.¹¹⁸

Minyatürün Genel Tasarımı: Eserin savaş sahnelerine hâkim olan usta nakkaşının elinden çıktığı üslup özelliklerinden anlaşılan minyatürde altta deli süvarinin şövalyeye saldırısı devam eden bir olayı göstermektedir. Az önce meydana gelmiş etkisi veren atın kafasının kopması sahnesi ise sayfanın orta bölümüne yazılmış eserin metnine ait Farsça beyitler sayesinde anlaşılmaktadır. Pastel yeşil tonundaki zemin ve üzerine düzenli orantılı büyüklüklerle yerleştirilmiş bitki betimlemeleri ile beyaz ve pastel tonlarında boyanmış kale bölümü, hareketin aşağıdan yukarı doğru akarak en sonunda kale bölümünde sakinleşmesini sağlamakta, böylelikle izleyiciye yardımcı olmaktadır. Nakkaşın gözlem yapmaktaki ustalığı, kale ve içindeki şehir mimarisindeki, yapıların üst örtüleri, sıva renkleri, tepe pencereleri gibi detayların son derece başarılı şekilde ve derinlik etkisiyle verilmesinde görülmektedir. Üst örtülerde rengin dışında gümüş ve sarı altın kullanılırken, saçak ve pervaz gibi bölümlerde perdah tekniği tercih edilmiştir. Kalenin önünde yer alan hendekteki su gümüşle boyanmış, akıntı yönünü belli edecek şekilde beyaz renkle dalga şekilleri işlenmiştir. Alt bölümde pastel yeşil üzerinde yine nakkaşın özelliklerinden olan kabartmalı çiçeklerin kullanıldığı bitki betimlemelerindeki işçilik, müthiş bir ustalığı yansıtır. Canlı renklerin kullanıldığı zarif figürlerdeki ve atlarındaki işçilik de müthiştir. Kara Ahmed Paşa'nın kaftanında yer

¹¹⁷ ATIL, *a.g.e.*, s.210-211.

¹¹⁸ TURHAL, *a.g.e.*, s.130.

alan mikro boyuttaki stilize kuş desenleri, ölen atının eyerinde altın üzerine sepya tonlarında ½ simetrik çizilmiş bulut ve kıvrık dallar, yine yeni getirilen atının örtüsündeki merkezde yer alan hatayi motifleri etrafındaki sıvama bulut motifleri 16.yüzyıla has bezemelerdir.

Minyatürün Durumu: Eserin tamamında görülen sarı rengin etrafında yer alan altın ve diğer renklerle etkileşiminden kaynaklanan kararma şeklindeki bozulmaların, burada zeminde yer alan yeşil renkte ortaya çıkması, ancak sarı renkle temas ettiği bölgelerde görülmemesi, yeşil tonunun içinde de bu sarı rengin yer aldığını düşündürmektedir. Yine gerek hendekteki suda kullanılan gerekse diğer bölümlerde kullanılan gümüşlerde kararmalar göze çarpmaktadır. Yer yer ten rengi, yazının metninde kullanılan yerdeki gibi beyaz renklerde dökülmeler görülmektedir.

Sonuç olarak eserin incelenen 533a yaprağı, nakkaşın tasvir ettiği diğer yapraklarda olduğu gibi tasarım ve teknik özellikleri açısından üzerinde düşünülmüş, tasarlanmış müthiş bir işçiliği ve estetik değeri gösterir.

Resim21. Temeşvar Kuşatması, TSMK, H.1517, y.533a.

Deli Figürü Analizi: Öncelikle başına taktığı çifte çelenkli başlığı, üzerinde kartal kanadı motifi yer alan tekne kalkanı ile deli süvarisi olduğu belli olan figürün büyütülerek eskizi alınmadan önce y.212a'da analizi yapılan Deli Sinan olarak adı geçen figürle gerek yüz ifadeleri, gerekse kostüm, başlık ve at ile atının aksesuarları arasındaki benzerlik dikkat çekmiştir. Benzer özelliklerinden dolayı ve y.533a'da yer alan bu figürün yüz, gövde ve başlık bölümünde meydana gelen yoğun bozulmalardan ötürü; y.212a'da daha önceden yapılan detaylı analiz düşünüldüğünde bütününün incelenmesi daha uygun bulunmuş; A4 boyutunda eskizi alınarak çalışmaya başlanmıştır.

Resim22. TSMK, H. 1517, y.212a da yer alan Deli Sinan ve y.533a'daki deli figürü

Figürün başlık ve başlığının çelenk kısmının ortasında yer alan sorguç bölümünde, yeşil boyadan kaynaklanan kararmalar nedeniyle renk değişimi olduğu, eser üzerinde büyüteçle ve dijital ortamda büyütülerek yapılan incelemelerde tespit edilmiştir. Bu bozulmalara rağmen, sorguçta beyaz renkle ince tarama yapıldığı, çelenkteki kanatlara renk tonları ile tüy etkisi verildiği görülmüştür. Çelenki başlığına tutturulan metal bölümü altınla boyanmış olup, kenarlarda iğne perdah kullanılmıştır. Başlık ve çevresinde görülen kararmalara rağmen, başlık üst giysisi olan ve bozulmayan alanlarda tespit edildiği üzere beyaz boyama tekniği kullanılarak siyahla noktalama tekniği ile pars postu etkisi verilmiş postla birleşiktir. Yine delilere hareket kabiliyeti de sağlayan dar pantolonu koyu mavi tonlarında olup, ayağında gümüşle tasvir edilmiş uzun mahmuzlu sarı çizmesi vardır. Belinde gri tonlarında dairesel tokaya bağlanan kırmızı kuşak görülür.

Zırhlı şövalyelere korkusuzca alışılmışın dışındaki uzunlukta mızrağı ile saldıran deli figürü, özelliklerine uygun olarak savunma amaçlı olarak sadece sol elinde tekne kalkan tutar vaziyette tasvir edilmiştir. Kalkanın koyu mavi tonlarındaki bordürünün üzerinde altınla yapılmış tek iplik deseni seçilmektedir. Ortası sülyen tonlarında zemin üzerine helezonlarla ve en üst kısmı ise altın ve kahve tonlarıyla yapılmış kartal kanadı motifiyle bezenmiştir. Bu tasvir delilerin tekne kalkanlarına kartal kanadı motifi işlendiğini kanıtlayan görsel bir belgedir.

Figürün sol tarafında delilerin kullandıkları uca doğru genişleyen kılıcı ve meç adı verilen daha sivri ve uzun mızrakla kılıç arası silahı seçilmektedir. Kullanılan gümüşten dolayı kararmalar meydana gelmiştir. Kıyafet ve aksesuarlarından kıdemli ve özel bir deli olduğu anlaşılan figürün atı da mavi renkte bozulmalara rağmen gözlenebilen ince işçilikle tasvir edilmiştir. Hattâ kahramanlık gösteren ya da özel hüneri olanlara izin verilen kartal kanadından aksesuarının atın boynundan sarktığı görülmektedir. Başının üstüne sorguca benzer tüy takmıştır. Eyeri ve koşum takımları kırmızı olup, altınla bezenmiştir.

Çizim 13. TSMK, H.1517, y.533a., Süvari Deli

4.2.11 “Divane-i Rumeli” Adlı Deli Ve Esiri (y.592a)

Minyatür Ölçüsü : 23,5 x 16 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: Minyatürde Kanuni'nin 1554 Nahçıvan Seferi sırasında, Safeviler karşısında kazandığı zafer sonrasında ordusuyla Amasya'ya dönmesi konusu işlenmiştir. Merkezde yanında ve önünde peyker, solaklar, arkasında süvari has odalı ağaları ile at üzerinde padişah yer alır. Tepenin arkasında sol tarafta mehteran bölüğü, sağda ise süvari birlikleri görülür. Tasvirin alt bölümünde yer alan tepenin hemen arkasında ise akıncı beyleri olması muhtemel süvariler ve ön tarafta vezirlere doğru yürüyen gösterişli kostümü ile “ Divane-i Rumeli” olarak adlandırılan süvari deli, elleri bağlı esir olarak aldığı Safevî komutanıyla ilerlemektedir.¹¹⁹ Alt kısımda yer alan Farsça beyitlerde;

“Salınarak savaş alanından, padişahın askerlerine doğru yürüdü.”

“Padişaha yaklaştığında önünde şapkasıyla bir köle duruyordu.”

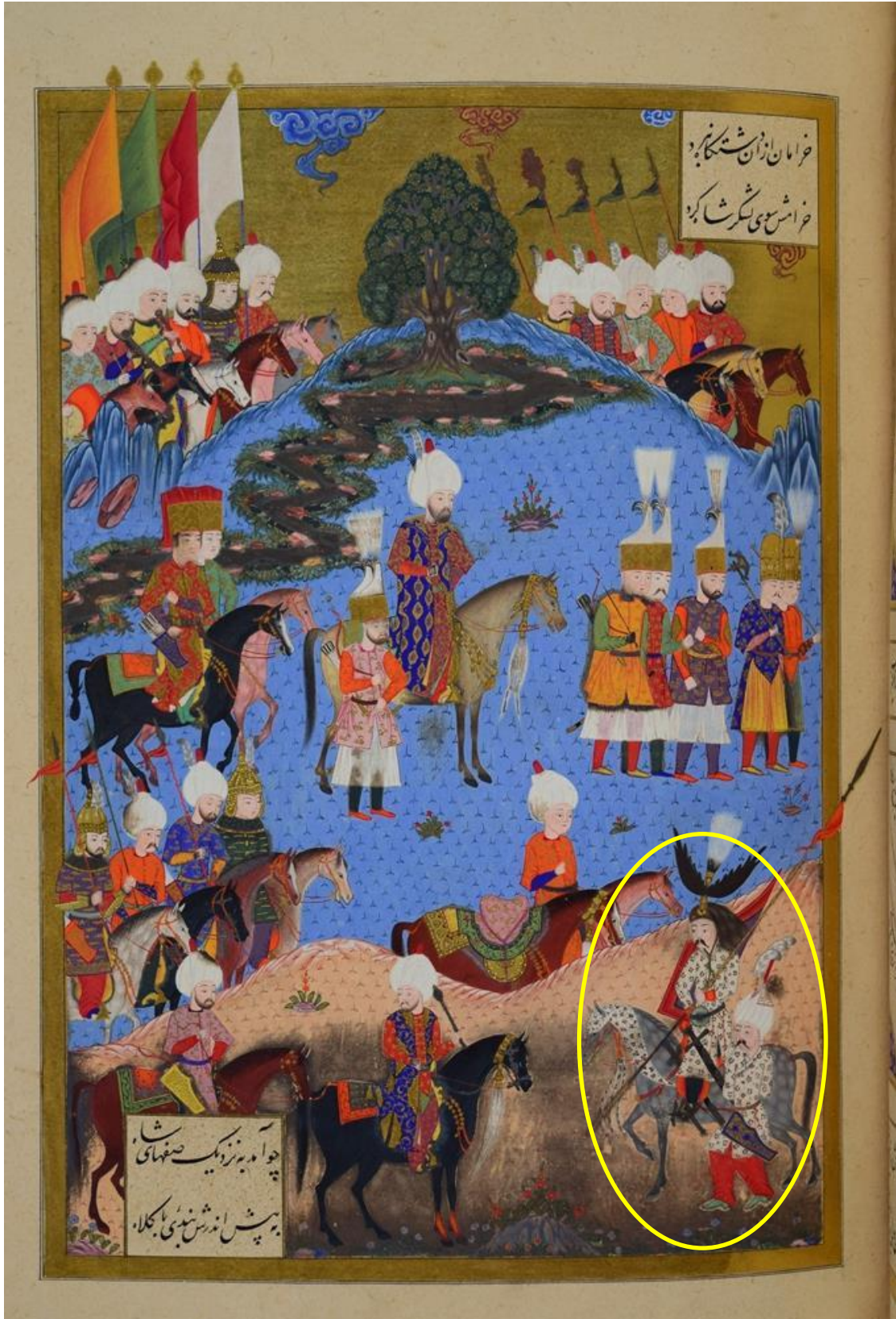
anlamını veren cümleler olayı anlatır.¹²⁰

Minyatürün Genel Tasarımı: Nakkaş sayfanın merkezinde diğer figürlere göre daha irice tasvir ettiği Kanuni'yi ve maiyetindekileri yerleştirmeyi tercih etmiştir. Ancak metinde de anlatılan asıl konuya dikkat çekmek için de, tamamı sayfanın sağ tarafına dönük figürlere göre, sağ alt bölümde hemen cedvelin yanından çıkıyormuş izlenimi veren, sola doğru ilerleyen deli figürünü resmetmiştir. İlk bakışta bu tasvirin savaş sahnelerinde usta olan ve incelenen 212a, 220a, 533a gibi yapraklardaki minyatürleri yaptığı belli olan nakkaşın elinden çıkma olabileceği düşünülse de, özellikle figürlerin ifadeleri yüzlerinde kullanılan derinlik verme teknikleri, noktalamalar gibi özellikler, bu ustadan etkilenen başka bir nakkaşı akla getirmektedir. Bu nakkaşın üslubu sonraki yıllarda Osmanlı minyatürünün karakteristik üslubunu oluştururken bu ustanın yanında yetişmiş olabileceği düşünülen Nakkaş Osman ve ekibinin üslubuna benzer özellikler taşımaktadır.

Minyatürün Durumu: İlk göze çarpan gümüş kullanılan alanlardaki kararmalardır. Bunun dışında sarı, turuncu ve tepede kullanılan pudra renklerinin etrafında kararmalar gözlenmiştir.

¹¹⁹ ATIL, *a.g.e.*, s.226-227.

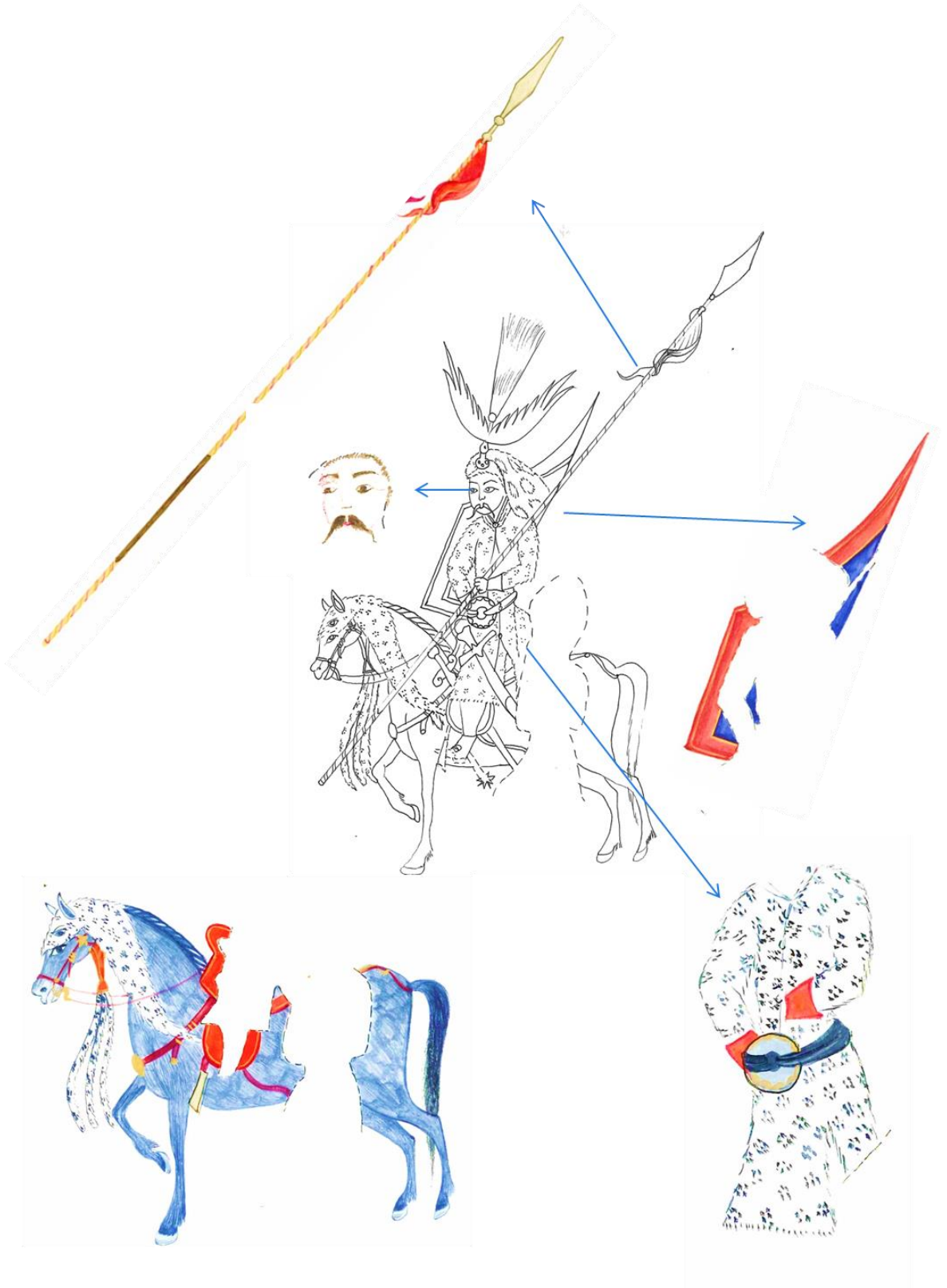
¹²⁰ TURHAL, *a.g.e.*, s.132.

Resim23. "Divane-i Rumeli" Adlı Deli ve Esiri, TSMK, H.1517, y.592a.

Deli Figürü Analizi: Yanında yer alan Safevî esiri ile bütün olarak görülen süvari deli bu durumu da göz önüne alarak A4 boyutunda eskizi alınarak analizi yapılmıştır. Neredeyse hiçbir bozulma olmadığından kostüm, at ve silah detayları rahatlıkla gözlenen figürün çifte çelenkli kartal tüyü ve sorguçlu post başlığı ile rütbeli bir deli süvarisi olduğu bellidir. Çelenkte kullanılan boyama tekniğine karşılık, sorguçta kullanılan ince tarama tekniği ilgi çekicidir.

Metal bölümlerde perdahlı altın uygulanmıştır. Pars postu görünümü beyaz boyama üzerine noktalama ile yapılmış siyah beneklerle verilmiştir. Figürün kollarında sülyen manşetleri, gri tonlarında boyalı kuşağı ve koyu lacivert tonlarında dar paçalı pantolonu vardır. Gümüş kullanılan kararmış uzun mahmuzlu koyu kahve tonlarında çizmesi tasvir edilmiştir. Sağ tarafında irice bir tekne kalkan, sağ elinde ise uzun mızrak taşımaktadır. Kalkan ve mızrağın ucundaki bayrakta bezeme bulunmazken, nakkaş renk geçişleri ile boyut ve derinlik vermeye çalışmıştır. Kılıç ve meçi koyu kahve üzerine gümüşle boyalıdır ve kınlarında sol tarafında yer almaktadır. Gri-mavi tonlarındaki boz atında ince tarama tekniğindeki işçilik dikkat çeker. Bordo tonlarındaki koşum takımlarının altınla boyanmış aksesuarlarla tasvir edilmiştir. En ilgi çeken ise kaynaklarda geçen, delilerin atlarına da kendileri gibi aslan ya da pars postu giydirdiklerine ilişkin bilginin bu yapraktaki minyatürde görülmesidir. Atın kafa bölümü tamamıyla kulaklarından geçirilmiş pars postuyla kaplıdır; göz bölümünün hemen üstünde posta ait gözler görülmektedir. Postun bacak ya da kuyruğundan oluşan üç parça da atın boynundan sarkmaktadır.

Çizim14. TSMK, H.1517, y.592a, Deli Figürü.

4.3 Nüzhet-i Esrârü'l Ahbâr der Sefer-i Zigetvar, TSMK, H.1339

4.3.1 Zigetvar Kalesinin Fethinde Deliler (y.40b)

Minyatür Ölçüsü : 39x25 cm.

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Yorgun ve yaşlı olan Kanuni Sultan Süleyman'ın 1566'daki Zigetvar Seferini konu alan ve seferlere bizzat katılan Ahmed Feridun Paşa tarafından Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa için yazılan eserin bu yaprağı dış ve orta kaleleri alan Osmanlı birliklerinin iç kaleyi de alarak Zigetvar'ı tamamen ele geçirmesini konu eder. İki taraf arasındaki bu mücadele ve üçüncü hisarda bulunan barut deposunun patlaması özellikle vurgulanır. Bir yanda kaleyi fetheden Osmanlı birlikleri görülürken, aynı zamanda savunma amaçlı kaleden çıkan Macar kuvvetleri de izlenmektedir.¹²¹ Bu yaprağın dış ve orta kale betimlemelerinin de olduğu 42a yaprağının sağ tarafında yer alan tamamlayıcı bir minyatür olduğu anlaşılmaktadır.¹²²

Resim24. TSMK, H.1339, y.42a.

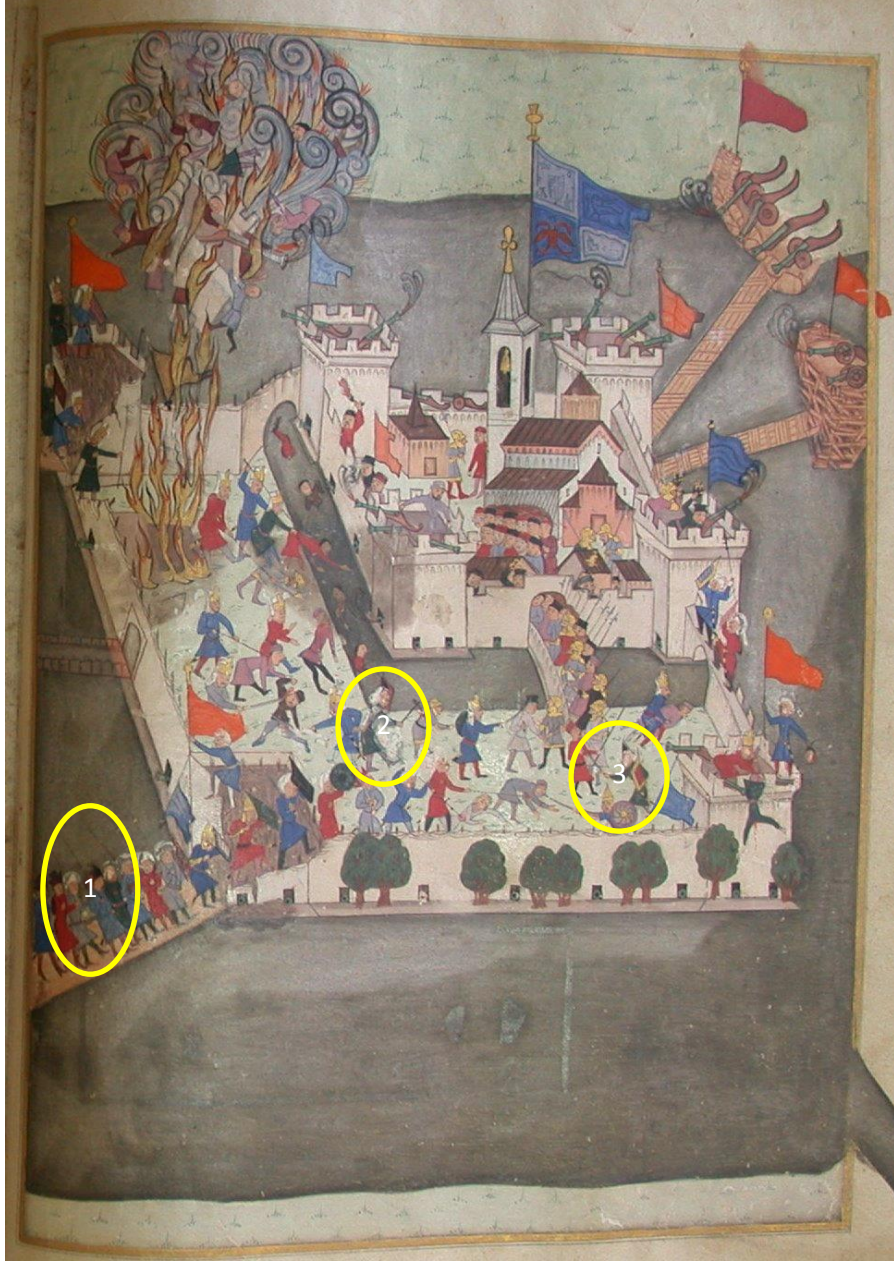
Resim25. TSMK, H.1339, y.40b.

Minyatürün Genel Tasarımı: Nakkaş asıl konu olan kalenin ele geçirilmesini merkezi bir kompozisyonla, kalede ağırlıklı beyaz rengi tercih ederek ve patlamanın şiddetini helezonlarla göstererek anlatmayı tercih etmiştir. Kaledeki ve barutun alevlerindeki detaylı tekniğe karşılık, figür tasvirleri oldukça sadedir. Beyaz rengin ağırlıklı olduğu

¹²¹ H. Ahmet ARSLANTÜRK, Günhan BÖREKÇİ, *Nüzhet-i Esrârü'l Ahyâr Der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar, Süleyman'ın Son Seferi*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.145.

¹²² Şebnem TAMCAN, *Topkapı Sarayı Kütüphanesinde Bulunan H.1339 No.lu Sigetvar Seferi Tarihinin Tasvirleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, YL Tezi, İzmir 2005, s.138.

kale zemininde parlak renklerdeki figürler boyutları oldukça küçük olmalarına karşılık hareket şekilleri ve çok sayıda oluşlarıyla şiddetli çarpışmayı hissettirirler.

Resim 26. Zigetvar Kalesinin Fethinde Deliler, TSMK, H.1339, y.40b.

Deli Figürleri Analizi: Minyatür üzerinde köprüden kaleye geçmekte olan figür 1, kale içinde postuyla savaşılan figür 2, tekne kalkanlı figür 3 numara olarak numaralandırılarak ve birebir A4 boyutunda eskizi alınarak analizi yapılmıştır.

1 numaralı figür analizinde figürlerin sayfa boyutlarına oranla oldukça küçük tutulmasından kaynaklandığı da düşünülen sadelik göze çarpmış, buna minyatürün çözünürlüğünün düşük olarak dijital kopyasının incelenmek zorunda kalınması ve bozulmalar da eklenince analiz aşamasında zorluklar ortaya çıkmıştır. Figürün kafasındaki tüylü çelenkli post başlığı ve ayağında yüksek ökçeli kahverengi tonundaki çizmeleri olması sebebiyle deli olabileceği düşünülmüştür. Yüksek çözünürlüklü görselinin edinilmesi ile tekrar inceleme yapılmış, başlığında tarama teknikleri gözlenmiştir.

Çizim 15. TSMK, H.1339, 40b, 1 Numaralı Figür.

2 numaralı deli figürü; kale içinde şiddetli çarpışmada yer alan üzeri çok net detayları gözlenemese de pars postu ile ve elinde savaş çekici ile tasvir edilen figürdür. Figürün pars postu başlığı siyah tüylerle kaplı halde, yeşil giysisi oldukça sade tasvir edildiği tespit edilmiş, özellikle bacak bölümünde kalkan boya tabakasının altında nakkaşın eseri tasvir aşamasına başlamadan önce eskizi kağıda geçirdiği görülebilmektedir.

Çizim 16. TSMK, H.1339, y.40b, 2 Numaralı Figür

3 numaralı figür; yine yeşil giysisi, kafasında pars postu üzerinde tüylerden oluşan çelenk ile yalnız bu kez elinde kılıcı ve kırmızı tekne kalkanı ile tasvir edilmiştir.

Çizim 17. TSMK, H.1339, y.40b, 3 Numaralı Figür.

4.4 Şehnâme-i Selim Han, TSMK, A.3595

4.4.1 Akare'de Savaş (y.44a)

Minyatür Ölçüsü : 28,5 x 20 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Basra civarında Akare'deki savaşı konu alan minyatürün alt bölümünde düşman arazisinin karşısında kurulan serdar İskender Paşa'nın otağı görülür.¹²³ Paşa, yanında maiyetindekiler ile otağında oturur vaziyette yer alırken, önündeki akıncılar ve iki tekne kalkanlı deli, arkasından gelen yeniçerilerle düşmana ait kesik başları ona sunmaktadır. Üst bölümde mehter takımı onlara eşlik etmektedir. Minyatürü ikiye bölen nehirde kayık içinde Osmanlı kuvvetleri görülmektedir. Nehrin karşı yakasında sayfanın üst bölümünde ise Osmanlı kuvvetleri ile düşman arasındaki savaş devam etmektedir.

Minyatürün Genel Tasarımı: Nakkaş Osman başkanlığındaki bir ekip tarafından tasvirleri yapıldığı bilinen eserin minyatürlerinden bazılarının özellikle figürlerin ve peysajlardaki bazı farklı üslûp özellikleri ile Ali Nakkaş tarafından tasvir edildiği belirtilmiştir.¹²⁴ İncelenen y.44a geniş görüş açısı ile anlatılmak istenileni vermeye çalışması yönünden Nakkaş Osman'ın özelliklerini anımsatsa da, açık yeşil zemine uygun tondaki ot kümeleri, bazı figür tasvirlerindeki koyu tonlu göz ve sakal uygulamaları Ali Nakkaş'ı düşündürür. Üst bölümdeki gümüşle ifade edilmiş nehrin böldüğü sayfa tasarımında, altta otağda oturan İskender Paşa ve etrafındakilerin nispeten durağan resmedilişlerine rağmen, üst bölümde savaşın devam ettiği hareketli bölüm sayfaya canlılık kazandırır. Arazinin topografik görünüşünü vermedeki ustalık ve üst bölümde cedvel dışına çıkarak resmedilen bölgeye özgü palmiye türündeki ağaçlar ilginç tasarım tercihleridir. Minyatürün yer aldığı yaprakta sol üstte iki yaprak numarası olduğu görülmüş, yazılı kaynaklarda konu edilen eser ile ilgili olarak, altta yer alan belirsizleşen 43a numarası kullanıldığı tespit edilmiş, ancak TSMK görevlilerinden alınan bilgiye göre en son verilen ve daha belirgin olan 44a numarası geçerli kabul edilerek çalışmaya devam edilmiştir. Ayrıca minyatürün karşı sayfasının kayıp olduğu bilinmektedir.¹²⁵

¹²³ ÇAĞMAN, a.g.m., *Sanat Tarihi Yıllığı V 1972-1973*, s.421, 423.

¹²⁴ A.g.m., s.420.

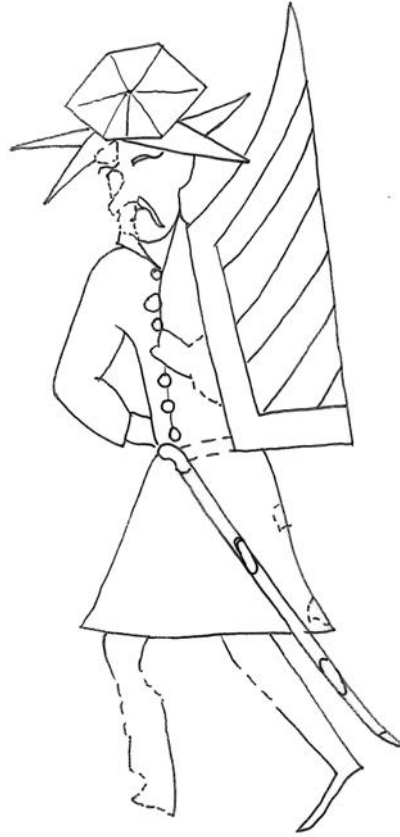
¹²⁵ A.g.m., s.423.

Resim 27. Akare'de Savaş, TSMK, A.3595, y.44a.

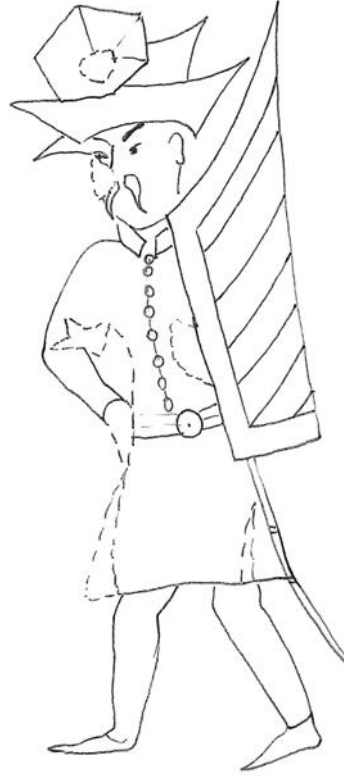
Deli Figürleri Analizi: Analize sayfanın sol alt bölümünde yer alan iki adet tekne kalkanlı figürün numaralandırılması ile başlanmıştır. Ardından tüm figürlerin A4 boyutlarına sığacak şekilde büyütülerek eskizinin alınması ile devam edilmiştir. Ancak figürlerin yaklaşık 4cm'lik bir ölçüde resmedilmesi ve zaman içinde meydana gelen bozulmalar nedeniyle, yüksek çözünürlüklü görseli üzerinde inceleme yapılsa da detaylar çok net görülememiştir. Bunun üzerine eserin üzerinde büyüteçle inceleme yapılarak tespitler not edilmiştir.

1 numaralı figür sülyen tonlarında altın düğmeli dizlerinin altına kadar inen uzun kollu bir üst giysisi ile resmedilmiştir. Bacağındaki tümüyle dar pantolonu koyu lila tonlarındadır. Başlığı ise yine sülyen tonlarında üstü sekizgen formunda yanından sivrilerek dört parça halinde sarkan şekliyle delibaşlığına uygundur. Sağ eli belinde kuşağında sol elinde ise tümüyle sarı altınla tasvir edilmiş tekne kalkan tutmaktadır. Belinden altın bezemeli sepya tonlarında ince uzun kılıç sarmaktadır. Yüz hatları bozulmalar nedeniyle detaylı görülememektedir. Ancak, bıyığının bir kısmında koyu sepya tonlarının uygulanmış olduğu seçilmektedir.

Çizim 18. TSMK, A.3595, y.44a. , 1 Numaralı Figür

2 numaralı figür, hareket şekli, boyutları ile 1 numaralı figürle aynı özellikleri taşıırken, tercih edilen renklerde farklılık görülmektedir. Başlığı yine sülyen tonlarında ve sekizgen formlarındadır. Ancak kafasına oturan alt bölümü dik bir şekilde sivrilen dört parçadan oluşur. Altın düğmeli koyu lila tonlarında üst giysisi uzun kollu ve diz altına kadar iner. Belinde siyaha yakın renkte bir kuşak vardır. Dar pantolonu sülyen tonundadır. 1 numaralı figürde de gözlendiği gibi çok ince bir boya tabakası kullanılmış olup giysilerinin etrafı bir- iki ton koyu renkte nüans kullanılmadan tahrir çekilmiştir. Sol elinde tuttuğu tekne kalkanın ortasında kırmızı kenarlarında ise altın uygulanmıştır. Diğer figüre göre yüz hatları daha belirgin olup sepya tonlarında göz, bıyık ve kaş taramaları yapılarak yuvarlak hatlı yüzüne sert bir ifade verilmiştir.

Çizim 19. TSMK, A.3595, y.44a., 2 Numaralı Figür

4.4.2 Ölgün (Dulciĝno) Kalesi'nin Fethi (y.115a)

Minyatür Ölçüsü : 25,5 x 20,5 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Minyatür, Dalmaçya fütühatı sırasında Karadağ sahilindeki Ölgün (Dulciĝno) Kalesi'nin fethini konu alır.¹²⁶ Sayfanın alt bölümünü diagonal şekilde ayırmış deniz ve üzerinde yeşil direğiyle ön tarafı tasvir edilmiş bir Osmanlı baştardası, hemen üst sol bölümde otağ içinde paşa ve maiyeti görölmektedir. Bunların önünde pelerini ve kafasında post başlığı ile sahilde bir deli figürü seçilmektedir. Sayfanın üst bölümünde tepenin hemen arkasında yer alan kale içindeki Osmanlı askerleri ve etrafındaki onlara ait olduğu belli olan çadır tasvirleri kalenin çoktan fethedildiği izlenimini verir. Tepenin hemen arkasında kalenin önünde yer alan üç deli figürü, hem sahile ve paşanın otağına, hem de kaleye hâkim konumda yer alır.

Minyatürün Genel Tasarımı: Sayfa tasarımını yapan nakkaş, burada diagonal olarak ayırdığı üç ayrı üçgen formundaki bölgeyle, üç ayrı durumu vurgular gibidir. Alt bölümde yer alan gümüşle tasvir edilmiş deniz içerisinde yer alan Osmanlı baştardası, çapraz olarak sol üstünde yer alan maiyeti ile otağında oturan paşa ve üst bölümünde yer alan kale ve muhafızları olan yeniçeri ile deli askerleri bu üç bölgeyi oluşturur. Zemin Ali Nakkaşın üslup özelliklerini taşıyacak şekilde pastel lila, yeşil tonlarında olup bu tonların koyuları ile bitki tasvirleri işlenmiştir. Özellikle kale bölümünde yer alan deli ve yeniçeri figürlerinin yüz ifadelerinde kullanılan koyu renk ve sert ifade yine bu nakkaşın özelliklerini yansıtır. Üstte yer alan ufuk çizgisi ve tepenin cedvel dışına çıkmış halde resmedilmesi, topografyanın devamı hissini güçlendirirken, gökyüzü altınla tasvir edilmiştir. Kale mimarisinde Nakkaş Osman'da görmeye alışık olduğumuz boyut etkisi veren taramalara bu sayfada rastlanmaz, ancak özellikle otağda kullanılan tezhipli bezemeler dikkat çekicidir.

Minyatürün Durumu: Eser üzerinde yapılan incelemelerde çok ince bir tabaka şeklindeki boyalarda ve sarı, yeşil tonlarında kullanılan altınlarda dökülmeler görölmüştür. Deniz ve su birikintisinde kullanılan gümüşlerde kararmalar görölmüştür. Baştarda direğinde, iplerinde ve bayrak direklerinde trilin kullanılması da dikkat çekici özelliklerdendir.

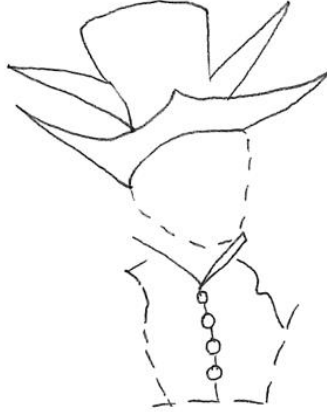
¹²⁶ ÇAĞMAN, a.g.m., s.425.

Resim 28. Ölgün Kalesinin Fethi, TSMK, A.3595, y.115a.

Deli Figürleri Analizi: Deli figürü olabileceği tespit edilen dört figür numaralandırılarak incelenmiştir. Karşılıklı konuşan 2 ve 3 numaralı figürler bölünmeden analizi yapılmaya çalışılmıştır.

1 numaralı figür deli olduğu düşünülen diğer figürlerle hemen hemen aynı seviyede tepenin arkasında araziye hâkim bir noktada yer almaktadır. Başında kırmızı uçları sivri yukarıya doğru dikleşen yüksek bir deli başlığı vardır. Daha koyu kırmızı tonunda tahrir çekilmiştir. Başlığına beyaz bir tek tüy takıldığı izinden bellidir ancak bozulmaya uğramıştır. Yine bozulmadan mı yoksa nakkaşın bilinçli tercihinden mi anlaşılmayan şekilde, yüz hatları yoktur. Kırmızı üst giysisi altın düğmeli olup, yakası yüksek şekilde resmedilmiştir.

Çizim 20. TSMK, A.3595, y.115a., 1 Numaralı Figür

2 ve 3 numaralı figür karşılıklı konuşma halinde olduklarından birlikte incelenmiştir. 2 numaralı figürün başındaki kırmızı başlığın sivri uçları aşağı doğru sarkmakta olup yuvarlak hatlı ifadeli yüzü koyu sepya tonlarında tarama kullanılarak göz, kaş ve bıyıkla ifade verilmiştir. Uzun kollu pastel yeşil tonlarında üst giysisinin bir ton koyu olarak tahriri çekilmiştir. Karşısındaki 3 numaralı deli figürü ise ona göre oldukça cüsseli olarak tasvir edilmiştir. Sekizgen formdaki yüksek başlığının sivri uçları dik olarak kırmızı kullanılarak resmedilmiştir. Yine aynı tonlarda uzun kollu diz altına kadar inen üst giysisi ve dar pantolonu bir ton koyu renkle tahrir çekilmiştir. Pelerin şeklindeki pars postunda tarama tekniği kullanılmış, noktalama ile siyah benekleri uygulanmıştır. Koyu sepya tonlarında kaş, göz ve sakal taraması yapılmış oval yüzü ifadelidir. Sol elinde koyu kahve üzerine altınla bezeli kılıcını tutmaktadır. Başlığında tarama ile yapılmış beyaz tek tüyünün izi görülmektedir, ancak çok ince kullanılan boya tabakaları zamanla bozulmaya uğramıştır.

Çizim 21. TSMK, A.3595, y.115a., 2 ve 3 Numaralı Figürler.

4 numaralı figür, kafasındaki post başlığı, kemeri ve çizmesinin özelliklerinden dolayı deli olması muhtemeldir. Figürün delilerin sıklıkla kullandığı sepya tonlarında taranarak gösterilmiş başlığı vardır. Yüz hatları kaş ve bıyıkları taranarak gözleri ifadeli olarak vurgulanmıştır. Sirtında yere kadar uzanan yeşil tonunda boyanmış bir pelerini vardır. Sülyen üst giysisinin kolları manşetli olup, bir ton koyusu ile tahrir çekilmiştir. Koyu kırmızı tonunda kemeri ve yine aynı tonda dar pantolonu vardır. Delilerin kullandığı çizme formundaki çizmeleri bu defa koyu lila tonlarındadır ve tahrirleri lacivert ile çekilmiştir.

Çizim 22 . TSMK, A.3595, y.115, 4 Numaralı Figür.

4.4.3 Navarin Deniz Savaşı (y.129a)

Minyatür Ölçüsü : 27,5 x 19 cm cedvel dışı 28x 20 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Hüseyin Paşa'nın Anavarna (Navarin) Savaşı'nı konu alan minyatürün tasvirinde Nakkaş Osman'ın tasarım becerisi görülmektedir.¹²⁷ 1571'de İnebahtı'da yok edilen Osmanlı donanması, Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın çabaları ile birkaç ayda tekrar toparlanır ve yeni ve güçlü bir biçimde 1572'de İstanbul'dan yelken açarak Venedik yakınlarında Navarin'de Venediklilerle karşılaşır. Bu kadar kısa sürede toparlanan Osmanlı ordusunun karşısında Venedikliler geri çekilerek barış istemek zorunda kalırlar.¹²⁸ Çift sayfaya yayılmış halde tasvir edilen konu ile ilgili minyatürde sağ tarafta sakin bir halde Osmanlı kadırgası ve arka planda Osmanlı ordusu görülmektedir. İnceleme konumuz olan 129a olarak envanter numarası verilen (eski envanter numarası 131a olan) sayfada ise savaşın şiddetini gösteren ön planda öncü kuvvetler olan delilerin denize taşın saldırıları ve kaçışan düşman askerleri ile bir Venedik mavnası yer alır.

Resim 29. Navarin Savaşı, TSMK, A.3595, y.128b-129a.

¹²⁷ ÇAĞMAN, a.g.m., s.420.

¹²⁸ TURHAL, a.g.e., s.146.

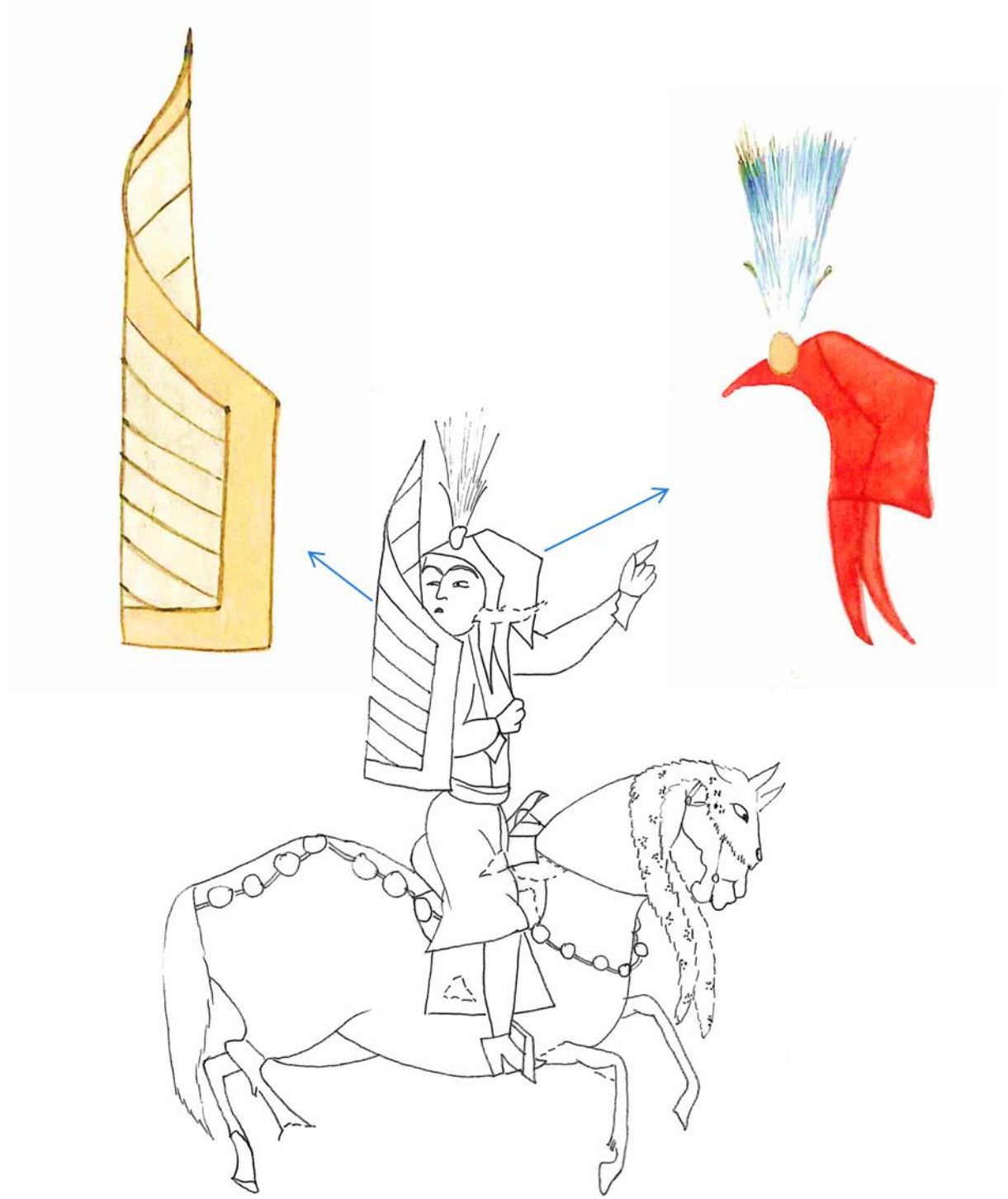

Resim 30. Navarin Savaşı, TSMK, A.3595, y.129a.

Minyatürün Genel Tasarımı: İlk bakışta dikkati çeken, cedvelin sağ üst köşesinden itibaren minyatürün sayfa yapısı olarak öne doğru taşmasıdır. Bu şekilde bir anlamda, usta nakkaş, üst bölümde sağdan sola doğru tepeden aşağı sakin bir şekilde ilerleyen Osmanlı ordusunun hareket etkisini de güçlendirmiş olur. Sayfanın sağ orta bölümünde süvari delilerin saldırıları bu sakinliğe hareket katarken, kaçışan Venediklilerin mavnaya doğru sola yüzüş hareketleri de anlatımı güçlendirir. Tasarımdaki ve figür tasvirlerindeki ustalık, bezemesiz duru zemine karşılık, figür ve mavnanın renk ve işçilikle öne çıkarılması, Nakkaş Osman üslubunu gösterir. Sarı, yeşil altın ve gümüş sıvama olarak kullanılmıştır.

Deli Figürü Analizleri: Öncü kuvvet olarak yer alan dört deli figürü numaralandırılarak analize geçilmiştir. Ardından A4 boyutlarına sığacak şekilde eskizleri alınmış, yıpranmış, bozulmaya uğramış bölümler eskiz üzerinde işaretlenmiştir.

1 numaralı figür, sol eliyle orduya işaret verir halde kıyafet ve özellikleriyle en kıdemli deli olabileceği izlenimi verir. Delilere özgü kırmızı ve koyu tonuyla tahrir çekilmiş başlığında sorguç görünümünde tüyü vardır. Beyaz üzerine gri tonlarında taranarak resmedilmiş tüyün metal bölümünde altın kullanılmıştır. Yuvarlak yüzü figürün sakin, kendinden emin bir yüz ifadesi vardır. Sepya tonlarında kaşları tarama tekniği kullanılarak tasvir edilmiştir. Yeşil, uzun kollu ve diz altına inen üstlüğünün kırmızı manşetleri vardır, etrafı koyu tonda nüans verilmeden tahrir çekilmiştir. Delilerin giydiği bilinen dar pantolonu koyu lacivert ve çizmeleri sarı olarak resmedilmiştir. Sağ eliyle tuttuğu tekne kalkanının ortasında gümüş yan bordürlerinde sarı altın kullanılmıştır. Sol tarafında kılıcının kabzası görülmektedir. Şaha kalkmış vaziyetteki doru atında ilgi çeken detay bacaklarının diz kapaklarına kadar ve kuyruğunun tamamının kızıl tonlarında boyanmasıdır. Tarama tekniği kullanılmış pars postunun kafa bölümünü maske olarak ve uçları sallanır şekilde takmış halde olması, atlarıyla bütünleştiği bilinen delilerin bu özelliklerini görmemizi sağlar. Kırmızı üzerine tam olarak seçilemeyen ancak altınla bezendiği belli olan süslemeli eyeri ve atının koşum takımlarına takılı, çan olduğu düşünülen altınla resimlenmiş aksesuarları vardır.

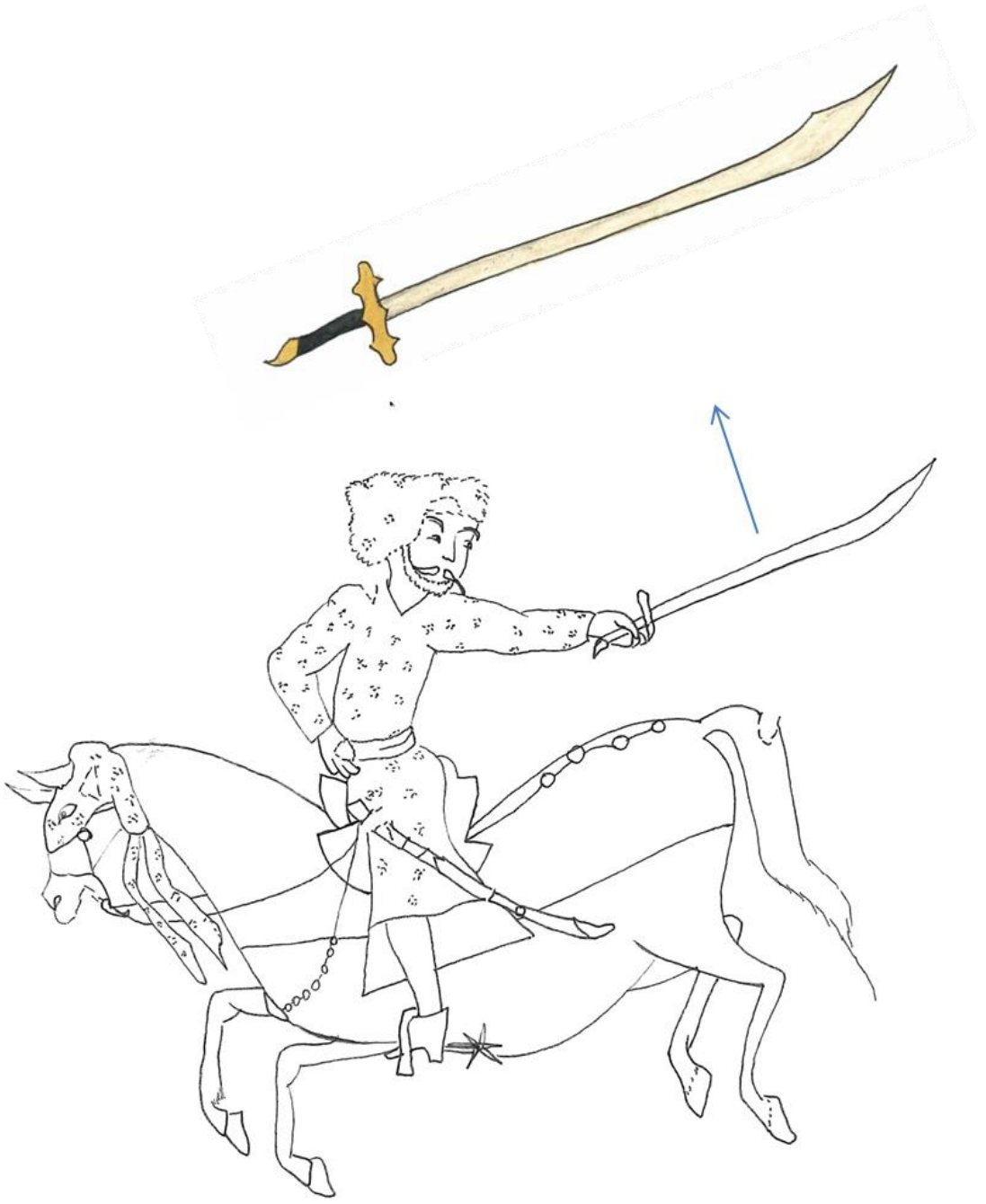
Çizim 23. TSMK, A.3595, y.129a, 1 Numaralı Figür.

Çizim 24. TSMK, A.3595, y.129a, 2 Numaralı Figür.

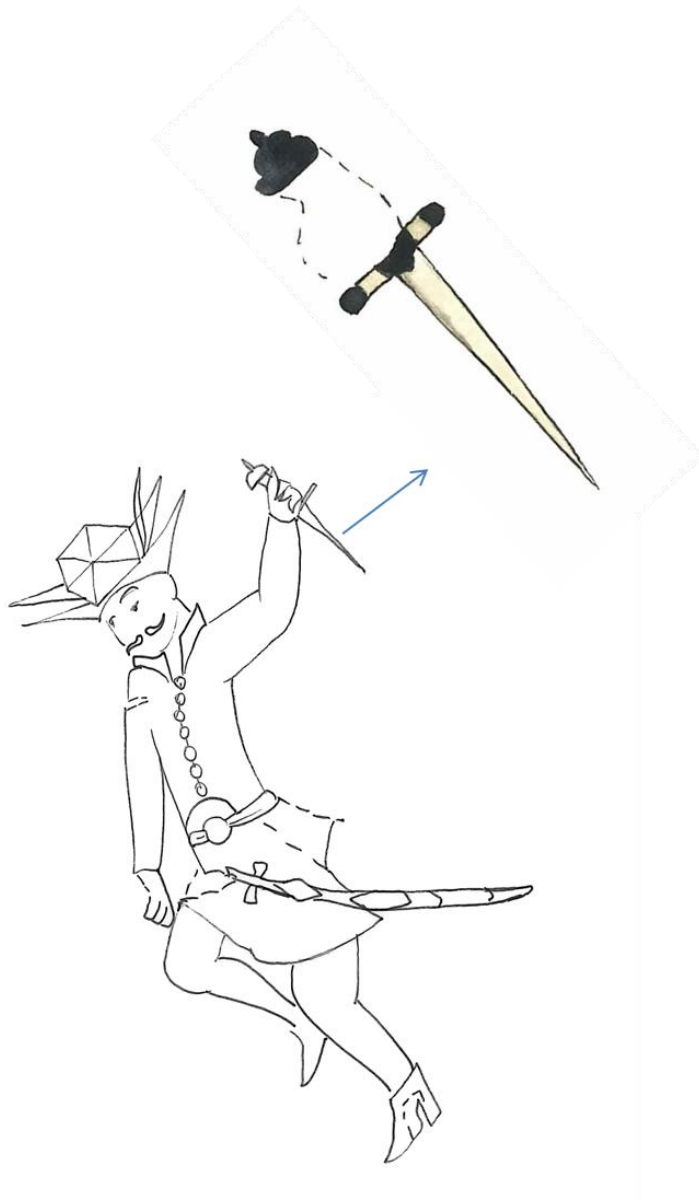
2 numaralı figür, gerek atının dörtlü hareketi gerekse elinde kılıcıyla düşmana saldırır vaziyeti ile dinamik bir şekilde resmedilmiştir. Kafasında yine delilere özgü sekizgen formlu yüksekçe koyu kırmızı tonlarında boyanarak koyu tonunda tahrir çekilmiş başlık vardır. Yuvarlak yüzü sepya tonlarında tarama ile uygulanmış yumuşak ifadeli yüzü sakin görünümüdür. Yer yer dökülmüş boya tabakasına rağmen pars postu olduğu ve tarama tekniği ile çalışıldığı belli olan kolları manşetli bir üstlük giymiştir. Ten renginde boyanmış dar pantolonu ve sarı mahmuzlu çizmesi seçilmektedir. Kahverengi ile tasvir edilen atı son derece sadedir, eyeri altınla tasvir edilmiştir. Atının yeşelleri ve kuyruk bölümünde sepya tonlarında hafif tarama kullanılmıştır.

3 numaralı figür, tepeden denize fırlayacak kadar savaşa kendini kaptırmış ve kılıcıyla düşmanın kafasını keserken tasvir edilmiştir. Başında beyaz üzerine siyah benekli posttan başlığı hafif tarama ile uygulanmış halde, yine üst giysisi aynı şekilde ancak bir-iki ton koyusu ile resmedilmiştir. Bacağı tümüyle ten renginde olup, pantolon yok gibidir. Sarı tonlarında uzun mahmuzlu olarak tasvir edilmiş çizmeleri vardır. Sol eliyle gayet rahat bir şekilde kullandığı izlenimi uyandıran delilere özgü uca doğru genişleyen kılıcıyla savaşır haldedir. Tarama tekniği kullanılarak sepya ile işlenmiş, kemikli görünen yüzünde sıradan bir olayın içindeymiş gibi umursamaz bir ifade görülür. Sol tarafında yer alan ince uzun kılıcı kınında olup, koyu kahve tonlarında ve üzeri altınla bezenmiştir. Pars postundan uçları sallanan maske takan atının üst yarısı ve kuyruğu kırmızı kahve tonlarında, alt bölümü ise beyaz olarak boyanmıştır. Eyeri koyu kırmızı olup, üzengisi altınla işlenmiştir.

Çizim 25. TSMK, A.3595,y.129a, 3 Numaralı Figür.

4 numaralı figür, hemen arkasında tepenin ardında yer alan atından inerek düşmana atılırcasına saldırır vaziyette görünmektedir. Başında sekizgen formlu yüksek delibaşlığı kırmızı renkte olup, koyu tonda tahrir çekilmiştir ve üzerinde bozulmadan dolayı belirsiz olsa da beyaz tarama tekniği uygulanmış beyaz bir tüy yer alır. Başlığı ile aynı tondaki üst giysisi altın düğmeli olup yine koyu tonuyla tahrir çekilmiştir. Koyu lacivert tonunda dar pantolonu ve sarı uzun mahmuzlu çizmeleri vardır. Sağ eliyle yere yatırdığı düşmanının elini tutarken sol elindeki kama tarzında sivri bıçakla düşmana saldırır vaziyettedir. Kamanın sapı sepya tonunda keskin bölümü ise gümüşle boyanmıştır. Sol tarafında kemerine takılı ve kınında yer alan kılıcı kahverengi üzerine altınla işlenmiştir.

Çizim 26. TSMK, A.3595, y.129a, 4 Numaralı Figür

4.4.4 Boğdan Voyvadası'nın İsyanı (y.141a)

Minyatür Ölçüsü : 23,8x 18,8 cm.

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Siyavuş Paşa kumandasındaki Osmanlı Ordusunun Boğdan seferindeyken, Boğdan Voyvadası Yuvan'ın (Ioan) isyan etmesi üzerine başının kesilmesi konu edilir.¹²⁹ y.143a. yaprak numarasına kayıtlı iken 141 a. olarak değiştirildiği öğrenilen sayfa tasarımında merkezde isyanı bastıran ve saldırı halindeki akıncılar ve yerde saldıran bir deli yer alır. Etraflarında daire olarak sakin şekilde olayı izleyen Osmanlı süvarileri ve üst bölümde nehri atılarak geçip olaya dahil olan iki süvari deli görülmektedir.

Minyatürün Genel Tasarımı: Ustalıkla olayı asıl olay olan isyanın bastırılması ve Voyvada'nın kafasının kesilmesini üçgen formunda bir alanla merkeze yerleştirirken, bir yandan da sayfayı üstten diagonal olarak bölen nehre atılarak atlarıyla gelen delilere dikkati çeker. Minyatürün yerleştiği alanı cedvel dışına aşağı doğru diagonal olarak kaydırarak bu etkiyi güçlendirir. İsyancı zırhlı kuvvetler adeta köşeye sıkışmış etkisini verecek şekilde alt bölümde cedvele doğru kaçır vaziyette resmedilmiştir.

Olayın kanlı şekline tezat oluşturacak şekilde etrafta yer alan Osmanlı süvarileri, azap askerlerinin sakin tavırları ile resmedilişleri oldukça ilginçtir. Zemin rengindeki ve bezemesiz sadelik buna karşılık ifadeli yüzleri ile ince işçilikli figürler, Nakkaş Osman'ın özelliklerini gösterir. Nehir tasvirinde gümüş, metal bölümlerde ise sarı ve yeşil altın kullanılmıştır. Çok ince bir boya tabakasının kullanıldığı minyatürde, figürlerin canlı renklerle tasvir edilmesi de usta nakkaşa ait özelliklerdir.

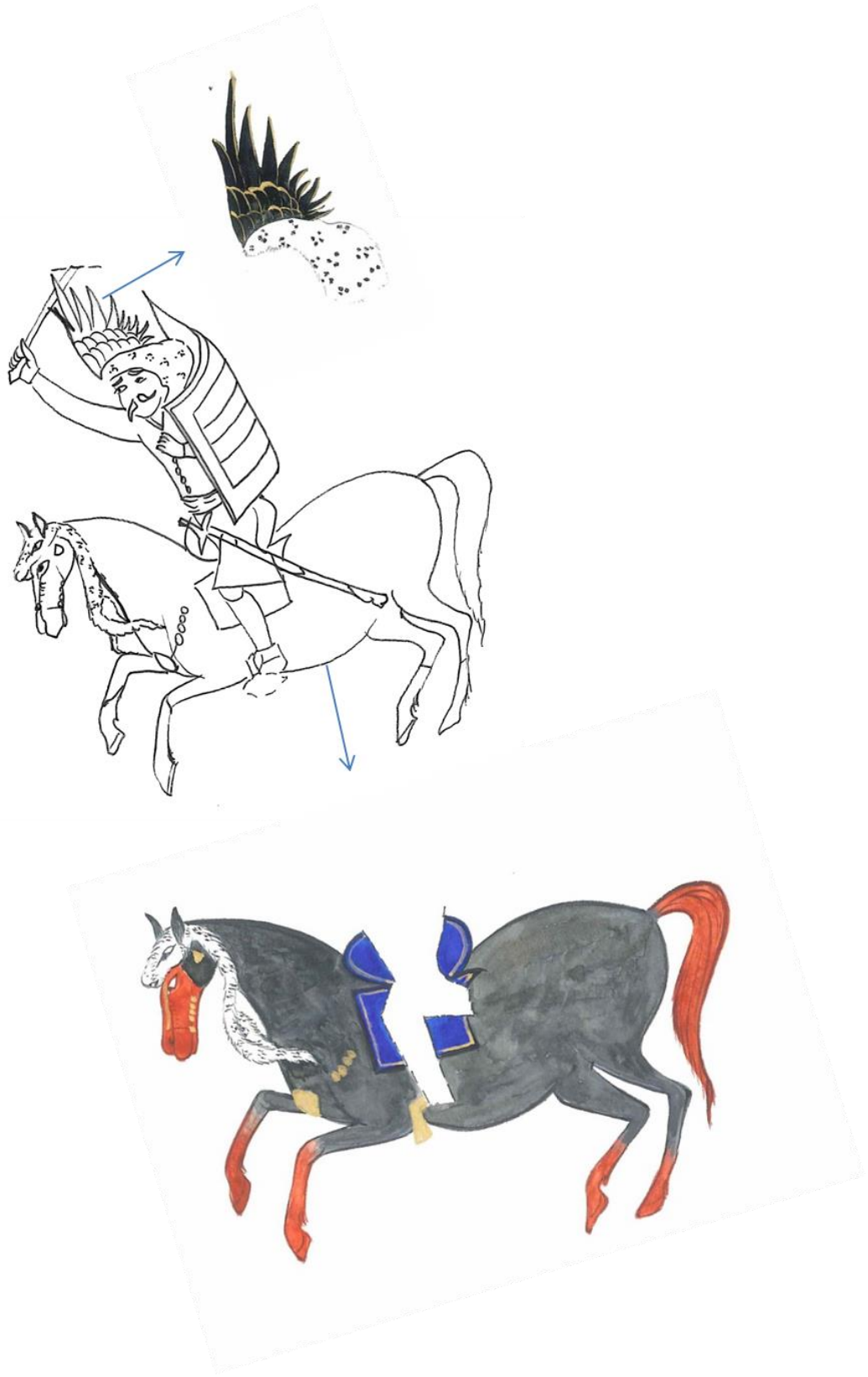
¹²⁹ ÇAĞMAN, a.g.m., s.425.

Resim 31. Boğdan Voyvadası'nın İsyanı, TSMK, A.3595, y.141a.

Deli Figürleri Analizi: Üstte yer alan iki süvari ve altta savaşır haldeki bir deli figürü numaralandırılmış, A4 boyutuna sığacak şekilde eskizleri bozulmalar işaretlenerek alınmıştır.

1 numaralı figür, başında pars postu delibaşlığı ve kartal tüylerinden çelengi ile gözünü budaktan esirgemeyen delilerin rütbeli bir süvarisi olduğu bellidir. Postta ve kartal tüyünde ince bir tarama tekniği gözlenmezken, eserin üzerinde büyüteçle yapılan gözlemede altınla tüylerin formu tahrir çekilerek boyut etkisi verildiği görülmüştür. Yuvarlak ve ifadeyi yüz ifadesinde sepya tonu bıyık, kaş ve gözlerinde kullanılmıştır. Kırmızı üst giysisi uzun kollu ve diz altına kadar olup, koyu tonda ince tahrir çekilmiştir. Ten rengi tonlarında dar pantolonu ve açık kahve tonunda tasvir edilmiş çizimleri vardır. Sol eliyle ortası gümüş, kenarları altınla boyanmış tekne kalkanını tutan figür, sağ elinde gümüşle işlenmiş kılıcını taşımaktadır. Sol tarafında kuşağına takılı daha ince olan uzun kılıcı kınında olup koyu kahve tonunda boyanmış ve altınla bezenmiştir. Atının başına uçları aşağıya doğru sallanan pars postunun kafası maske olarak takılmıştır. Eyeri mavi renktedir, atın dizlerine kadar olan bacakları, kuyruğu ve başı yarıya kadar kına tonunda kırmızıya boyanmıştır. Sol tarafında kemerine takılı ince uzun kılıcının kını kahverengi olup, altınla bezenmiştir.

Çizim 27. TSMK, A.3595, y.141a, 1 Numaralı Figür

2 numaralı figür, bozulmadan dolayı yüzü detaylı görülememektedir. Başında kartal tüylü çelenk bulunan pars postu giymiş haldedir. Sol elinde delilere özgü alışılmışın dışında uzunluktaki mızrağın sapı gümüş, ucu ise altınla işlenmiştir. Erguvan tonlarında uzun kollu diz altına inen üst giysisinin kolları manşetlidir. Dar pantolonu kırmızı olup çizmelerinin suyun dışında kalan bölümü sarıdır. Yarıya kadar suyun içinde ilerleyen kahverengi atı pars postundan beyaz üzerine siyah benekleri noktalama ile gösterilmiş bir maske takmıştır. Eyeri ve altındaki örtüsü altınla boyanmıştır. Örtünün zemini kırık beyaz tonunda olup ½ şemse formunda desenlidir ve bordüründe altın kullanılmıştır.

Çizim 28. TSMK, A.3595, y.141a, 2 Numaralı Figür.

3 numaralı figür, kırmızı delibaşlığı, yine aynı tonlardaki üst giysisi ile etrafı koyu tonunda nüanssız olarak tahrir çekilmiş olarak resmedilmiştir. Yere yatırdığı zırlı isyancıya sol elinde tuttuğu kısa mızrağı ile saldırmaktadır. Kırık beyaz tonunda dar pantolonu ve sarı çizmeleri yine koyu tonlarında nüans olmadan tahrir çekilmiştir. Sol tarafında kemerine asılı duran ince kılıcı ve mızrağının detayları sayfanın yıpranmasından dolayı net bir şekilde görülememektedir.

Çizim 29. TSMK, A.3595, y.141a., 3 Numaralı Figür.

4.5 Şehîñşehnâme I, İÜK, F.1404

4.5.1. Erivan Hakiminin Elçisinin Otağa Gelişi (y.69b)

Minyatür Ölçüsü : 27 x 18,5 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Erivan hakiminin elçisinin serdarın otağına gelişinin işlendiği minyatürde; sahnenin üst sağ bölümünde çadır önünde serdar oturur vaziyette resmedilmiştir. Çadırın iki yanında serdarın maiyeti ise iç içe yarım daireler şeklinde sıralanmıştır.¹³⁰ Sol bölümde yer alan kalabalık maiyetin hemen arkasında beyaz postlarıyla iki “deli” figürü seçilebilmektedir. Serdarın hemen önünde ortada diz çökmüş halde elçi görülmektedir. En altta sıralanmış yeniçeri ve diğer görevlileri ise otağın önünden aşağıya kadar uzanan bir suyolu ayırmaktadır.

Minyatürün Genel Tasarımı: Sahne zemininin gökyüzü ile birlikte tümüyle sıvama altın ile kaplanmış olması figürlerin ve otağın ilk bakışta algılanmasını sağlamaktadır. Otağ önünde havuz oluşturarak aşağı doğru uzanan suyolu ise dikkati serdara ve elçiye çekmektedir. Gümüşle boyanan suyolunda çizgisel olarak balıklar tasvir edilmiştir. Çadırda kullanılan bezemelerdeki incelikli işçilik ve natüralist üsluptaki ağaç tasvirleri dikkat çekicidir. 989/1581 tarihli arşiv belgesine göre eseri hazırlayan sanatçı sayısı yirmi iki kişi olduğu bilinmekte; Üstad Osman ve Ali olarak geçen kişilerin Nakkaş Osman ile kayınbiraderi Ali Nakkaş olduğu üslup özelliklerinden de anlaşılmaktadır.¹³¹

Minyatürün Durumu: Sayfada özellikle sarı ve beyaz renk boyanın altın ve diğer renklerle temas ettiği bölümlerde oksidasyona bağlı kararmalar gözlenmiştir. Ayrıca gümüş kullanılan bölümlerde de kararmalar tespit edilmiştir.

Deli Figürü Analizi: Sayfanın sol üst bölümünde giysi özellikleri ile “deli” oldukları düşünülen iki figür tespit edilmiş; numaralandırılarak A4 boyutlarında büyütülerek çizgisel olarak rölövesi alınmıştır.

¹³⁰ Zeren AKALAY(TANINDI), *Osmanlı Tarihi ile İlgili Minyatürlü Yazmalar (Şehname ve Gazanamerler)*, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul 1972, s.79.

¹³¹ Hilal KAZAN, “Farklı Açılardan Bir Bakışla Şehnameci Seyyid Lokman’ın Saray İçin Hazırladığı Eserler”, *Osmanlı Araştırmaları*, sa.35, s.120.

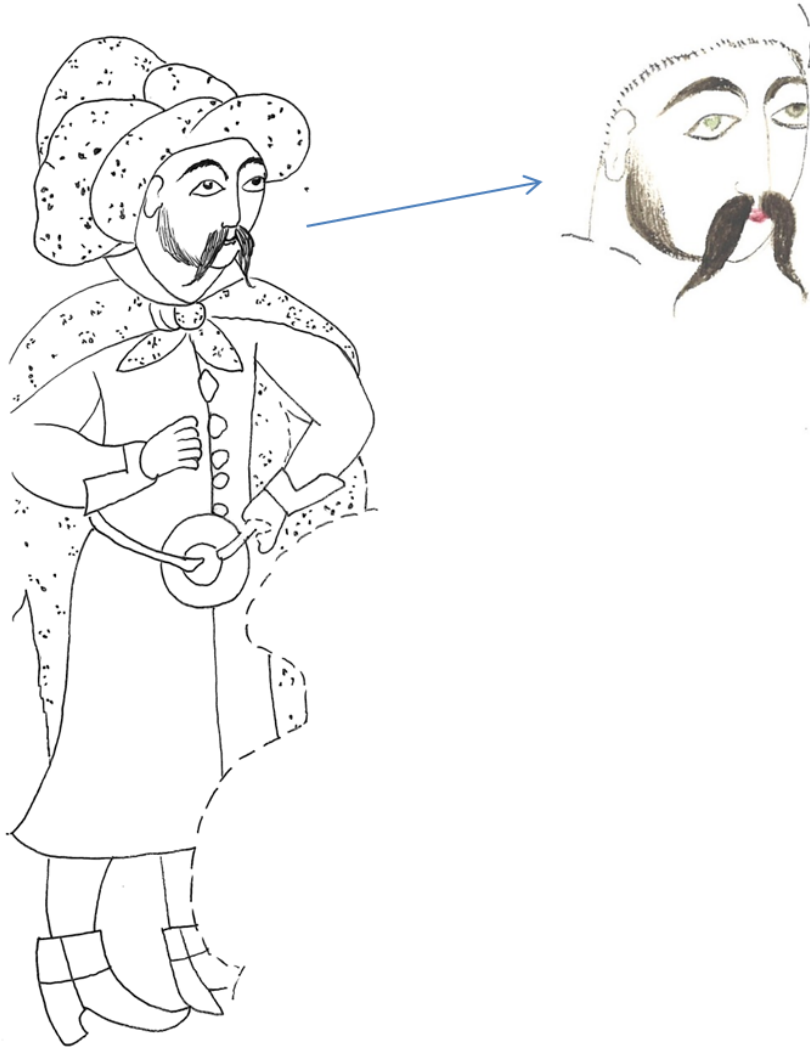
Resim 32. Erivan Hakiminin Elçisinin Otağa Gelişi, İÜK, F.1404, y.69b.

1 numaralı figür; incelendiğinde ilk dikkati çeken diğer figürlere hatta serdara göre bile oldukça iri tasvir edilmesidir. Vücudunun üst yarısı resmedilen figürün koyu tonuyla tahrir çekilmiş kırmızı kenarları sivrilen yüksek bir başlığı vardır. Açık tenli olarak tasvir edilen figürün keskin ifadeli yüzünde kaş, bıyıkta tarama, kirli sakal bölümünde siyah renkle noktalama tekniği kullanıldığı tespit edilmiştir. Gözleri iri ve belirgin olarak tasvir edilmiştir. Koyu tonunda tahrir çekilmiş kırmızı uzun kollu kolları manşetli bir üst giysisi olup, düğmelerinde altın kullanılmıştır. Sirtında pars postu olması muhtemel bir post vardır. Beyaz renkle boyama üzerine siyah beneklerle post etkisi verildiği görülebilmektedir. Eli ve giysisinin manşeti zaman içinde tümüyle karardığı için seçilememektedir.

Çizim 30. İÜK, F.1404, y.69b, 1 Numaralı Deli Figürü.

2 numaralı figür; 1 numaralı figüre göre daha ufak tefek bir şekilde tasvir edilmiştir. Dörtte üç profille resmedilen şaşkın ifadeli bir yüzü vardır. Yukarı kalkık kaşları, bıyıkları ve sakallarında tarama tekniği kullanılmıştır. Büyütülerek yapılan incelemede gözlerinin renkli olarak tasvir edildiği tespit edilmiştir. Başındaki ve sırtındaki pars postu olması muhtemel postta 1 numaralı figürde olduğu gibi beyaz boya üzerine siyahla noktalama şeklinde post etkisi verilmiştir. Kırmızı manşetli uzun kollu, diz altına kadar inen lacivert renkli giysisinin düğmeleri altınla gösterilmiştir. Delilerin kullandığı mavi renge boyanmış dairesel tokalı kemeri altınla boyanmıştır. Dar beyaz renkli bir pantolon giymiş halde tasvir edilen figürün ayağında kırmızı ile tahrir çekilmiş sarı yüksek ökçeli botları vardır.

Çizim 31. İÜK, F.1404, y.69b, 2 Numaralı Deli Figürü.

4.5.2 Şirvan'da Ereş Kalesi'nin Fethi (y.89b)

Minyatür Ölçüsü : 29,5 x 19 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Şirvan'da Ereş Kalesi'nin fethini konu eden minyatürün sağ üst bölümünde konu olan kale tasviri görülmektedir. Sayfanın sol üst bölümünde otağ yer alırken, çadır önünde serdar iki yanında maiyeti ile birlikte resmedilmiştir.¹³² Sahneyi bölen suyolunun sağ bölümünde diagonal olarak sıralanmış üç adet “deli” figürü görülmektedir. Ortada elinde sepete benzer bir kap tutan bir adam, benzer giyimli başka bir adamla konuşmakta, arkada ise bir görevli onları dinlemektedir. En altta ise yeniçeriler ve diğer görevliler yer almaktadır.

Minyatürün Genel Tasarımı: Gümüşle boyanıp tarama ile akıntı etkisi verilen suyolu sayfayı iki farklı olayı anlatmak ister gibi ikiye bölmektedir. Üst bölümde asıl konuyu işleyen kale tasviri ile serdar, maiyeti ve otağ yer alırken; alt bölümde ise biri elinde sepet tutan tartışan iki kişi, görevliler ve “deli” figürleri yer alır. 69b yaprağı ile tasarım olarak suyolunun anlatımda kullanılması, zemin rengiyle figürlerin ön plana çıkarılması gibi benzer özellikler gösterse de, detaylar incelendiğinde farklı bir nakkaşın uygulaması olabileceği izlenimi vermektedir. İncelenen 69b yaprağında figürlerde ve çadırda tercih edilen parlak renklere karşılık, 89b yaprağında neredeyse tüm renklerin pastel tonlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca kale tasvirindeki üslup özellikleri ve renkleri de Nakkaş Osman'a mal edilen minyatürlerdeki tasvirlerle uymaktadır. Bir başka farklılık da figürlerdeki yüz ifadelerinde görülebilmektedir; 69b yaprağındaki sert ifadeli belirgin yüz tasvirlerine karşılık 89b yaprağındaki figürler daha sakin ifadelidir.

Minyatürün Durumu: Minyatürün genelinde bölgesel olarak parçalar halinde kararmalar ve boyalarda silinmeler görülebilmektedir.

Deli Figürü Analizi: Suyolunun alt bölümünde iki, üstünde ise bir adet figür tespit edilmiş; yaprak üzerinde işaretlenip numaralandırılarak analize geçilmiştir. Öncelikle üç figürün de A4 boyutlarına sığacak şekilde büyütülerek çizgisel rölöveleri alınmıştır.

¹³² AKALAY (TANINDI), *a.g.t.*, s.81.

Resim 33. Şirvan'da Ereş Kalesi'nin fethi, İÜK, F.1404, y.89b.

1 numaralı figür; giysilerinde tercih edilen renkler nedeniyle “deli” figürlerinde sık kullanılan kırmızı, sülyen, mavi renkler dışında, farklı renkler tercih edildiğinden sıradışı olduğu söylenebilir. Başında arkaya doğru bombeli bir formda, ön bölümü dışa tüylü şekilde kıvrılmış posttan olduğu belli olan bir başlık vardır. Ön bölümü kahverengi üzeri sepya tonlarında taranarak, arka bölümü ise açık kahve tonunda boyanarak ve alt bölümü taranarak tasvir edilmiştir. Sorguç şeklindeki tüyü beyazla ve siyahla kaba bir tarama ile gösterilmiştir. Belirgin olmayan çekik gözleri ve tarama ile yapılmış Alp tipi bıyığında sepya rengi tercih edilmiştir. Sol eliyle yakasını tuttuğu, uzun pelerin şeklindeki uzun kollu dış giysisi pastel açık yeşil tonlarındadır, koyu tonuyla tahrirlenmiştir. Pembe manşetli diz altına inen uzun kollu lacivert üst giysisi ise siyahla tahrir çekilerek belirginleştirilmiştir. Kemerini koyu yeşildir. Bacağını saran pembe pantolonunun altında form olarak delilerin giydiği türden koyu tonuyla detayları tahrirlenmiş buz mavisi botları vardır. Beyzi formda altınla bezenmiş kılıcının kını siyaha boyanmıştır.

2 numaralı deli figürü; dörtte üç profilden tasvir edilmiştir. Sülyen rengine boyanmış uçları sivri yüksek dilimli başlığının bir kısmı ve yüzünün bıyık bölümünden yukarısı bozulmadan etkilendiğinden dolayı net görülememektedir. Başlığın üzerinde beyaz boyanmış, siyahla üstte kalın tahrir çekilmiş tek tüy yer almaktadır. İncelenen “deli” figürlerinin kullandığı postlara göre farklı formda bir postu boynunun altından bağlamış şekildedir. Nakkaş köpeğe benzer şekilde resmettiği postun iç derisini de belirtmeyi tercih etmiştir. Bıyık formu 1 numaralı figürden farklı olarak aşağıda tekrar kıvrılmaktadır. Diz üstüne kadar inen kırmızı uzun kollu üst giysisinin manşetleri pembedir. Gri kuşağı kırmızı tahrirle belirginleştirilmiştir. Lacivert pantolonunun altında sülyen delilerin giydiği tipte botları vardır. Sağ eli belinde olan figürün çapraz durumda asılı olan meç tipinde ince siyahla kını boyanmış, beyzi formda altınla bezenmiş kılıcı vardır.

3 numaralı deli figürü; 1 numaralı figürle duruş ve giysilerinin özellikleri ile neredeyse aynı şekilde tasvir edilmiştir. Başlığı daha koyu renkte taranmıştır. Yüzü daha yuvarlaktır ve daha yumuşak bir ifade ile resmedilmiştir. Beyaz pelerinin tahrirleri gri renkle çekilmiştir. Sayfada görülen bölgesel kararmalar figürün pelerini ve sülyen giysisinin el ve kol bölümüne denk gelmiştir. Koyu yeşil kemerinin dairesel tokası beyazdır. Pembe dar pantolonunun altında buz mavisi botları vardır. Diğer figürlerde olduğu gibi kını siyaha boyanmış, altın beyzi formda bezemeleri olan meç tipi kılıcı vardır

Çizim 32. İÜK, F.1404, y.89b., 1 Numaralı Figür

Çizim 33. İÜK, F.1404, y.89b, 2 Numaralı Figür.

Çizim 34. İÜK, F.1404, y.89b, 3 Numaralı Figür.

4.5.3 Kars Kalesi (y.125b)

Minyatür Ölçüsü : 29,4 x 20,3 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Minyatürde sahnenin üst kısmında son derece detaylı ve gözlemci bir şekilde tasvir edilmiş burçlarında düşman kelleleri, takılı halde Kars Kalesi yer almaktadır. Sağ alt bölümde serdar otağında iki yanında devlet erkânı ile oturur vaziyette resmedilmiştir.¹³³ Mehter bölümü hemen arka bölümde yer alırken; en altta sol tarafta düşman kellelerini huzura getiren askerler arasında üç “deli” figürü görülmektedir.

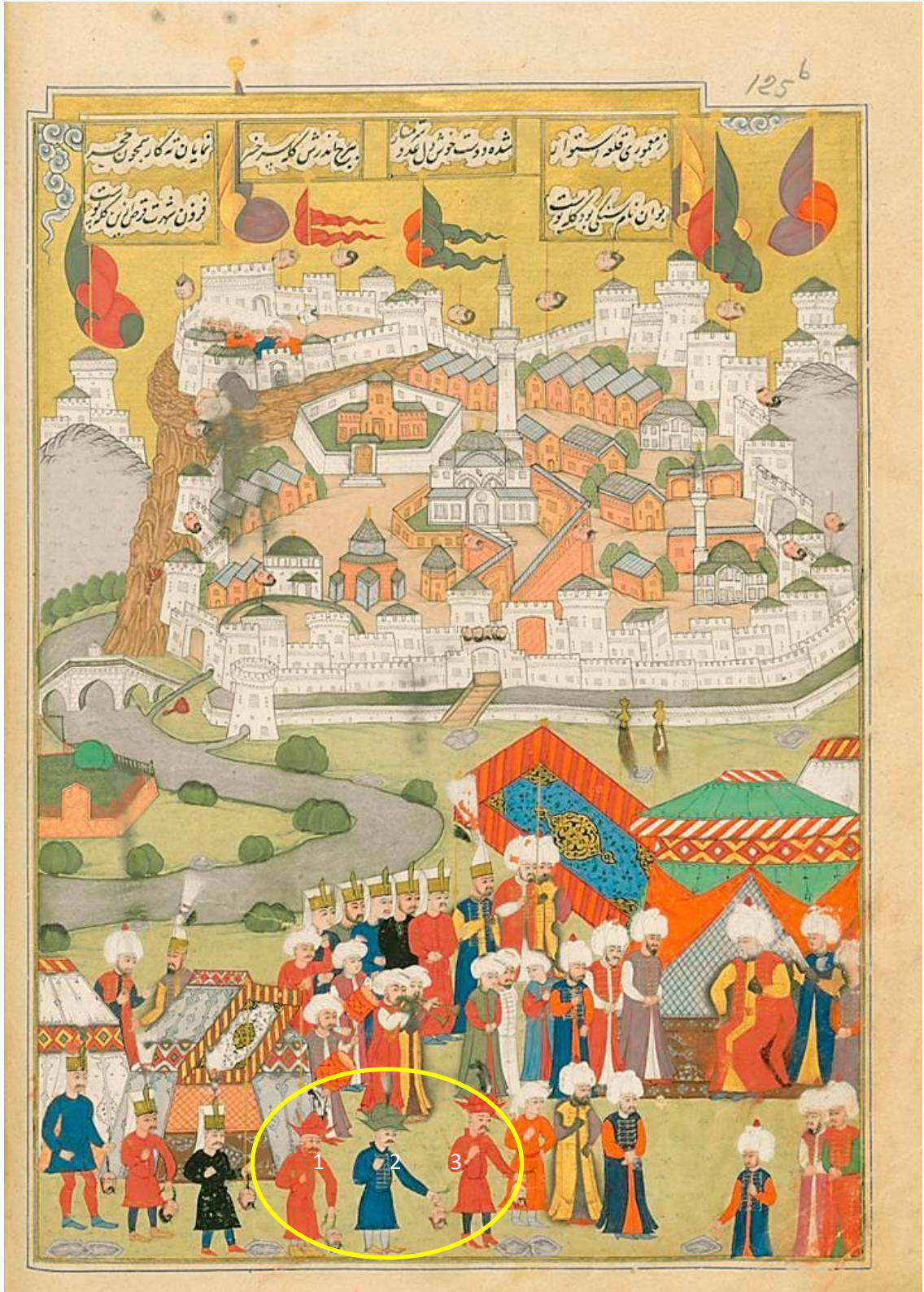
Minyatürü Genel Tasarımı: Tasarım özellikleri olarak, nehir aracılığı ile kale ve otağ bölümü şeklinde ikiye bölünmüş şeklinde kurgusuyla eserin incelenen 69b ve 89b yapraklarıyla benzer özellikler göstermektedir. Ancak detay incelendiğinde; sıvama altınla belirtilmiş gökyüzündeki bulut tasvirleri, pastel tonlarındaki zemin rengine karşılık figür ve çadır tasvirlerindeki canlı, baskın renkler, figürlerin yüz tasvirlerinde tercih edilen belirgin ifadelerle 69a yaprağındaki detaylarla ortak özellikler taşımaktadır.

Ayrıca Kars Kalesi'nin ve şehrin topografik olarak yerleştirilişindeki, detayların işlenmesindeki ustalıklı gözlemci usta bir nakkaşın elinden çıkmış olduğu bellidir. Sol taraftan başlayan nehir kalenin surları yanında çepeçevre devam ederken hendek oluşturmaktadır. Sol üst bölümde ayrı bir iç kalenin yer aldığı kalenin tam orta bölümünde tek kubbeli iki yarım kubbeli ve tek minareli, dış beden duvarları, pencere açıklıkları ve çörtlenlerine kadar son derece gerçekçi şekilde detaylandırılmış cami tasviri yer alır. Hemen arkasında bahçeli tek kubbeli bir yapı yer alırken etraflarında beşik çatılı sıralı evler tasvir edilmiştir. Kalenin burçlarına yerleştirilen bayraklar ve renkleri ile alttaki otağ sahnesinin renkleri, kale ve otağ olarak ikiye bölünen sahnede ustalıklı bütünlük oluşturmuştur.

Minyatürün Durumu: Minyatürde yeşil ve sarı rengin diğer renklerle temas ettiği bölümlerde oksidasyona bağlı kararmalar gözlenmiştir.

Deli Figürü Analizi: Elllerinde düşman kelleri tutan asker grubu arasında en alt orta bölümde yer alan üç adet “deli” figürü tespit edilmiş, numaralandırılarak A4 boyutuna sığacak şekilde büyütülerek çizgisel rölövesi alınmıştır.

¹³³ AKALAY (TANINDI), *a.g.t.*, s.83.

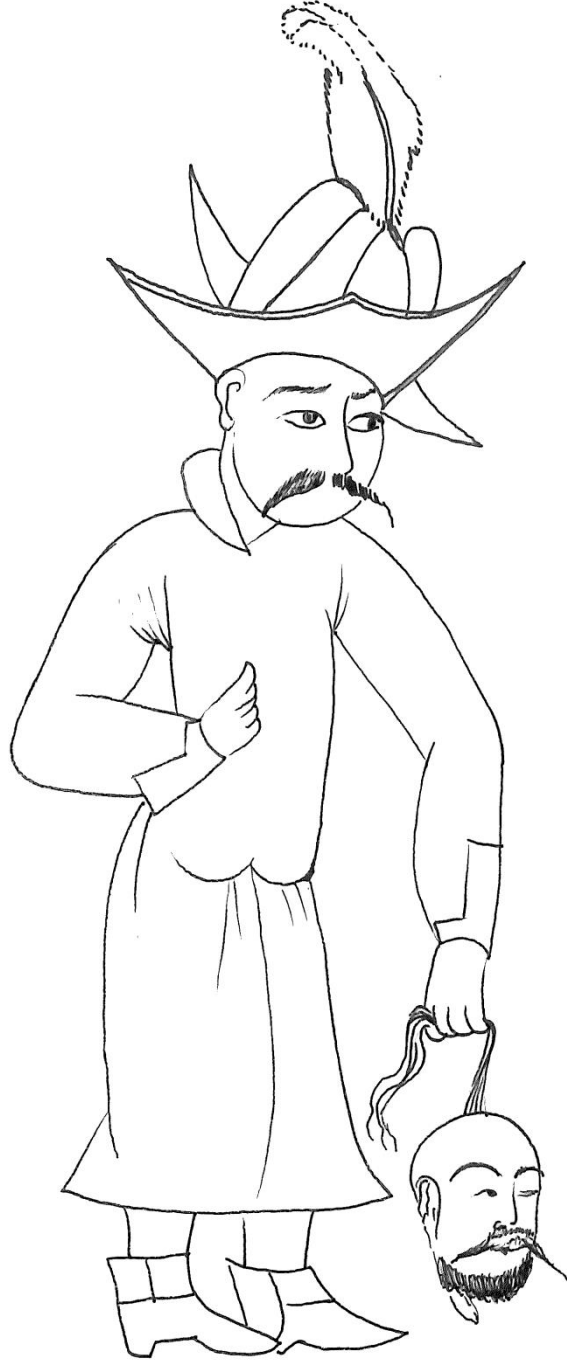

Resim 34. Kars Kalesi, İÜK, F.1404, y.125b.

1 numaralı figür, başında siyah ve beyazla geçişli boyanmış dolgunca bir tüy takılı, koyu rengeyle tahrir çekilmiş kırmızı delilerin sıklıkla kullandığı başlıkla resmedilmiştir. Hafif çatık gür kaşları sepya ile taranmış gür bıyıkları ve iri ifadeli gözleri ile üzgün bir ifadesi vardır. Dörtte üç profilden resmedilmiş figürün yüzünün sakallarının olduğu bölümü kırmızı boya bulaşmış gibi bir haldedir. Dizlerinin altına kadar inen uzun kollu manşetli tek parça üst giysisi başlığı ile aynı renktedir ve koyu tonuyla tahrir çekilerek iç bölümde çizgisel olarak kumaş etkisi verilmiştir. Koyu tonunda tahrirlenen buz mavisi dar pantolonunun altında kırmızı tonda tahrir çekilerek belirginleştirilmiş sarı yüksek ökçeli sivri burunlu botları vardır. Elinde tuttuğu kesik başın alt bölümünden süzülen kanlar kırmızı boya ile gösterilmiştir. Tümüyle traş edilen başın tepesinde uzun saç tutamı ve sakal bıyığı siyahla taranarak gösterilmiştir.

2 numaralı figür, sayfada yer alan diğer “deli” figürlerinde olduğu gibi yukarı doğru bombe yapan koyu tonunda tahrir çekilmiş pastel yeşil uçları sivri bir başlıkla tasvir edilmiştir. 1 numaralı figürde olduğu gibi sivrilen üst bölümünün altından çok ince olarak ikinci bir tahrir çekildiği tespit edilmiştir. Başlığının üstünde siyah renkle başlayıp beyazla devam ederek taranan sorguç tipinde tüy takılı halde resmedilmiştir. Diğer iki figüre göre en açık tenli olan figürün yüzünde, kaş ve bıyıkta ve kirli sakalında tarama tekniği uygulanmıştır. İri belirgin gözlerinde üzgün bir ifade vardır. Koyu rengeyle tahrirlenip, kumaş etkisi verilmiş koyu mavi uzun kollu ve manşetli üst giysisi diz altına kadar inmektedir. Yakasının altından göbeğine kadar inen altınla belirginleştirilmiş üç sıra düğmeleri görülmektedir. Buz mavisi dar pantolonunun altında, şimdiye dek incelenen “deli” figürlerinde görülmeyen, sarı terliğe benzeyen yemeni tarzında ucu sivri ve topuksuz bir çeşit ayakkabı vardır. Elinde tuttuğu düşman kellesi 1 numaralı figürün elinde tuttuğu ile neredeyse aynı özelliktedir.

3 numaralı figür, diğer iki figüre göre daha iri tasvir edilmiş olup 1 numaralı figürle renk, form ve tüyüyle birlikte aynı başlıkla resmedilmiştir. Yüzünde üzgün bir ifade vardır. İfadeli iri gözleri, kaş, kirli sakal ve bıyığının taramalarında sepya tonu kullanılmıştır. Diz altına inen uzun kırmızı manşetli giysisinin yakasının altından göbeğine inen koyu tonuyla belirginleştirilmiş tek sıra düğmeleri vardır. Lacivert dar pantolonunun altında koyu rengeyle tahrirlenmiş kırmızı, yüksek ökçeli sivri burunlu botları olan figürün elinde tuttuğu düşmana ait kesik baş, 1 ve 2 numaralı figürlerin elindekilerle aynı özelliktedir.

Çizim 35. İÜK, F.1404, y.125b, 1 Numaralı Figür.

Çizim 36. İÜK, F.1404, y.125b, 2 Numaralı Figür.

Çizim 37. İÜK, F.1404, y.125b, 3 Numaralı Figür.

4.6 Hünernâme I, TSMK, H.1523

4.6.1 Çelebi Mehmed'in Urusçuk'ta Tuna Nehri Kenarında Kovandan Bal Çalanları Cezalandırması (y.121a)

Minyatür Ölçüsü : 48,5 x 30,5 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Seyyid Lokman tarafından yazılan eserin bu cildinde eski Türk tarihinden söz edilerek Osman Gazi'den Yavuz Sultan Selim dönemine kadar olan padişahların cülûs törenleri, zaferleri, hüneleri ve Topkapı Sarayı ile burada yapılan törenler anlatılır.¹³⁴

İncelenen yaprak 121a'da ise, bu eserde adalet kavramı üzerinde duran Seyyid Lokman'ın bu temayı işleyen minyatürlerden biri görülmektedir. Çelebi Mehmed'in (1413-1421) Urusçuk'ta Tuna Nehri kenarında kovandan bal çalanları cezalandırmasını anlatır.¹³⁵ Urusçuk'ta bulunan padişah köyde avlanırken, ordudan bazı kişilerin halka ait bal kovanlarını zorla bozup yedikleri, bu olayın etkisiyle halktaki zulüm ve düşmanlık izlerini görüp, durumu araştırmak üzere İsa Bey'i görevlendirdiği metinden anlaşılmaktadır.¹³⁶ Gerekli araştırma sonunda suçlular bulunup yakalanır ve ceza olarak iki katı bal parası alınır. Bu konuyu tasvir eden nakkaş olayın tüm kahramanlarını minyatüre dâhil etmiştir. Ön planda kovana bozulan kadın, çocuğu ve adamdan oluşan köylüler, sol tarafta kalabalığın ortasında olduğu belirtilen balı çalan ordu görevlisi yer alır. Arkalarında elinde doğan tutan Çelebi Mehmed arkasında has odalılar, at üzerinde maiyeti ile karşısında duran kapıcılar kethüdasına suçluların cezalandırılması için emir vermektedir.¹³⁷ Sol taraftaki kalabalık arasında tespit edilen ve "deli" olduğu giysi ve tavırlarından belli olan figürlerin konunun geçtiği 15. yüzyıl başındaki bir olay içinde yer alır şekilde tasvir edilmesi dikkat çekicidir.

Minyatürün Genel Tasarımı: Eserin geneline hâkim olan durağan ve az sayıda iri figürlerden oluşan kurgu bu yaprakta da görülmektedir. Gerçekçi, yalın anlatımıyla anlatılmak istenilen konuya ağırlık vererek aktaran ve bu eserde minyatür üslûbundan dolayı, ağırlıklı görev aldığı anlaşılan Nakkaş Osman'ın tasarım kurgusuna, incelenen 121a yaprağı uysa da uygulamada farklılıklar görülmektedir. Özellikle arka planda görülen Urusçuk etrafında yer alan tepelerin renklerinde tercih edilen canlı tonlar ve figürlerin yüz ifadelerindeki keskin konturlar bu farklılıklardır. Figürlerin durağan

¹³⁴ ÇAĞMAN, TANINDI, *a.g.e.*, s.60.

¹³⁵ BAĞCI, ÇAĞMAN, RENDA, TANINDI, *a.g.e.*, s.142.

¹³⁶ *A.g.e.*, s.142.

¹³⁷ *A.g.e.*, s.143.

halleri, giysilerinde kullanılan canlı renkler dikkat çekicidir. Bu özellikler değerlendirildiğinde, eserin minyatürlerinin Nakkaş Osman yönetiminde birden fazla nakkaş tarafından yapıldığı bir belge ile tespit edildiğinden 121a'nın minyatürü birkaç nakkaş tarafından yapılmıştır.¹³⁸

Nakkaş sayfanın merkezine olayın kahramanları olan kovan sahibi köylüleri ve düşeyde neredeyse aynı hizada üst bölümüne de padişah ve emir verdiği kethüdayı ustalıkla yerleştirmiştir. Gümüş kullanılarak ifade edilen Tuna nehrinin bir bölümü sayfanın en altında yer alırken, olayın geçtiği yeri de belgeler. Hemen üstünde sağ bölümde ellerinde doğanlarla padişahın maiyetindekilerin olaya henüz dâhil olmuşçasına şaşkın ifadeli yüzleri ve sol tarafta delilerin de yer aldığı ordu mensuplarının ortasında yer alan balı çalan kişinin başını hafif aşağı eğer vaziyette ve ellerini sarığını tutarken tasvir edilmesi ilginçtir. Bir başka ilginç nokta ise tepelerin ardından kısmen görünen Urusçuk mimarisindeki boyut verilmiş ve ağaçlardaki natüralist denilebilecek tasvirlerdir. Gökyüzünde ise sıvama altın kullanıldığı tespit edilmiştir.

¹³⁸ ÇAĞMAN, TANINDI, *a.g.e.*, s.61.

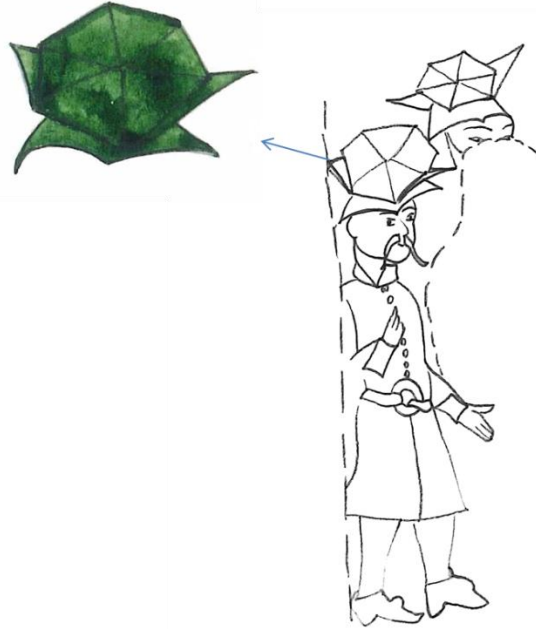

Resim 35. Çelebi Mehmed'in Urushuk'ta Tuna Nehri Kenarında Kovandan Bal Çalanları Cezalandırması, TSMK, H.1523, y.121a.

Deli Figürü Analizi: Yaprak 121a da sol bölümde üstte iki alt grubun içinde ise bir adet deli figürü tespit edilmiştir. Toplamda üç adet olan figürler numaralandırılarak ve A4 boyutlarına sığacak şekilde çizgisel rölöveleri alınarak analize başlanmıştır.

1 numaralı figür, sol üst grup içinde sayfanın cedvelinin hemen ardından gelir gibi tasvir edildiği tespit edilmiştir. Delilerin kullandığı formda olan başlığı ve dizlerinin altına kadar inen üst giysisi koyu yeşil tonlarındadır. Giysinin manşetlerinde, delilerin kullandığı kemerinde ve dar pantolonunda aynı kırmızı tonun kullanıldığı görülmüştür. Çizmeleri ise yine delilerin kullandığı formda ve sarı renktedir. Sol eliyle bir şeyler anlatır gibi olan figürün sakin ifadeli bir yüzü vardır. Nakkaş bıyıklarında tarama kullanmış, figürün tüm giysilerinde zemin renginin koyu tonunu kullanmayı tercih etmiştir. Çizmelerinin zemin rengiyle temas ettiği bölümde sarı renkten kaynaklanan kararmalar tespit edilmiştir.

2 numaralı figür, 1 numaralı figürün üst sol çaprazında yer almakta ve üst yarı bölümü gözükmemektedir. Başlığının formu ve rengi delilerin kullandığı tipte tasvir edilmiş, giysisi ise açık yeşil tonunda boyanmıştır. Gözleri ve sakalının bir kısmı görünen figürün sakalında tarama kullanıldığı belli olmaktadır.

Çizim 38. TSMK, H.1523, y.121a, 1 ve 2 Numaralı Deli Figürü Analizi.

3 numaralı deli figürü, sol alt grupta hemen cedvel yanında yer alır. Başlığından üst giysisi ve ayağındaki çizmeye kadar baştan aşağı aynı kırmızı tonunda tasvir edilmiş olan figürün konturları bir ton koyu ile nüans verilmeden çekilmiştir. Yuvarlak yüzündeki ifade ve sol elinin şekli ile bir şeyler anlatır gibi resmedilen figürün bıyıklarında tarama kullanılmıştır. Elinde, uç kısmı belli olmasa da şeşper denilen çokgen formlu dilimli bir topuz tutar gibidir.

Çizim 39. TSMK, H.1523, y.121a, 3 Numaralı Deli Figürü Analizi.

4.7 Nusretnâme, TSMK, H.1365

4.7.1 Çıldır Savaşı (y.72a)

Minyatür Ölçüsü : 32,3 x 19 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, perdah, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Mustafa Âli'nin 1581'de Halep'te kaleme aldığı eserin, 1582'de kopya edilen ilk nüshası (LBM, Add.22011) çift sayfa minyatürler içerir, 1584 tarihli ikinci nüsha ise incelenen yaprak 72a'nın da bulunduğu (TSMK, H.1365) eser olup İstanbul'da resimlendiği bilinmektedir. Minyatürlerin konusunu Lala Mustafa Paşa'nın Gürcistan'a yaptığı sefer emrini alışı, ordunun ileri gelenlerine verilen ziyafet, ordunun hareketi ve savaş oluşturur.¹³⁹

Üç nakkaşın üslûbunun belirlendiği eser; özellikle konuların seçimi, gerek renk anlayışı, gerekse minyatür tekniğindeki üstünlük nedeniyle tarih konulu eserlerin karakteristik bir örneğini oluşturmaktadır.¹⁴⁰

İncelenen yaprak 72a ise aslında çift sayfa olarak (y.71b) düşünülmüş bir minyatürden oluşmaktadır. Yaprak 71b de Lala Mustafa Paşa etrafında maiyetindeki Osmanlı kuvvetleri ile tepelerin arasından sola doğru ilerlerken, yaprak 72a'da kaçan Safevi askerlerini kovalayan aralarında üç süvari "deli"nin de bulunduğu Osmanlı öncü kuvvetleri görülmektedir. Alt bölümde nehre atlayarak canını kurtarmaya çalışan Safevi askerleri ve onların peşindeki akıncılar yer alır.

Minyatürün Genel Tasarımı: Eserin tümünde görülen cedvellerin dışına yapılmış altınla uygulanmış halkâr bezemeleri dikkat çekmektedir. Bezemeci bu üslûp güçlü renkler kullanılarak tasvir edilmiş figürlerin giysi ve kalkan gibi savaş gereçlerinde de görülmektedir. Nakkaş, orta bölümde yer alan hareketli savaş sahnesine dikkat çekmek istercesine üst bölümdeki Safevi birliklerini, süvari gruplarını diagonal bir şekilde bir hizada göstererek durağan bir şekilde tasvir etmiştir. Dikkat çeken bir başka nokta da sağ bölümde yer alan "deli" grubu başta olmak üzere Osmanlı birliklerinin Safevi kuvvetlerine göre oldukça iri resimlenmiş olmasıdır. Nakkaş Osman'ın üslûbuna göre farklılıklar olan minyatürde de, eserin diğer yapraklarında olduğu gibi, 16. yüzyılın son çeyreğinde sarayda çalışmaya başlayıp Kazvin üslûbunda resimler yapan Safevî

¹³⁹ MAHİR, a.g.e., s.62.

¹⁴⁰ AKALAY (TANINDI), a.g.t., s.387.

sanatçıların etkisi görülmektedir. Alınan özel izinle eserin sadece analizi yapılan 72a yaprağında büyüteçle inceleme yapılmıştır.

Minyatürün Durumu: Yaprığın gümüş kullanılarak tasvir edilmiş nehir bölümünde kararmalar, ve altınla tasvir edilmiş gökyüzü bölümünde sağ üst bölümünde kopmalar görülmektedir. Eserin tamamı oldukça yıpranmış durumdadır.

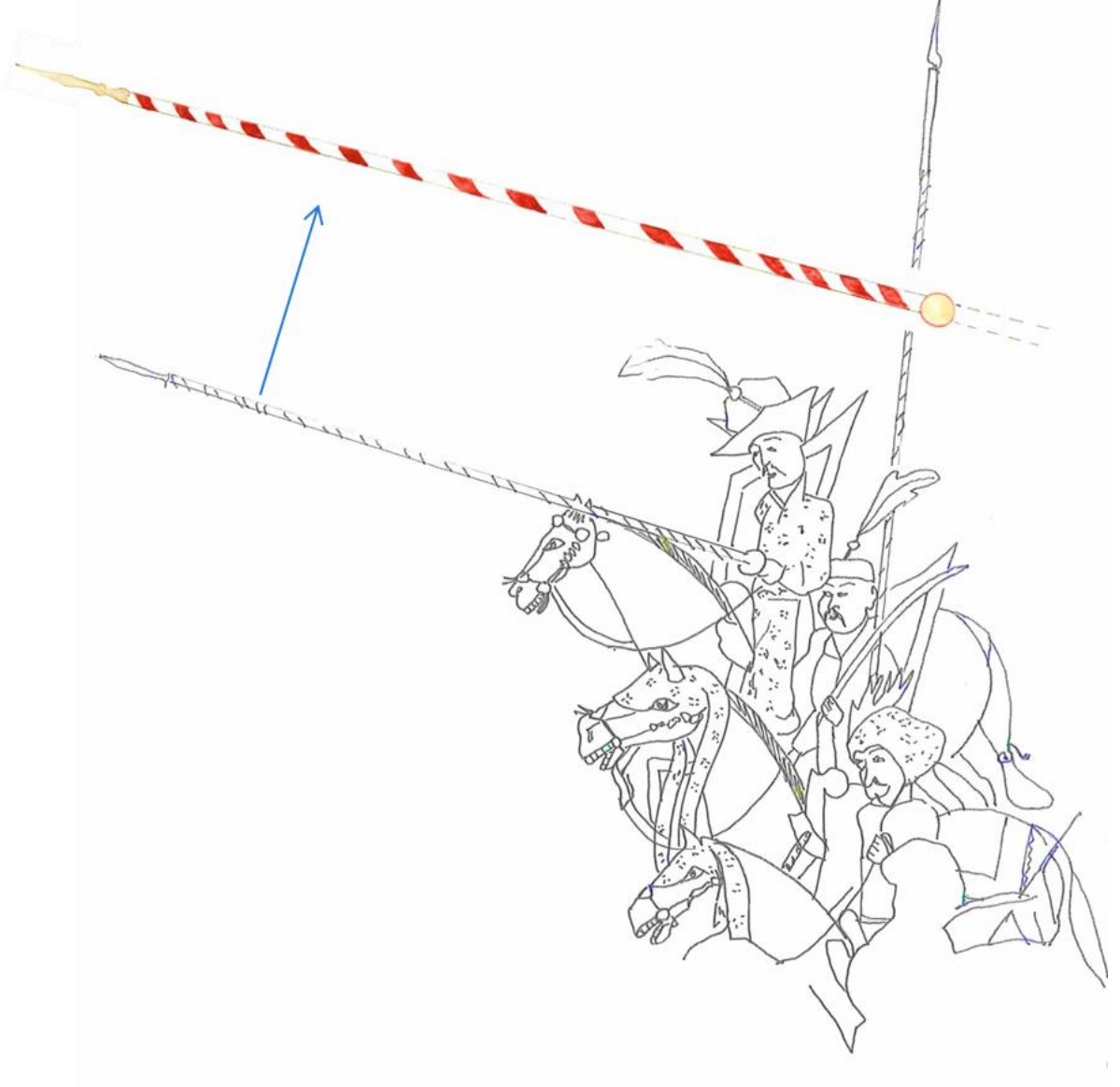

Resim 36. Çıldır Savaşı, TSMK, H.1365, y.72a-71b.

Resim 37. Çıldır Savaşı, TSMK, H.1365, y.72a.

Deli Figürü Analizi: Sayfanın sağ üst bölümünde cedvelin hemen yanından çıkmış izlenimi veren dörtlü süvari grubunun üç tanesinin “deli” olabileceği tespit edilmiştir. Yukardan aşağı doğru numaralandırılarak analize başlanmış, atları ve kendileri ve savaş aksesuarları ile ard arda gelerek tasvir edildiği görüldüğünden bütün halinde incelenmesine karar verilerek A4 boyutlarında eskizleri alınarak çalışılmıştır.

Çizim 40. TSMK, H.1365, y.72a, 1,2 ve 3 Numaralı Deli Süvarileri Analizi.

1 numaralı deli figürü, başında yüksek uçları sivrilen kırmızı renkli delilerin sıklıkla kullandıkları bilinen başlığı olduğu halde resmedilmiştir. Dijital görselde büyütülerek yapılan incelemede metal bölümü altınla resmedilmiş, beyaz bir tüy takılı bu başlıkta bir ton koyu renkle kontur çekilmiştir. Beyaz üzerine siyah noktalı pars postundan bir üst giysisi vardır; sağ tarafında sülyen renginde, kenarları altınla bezenmiş bir tekne kalkan tutmaktadır. Sol elinde delilerin kullandıkları bilinen normal bir mızrağa göre 1-2 kat daha uzun olan bir mızrak tutar vaziyette tasvir edilmiştir. Burada kırmızı ve beyaz çizgili şekilde resimlenen mızrağın yabancı kaynaklı gravürlerdekilerine benzerliği dikkat çekmektedir. Kahverengi boyanmış atının kısa yelelerinde boyama tekniği uygulandığı, diplerinde ise açık tonlarda sulandırarak boyut verildiği tespit edilmiştir. Koşum takımlarının metal bölümlerinde altın kullanıldığı görülmektedir. Rahat görünümlü yüz ifadesinde bıyığı tarama tekniği ile tasvir edilmiştir.

2 numaralı deli figürü, sade, küçük bereye benzer bir başlık ve ortasında sorguca benzer gösterişli beyaz bir tüy ile resmedilmiştir. Bunda da 1 numaralı figürde olduğu gibi tarama tekniği kullanılarak tüy etkisi verildiği tespit edilmiştir. Sülyene boyanmış bir üst giysisi vardır ve konturları bir ton koyu çekilmiştir. Sağ omuzunda kırmızı üzerine altınla tam olarak seçilemeyen motiflerle bezenmiş ve kenarları altınla boyanmış bir tekne kalkan ve sol elinde de eğri palaya benzer delilerin sıklıkla kullandıkları kılıç görülmektedir. Beyaz-gri tonlarındaki atının yeleleri kısa koyu tonlarda ve kalınca bir çizgi halinde boyanmıştır ve yelenin dibine açık renkte tonlamalar yapılmıştır. Koşum takımları yeşil ve sarı altınla boyanmıştır. Üzerinde çok ince işçilikli perdahla çintemani ya da üçbenek olarak bilinen motif uygulandığı yapılan incelemede görülmüştür. Kulaklarından geçirilerek başının iki tarafından sarkan pars postu maskesinde siyah beneklerde noktalama uygulandığı tespit edilmiştir. Sol omzunun altına sıkıştırdığı kırmızı-beyaz çizgili boyanmış mızrağı oldukça uzundur. Yuvarlak sakın ifadeli yüzü, belirgin hatlarla tasvir edilmiş ve bıyığında tarama tekniği kullanılmıştır.

3 numaralı deli figürü, başında kartal tüylerinden oluştuğu tahmin edilen çelenk bulunan bir pars postu olduğu halde tasvir edilmiştir. Sol elinde atının dizginlerini tutarken omzunun altında da bayrak tutmaktadır. Başlık ve çelenkteki tüylerde tarama tekniği kullanılmamasına karşılık, boyalarında dökülme olmasından kaynaklanan tam olarak detayları belli olmayan uzun yüzündeki bıyığında tarama görülmektedir. Gri-siyah boyanmış atının tüm koşum takımlarında altın kullanılmıştır ve yine 2 numaralı figürün atında olduğu gibi pars postundan bir maske takmış halde resmedilmiştir.

4.8 Şecaatnâme, İÜK, T. 6043

4.8.1 Osman Paşa'nın Rehin Kalanları Öldürtmesi (y.31a)

Minyatür Ölçüsü : 15,5x 11,6 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama, iğne perdah

Konu: Birçoğu, yazarı olan Âsafî'nin başından geçen olayların canlandırıldığı yetmiş yedi minyatür içeren Şecaatnâme, bu yönüyle resimli bir otobiyografi olarak da değerlendirilebilir.¹⁴¹ İncelenen 31a yaprağında ise Osman Paşa'nın rehin kalanları öldürtmesi konu edilmiştir. Orta bölümde sağda arkasında iki silahtarıyla Osman Paşa yer almaktadır. Yan yana sıralanmış maiyetindekilerden en yakın olanı kendisine bir kap uzatır vaziyette görülmektedir. En alt bölümde ise başı vurulmuş bir asker, ayakta kılıcıyla bir yeniçeri vardır.¹⁴² Osman Paşa ve Şirvan muhafazasında kalanların kışı geçirmek üzere hazırlıklar yaptıkları sırada ordudan kaçma girişimlerinde bulunan askerler için “ordudan her kim kaçarsa tutun getirin, bağlayarak bana ulaştırın” diye emir verdiği ve bu emri yerine getiren görevliler, bir daha kimsenin kaçmaması için herkesin gözü önünde kaçakların başlarının kesilmesinin canlandırıldığı sahnede¹⁴³ ortalarında diz çökmüş ve başlığı yerde olan “deli” figürü olabileceği tahmin edilen figür yer almaktadır.

Minyatürün Genel Tasarımı: Eserin bütününde gözlemlenebilen özenli bezemelerin kullanıldığı minyatürlerden biri olan yaprak 31a'da, nakkaş bu bezemeci yaklaşımı çadır, halı ve figürlerin kaftanlarında kullanmış, yer yer altın üzeri iğne perdah tercih edildiği tespit edilmiştir. Konunun anlatıldığı metin bölümlerinin arasında ortada yer alan tasarım kurgusu, üst bölümde yer alan bezemeli çadırların kapladığı alan ve asıl olayın anlatımının canlandırıldığı alt bölüm olarak yatay eksende ikiye ayrılmıştır. Eserin diğer yapraklarında olduğu gibi canlı renklerin tercih edildiği saptanmıştır.

Minyatürün Durumu: Özellikle sarı rengin kullanıldığı bölümlerin etrafında kararmalar tespit edilmiştir. Yeniçerinin tuttuğu kılıçta olduğu gibi gümüş kullanılan bölümlerde de kararmalar gözlenebilmektedir.

¹⁴¹ BAĞCI, ÇAĞMAN, RENDA, TANINDI, *a.g.e.*, s.169.

¹⁴² Zeren AKALAY(TANINDI), *a.g.t.*, s.176.

¹⁴³ Gönül KAYA, *Resimli bir Osmanlı tarihi: Âsafî Paşa'nın Şecâatnâme'si'*, yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi,2006, s.131.

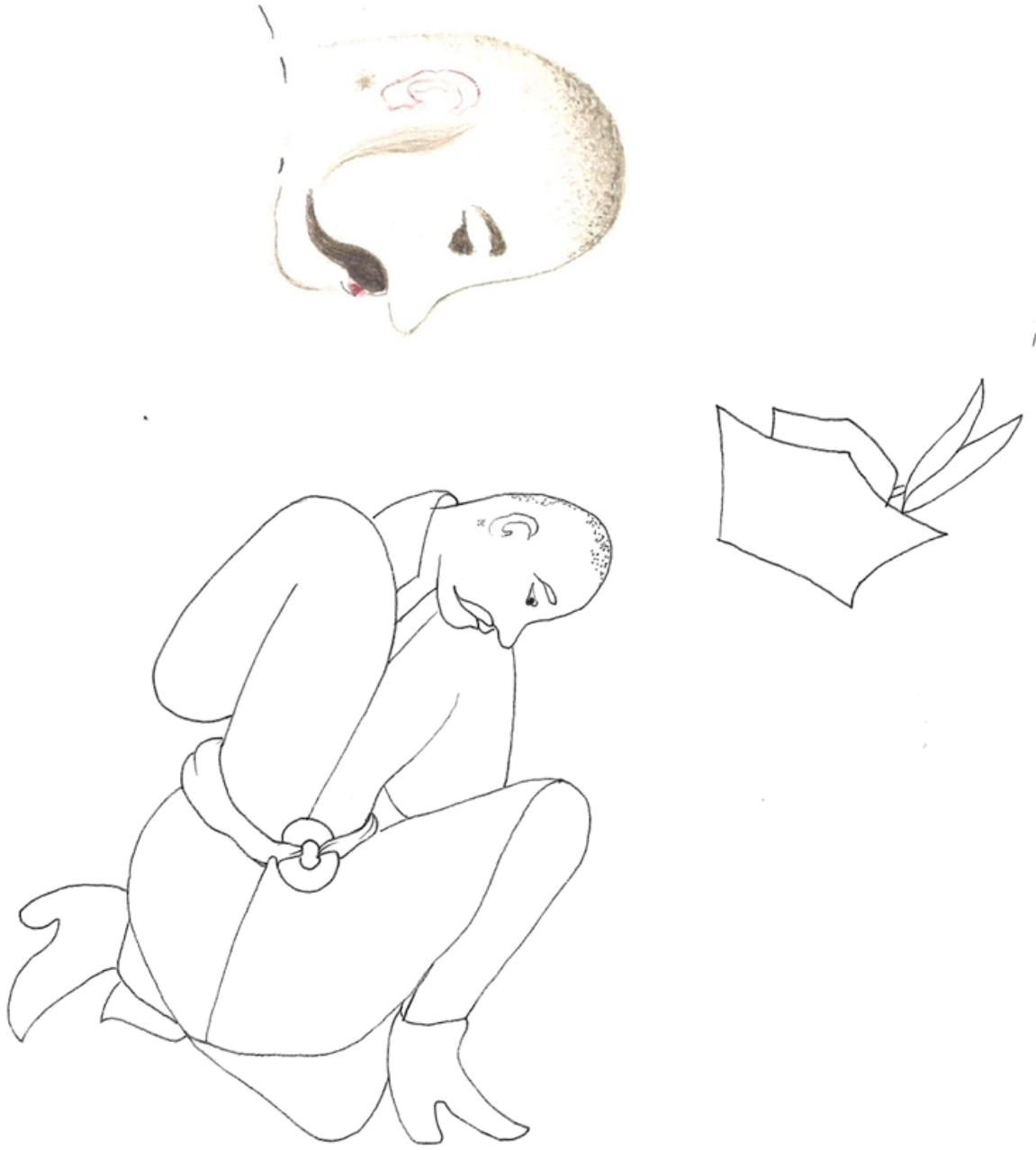

Resim 38. Osman Paşa'nın Rehin Kalanları Öldürtmesi, İÜK, T. 6043, y.31a.

Deli Figürü Analizi: Alt bölümde diz çökmüş halde ve başlığı düşmüş figürün görünümü nedeniyle “deli” figürü olabileceği düşünülerek incelemeye karar verilmiş; öncelikle A4 boyutlarında çizgisel eskizi alınmıştır.

Diz çökmüş halde resmedilen figürün düşen başlığının form ve renk olarak, üzerinde yer alan tüyleri ile delilerin kullandıkları şekle uygun olduğu, koyu kırmızıyla boyandığı ve koyu tonuyla tahrir çekilmiş olduğu tespit edilmiştir. Boyama tekniği ile siyahla belirginleştirilen iki adet tüyün ortası kalınca beyaz bir hatla tahrir çekilmiştir. Tam profilden resimlenen kafasının hafifçe traş edildiği etkisi vermek amacıyla sepya tonlarında noktalama yapıldığı, tarama tekniği ile sepya tonlarında kaş, göz ve bıyığının betimlendiği görülebilmektedir.

Elleri arkada olan figürün koyu yeşille resmedilmiş yüksekçe yakalı, diz altına kadar inen üst giysisinin kemeri, delilerin kullandığı bilinen tarzda ve kırmızıdır. Giysi ve kemerde tahrirler tam olarak seçilememektedir. Bacaklarını saran ve koyu mor tonlarında geçişli olarak boyandığı tespit edilen pantolonunun tahrirleri koyu tonda çekilmiştir. Ayağındaki delilerin giydiği bilinen sarı yüksek ökçeli çizmesi de sepya tonlarında tahrir çekilerek belirginleştirilmiştir

Çizim 41. İÜK, T.6043, y.31a, Deli Analizi.

4.8.2 Âsafî ve Kaykî Beylerin Şirvan'da Savaşları (y.119b)

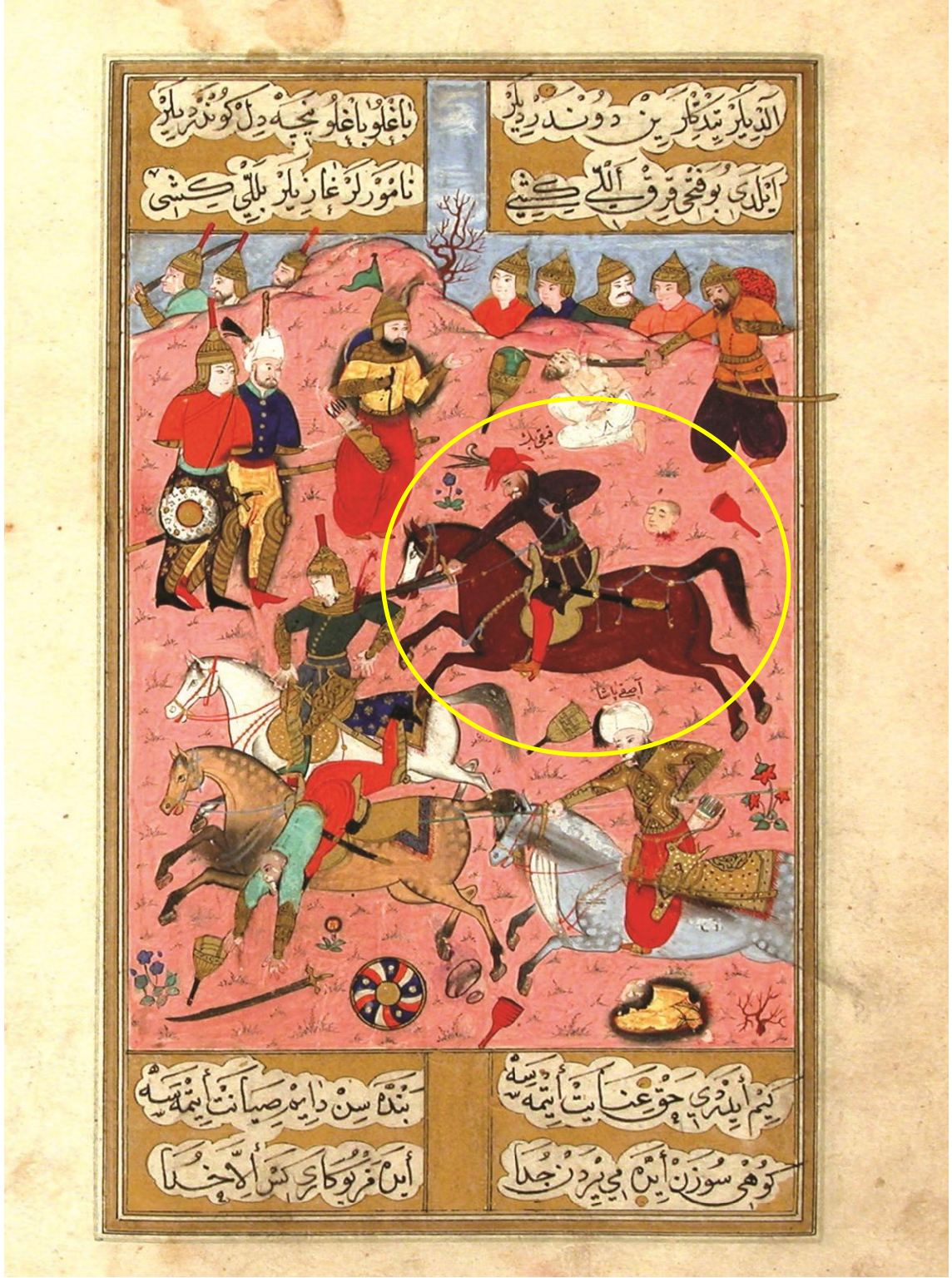
Minyatür Ölçüsü : 18 x 11,7 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama, iğne perdah

Konu: Şirvanlı asilerin üzerine Âsafî Paşa ve Kaykî Bey'in gönderilerek Şirvan'da yaptıkları savaşlarının konu edildiği minyatürde, tepenin ardında Osmanlı birlikleri ve kızılbaşlar görülebilmektedir. Hemen önlerinde ise biri elleri bağlı esirin başını vuran diğeri ayakta yeşil bayrağıyla solda duran Osmanlı askerleri yer almaktadır. Alt bölümde ise ortadaki "deli" süvarisi giysili figürün Kaykî Bey olduğu ve daha alttaki süvari figürünün de Âsafî Paşa olduğu üzerlerine yazılmış Osmanlıca yazılardan anlaşılmaktadır.

Minyatürün Genel Tasarımı: Eserin diğeri minyatürlü yapraklarında olduğu gibi konunun anlatıldığı iki metin arasında oluşturulan tasarım şeması yatay olarak iki hareketli olayı canlandırmaktadır. Nakkaş yüksek ufuk çizgisinin altında cılız, kuru bir ufak ağaç yardımıyla simetrik olarak Osmanlı ve düşman birliklerini ayırmıştır. Tepenin hemen ardında sağda yer alan Osmanlılar ile soldaki düşman birliklerinin durağan halleri ortadaki esirlerin başlarının vurulmaları, altta yer alan süvarilerin hareketlerinin etkisini güçlendirir niteliktedir. Kullanılan renk tonlarının canlılığı, figürlerdeki gerçekçi tasvir tercihleri, altın bezemelerdeki detaylar ve perdah kullanımı ile eserin 31a yaprağındaki minyatürün resim tekniği ile benzer özellikler göstermesi bu minyatürün de aynı nakkaş tarafından resmedilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Minyatürün Durumu: Özellikle figürlerin yüz bölümlerinde, atların renklerinde boyalarda yer yer dökülmeler, sarı rengin ve içinde sarı yer alan boyanın kullanıldığı alanların etraflarında oksidasyona bağlı kararmalar saptanmıştır. Kılıçların tasvir edilmesinde kullanılan gümüşte de kararmalar gözlemlenebilmektedir.

Resim 39. Âsafî ve Kaykî Beylerin Şirvan'da Savaşları, İÜK, T. 6043, y.119b.

Deli Figürü Analizi: Minyatürde Kaykı Bey olarak belirtilmiş figürün giysisi“deli” süvarisi özelliklerini gösterdiğinden, ayrıca tarihsel kaynaklarda da delilerin beylerin maiyetinde de savaştıkları bilindiğinden inceleme kapsamına alınmıştır. A4 boyutlarında büyütülerek çizgisel eskizi alınarak incelenmiştir.

Çizim 42. İÜK, T.6043, y.119b, Deli (Kaykı Bey) Analizi.

Baş bölümü analizinde; at üzerinde yüzü tam profilden tasvir edilen figürün başlığının tepesinin altıgen formda olduğu, uçları sivri, kırmızı renkte ve tepesindeki üç adet tüy ile delilerin kullandığı tipte olduğu görülmüştür. Koyu tonda tahrir çekildiği görülmektedir. Yan bölümüne taktığı üç tüyden ikisi birbirine özdeş, diğeri ise daha dolgun ve kıvrılan bir formdadır. Siyahla boyanmış tüylerin orta bölümlerinin beyaz renkle belirginleştirildiği tespit edilmiştir. Diğer figürlerle karşılaştırıldığında esmer tenli olarak tasvir edilen figürün ifadeli yüzünde kaş, bıyık ve sakalda sepya tonlarında tarama tekniği kullanıldığı görülmüş, sakal bölümünde boya dökülmeleri saptanmıştır.

Gövde bölümünde yüksek yakalı üst giysisi diz altına kadar inmekte olup, mor-siyah tonlarında boyanmıştır ve tahrirleri seçilememektedir. Belinde yeşil renkte boyanıp, koyu nüans kullanılmadan çekilmiş tahrirleri ile bir kuşak ve altında altınla tahrir çekilerek tasvir edilmiş, kılıcını taşıyan ikinci bir kuşak yer almaktadır. Kırmızı, bacağını saran, koyu tonunda tahrir çekilerek resmedilmiş pantolonunun altında, koyu sarı boyalı çizmelerinin tahrirlerinin koyu kırmızı renkle çekildiği saptanmıştır.

Silah olarak sağ elinde delilerin kullandığı bilinen iri kılıç görülür. Düşman süvarisine saldıran figürün kılıcının gümüşle, sapının ise altınla tasvir edildiği tespit edilmiştir. Nakkaşın kılıcın kınında siyah renk, dairesel ve elips formdaki bezemelerde ise altın kullanmayı tercih ettiği saptanmıştır.

At ve koşum takımları incelendiğinde, kızıl kahverengi tonlarında boyanan atının beyaz nişanlı başının üzerine düşen yeşilleri ve kuyruğunun sepya ile taranarak resmedildiği görülebilmektedir. Koşum takımlarının metal bölümleri yer yer perdahlı altınla, yular gibi diğer bölümleri ise açık mavi ile boyanarak tasvir edilmiştir. Altınla boyalı eyeri ise sepya tahrir çekilerek belirginleştirilmiştir.

4.8.3 Alayların İsyanı (y.147b)

Minyatür Ölçüsü : 21x 11,5 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama, iğne perdah

Konu: Metinde “Kalem her ne takdir edip yazdıysa, hiç elem çekme elbet basa gelir. Kazara vücuduna ok saplandı, çaresi o derde razı olmaktır” sözleriyle başladığı bölüme Kaykı Bey’in kale içinde bulunan askeri kandırdığını, o sırada ikiyüzlü davrandığını belirterek kendisinin bundan dolayı da büyük üzüntü duyduğunu; Kaykı Bey’in de asilerle birleşmesi sonucunda tek basına kaldığını belirten Âsafî, asilerin kendisini tehdit ettiklerini, birlikte dışarı çıkmak istediklerini aksi takdirde kendisini öldürmek istediklerini anlatırken, orada yaşadığı yalnızlık üzerinde durur.¹⁴⁴ Konunun anlatıldığı minyatürde kale içinde ortada oturur şekilde görülen kişinin Âsafî Paşa olduğu üzerindeki yazıdan da anlaşılabilir. Paşa’nın hemen arkasında iki silahtarı yer alırken, yanındaki yazıdan yaya başı olduğu anlaşılan Osmanlı Ordu teşkilatı mensubu yaya kuvvetlerinin komutanı Paşa’nın hemen önünde görülebilmektedir. Hemen önlerinde ise başlıklarının ve silahlarının özellikleri ile “deli” olabilecekleri düşünülen askerler seçilebilmektedir.

Minyatürün Genel Tasarımı: Gerek tasarım gerekse minyatür tekniği olarak eserin incelenen 31a ve 119b yapraklarından oldukça farklı olan minyatürde, merkezi bir tasarım şeması tercih edilmiştir. Konunun geçtiği kale tasviri etrafı gümüşle boyalı bir hendeğin tam ortasında yer almasıyla ve tümüyle kırmızı renkle çalışılmasıyla dikkatin konuya çekilmesini sağlamaktadır. Dışındaki ve kalenin zemininde kullanılan pastel tonlar bu etkiyi güçlendirirken, figürlerde tercih edilen parlak kırmızı gibi canlı renkler de dikkat çekmektedir. Figürlerin yüzlerinde koyu renklerin tercih edildiği sert ifadeler, yuvarlak yüz hatları ve vücutlarına göre oldukça iri kafaları bu minyatürün farklı bir nakkaşın elinden çıkmış olabileceğini akla getirmektedir.

Minyatürün Durumu: Hendekteki suyun tasvirinde kullanılan gümüşte yer yer kararmalar, figürlerin sarıklarında ve yüzlerinde kullanılan boyalarda kısmi dökülmeler tespit edilmiştir.

¹⁴⁴ KAYA, *a.g.t.*, s.189.

Resim 40. Alayların İsyanı, İÜK, T. 6043, y.147b.

Deli figürleri Analizi: Kale içinde ön bölümde yer alan 7 figürün giysi özellikleriyle deli olmaları muhtemel görülmüş ve incelenme kararı alınmıştır. Öncelikle 2 gruba ayırarak ve her bir figür numaralandırılıp gösterilerek A4 boyutlarında büyütülmek suretiyle çizgisel eskizleri alınmıştır.

Çizim 43. İÜK, T.6043, y.147b, 1, 2, 3 ve 4 Numaralı Figürler.

1 numaralı figür elinde savaş baltası tutar halde ve dörtte üç profilden yarım boy olarak resmedilmiştir; başında tahrirleri seçilemeyen parlak kırmızı bir başlık vardır, uzun kollu üst giysisi sıcak mor tonlarında geçişli şekilde boyanmış şekildedir. Koyu tonlarda belirgin şekilde resmedilmiş yüz hatlarında bıyıklarda sepya tonunda kaba bir tarama kullanıldığı görülmüştür. İnce saplı savaş baltasının gümüşle boyandığı ve belirgin şekilde tahrir çekildiği tespit edilmiştir.

2 numaralı figür, dörtte üç profilden umursamaz rahat bir yüz ifadesi ile resmedilmiştir; sakallarda ve bıyıkta kaba bir tarama kullanılmış olup, başında iki tüy bulunan delilerin giydiği kırmızı bir başlığa sahiptir. Diğer figürlere göre daha irice resmedilen figürün diz altına inen uzun yeşil üst giysisinin eteğini kırmızı kemerine sıkıştırmış halde olup, astarının mavi tonlarında boyandığı koyu tonuyla tahrir çekildiği saptanmıştır. Lacivert dar pantolonunun altından kırmızı çizmeleri seçilebilmektedir. Elinde tuttuğu savaş gerecinin sadece sapı belli olmaktadır; ya da nakkaş tarafından genellikle boyalı zemin üzerine altın veya gümüşle boyanarak resmedilen balta, kılıç gibi savaş silahlarından biri unutulmuş olmalıdır.

3 numaralı figürün, dörtte üç profilden kaygılı bir yüz ifadesi ile resmedildiği; sakallarında ve bıyığında kaba bir tarama kullanıldığı saptanmıştır. Koyu yeşil tonlarında boyanan başlığı ile mavi üst giysisinin tahrirlerinin koyu tonları ile çekilmiş olduğu ve savaş baltasının gümüşle boyandığı tespit edilmiştir.

4 numaralı figür dörtte üç profilden sol elinde savaş baltasını her an saldırmaya hazır şekilde sallar vaziyette resmedilmiştir. Yuvarlak yüzünde koyu sepya tonlarında kaba bir tarama ile tasvir edilmiş bıyığı vardır. İki tüy takılmış haldeki başlığı mavi tonda boyanmış haldedir; parlak kırmızı uzun kollu üst giysisinin tahrirleri de sepya tonlarındadır. Baltasının gümüşle boyandığı ve zaman içinde karardığı saptanmıştır.

Çizim 44. İÜK, T.6043, y.147b, 5, 6 ve 7 Numaralı Figürlerin Analizi.

5 numaralı figür, grubun içinde ortada yer almaktadır. Dörtte üç profilden yüzü soldaki gruba dönük halde ve endişeli yüz ifadesine sahiptir. Siyaha yakın sepya tonlarında sakallarının kaba bir tarama ile verildiği saptanmıştır. İki eliyle tuttuğu savaş baltası gümüşle boyanmış ve sepya ile tahrir çekilmiştir. İki siyah tüy takılmış başlığı kırmızıdır ve tahriri seçilememektedir. Sıcak mor tonlarında koyu rengeyle tahrir çekilmiş üst giysisi vardır.

6 ve 7 numaralı figürler, karşılıklı konuşur şekilde tasvir edilmişlerdir. Koyu rengeyle tahrir çekilmiş koyu yeşil başlıklı lacivert üst giysili 6 numaralı figürün sakalsız ve bıyıksız genç görümlü bir yüzü olduğu tespit edilmiştir. Elinde savaş gereci yoktur. 7 numaralı figür ise sağ elinde delilerin kullandığı bilinen tipte iri kılıçla resmedilmiştir. Gümüşle boyanan kılıcın sapı altınla boyanmıştır. Sakin ifadeli yüzündeki bıyığı kaba bir tarama ile resmedilmiş olup, başlığı ve üst giysisinin aynı renk ve tonda parlak kırmızı tonunda tasvir edildiği saptanmıştır.

4.8.4 Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa'nın Avlanması (y.160a)

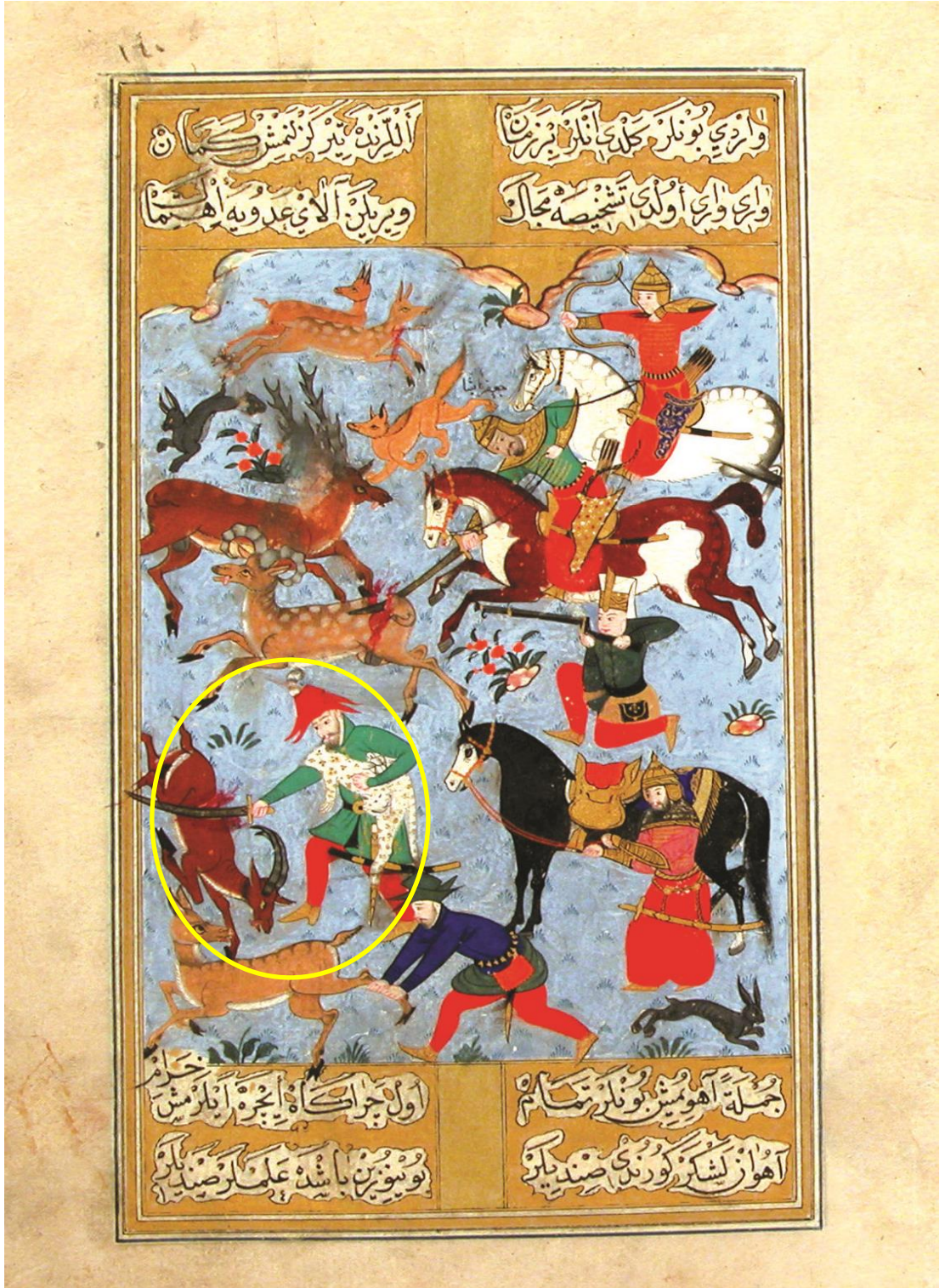
Minyatür Ölçüsü : 15,5x 11,6 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa'nın avlanmasının konu edildiği minyatürde, üstünde Osmanlıca "Cafer Paşa" yazan alaca atlı ortada yer alan yeşil üst giysili, kırmızı şalvarlı figürün minyatüre konu olan Cafer Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Hemen üst bölümünde okla, altta tüfekle avlanan yeniçeri askerleri yer alırken; sol alt bölümde sırtında postla "deli" olduğu tahmin edilen figür boynuzlu hayvanı avlamaktadır.

Minyatürün Genel Tasarımı: İncelenen 31a, 119b yapraklarındaki minyatürlerin tasvir özellikleri ile benzerlik taşıyan minyatürde açık pastel tonlarında zemin rengini tercih eden nakkaş; figür ve av hayvanlarının kolayca seçilebilmesine yardımcı olmaktadır. Neredeyse metin bölümüyle çakışacak kadar yukarıya taşınmış olan ufuk çizgisi ise pek çok figür ve av hayvanının minyatür içine dağılımını sağlamıştır. Sağ bölümde Paşa ve maiyeti dağılmış halde yer alırken solda farklı hareketleri ile dağ keçisi, ceylan, geyik, tavşan ve tilki gibi av hayvanlarının kaçışmaları başarılı bir şekilde resmedilmiştir. Figürlerin tasvirlerinde ise parlak renkler tercih edildiği tespit edilmiştir.

Minyatürün Durumu: Belirli alanlarda minyatürün tasvir edildiği dönemden mi ya da sonrasında nemden mi kaynaklandığı belli olmayan renk karışmaları saptanmıştır. Tüfek ve kılıç gibi gümüş kullanılan bölümlerde kararmalar tespit edilmiştir.

Resim 41. Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa'nın Avlanması, İÜK, T. 6043, y.160a.

Deli Figürü Analizi: Sayfanın sol altında dağ keçisini kılıcıyla yaralayan sırtında postuyla bir “deli” figürü tespit edilmiştir. A4 boyutunda büyütülerek çizgisel eskizi alınarak incelenmeye başlanmıştır.

Çizim 45. İÜK, T.6043, y.160a, Deli Figürü Analizi.

Bütünüyle dörtte üç profilden resimlenen figürün kırmızı renkte, uçları sivrilen başlığı koyu tonunda tahrir çekildiği, sorguçlardakine benzer dolgun bir tek tüyle tasvir edildiği tespit edilmiştir. Beyaz boyanarak zemin atılmış tüyün üzerine siyah ve gri tonlarında tarama tekniği ile tüy etkisi verildiği saptanmıştır. Uzun ifadeli yüzünde gözleri koyu tonlarında çalışılmış, kaş, bıyık ve sakalda ise açık renkte sepya tonlarında hafif tarama tekniği kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Açık renk bir ten tonu tercih eden nakkaş, figürün yüksek yakalı diz üstüne inen uzun kollu üst giysisini açık yeşil pastel tonlarında boyamıştır. Eteği kıvrılan giysinin astarının ve altınla boyanmış dairesel tokası olan kemerinin renginde siyah tercih edildiği; tek fırça hareketi ile betimlendiği belli olan düğmelerinde ise altın kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kırmızı tonlarında boyanıp, koyu tonunda tahrir çekilen dar pantolonunun altındaki delilerin kullandığı bilinen çizmelerinin altınla boyandığı ve sepya ile tahrir çekildiği anlaşılmaktadır. Çapraz olarak koltuk altından geçirerek sol göğsünde bağlı halde tasvir edilen postun, beyaz zemin üzerinde altın ve siyah renk kullanılarak benekleri tasvir edilmiştir. Postun bacak, baş ve kuyruk bölümü seçilebilmekte olan pars postu olması muhtemeldir.

Sağ elinde dağ keçisine saldırdığı kılıcı gümüş, sapı ise altınla boyanmış tahrirleri koyu sepya ile çekilmiştir. Altınla betimlenmiş bağlantı ipleri kemerinden geçen kılıcının kını siyahla boyanıp üstü ise altınla bezenmiştir. Kemerinden sol tarafından sarkan uzun kama tipindeki silahı ise altınla boyandığı, sepya tonundaki tahrirleri ile belirginleştirildiği tespit edilmiştir.

4.9 Hünernâme II, TSMK, H.1524

4.9.1 Rumeli Beylerinden Hüseyin Bey'in Bir Savaşı (y.207a)

Minyatür Ölçüsü : 33x 19,5 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Tepelerle iki bölüme ayrılan minyatürde Rumeli beylerinden Hüseyin Bey'in bir savaşı konu edilmiştir.¹⁴⁵ Sağ üst bölümde tepenin arkasında, maiyetiyle savaşı izleyen Paşa elinde kılıç ve kalkarıyla yer alırken sağ alt bölümde ise ortada çarpışan süvarileri izleyen Osmanlı birlikleri görülmektedir. Sayfanın sol bölümünde tepelerin ardında ve alt bölümde düşman birlikleri yer almaktadır.¹⁴⁶ Orta bölümde üstte çarpışan iki süvariden sağdakinin, kıyafet ve silahları ile “deli” süvarisi olduğu anlaşılmaktadır.

Minyatürün Genel Tasarımı: Peyzaj betimlemeleri, tepelerde yer alan kaya şekilleri, tercih edilen renkler nedeniyle bu minyatür Osmanlı resim sanatının alışılmış kompozisyonlarına göre farklılık göstermektedir.¹⁴⁷ Eserdeki tasvirlerin, Nakkaş Osman'ın da aralarında olduğu altı farklı nakkaşın fırçalarından çıktığı tespit edilmiştir.¹⁴⁸ Bu sayfada ise nakkaş; sağ ve sol bölümde yer alan süvari gruplarını durağan tasvir ederek, ortada yer alan “deli” süvarinin de aralarında olduğu savaşan grubun hareketlerine dikkati çekmeyi amaçlamış olmalıdır. “Deli” süvarinin elindeki kılıçla düşman zırhlı süvarisinin kafasını ortadan ikiye yarması gibi kanlı bir olayın tasvir edilmesi savaşın vahşetini göstermektedir. Paşa'nın diğer tüm figürlere göre çok daha iri resimlenmesi de hiyerarşik düzenin altını çizmektedir. Zırh ve miğferlerde, sarı, yeşil altın ve gümüşün kullanıldığı, gökyüzünün sıvama sarı altınla boyandığı tespit edilmiştir.

Minyatürün Durumu: Genel olarak gümüş kullanılan bölümlerde kararmalar, özellikle zeminde tercih edilen pembe renkte yer yer boya aşınmaları ve dökülmeleri gözlemlenmiştir. Özellikle savaşan süvari grubunun detaylarında görülen bu bozulmaların, nakkaşın uygulama sebebiyle mi ya da zaman içerisinde mi oluştuğu tam olarak seçilememektedir.

¹⁴⁵ AKALAY(TANINDI), *a.g.t.*, s.407.

¹⁴⁶ AKALAY(TANINDI), *a.g.t.*, s.106.

¹⁴⁷ *A.g.e.*, s.106.

¹⁴⁸ ÇAĞMAN, TANINDI, *a.g.e.*, s.61.

Resim 42. Rumeli Beylerinden Hüseyin Bey'in Bir Savaşı, TSMK, H.1524, y.207a.

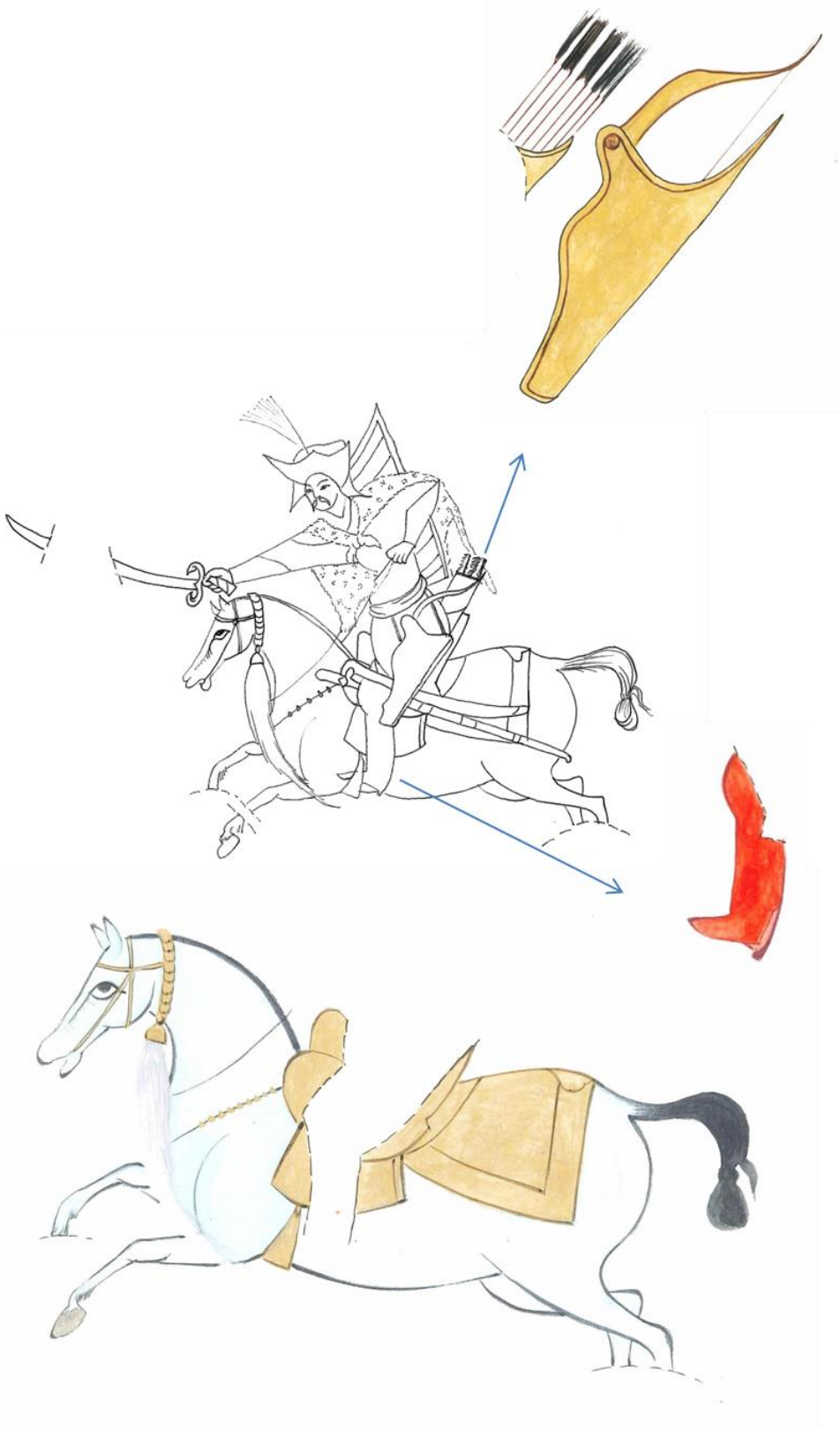
Deli Figürü Analizi: Minyatürde tek bir “deli” figürü tespit edilmiştir. Figürün A4 boyutlarında eskizi alınarak incelenmiştir.

Baş bölümünde; yuvarlak yüzlü, hafif çekik gözlü, kirli sakallı ve Alp tipi bıyıklı olarak resimlenen figürün minyatürdeki diğer figürlere daha açık tende olması daha çok Rumeli’deki sınır boylarında görev aldıkları bilinen “delilerin” özelliklerine uygun olduğu görülmektedir. Nakkaşın sakal ve bıyıklarda tarama tekniği kullanarak hafif sepya tonlarında uygulama yaptığı tespit edilmiştir. Başında tarama ile boyanmış beyaz tek tüy bulunan koyu yeşil bir deli başlığı vardır. Başlıkta koyu tonlarında nüans kullanılmadan tahrir çekilmiştir.

Gövde bölümünde; uzun kollu, dizlerinin altına kadar inen kırmızı üst giysinin arkasında yer alan kalkana ve posta temas ettiği bölümlerde kararmalar görülmektedir. Koyu tonunda tahrir çekilmiştir. Figürün bacak bölümünde sülyen tonlarında dar bir pantolon giydiği belli olmakta ancak sivri uçlu, hafif ökçeli olduğu belli olan çizmesi ile pantolonu birleşmiş gibi durmaktadır. Tahrirler sepya tonunda çekilmiş gibidir.

Silahlara bakıldığında; figürün tüm savaş gereç ve aksesuarlarının altınla boyanarak tasvir edilmesi ilginç olarak yorumlanabilir. Sırtındaki pars postu olması muhtemel postu ayak bölümlerinden boynuna bağlanmış şekildedir; kuyruğu ve postun başı belli olmaktadır, tasvirde tarama yerine boyama ve beneklerin de de noktalama kullanıldığı belli olmaktadır. Gövdesini kaplayacak kadar iri olan tekne kalkanı altınla boyanmış; sepya ile tahrir çekilmiştir. Altınla boyanmış kemerinden sarkan sadak, içinde yay ve arkasından görünen ok uçları, yakın birebir çarpışmada öncü kuvvet olarak yer aldıklarından, savaşta silah olarak ok kullanmadıkları bilinen deliler için sıra dışıdır. Sadak ve yay altın kullanılarak boyanmıştır. Sol eliyle atının yularını tutan “deli”, sağ eliyle sapı altın, gövdesi gümüşle boyandığı belli olan eğri kılıcıyla zırhlı düşmana saldırmaktadır. Altınla tasvir edilmiş kılıcının kını sadağının altından görülmektedir. Üzerinde bezeme olması muhtemel olmakla birlikte detayları seçilememiştir. Eyerinin ve diz kapağının altından meç denilen ince uzun kılıcı belli olmakta; üzerinin gümüş ve sarı altınla bezendiği anlaşılmaktadır.

At renk olarak minyatürlerde kullanılan mavi tonuna yakın boz renk mavi at ikonografisini çağrıştırmaktadır, ancak nakkaş tarafından pastel tonların kullanıldığı görülmüştür. Türk tipi düğümlemiş kuyruğunun başlangıç ve bitiş bölümlerinden sepya tonlarında tarama yapıldığı belli olmaktadır. Genel olarak nüans kullanılmadan sepya tonunda çekilen tahririn yele bölümünde kalınlaştığı görülmüş, hotozunun beyaz renkte ince işçilikli bir tarama tekniği ile resimlendiği tespit edilmiştir.

Çizim 46. TSMK, H.1524, y.207a. Deli Figürü.

4.9.2 Padişahın Budin’de Erdel Kralının Karısı ve Oğlunu Kabulü (y.266a)

Minyatür Ölçüsü : 41x 23,5 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Padişahın tekrar Budin’e gelerek, Erdel Kralının karısı ve oğlunu huzuruna kabul edişinin konu edildiği minyatürde, sayfanın sağ alt kenarında padişahın çadırının önündeki tahtta oturduğu görülmektedir. Ön planda kralın oğlu olduğu tahmin edilen sarı hilat giydirilmiş bir çocuk etek öper vaziyettedir. Etrafında devlet erkânı yer almaktadır. Çadırı çevreleyen beyaz kale görünümlü bölümün içinde solda, üç kişilik maiyeti ile beyaz başörtülü kadının, kralın karısı olduğu anlaşılmaktadır. Yine içeride alt bölümde yeniçeriler görülebilmektedir.¹⁴⁹ Dış bölümde, solda kapıcıbaşılar, yeniçeriler ve hemen üst bölümdeki tepelerin ardında ise, aralarında “delilerin” de bulunduğu öncü kuvvetler yer almaktadır.

Minyatürün Genel Tasarımı: 266a yaprağı, daha önce incelenen 107a yaprağındaki minyatüre göre gerek gözleme dayalı olduğu belli olan tasarım kurgusu, gerek kullanılan renk tercihi, gerekse detaylardaki özellikler açısından farklılıklar başka bir nakkaşın elinden çıkmış olduğunu düşündürmektedir. Tepelerde tercih edilen pastel renk tonlarına karşılık, figürlerin kıyafetlerinde kullanılan canlı renkler, yüz ifadelerinin tasvir özellikleri, kale tasvirinde tercih edilen renk ve üst örtülerdeki özellikler, Nakkaş Osman üslûbunun özellikleri olarak yorumlanabilir. Padişah burada da hiyerarşiye uygun olarak diğer figürlere göre oldukça iri çizilmiştir. Solda tenin ardında yer alan öncü grup olarak belirtilen “deli” grubunun figürlerinin de diğer yeniçeri grubuna göre iri tasvir edildiği görülebilmektedir.

Minyatürün Durumu: Özellikle binaların üst örtülerinde kullanılan gümüşte kararmalar, figürlerin yüz bölümleri ve beyaz boyalarla, zeminde kullanılan boyalarda dökülmeler tespit edilmiştir. Ayrıca alt bölümde yer alan figür grubunda boyaların bir kısmında bulaşma tarzında silinmeler gözlenmiştir.

¹⁴⁹ AKALAY (TANINDI), *a.g.e.*, s.110.

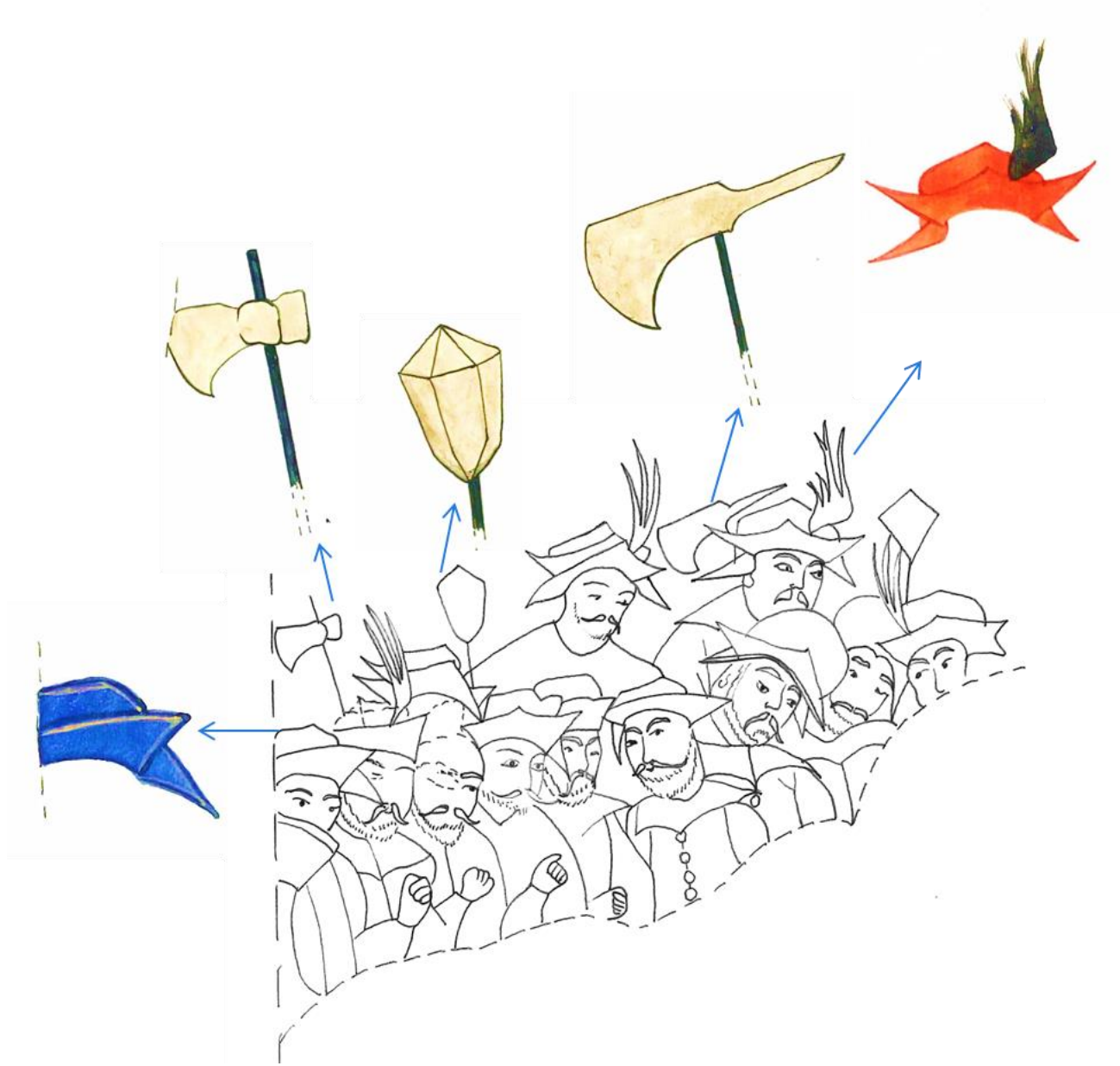
Resim 43. Padişahın Budin’de Erdel Kralının Karısı ve Oğlunu Kabulü, TSMK, H.1524, y.266a.

Deli Figürleri Analizi: Minyatürün sayfanın sol kenarında tepenin ardında yeniçerilere göre daha irice tasvir edilmiş grup; özellikle arka sırada yer alan figürlerin ellerindeki savaş baltası, savaş çekici, şeşber gibi silahlardan ve başlıklarına taktıkları tüy ve kanatlardan “deli” figürü olabilecekleri düşünüldüğünden incelemeye alınmıştır. Hemen hepsi dörtte üç profilden vücutlarının üst yarısı görünecek şekilde tasvir edilmiş ve bir tanesinin sadece şapkası belli olan toplam 11 figür tespit edilmiştir. Birbiri ardına gelen figürlerin aksesuarlarının hangisine ait olduğu net şekilde belirlenemediğinden toplu bir değerlendirme yapılarak, öncelikle A4 boyutunda çizgisel eskizi alınarak incelenmiştir.

Baş bölümleri incelendiğinde; ön sırada yer alan figürler delilerin giydiği kenarlara doğru sivriyen, yüksekçe başlık giymiş şekilde; soldan ikinci sırada yer alan delinin kırmızı başlığı ve sağdan ikinci sırada yer alan delinin koyu yeşil başlığı kanat takılı halde, soldan üçüncü delinin ise başlıksız kafası çıplak şekilde tasvir edildiği tespit edilmiştir. Genellikle bu türdeki başlık tasvirlerinde koyu yeşil ve kırmızının kullanıldığı görülmüşüne rağmen, bu yapıdaki deli başlıklarında eflatun, açık mavi ve lacivert tonlarının da kullanıldığı görülmüştür. Kırmızı ve eflatun olanlarda rengin koyu tonunda, diğer başlıklarda ise sepya tonunda tahrir çekildiği, sol kenardaki lacivert başlığın tahrir çizgisinin içinden altın ile ikinci bir tahririn çekildiği belirlenmiştir. Arka sırada yer alan üç deliden sadece sülyen rengi başlığı görünen deli en solda yer almaktadır, ortadaki delinin kırmızı başlığında üç adet, siyahla boyalı ile renkteki tüy takılıdır. Hemen yanında ve en sağda yer alan delinin sülyen renkteki başlığı net olarak seçilebilmekte ve küçük boyutlarda yarım bir kanat şeklindeki tüy takılmış şekilde tasvir edildiği görülmektedir. Arka sıradaki başlıkların hepsine koyu renkle tahrir çekilmiştir.

Gövde bölümlerine bakıldığında, hepsinin kullanılan rengin koyu tonunda tahrirle hatları belirlenmiş, koyu yeşil, açık yeşil, fıstık yeşili, kırmızı, eflatun, lacivert renkleri ile boyanmış olduğu görülmüştür.

Silahlar incelendiğinde, hangi figüre ait oldukları seçilemeyen her biri gümüş kullanılarak tasvir edilmiş dört adet silah tespit edilmiştir. Arka bölümde en solda savaş baltası, ortada solda şeşber, ortada sağda savaş çekici seçilebilmektedir. En sağdakinin ise sivriyen uç bölümleri nedeniyle kısa bir mızrak ya da şeşper olması mümkündür.

Çizim 47. TSMK, H.1524, y.266a., Deli Figürleri Grubu.

4.10 *Sûrnâme-i Hümayûn*, TSMK, H.1344

215 minyatürün yer aldığı TSMK, H.1344 envanter numarasına kayıtlı *Sûrnâme-i Hümayûn*'da, şimdiye dek yazma ile ilgili yayınlanmış eserlerde yer alan minyatürlü örnekler olsa da hiçbir yaprağı atlamamak adına yazmanın yer aldığı Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesinde tarafımdan öncelikle bir dijital tarama yapılmış, bu işlem sonucunda aralarında daha önce yayınlanmamış olduğunu tespit ettiğim yaprağın da bulunduğu 9b, 10a, 86a, 85b yaprak numaralarına kayıtlı deli figürlerinin resmedildiği 4 adet yaprak tespit edilmiştir.

4.10.1 Gösteri Yaparak At Meydanına Giriş Yapan Deliler (y.9b)

Minyatür Ölçüsü : 31,5 x 21,3 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu : III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'in 1582'deki sünnet düğünü şenliklerinin çift sayfaya yayılmış 215 minyatürle anlatıldığı eser; 9b ve 10a yapraklarında sünnet alayının At Meydanına gelişlerini gösterir. Aslında alayın ilerleyiş sırasında soldan sağa ilk sahne sol yaprak yani 10a olmasına rağmen, yaprak sırası göz önüne alındığı için, 9b öncelikle incelenmiştir.¹⁵⁰ Bu sayfada Şehzade Mehmed etrafı peykler ve saray görevlileri ile çevrili halde, arkada da at üstünde ileri gelen beyler ile alana giriş yapmaktadır. Sol altta ise kendilerine yaptıkları işkence ile gösteri yapan iki deli figürü görülmektedir.

Minyatürün Genel Tasarımı: İstanbul halkının 16.yüzyıldaki durumu hakkında bilgi sağlaması açısından önemli tarihsel ve sosyolojik belge niteliği de taşıyan yazmadaki minyatürlerin bir çoğu incelendiğinde genel tasarım kurgusunun ortak olmasına rağmen, detaylardaki (özellikle bitki ağaç betimlemeleri, şahnişindeki detaylardaki) farklı işçilik ve fırça üslupları dikkate alındığında farklı nakkaşlar tarafından çalışıldıkları anlaşılmaktadır.

¹⁵⁰ Nurhan ATASOY, *1582 Sûrname-i Hümayûn: An Imperial Celebration*, Koçbank, 1997, s.26.

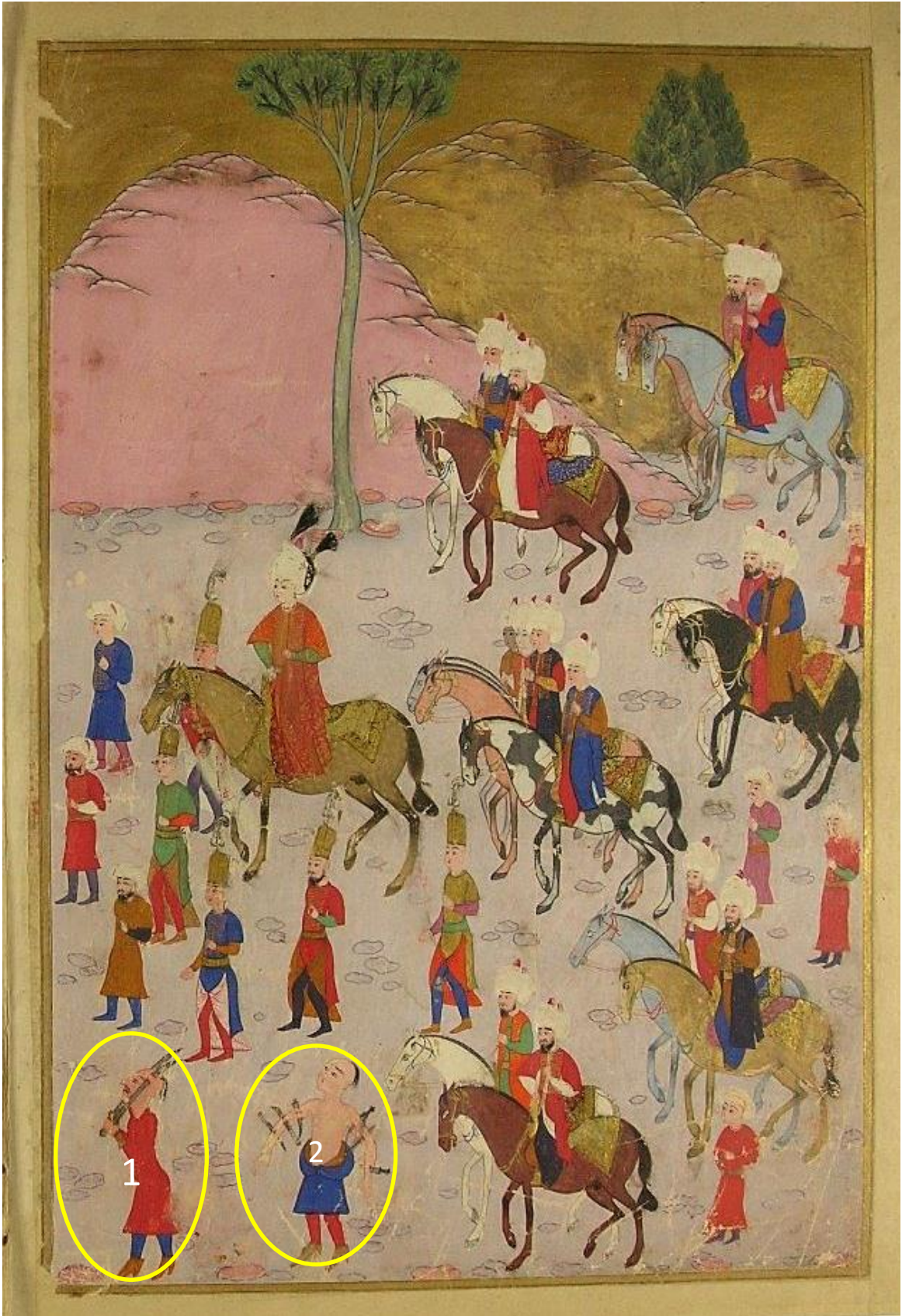
Resim 44. Gösteri Yaparak At Meydanına Giriş Yapan Deliler, TSMK, H.1344, y.9b-10a.

16.yüzyıldaki minyatür üslubunun yaratıcısı sayılan ve adına ilk kez 1566 ehl-i hiref maaş defterlerinde rastlanan Nakkaş Osman'ın resimlendirdiği yazmaların başında ve sonunda da adının yer alması onun hangi eserlerde çalıştığının anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Sûrnâme-i Hümâyûn'da “ Vaf-ı nakkaş ve sıfat-ı o” başlıklı bölüme minyatürlerin Nakkaş Osman ve ekibindeki ressamlar tarafından yapıldığı yazılmıştır. Nakkaşın aynı zamanda Kaptan Paşa Köşkü'nün ve Topkapı Sarayı Kule Köşkü'nün kalem işlerini de yaptığını ilişkin belgeler olması onun her konuda usta bir nakkaş olduğunun da kanıtıdır. Kendine özgü üslubu özellikle tarih konulu yazmalarda kendini gösterirken, gerçek bir kurgu ustası olduğunu tanık olduğu olaylarda ve yapılarda ayrıntılardan kaçarak gerçekçi bir yaklaşımla tasvir ederek göstermiştir.¹⁵¹

9b sayfasında da anlatılmak istenen olaya ağırlık veren bir kompozisyon düzeni vardır. Yalın zemin tasvirlerinde pembe ve grinin pastel tonları tercih edilirken, figürlerde ise sülyen, yeşil, mavi ve sarı gibi canlı renkler kullanılarak anlatım güçlendirilmiştir. Ayrıca hiyerarşik olarak bazı figürlerin daha iri resmedilmesi, ağaç betimlemelerindeki ustalıklı yalın, ancak natüralist yaklaşımlar Nakkaş Osman'ın bizzat kendi elinden çıkmış olabileceği izlenimini verir.

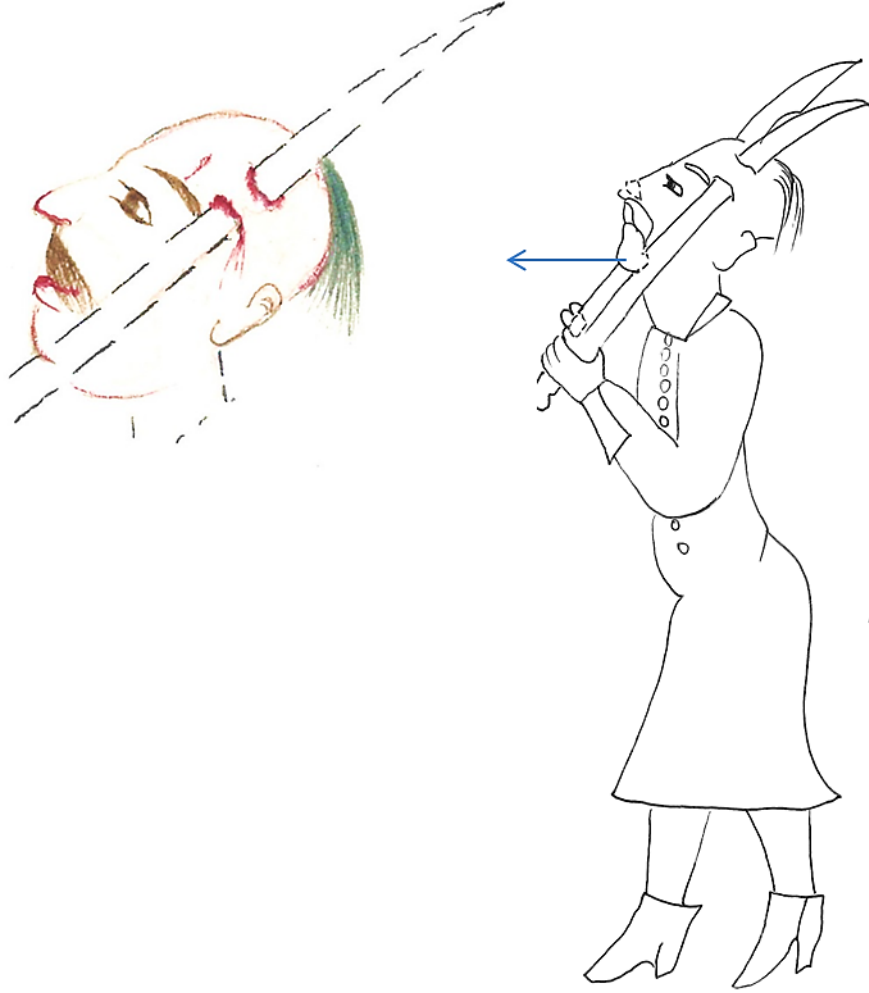
Minyatürün Durumu: Yer yer ten renginin kullanıldığı bölümlerde boyalarda dökülmeler, gümüş kullanılan bölümlerde karamalar gözlenmiştir.

¹⁵¹ MAHİR, *a.g.e.*, s.166-167.

Resim 45. Gösteri Yaparak At Meydanına Giriş Yapan Deliler, TSMK, H.1344, y.9b.

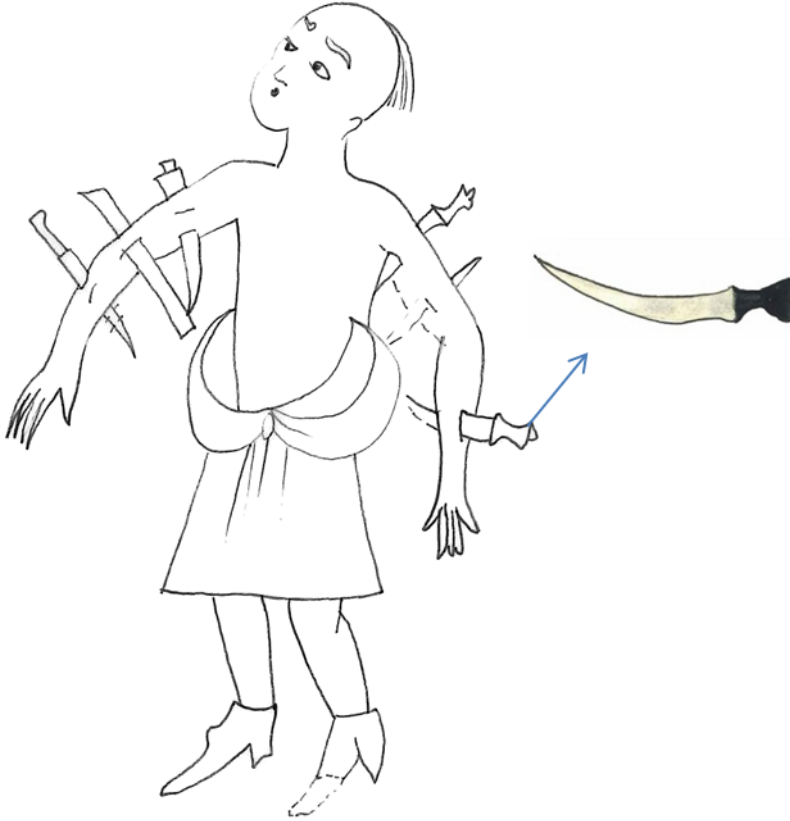
1 Numaralı Deli Figürü Analizi: Analize figürün büyütülüp A4 boyutunda birebir eskizinin ile alınması ile başlanmıştır.

Çizim 48. TSMK, H.1344, y.9b, 1 Numaralı Deli Figürü Analizi.

Koyu kırmızı tonunda uzun kollu diz altına kadar inen uzunlukta bir üstlük ve koyu mavi tonunda dar paçalı bir pantolon giymiş şekilde tasvir edilen delinin ayağında koyu hardal sarısı tonlarında yüksek ökçeli çizmesi vardır. Tümü kendi renk tonundan bir ton koyu nüanssız şekilde tahrir çekilmiştir. Eserin üzerinde büyüteçle yapılan incelemelerde baş bölümündeki, boya dökülmelerine rağmen saç, bıyık ve kaşların ince bir tarama işçiliği ile çalışılmış olduğu tespit edilmiştir. Delilerin kullandığı uca doğru genişleyen bir çeşit palaya benzeyen iki adet kılıcı, tam profilden umursamaz bir ifadeyle gösterilmiş olan yüzünün şakak kısımlarından geçirmektedir. Kılıcın geçtiği bölgelerdeki kanlar noktalama ile gösterilmiştir.

2 Numaralı Deli Figürü Analizi: Bozulmaların işaretlenerek analizin A4 boyutunda eskizi alınarak başlanmasının ardından, eserin üzerinde büyüteçle ve dijital olarak büyütme şeklinde incelenmesine geçilmiştir.

Çizim 49. TSMK, H.1344, y.9b, 2 Numaralı Deli Figürü Analizi

1 numaralı figüre göre daha genç duran ve acı çektiği yüz ifadesinden belli olan figürün her bir kolunda üçer adet bir taraftan girip diğer taraftan çıkmış halde bulunan sivri bıçak, hançer, ucu küt bıçak, hatta mızrak ucu olması muhtemel kesici aletler ile görülmektedir. Gümüş kullanılarak boyanan aletlerde zamanla kararmalar olduğu tespit edilmiştir. Koyu mavi tonundaki üst giysisini beline kadar indirerek bu durumu sergileyen figür tasvirinde, bacağına koyu kırmızı tonunda dar pantolon ve ayağında yine yüksek ökçeli sarı çizmesi bulunur. Yüz tasvirindeki ifade vermedeki ustalık, saç ve kaşlarda kullanılan ince taramalar hayranlık uyandırır niteliktedir.

Şehzadenin önünde etrafında adeta yolu açarak, herhangi bir tehlikeye karşılık göz dağı verircesine vücutlarına soktukları kesici aletlerle ilerleyen delilerden farklı iki tanesi sayfada ön planda resmedilmiştir.

4.10.2. Gösteri Yaparak At Meydanına Giriş Yapan Deliler (y.10a)

Minyatür Ölçüsü : 31,5 x 21,3 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: y.9b’de alayın başında giden adeta gözünü budaktan esirgemeyecek kadar cesur, korkusuz ve başlarında yer alan tüylerle rütbeli oldukları belli olan on “deli” ve beyler ile saray görevlilerinin at üstünde geçidi konu edilmiştir. Son derece kanlı olan bu gösteri esnasında iki delinin ölmesi üzerine padişahın gösteriyi yasakladığı bilinmektedir. Yazmada geçen metinde ;

“...Ve önlerinde Budin vilayetinin gazileri, envai cür’etler ve şecaatler eylediklerinden gayrı, sim-sâid-i zer-dest cuvanları bazularına otuzar miktarı Engerus bıçakların saplamağla kol kanat açıp yürüdükleri yerde uçmağa yüz dutarlar ve başların yekser meydana kor, erkek bahadırları ve baş baş gele dilverleri iki taraftan şişler sançıp başa kalmaz fedailerin tarihin baştan tutarlar ve şahin bakışlı, nevres taze gulâcemler baş açıp levendâne kellelerine turna telleri takınmışlar ve böğürtlenli birkaç dilâver, dâmeni dermiyan kesüp gayret birle yüreklerin dağladılar, bazıları âdem menzil-i hevasına mutlak mukayyed düşüp canı ağza gelince mahmil bağladılar, nicesi çeb ü rast cismine nal kesme âdemler ok canıp doğrusu çöpçe tîre-dil olmadılar...”¹⁵²

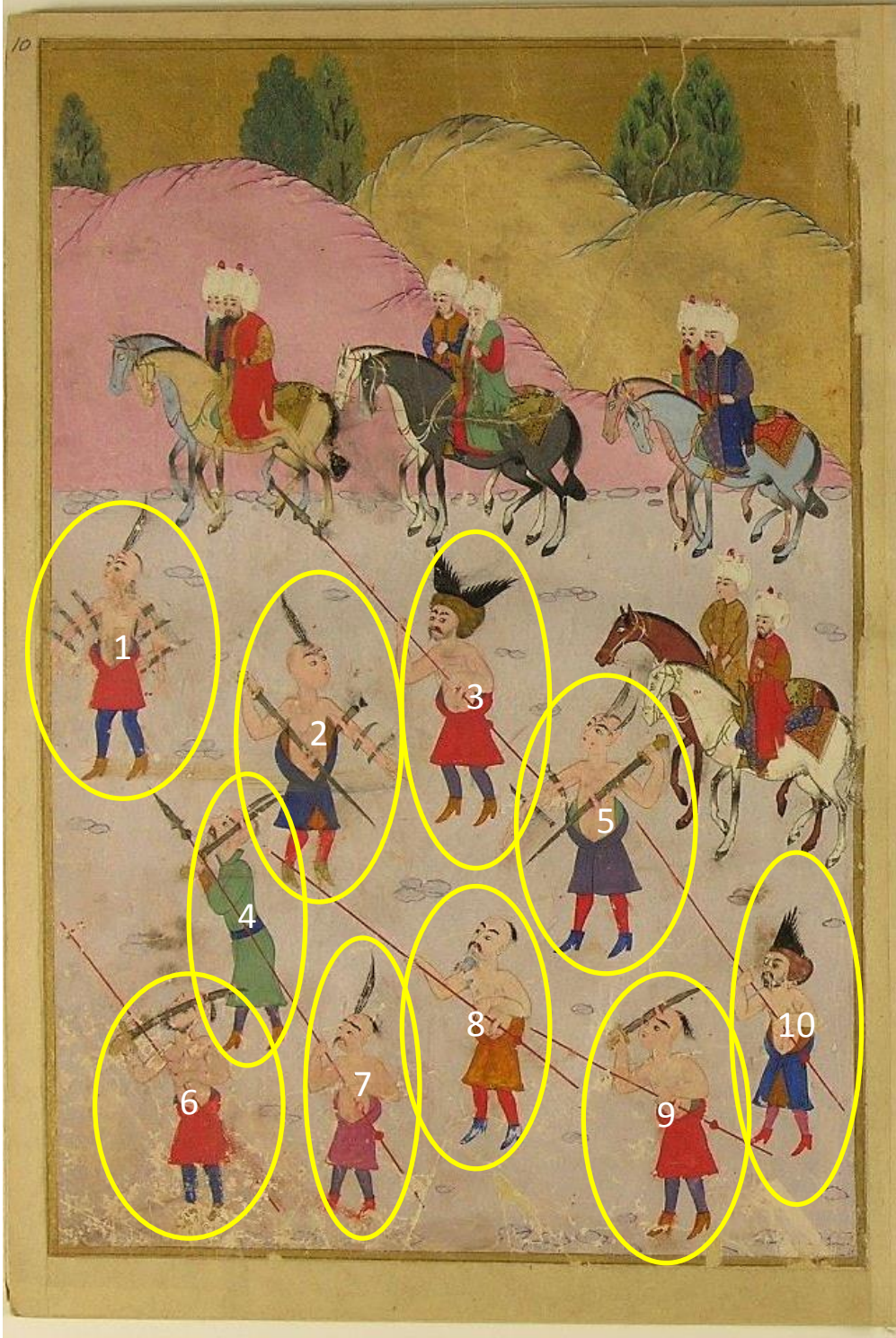
şeklinde bu kanlı gösterinin dehşeti açıklanmaktadır.

Minyatürün Genel Tasarımı: 9b de olduğu gibi yine zeminde pastel tonların kullanıldığı ve aslında cedvel dışında 9b ile bağlı olarak kurgulanan sayfada dikkati çeken en önemli özellik ön planda yer alan on adet “deli”nin konunun merkezinde olmasıdır. Minyatürde “deli” figürlerinin boyutları diğer figürlerden daha büyük tasarlanması; minyatürde figür boyutlarının şekillenmesinde eylemsel hiyerarşinin etkin olduğunu göstermektedir.¹⁵³ Hattâ kendi aralarında bile boyut farklılıklarının olması rütbeye göre mi gerçekteki vücut ölçülerine göre mi tasvir edildikleri sorularını sordurmaktadır.

Minyatürün Durumu: Sayfa kenarında kullanılan cedvelin altında dökülmeler, saklanma koşullarından kaynaklanabilecek boya bulaşmaları, dökülmeler ve gümüşte meydana gelen kararmalar gözlenmiştir.

¹⁵² AND, *Hayat Tarih Mecmuası*, a.g.m., s.15.

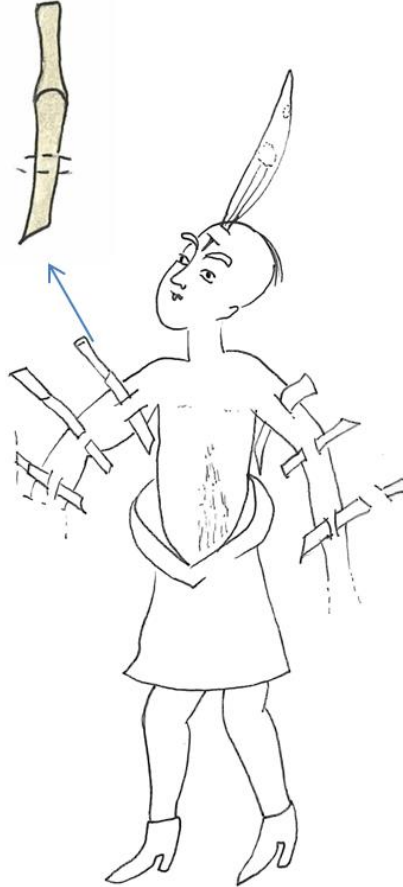
¹⁵³ Ruhi KONAK, *Nakkas Osman Minyatürlerinde Kompozisyon Düzeni ve Sanatsal Üretimler*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2007, s.172.

Resim 46. Gösteri Yaparak At Meydanına Giriş Yapan Deliler, TSMK, H.1344, y.10a.

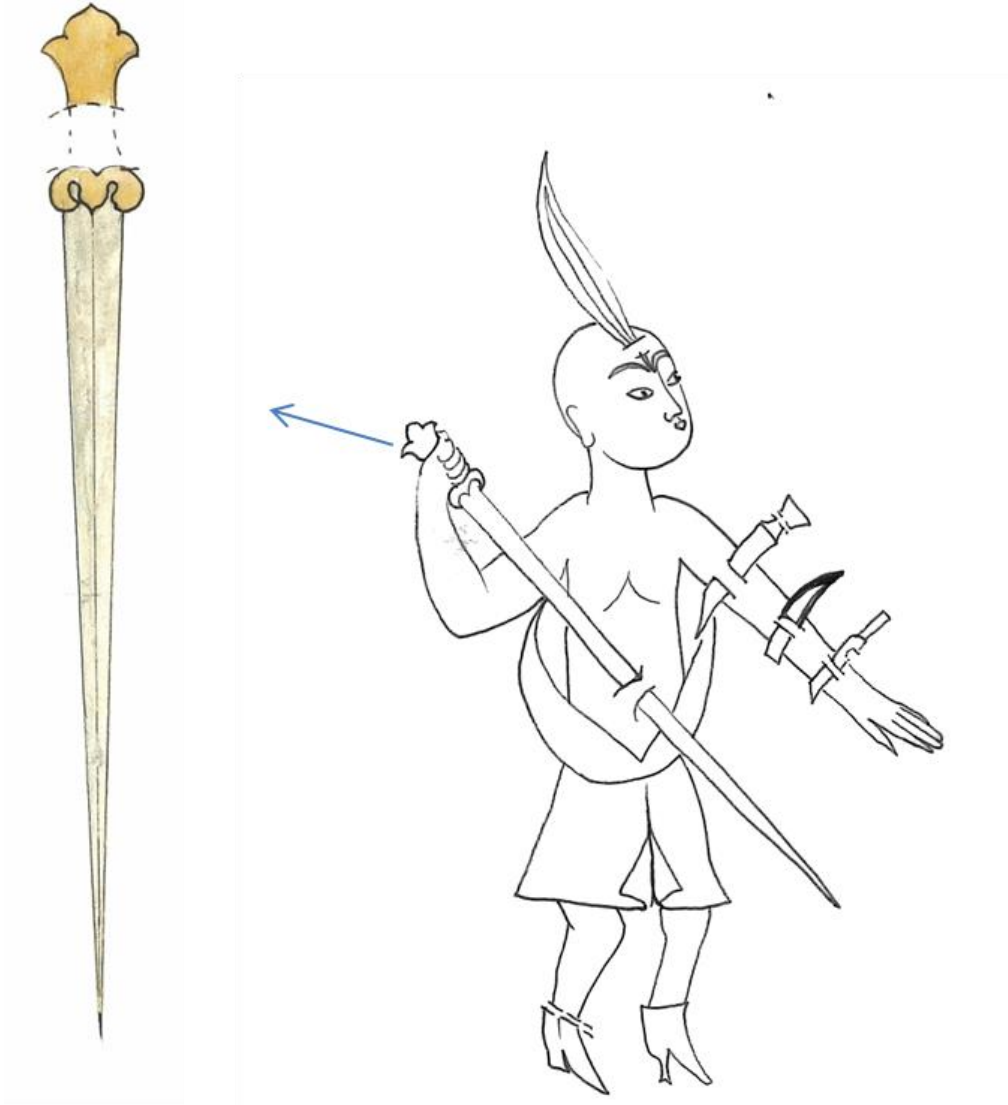
Deli Figürleri Analizi: Tüm figürlerin sayfanın dijital görüntüsü büyütülerek A4 boyutunda birebir eskizi alınmıştır. Eserin gerek bozulmalardan kaynaklanan durumunu gerekse detayları sağlıklı gözlemleyebilmek amacıyla eser üzerinde büyüteçle incelemesi yapılmış ve ardından numaralandırılarak analize geçilmiştir.

1 numaralı figür analizinde dikkat çeken figürün alnına da derisinin altından geçirek taktığı tüydür. Özel bir savaş becerisi olduğunu gösteren bu harekette tüyde tarama kullanılmamasına rağmen nakkaşın acı çekmesi gerektiği halde son derece rahat bir ifadeyle tasvir ettiği figürün saç ve kaşlarında ince işçilikli bir tarama kullanılmıştır. Her iki tarafında da üçer adet bıçak, hançer saplı halde olan kolları kaslı ve ucundan kanlar akar vaziyettedir. Vücut tüyleri de hafif tarama tekniği ile gösterilmiştir. Uzun tunik şeklindeki kırmızı üst giysisi beline kadar indirilmiş olan figürün, bacağına mavi dar pantolonu, ayağında sarı yüksek ökçeli çizmesi vardır. Bıçakların kabzaları gümüşle, boyanmıştır.

Çizim 50. TSMK, H.1344, y.10a, 1 Numaralı Deli Figürü Analizi.

2 numaralı deli figürü karnından geçirdiği meç denilen ince uzun kılıç ve sol kolundan geçirdiği toplama üç adet hançer, bıçaklardan oluşan kesici aletlerle yine sakin bir yüz ifadesi ile tasvir edilmiştir. Meçin kabzasında altın diğer bölümleri ve diğer bıçaklarda gümüş kullanılmıştır. Kafasının traşlı olduğu, nakkaşın noktalama tekniğinden anlaşılan figürün alnına geçirdiği tüy onun cesaretini ya da savaş becerisini kanıtlar gibidir. Tüyde çok hafif tarama ve tahrir kullanılmış, lacivert giysisi beline kadar indirilmiş, ucundan kahverengi tonlarında iç astarı gözükür şekilde, sülyen dar pantolonu, sarı yüksek ökçeli çizmeleri, kenar hatları renklerinin bir ton koyusu ile vurgulanarak tasvir edilmiştir.

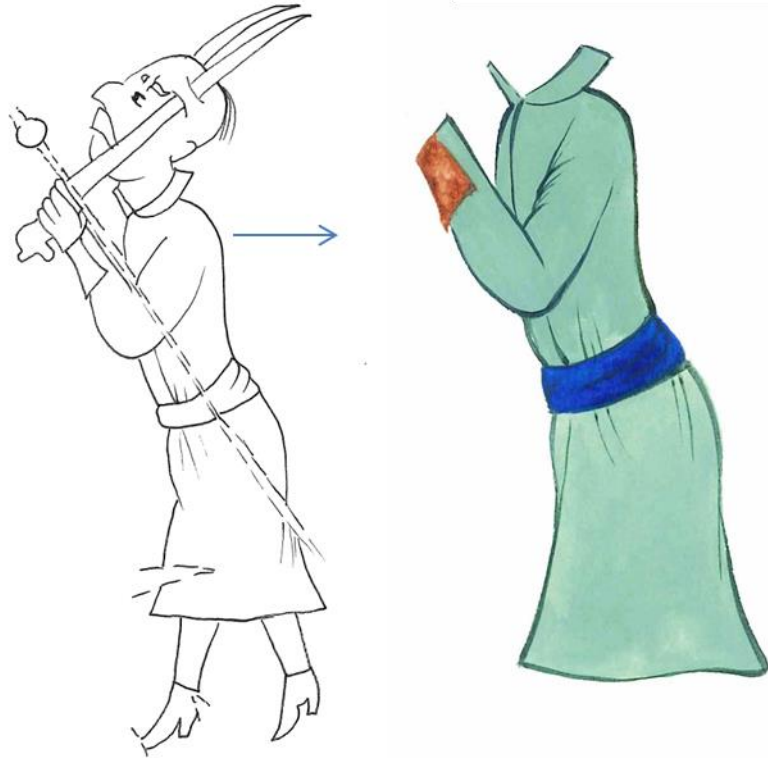
Çizim 51. TSMK, H.1344, y.10a, 2 Numaralı Deli Figürü.

3 numaralı deli figürü başında taşıdığı post delibaşlığına takılmış çifte çelengi ve karın bölgesinden saplayarak geçirdiği uzun mızrağı ifadeli yüzü ile hemen dikkati çeker. Sayfada yer alan diğer tüm figürlerin başka bir tarafa bakmasına karşılık bir tek bu figürün nakkaşa yani izleyiciye bakar vaziyetteki son derece ifadeli yüzü oldukça ilginçtir. Bu figür diğer figürlerden daha iri ve sadece çok özel cesaret ve savaş becerisi gösteren delilerin taktıkları çifte çelenk şeklindeki kartal tüyleri ile tasvir edilmiştir. Oldukça rütbeli olduğu izlenimi veren bu delinin; incelenen eserin 86a yaprağında sağda siyah atıyla alana giriş yapan süvari deli ile olan benzerliği dikkat çeker. Belki de şenlikleri gözlemlediği belli olan nakkaş alana bu şekilde giriş yapan delinin aynı zamanda at üzerinde de gösteriye devam ettiğini vurgulamak istemiştir. Eserin üzerinde büyüteçle yapılan incelemelerde deli başlığında ve diğer figürlere göre çok daha kash olduğu belli olan vücut bölümündeki tüylerde çok ince işçilikli bir tarama görülmüş, ayrıca tarama tekniği ile çalışılmış sakal ve bıyıklarının yanında gözlerindeki tahrirlerin sürme çekmiş olabileceğini düşündürecek kadar koyu ve kalın olduğu gözlenmiştir.

Çizim 52. TSMK, H.1344, y.10a, 3 Numaralı Deli Figürü.

4 numaralı deli figürü 9b de incelenen 1 numaralı figüre fiziksel özellikler ve cesaret gösterisi açısından oldukça benzer. Nakkaş şakaklarının her iki yanına da birer tane toplam iki adet delilerin kullandığı kılıcı geçirmiş halde tasvir edildiği bu figüre bu kez kolları altınla boyanmış manşetleri olan yeşil uzun bir üstlük, koyu mavi dar pantolon, yine sarı yüksek ökçeli çizme giydirmiştir. Tam profilden betimlenen figürün sıradışı traş edilmiş saçlarındaki bir tutam, sakal ve bıyığında tarama tekniği kullanılmış olup, parlak mavi bir kuşağı vardır. Altınla boyanmış kılıcının kabzası tam olarak seçilemese de yırtıcı hayvan başı formundadır.

Çizim 53. TSMK, H.1344, y.10a, 4 Numaralı Deli Figürü Analizi.

5 numaralı deli figürü sağ koluna saplayarak geçirdiği hançer ve bıçak, sol eliyle karnından geçirdiği altın kabzalı meçiyile, bu kez hem alnının ortasına hem de sol şakağının üstüne geçirerek taktığı tek tüyü ile oldukça farklıdır. Vücudundan süzülen kanlara rağmen sakin hattâ mutlu görünen yüzünde sol tarafında iki adet beni ile tasvir edilmesi, aynı zamanda bir portre ustası olan Nakkaş Osman'ın tarzını akla getirir. Lacivert mor tonlarındaki üst giysisi bu kez hafif nüansla tahrir çekilmiş olup ilginç olan bir başka nokta da kırmızı pantolonunun altına giydiği yüksek ökçeli çizmesinin parlak mavi renkte olmasıdır.

Çizim 54. TSMK, H.1344, y.10a, 5 Numaralı Deli Figürü Analizi

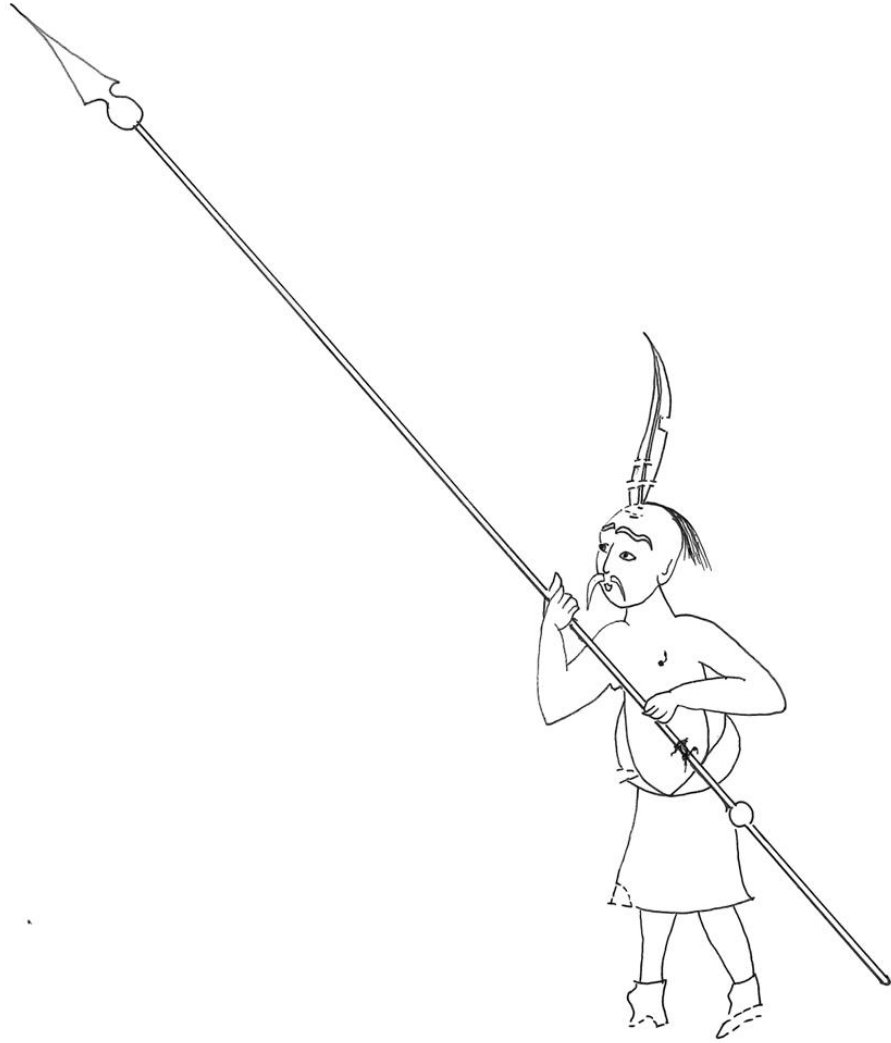
Uygulama 2. TSMK, H.1344, y.10a, 5 Numaralı Deli Figürü Renkli Uygulama.

6 numaralı deli figürü oldukça kaslı vücut yapısı ile sağ elindeki kılıcı sol gözünün üstündeki alın kısmına geçirirken, sol elindeki kısa mızrağı da karnından geçirmektedir. Oldukça yıpranmış bir halde olmasından dolayı bu figür üzerinde detaylı analiz yapılamamıştır.

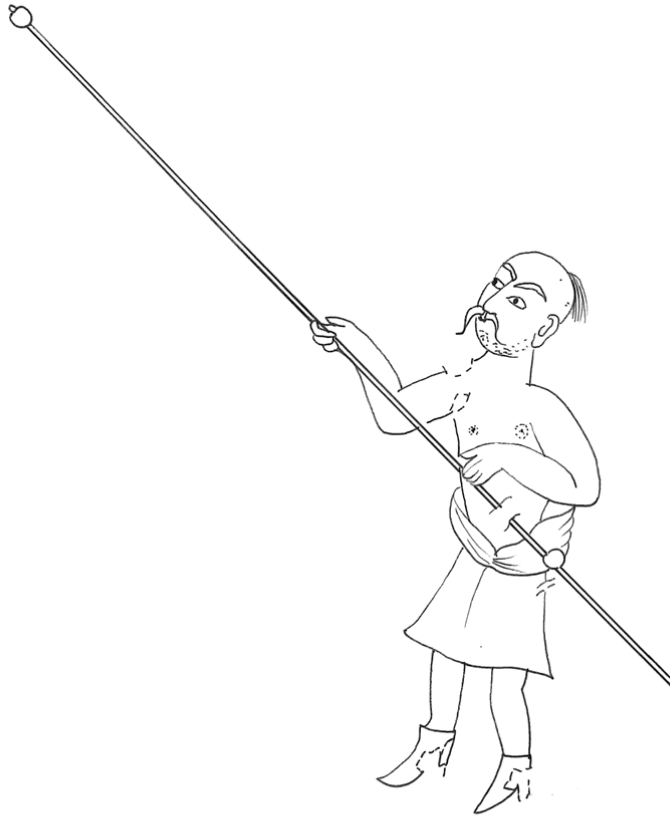
Çizim 55. TSMK, H.1344, y.10a, 6 Numaralı Deli Figürü Analizi.

7 numaralı deli figürü sol eliyle karnından geçirdiği uzun mızrağı ile kaslı vücut yapısına rağmen, nakkaşın yüzüne verdiği acı dolu ifade ile olayın dehşetini ispatlar gibidir. Mızrağın geçtiği bölümden akan kanlar ayaklarına kadar süzölmüş şekildedir. Nakkaş traş edilmiş kafasının arka bölümünde bıraktığı bir tutam saç ve bıyıklarındaki ince taramalı işçiliğe karşılık, alnına taktığı tek tüyde boyama ve tahrir çekmeyi tercih etmiş; yine vücudunun üst bölümünü açıkta bırakan beline kadar indirilmiş haldeki üst giysisinde ve çizmelerinde erguvan tonlarını kullanmıştır.

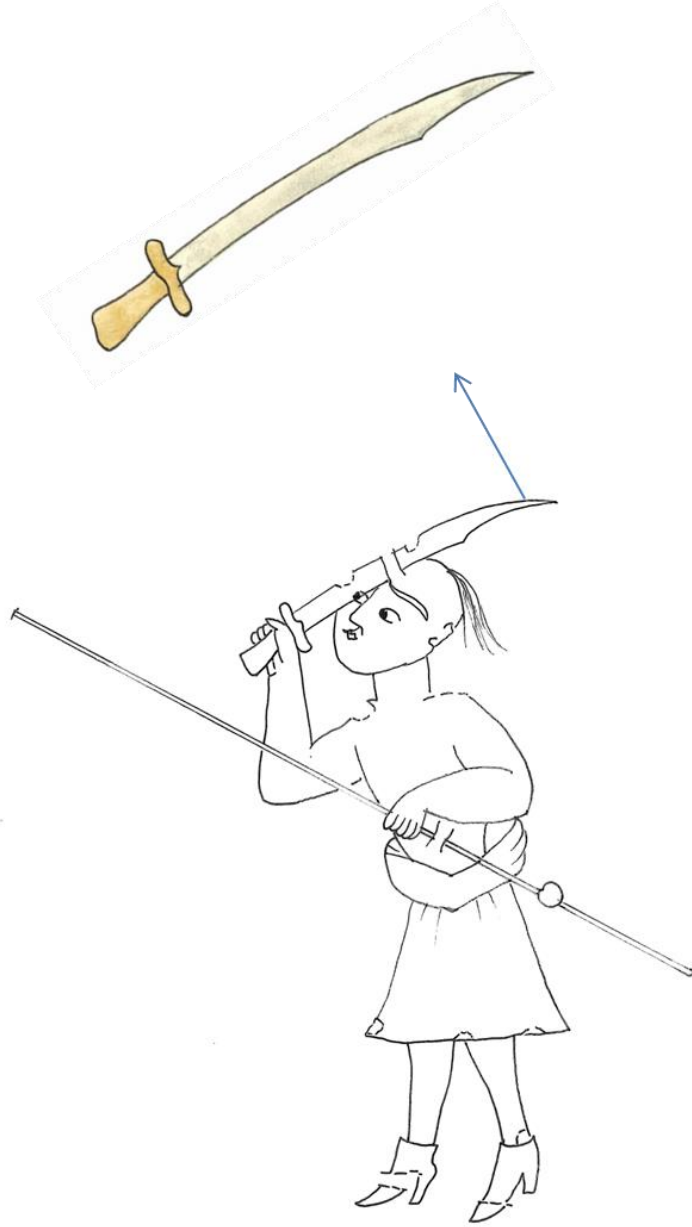
Çizim 56. TSMK, H.1344, y.10a, 7 Numaralı Deli Figürü Analizi.

8 numaralı deli figürü bu figür de ilk bakışta diğer figürlere göre daha sade gözükse de dikkatli incelendiğinde ifadeli yüzü, saç traşı, fiziksel özellikleri ile 85b de tek başına ve 86a da ise sol taraftan sahneye atıyla giriş yapan deli figürüne oldukça benzemektedir. Nakkaş sanki özellikle bu grubun arasına ikisini yerleştirmiş gibidir. Üst bölümü tümüyle açık olan kaslı figür oldukça uzun bir mızrağı sol eliyle karnından geçirmiş vaziyette, hardal sarısı giysisi, altında kırmızı dar pantolonu ve mavi yüksek ökçeli çizmeleri ile tasvir edilmiştir. Sakal ve bıyığındaki taramalar ile yüz ifadesindeki özenli işçilik dikkat çekicidir.

Çizim 57. TSMK, H.1344, y.10a, 8 Numaralı Deli Figürü Analizi.

9 numaralı deli figürü tedirgin yüz ifadesi ile sağ eliyle altın kabzalı kılıcının alnının ortasından geçirirken, sol eliyle de kısa mızrağını karnından geçirmektedir. Çocuksu görünen yüzünde gözleri sürme çekilmiş gibidir; saçlarında tarama tekniği kullanılan figürün kırmızı üst giysisi altında mavi dar pantolonu ve yüksek ökçeli sarı çizmeleri vardır.

Çizim 58. TSMK, H.1344, y.10a, 9 Numaralı Deli Figürü Analizi.

10 numaralı deli figürü çok ince taramalı işçilikle çalışılmış benekli kahve tonlarındaki post başlığı, üzerine taktığı kanat çelenk, yorgun, sürmeli gibi gözükten gözlerindeki ifade, hafif kambur gibi duran kaslı vücudu ile tecrübeli ve yaşlıca bir deli olduğu izlenimini verir. Sol eliyle karnına geçirdiği kısa mızrağını sağ eliyle sıkıca kavramıştır. Üstündeki parlak mavi üst giysisinin astarı açık kahve tonlarında, dar pantolonu pembe ve çizmeleri kırmızı ile boyanmıştır.

Çizim 59. TSMK, H.1344, y.10a, 10 Numaralı Deli Figürü Analizi.

Uygulama 3. TSMK, H.1344, y.10a, 10 Numaralı Deli Figürü Renkli Uygulaması.

4.10.3 Rumelili Süvari Delilerin Gösterisi (y.86a)

Minyatür Ölçüsü : 31,5 x 21,3 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, zemin üzeri tezhip

Konu: Çift sayfaya yayılmış kompozisyonlardan olan ve süvari delilerin şenliklerdeki gösterilerini tasvir eden 85b ve 86a yaprakları, numara sırasına göre değil, olayların soldan sağa geliştiği düşünülerek, öncelikle 86a sonra seyirlik teraslarının da yer aldığı, tek deli süvari figürünün bulunduğu yaprak 85b incelenerek analizi yapılmıştır.

Her iki yaprakta da renk ve üslup özelliklerinin aynı olması, seyirlik terasında parmaklıkların da dahil olduğu özenli betimlemeler, cedvellerdeki incelikler, figür yüzlerindeki farklı ifadelerin olduğu tasvir tarzı ve genel kompozisyondaki ustalık, Nakkaş Osman'ın bizzat kendi elinden çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. 85b ve 86a yapraklarda yer alan mavi atlı ve kahve rengi atlı süvari delilerin ilk bakışta aynı figür olabileceği izlenimini vermektedir. Figür yüz hatları, saç modelleri, kıyafetleri, sırtlarına aldıkları pars olması muhtemel postları ile tıpatıp aynı olup, 86a da mavi atla gösteri yapan deli, sanki atını değiştirip 85b de de gösteriye devam ettiği gibi gözükse de; adeta tek bir sahne anlatımını güçlendiren çift sayfa kompozisyonda aynı figürün her iki yaprakta da yer alması farklı bir tercih olarak da yorumlanabilir.

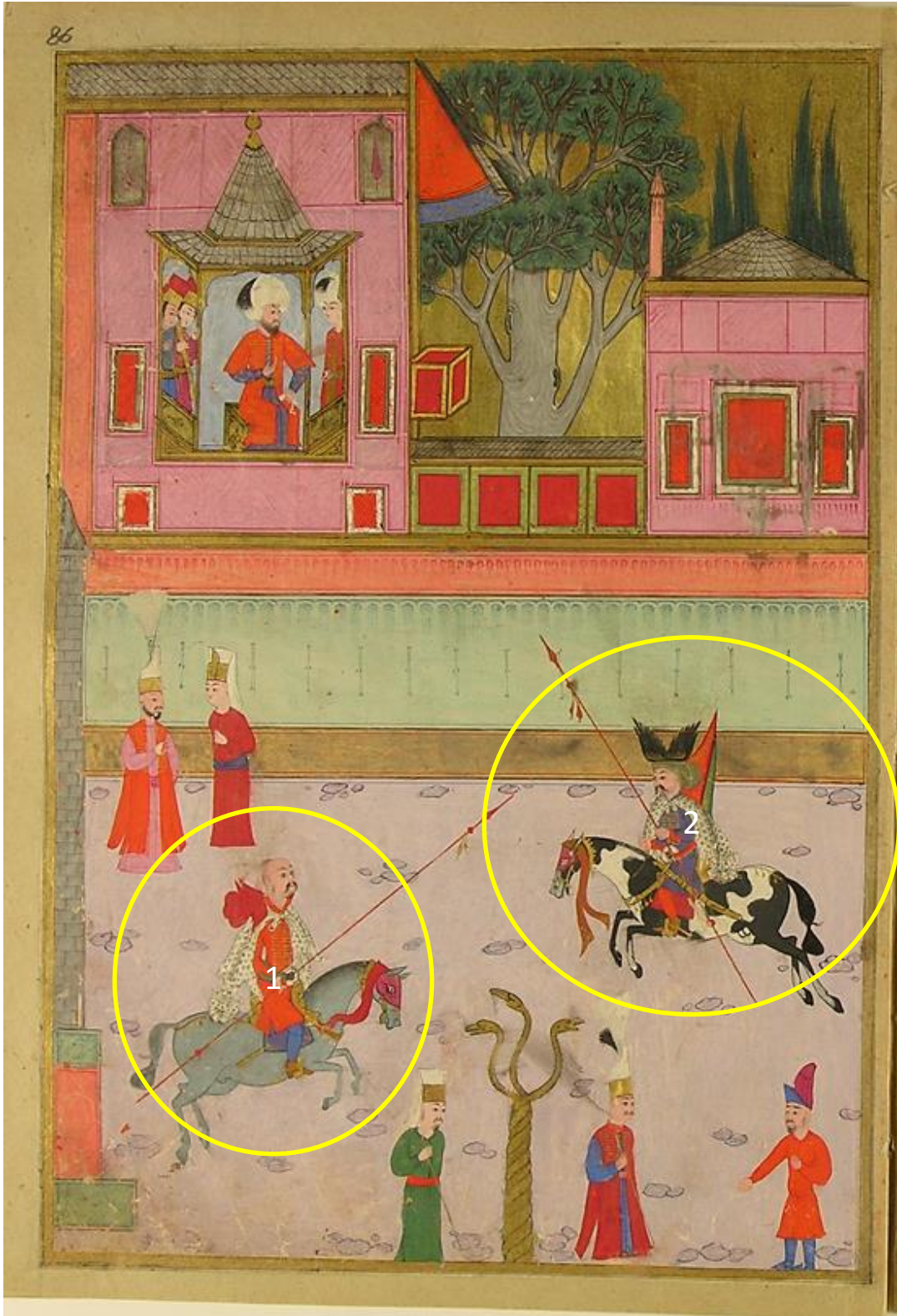
Minyatürün Genel Tasarımı: Yaprak 86a.'nın tasarım kurgusunun eserin bütünüyle uyumlu olduğu, aynı tasarım şemasının tercih edildiği, genel sayfa kurgusunda yer alan Dikili Taş yerine kaidesiyle birlikte Örne Sütun'un tercih edildiği, ayrıca Yılanlı Sütun'un da bu kurguda yer bulduğu saptanmıştır. İbrahim Paşa Sarayı'nın şahnişinde bir yanında Şehzadesi Mehmed diğer yanında ise has odalı ağalarla tahtta oturur vaziyette şenlikleri izleyen III. Murad görülür. Yazmanın diğer yapraklarındaki gibi analizi yapılan 86a. yaprağında da aynı kurgu sistemi tekrarlanmıştır. Kompozisyonun alt bölümünde yer alan yeniçeri, peykler gibi saray görevlilerinin nispeten durağan ve sakin gösterilmelerine karşılık belki de nakkaşın ön plana çıkarmak isteğine uygun olarak süvari deliler ellerinde mızraklarla sayfanın karşılıklı iki kenarından atlarıyla fırlarcasına hareketli bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Örne Sütun'un hemen yanından çıkar gibi izlenim uyandıran mavi atlı deliye göre, siyah-beyaz atlı deli sayfanın boşluğundan çıkar gibi daha dinamik hareketi ile daha rütbeli olduğu izlenimi verir.

Sonuç olarak yazmanın tümü dikkate alındığında, incelenen yaprağın diğer yapraklarda da sık sık kullanılan mimari, bitkisel tasarım kurgusuyla aynı olduğu, figürlerde ve anlatılmak istenen sahnede değişikliğe gidildiği görülmüştür.

Resim 47. Rumelili Deli Süvarilerin Gösterisi TSMK, H.1344, y.85b-86a.

Yaprak ölçüsü 26,5x 33,5cm olan yazmanın, incelenen 86a. yaprağında yapılan ölçümde 2mm.'lik cedvel dışından alınan ölçü 21,3x 31,5cm. dir. Yaprığı çevreleyen 2,5 mm.'lik parlatılmış sarı altınla çekilen cedvelin en dışına siyah mürekkeple ikinci bir ince cedvel çekildiği gözlemlenmiştir. Şahnişin alt bölümündeki duvar ve üst örtüsünden yatay olarak çekilen diğer cedvelli bölümde ise 1/2mm, 2,5 mm. ve tekrar 1/2 mm. olarak yine sarı altın kullanılarak uygulanmış olup, ortada yer alan 2,5 mm.'lik yatay bölümde yer alan altınların özellikle parlatılmaması dikkati çekmiştir. Yılanlı Sütun'da ise yine eser üzerinde büyüteçle yapılan incelemede fark edilebilen sarı ve yeşil altınlar kullanılarak adeta boyut etkisi verilmiştir. Eserin incelenen diğer yapraklarında da görüldüğü gibi çok ince neredeyse pürüzsüz boya tabakası, titiz işçiliği hakkında bilgi vermektedir. Yine özellikle mimari tasvirlerle, gerek yapıların bütününe, gerekse detaylarına bakıldığında, 16. yüzyıl yapı ve bezeme özelliklerine uyan gerçekçi bir yaklaşımla tasvir edildiği gözlemlenebilmektedir. Aynı gerçekçiliğin bitki tasvirlerinde (arka planda yer alan ve büyüteçle gözlemlenebilen incelikteki ağaç kavuğundan çıkan bitki tasvirlerinde olduğu gibi), gölgelerle verilen boyut etkisi, natüralist yaklaşımlar; diğer yapraklara göre işçilikteki titiz uygulamalar Nakkaş Osman'ın bizzat kendi üretimi olduğunu düşündürmektedir.

Resim 48. Rumelili Deli Süvarilerin Gösterisi, TSMK, H.1344, y.86a.

Eserin diğer tüm yapraklarında gözlemlenen III. Murad'ın hiyerarşik düzene uygun olarak diğer figürlere göre daha büyük ve kıyafetlerindeki özenli tasvirine karşılık bu yaprak da iki süvari delinin neredeyse padişahla aynı boyutlarda tasvir edilmiş oldukları görülür. Figürlerde sülyen kırmızı, koyu mavi tonları, koyu yeşiller gibi parlak renk kullanımına karşılık mimari arka plan zemininde altın ve diğer zeminlerde pastel tonların kullanımı da nakkaşa ve dönemin minyatür anlayışına uygun özelliklerdir.

Minyatürün Durumu: Kağıt ve boyalarda yıpranma ve dökülmeler, gümüş kullanılan bölümlerde kısmen kararmalar gözlemlenmiştir.

1 Numaralı Deli Figürü Analizi: 1 numaralı deli figürü yaklaşık on kat büyütülerek eskizi alınmış, detayları incelenmiştir. Sıradışı görünümlü delilerin burada bu özellikleri ile gösteri içinde yer aldıkları, incelenen figürün kıyafet ve aksesuarlarında da kendini belli etmektedir.

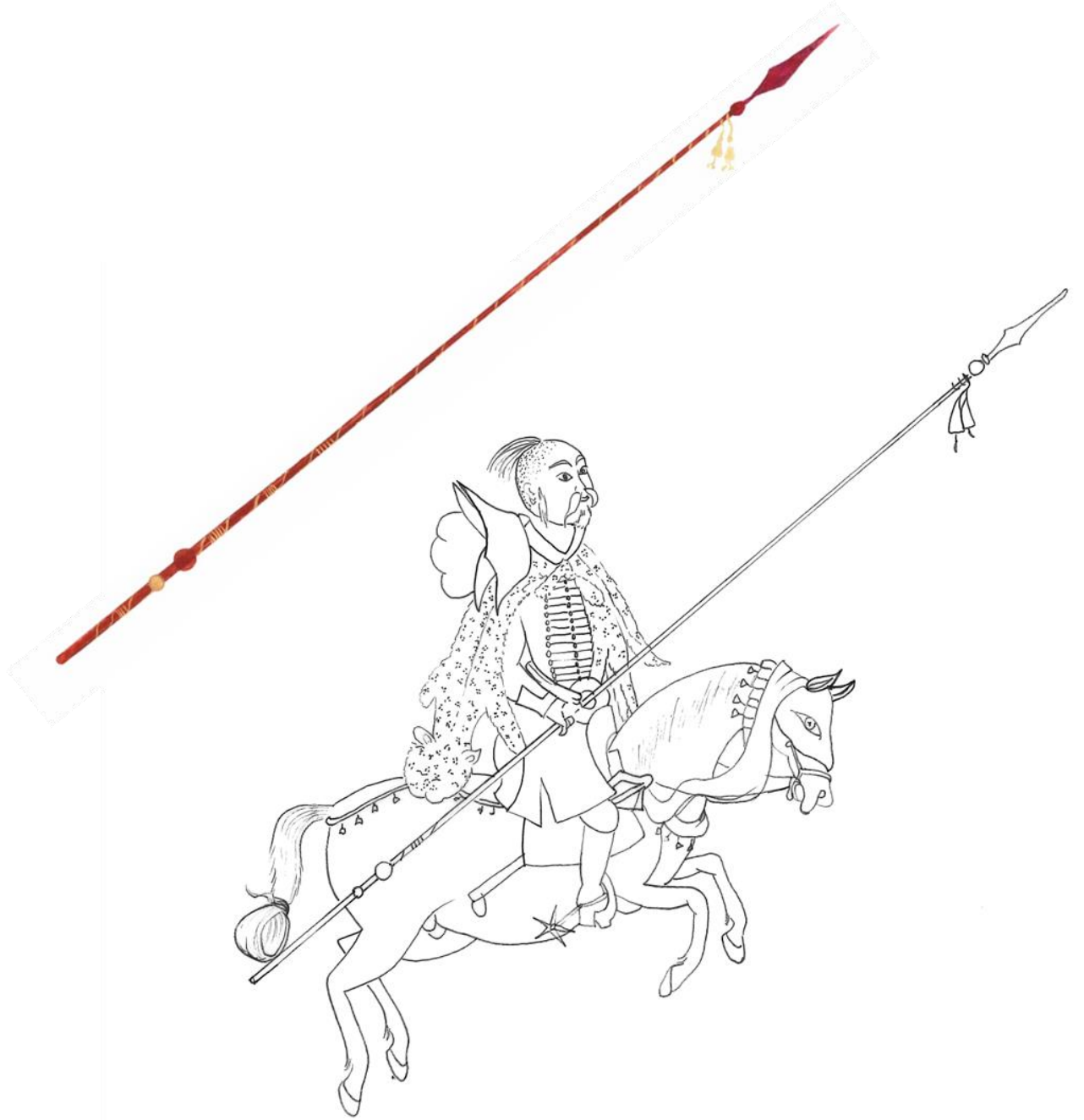
Baş bölümünde yapılan analiz sonucu 1 numaralı deli figüründe nakkaşın, sıradışı şekilde tıraş edilmiş saç ve sakalı ile delinin özelliklerini vurgulamaya çalıştığı görülmüştür. Saç ve bıyık bölümünde tarama ile tüy etkisi verilmiş olup, noktalama ile kirli sakal ifade edilmiştir. Başlığı da yine delilerde kullanıldığı belirtilen kırmızı renkli başlıktır.

Gövde incelendiğinde sülyen tonlarında kırmızı uzun bir ceket giyen süvari delinin temiz ve düzenli görüntüsü gösteri için hazırlandığı izlenimini verirken, sırtında yer alan pars postu olma ihtimali yüksek olan pelerini ve yuvarlak tokalı kemeri delilere özgü özellikleri taşır. Nakkaş postta tarama yerine noktalama tarzında tekniği tercih etmiştir.

Bacak ve ayak bölümüne bakıldığında yine delilere özgü hareket kabiliyeti sağlayabilen dar içlik tarzında pantolonunu, yine delilere özgü uzun mahmuzlu yüksek ökçeli sarı çizmenin içine sokmuş şekilde tasvir edildiği görülür.

Silahların incelenmesi yapıldığında dikkat çeken en önemli özellik; figürün elinde alışılmışın dışında uzunlukta çan-püsküllü bir mızrak bulunmasıdır. Koşum takımındaki eyerin altından geçen şaşper de denilen, altınla renklendirilmiş bir çeşit topuz seçilir.

At ve ata ait aksesuarlar analizi yapıldığında en ilgi çeken atın mavi rengi olmaktadır. Mavi zemin üzerine ince bir tarama ile betimlenen yele ve Türk tipi düğümlü kuyruk bölümleri nakkaşın ata ayrı bir önem verdiğini göstermektedir. Atın koşum takımlarındaki çanlar, işlemeli eyer altı örtüsü üzerindeki motifler seçilememektedir.

Çizim 60. TSMK, H.1344, y.86a, 1 numaralı Deli Figürü Analizi

Uygulama 4. TSMK, H.1344, y.86a, 1 Numaralı Deli Figürü Renkli Uygulaması

2 Numaralı Deli Figürü Analizi:

Çizim 61. TSMK, H.1344, y.86a, 2 Numaralı Figür Analizi.

Baş bölümünün analizi yapılırken en ilgi çeken bölüm kartal tüylerinden olması muhtemel çelenk ve post şeklindeki deli başlığıdır. Eser üzerinde büyüteçle yapılan incelemede nispeten ince tarama tekniğinin başlık, yüzün kirli sakal, bıyık bölümlerinde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Kafasındaki çifte çelenk onun diğer figüre göre yüksek rütbeli olduğunu belirtmektedir.

Gövde bölümü incelenirken 1 numaralı deli figüründe olduğu gibi derli toplu görünüm veren kırmızı manşetli uzun mavi ceket gösteri için giyildiği izlenimini verirken, sırtındaki pars postu delilere özgü kıyafet özelliğini belirtir. Kırmızı kuşağında beyaz dairesel toka yer almaktadır.

Bacak ve ayak bölümü incelendiğinde sülyen tonundaki bacağı saran pantolonunun sarı yüksek ölçeli altınla boyanmış uzun mahmuzlu çizmesinin içine sokularak resmedildiği görülür.

Silahlar olarak yine diğer deli figüründe olduğu gibi çan asılı olan uzun mızrak, delilere özgü yeşil-kırmızı tonlarında kenarları altınla net olmayan motiflerle bezenmiş tekne kalkan seçilmektedir. Figürün sol tarafında delilerin kullandığı altınla boyalı uca doğru genişleyen kılıç yer almaktadır.

At ve Aksesuarlarında siyah-beyaz renklerin tercih edildiği, figürün atıyla sanki daha bir vurgulandığı sayfa tasarımının da neredeyse altın oran bölümüne yerleştirildiği görülmüştür. Çıkardığı sesle ihtişamını artıran çingiraklı koşum takımı altınla boyanmıştır. Atın kuyruğu yine Türk tipi düğümlü olup, 1 numaralı deli figüründeki tarama tekniğindeki işçiliğe burada rastlanmamıştır.

Uygulama 5. TSMK, H.1344, y.86a, 2 Numaralı Deli Figürü Renkli Uygulaması.

4.10.4 Süvari Delinin Gösterisi (y.85b)

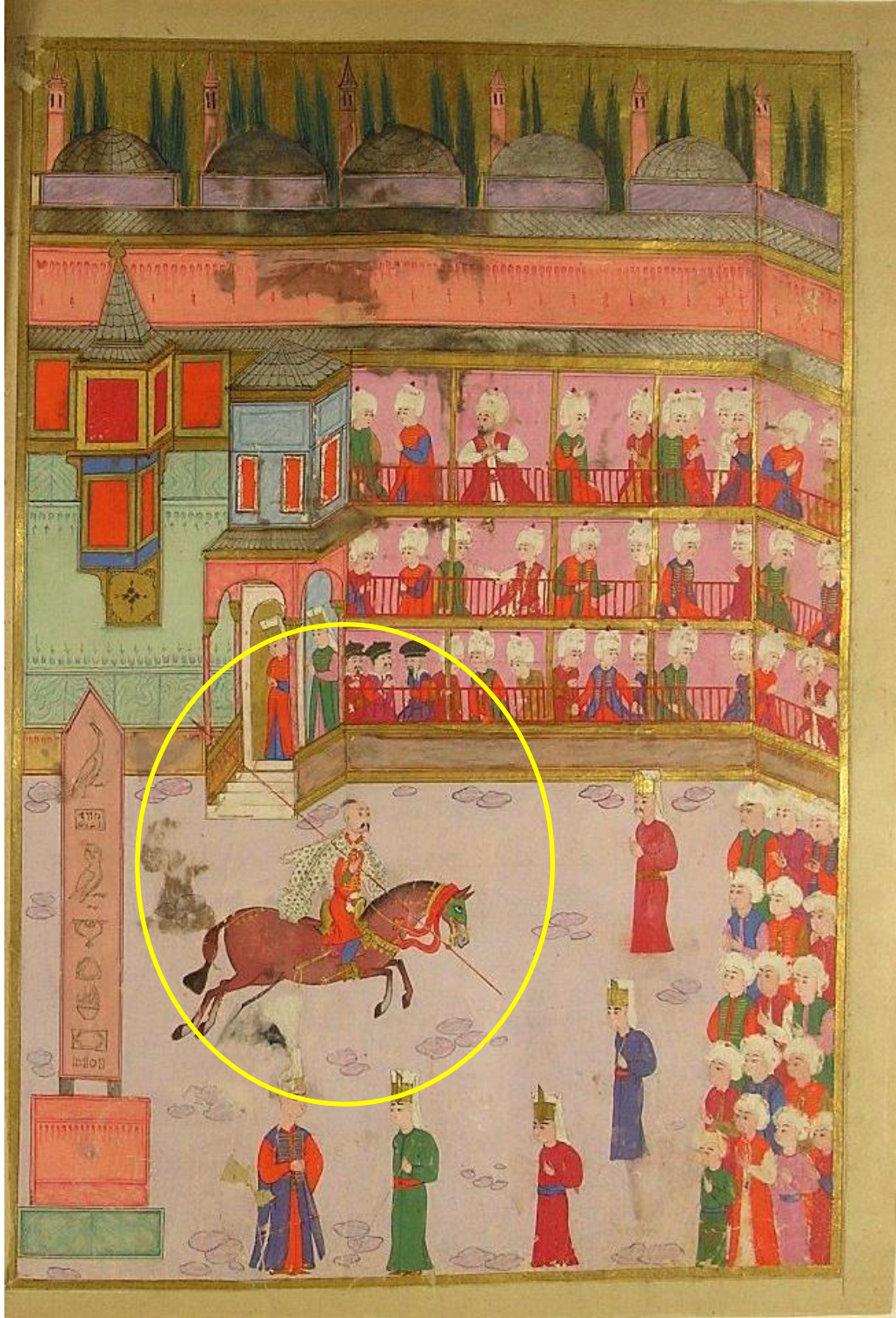
Minyatür Ölçüsü : 31,5 x 21,7 cm

Minyatür Tekniği : Sıvama altın, tarama, gölgelendirme, noktalama

Konu: Karşılıklı iki sayfa halinde kurgulanmış olan minyatürlerden 85b yaprağındaki, İbrahim Paşa Sarayı'na üç katlı inşaa edilen seyirlik teraslarının önünde, Dikilitaş'ın hemen arkasından fırlamışçasına bir görünüm sergileyen “deli” süvarinin gösterisini konu alır. Atını gösteriyi izleyen kiminin yüz ifadesi endişeli olan kalabalığa doğru sürerken, yeniçeriler ve saray görevlileri hareket aksı üzerinde iki yana açılıp yol veriyormuş izlenimini yaratmaktadır. En üst kattan alt kata doğru bir hiyerarşik düzende oturtulan devlet erkânı ve en altta bulunan üç yabancı elçi de terasın parmaklıkları ardında olayı tartışır gibidirler.

Minyatürün Genel Tasarımı: Müthiş bir tasarım kurgusuyla, bol detay barındıran işçiliğe rağmen, ilgiyi asıl olayın kahramanı olan “deli” süvariye çekmedeki başarısı ile tasarımın bizzat Nakkaş Osman'ın kendisi tarafından yapıldığını düşünmek mümkündür. Figür ön bölümündeki sabit Dikilitaş'ın da desteklediği bir dinamikle ve sayfanın altın oran bölümüne yerleştirilmesindeki başarıyla, tüm kalabalık ve detay arasında hemen dikkat çeker. Bunda nakkaşın pastel tonlarında zemin renklerine karşılık figürlerde canlı renkleri tercih etmesi ve asıl dikkati çekmek istediği figürleri iri resmetmesinin payı büyüktür. Ayrıca figürün tam karşısında düşey bir hat üzerinde yer alan yeniçeriler, arka plandaki kubbelerin hemen arkasından sivrilerek uzayan servi ağaçları, Dikilitaş da bu etkiyi güçlendiren unsurlardır. Gökyüzünde sıvama altın kullanan nakkaş, müthiş bir işçilikle gerçeğe yakın ama stilize olarak figürlerle yarışmayacak şekilde yalın bir ifadeyle tasvir ettiği mimari unsurlarda incelikli bir işçilik sergilemiştir. Üretim kalitesi olarak bu yönüyle 85b, 86a ile aynı özellikleri göstermektedir.

Minyatürün Durumu: Özellikle gümüş kullanılan alanlarda kısmen kararmalar, yine bazı boyalı bölgelerde kararma ve boya karışmaları, kopmalar ve dökülmelerin dönemler içerisinde farklı saklama koşulları nedeniyle oluşmuş olabileceği saptanmıştır.

Resim 49. Süvari Delinin Gösterisi TSMK, H.1344, y.85b.

Deli Figürü Analizi: Yapılan dijital araştırmalarda daha önce yayınlanmadığı tespit edilen yaprakta yer alan figür öncelikle A4 boyutunda büyütülerek eskizi alınarak analize başlanmıştır.

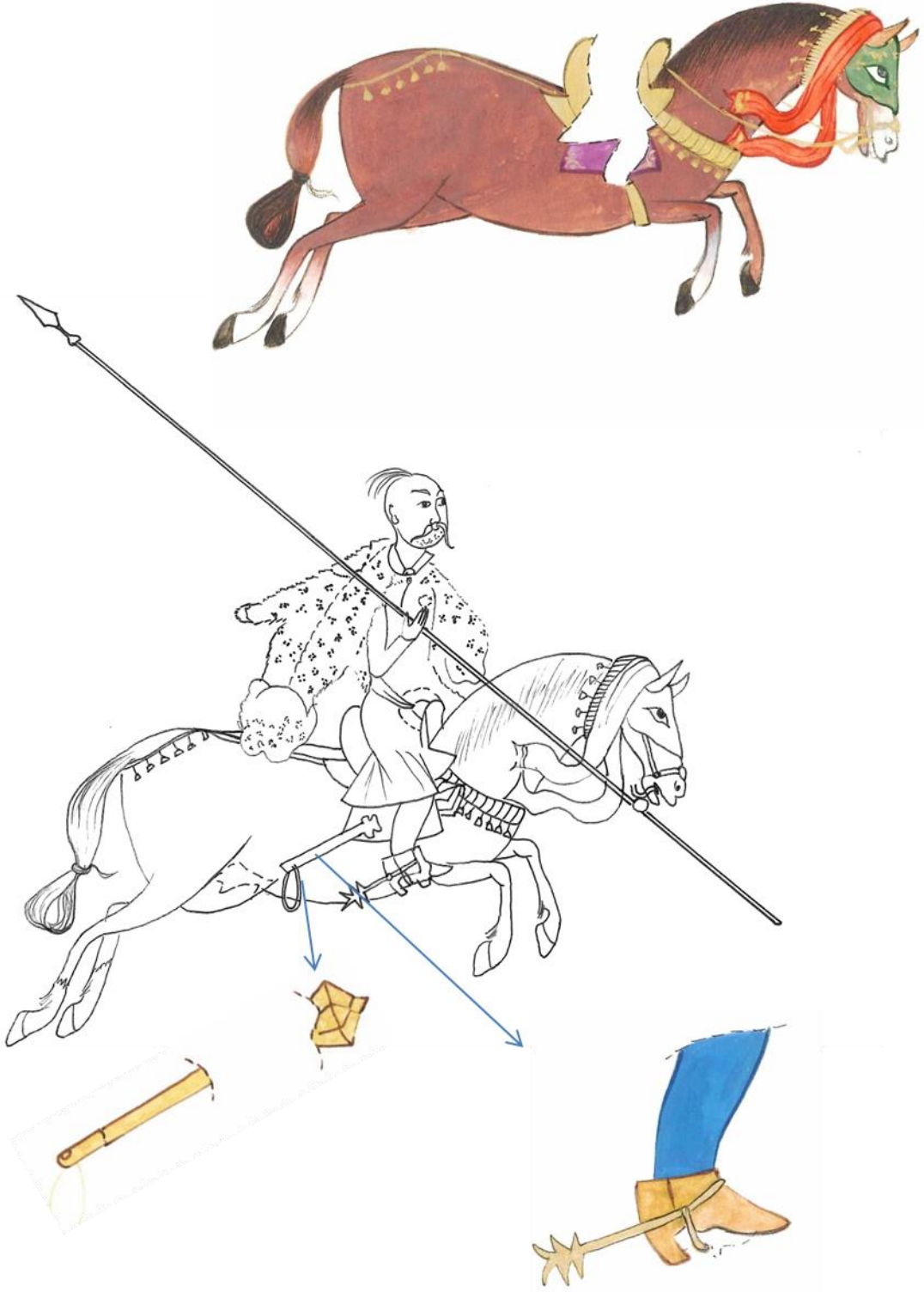
Başı tümüyle traş edilmiş saç derisi üzerinde bir tutam saç bırakılarak farklı sıra dışı bir görünümü olan delinin saçının, özenli bir tarama tekniğı ile çalışıldığı görülmüştür. Yazma yaprağın üzerinde büyüteçle yapılan ve ardından dijital görüntüsünde büyüterek yapılan incelemelerde, çok ince fırça darbeleri kullanılarak kirli sakal görünümü verildiğı, buna rağmen Orta Asya alp figürlerindeki benzer bıyık bölümünde, kaş ve gözlerde çok ince işçilikli bir tarama kullanılmadığı tespit edilmiştir. Umursamaz bir ifadeyle tasvir edilen deli figürünün gözleri sürmeli gibi gözükmetedir.

Gövde bölümü analizinde, delilere özgü pars postu kullanımı yanında törenlere, geçitlere özgü giyilmesi muhtemel olan sülyen rengi yeşil manşetli bir üstlük ve yine onlara özgü erguvan tonlarında kuşak göze çarpmaktadır. Eserin üzerinde büyüteçle ve dijital kopyasında büyütülerek yapılan incelemelerde omuzunda yer alan pars postunda çok incelikli bir tarama tekniğinin kullanılmadığı, yaprağın pek çok yerinde görülen boyalardaki bozulmalara rağmen renklerin, özellikle de altınli bölümlerin parlaklığının korunduğı, tahrirlerin nispeten nüanslı ve son derece zarif olduğı, kumaş tonundan 1-2 ton koyu çekildiğı tespit edilmiştir.

Bacak-ayak analizi olarak ifade edilen bölümde gerek büyüteç, gerekse dijital olarak büyütülerek yapılan incelemelerde, pek çok minyatürde görülen bacağı saran mavi tonlarındaki bir çeşit içlik türünün yine delilere özgü sarı tonundaki sivri burunlu ve ökçeli bir çeşit yarım botun içine sokularak giyildiğı, botun altı kollu yıldız formda yaklaşık 1,5 ayak uzunluğunda bir mahmuzunun olduğı görülmüştür. Nakkaş tüm bunları son derece ince nüanslı tahrirle ve gravürlerde görülen, kaynaklarda bahsedilen şekillerde gerçekçilikle tasvir etmiştir.

Silahların belirtildiğı analizde, delilere özgü olan ve normal bir mızraktan daha uzun olduğı kaynaklarda ifade edilen mızrak dikkat çekmektedir. Genellikle kartal tüyü, kanadı ya da çan püsküllü olarak deliler tarafından kullanılan mızrak burada kırmızı üzerine bir çeşit altın sicim sarılı olarak tasvir edilmiştir. Ayrıca delinin çizmesinin hemen üstünde eyer kısmının altına doğıru büyüteçle bakıldığında dikkati çeken Farsça gürz Türkçe topuz olarak bilinen ve Osmanlı ordusunda bozdoğan adı verilen vurucu silah dikkati çeker. şeşper adı verilen altı dilimli beyzi formli olanlarını delilerin çokça kullandıkları bilinmektedir. Tasvir bu bilgileri teyit etmektedir.

At koşum takımları ve aksesuarlarının analizini gösteren bölüm için büyüterek yapılan analiz ve incelemelerde genellikle deriden yapıldığı kaynaklarda geçen eyer kısmı sarı altınla betimlenmiştir. Altınla boyanan koşum takımlarının metal bölümlerinin ise kaynaklarda çan püskülleri oldukları dikkati çekmektedir. Kumaş detayları yeşil ve sülyen renkleri ile boyandıkları görülmüş ancak üzerlerindeki altın bezemeleri büyütülse de net olarak tespit edilememiştir. Atın, bazı yabancı kaynaklarda ifade edildiği gibi kınalı denilebilecek tonda kahverengi ve Orta Asya Türk geleneğinde olduğu gibi, ince tarama işçiliği ile çalışılmış kuyruğunun düğümlü olduğu görülmüştür.

Çizim 62. TSMK, H.1344, y.85b, Deli Figürü Analizi

4.11 *Şehinşehnâme II*, TSMK, B.200

4.11.1 Revan'ın Fethi (y.101b-102a)

Minyatür Ölçüsü : 31,2x 20,2 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama

Konu: Sultan III. Murad'ın saltanatında (1582- 1588) geçen önemli olayları konu alan eser; ordu yürüyüşleri, savaşlar, elçi kabulleri, şenlikler gibi olayları tasvir eden çoğu çift sayfalık 94 minyatür içerir.¹⁵⁴

İncelenen 101b-102a yaprakları ise Revan'ın fethini konu alır. Revan şehrine giren Osmanlı ordusu ve şehirden kaçanlar görülmekte, yaprak 102a'da orta bölümde ise atından düşürdüğü düşmanı etkisiz hale getirmiş bir deli görülmektedir. 101b yaprağında ise kalabalık düzeniyle, yeniçeriler, zırhlı ve akıncı birlikleri, alt bölümde develi birlikler ve en solda hizada topçu birlikleri ile Osmanlı Ordusu yer alır.

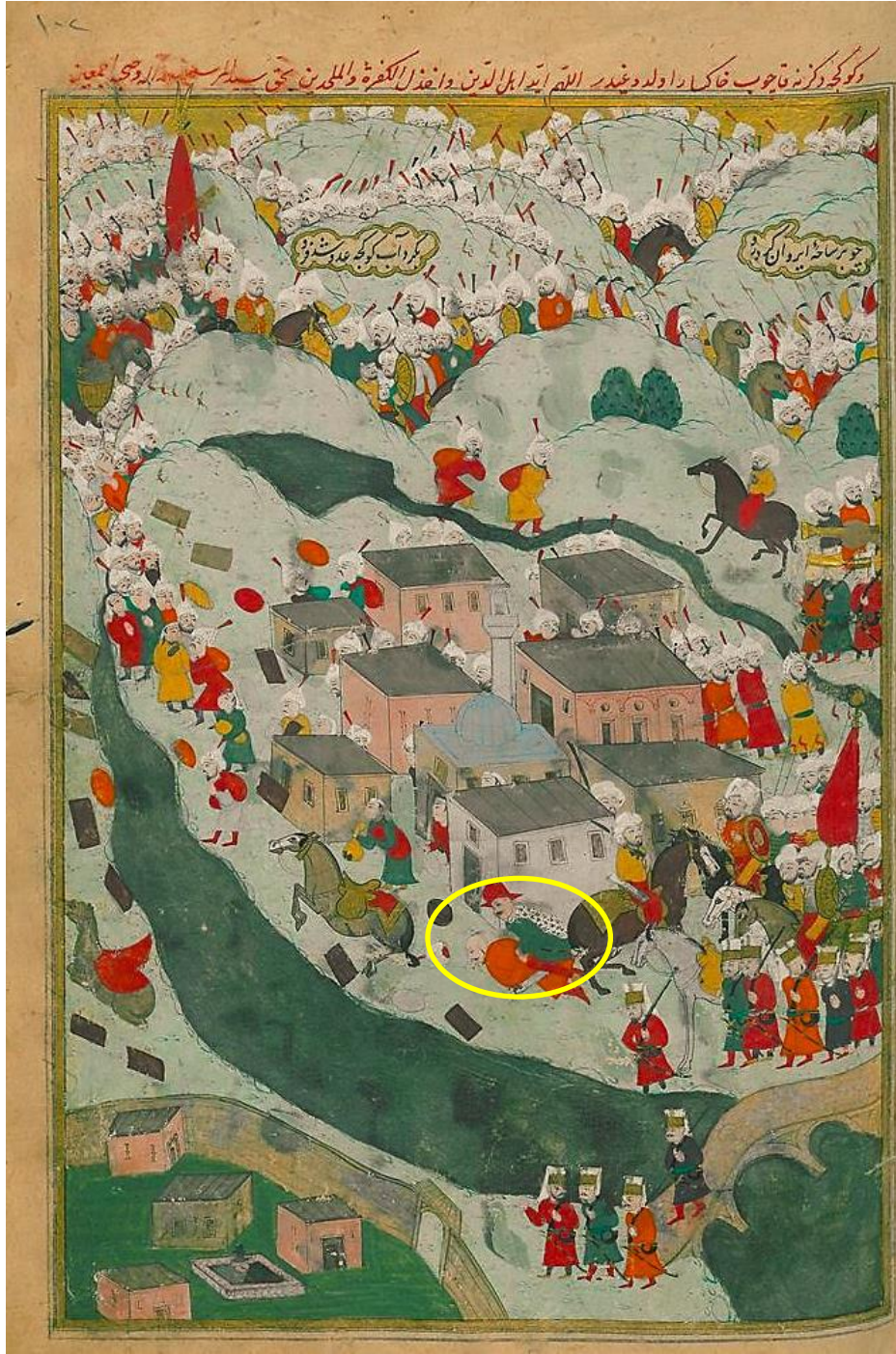
Minyatürün Genel Tasarımı: Kesin olarak bilinmese de tasarım özellikleri ve üslûp olarak Nakkaş Osman'ın minyatürlerine benzer özellikler taşıyan eserin incelenen bu minyatüründe de aynı durum gözlemlenmiştir. Sağdaki 101b yaprağında yer alan Osmanlı Ordusunun kalabalık ve güçlü tasvir edilmiş şekline karşılık solda 102a yaprağının üst kısmındaki tepelerin ardında görünen Safevi birlikleri dağılım şekilleri ile adeta korku halinde saklanıyormuşçasına görülmektedirler. Bu sayfanın ortasında yer alan ve daha iri tasvir edilen “deli” figürü öncü kuvvet olarak şehre girmiş halde görünmektedir. Nakkaş zeminde pastel tonlar kullanmasına karşılık figürlerde canlı renkleri tercih etmiştir. Ayrıca bölgeye özgü mimari özellikleri de oldukça gerçekçi şekilde resimlemiştir. Ufuk çizgisi neredeyse cedvelle birleşecek kadar üste taşınmış ve gökyüzü altınla gösterilmiştir.

Minyatürün Durumu: Kullanılan boyalarda özellikle ten rengi ve beyaz renkte yer yer dökülmeler, gümüş kullanılan bölümlerde kararmalar gözlenebilmektedir.

¹⁵⁴ ÇAĞMAN, TANINDI, *a.g.e.*, s.62.

Resim 50. Revan'ın Fethi, TSMK, B.200, y.101b-102a.

Resim 51. Revan'ın Fethi, deli figürü, TSMK, B.200, y.102a.

Deli Figürü Analizi: Savaşır vaziyette resimlendirilen deli figürünün öncelikle dijital görseli üzerinde büyüterek yapılan incelemeden sonra A4 boyutunda çizgisel olarak eskizi alınmıştır.

Çizim 63. TSMK, B.200, y.101b-102a, Deli Figürü.

Başında kırmızı renkli yüksek delibaşlığı ile resmedilmiş figürün tam profilden görünen uzun yüzünde savaşla çelişen sakin bir ifade vardır. Bıyıkta boyama, göz ve kaş bölümünde kontur kullanıldığı tespit edilmiştir. Başlığının konturları da koyu tonunda çekilmiştir. Sirtında boynuna pelerin şeklinde bağladığı pars postunda zemin beyaza boyanarak, siyah benekleri de noktalama ile boyanmıştır. Delilerin kullandığı diz altına kadar inen üst giysisi koyu yeşile boyanmış, koyu tonunda tahrir çekilmiştir. Dar kırmızı pantolonu altında delilerin giydiği sarı çizmesinin konturu kırmızı ile çekilmiştir. Eğri kılıcı sepya tonlarında olup üzeri altınla bezenmiştir.

4.11.2 Ferhat Paşa'nın Revan Kalesi'ni Tamir Ettirmesi (y.106b-107a)

Minyatür Ölçüsü : 28,5 x 17,5 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama

Konu: Minyatürde Serdar Ferhat Paşa'nın komutasındaki Osmanlı Ordusu'nun Revan'ı ele geçirmesi, sonra düşman hilesine aldırmandan Revan Kalesi'nin tamir ettirilmesi konu edilir. 106b yaprağında alt bölümde, otağı önünde sağda yer alanın Ferhat Paşa olması muhtemel iki kişi görülmektedir. Sol taraflarında zırhlı askerler, hizmetkârlar, sağ taraflarında ise bir yazıcı, yeniçeriler, mehteran bölüğü yer almaktadır.¹⁵⁵ Alt bölümde ortada, savaşta yararlılık gösteren asker ve komutanları kabul eden Paşa'nın görevlilerinin askere tartarak para dağıtmakta oldukları görülmektedir.¹⁵⁶ Görevlilerin sol tarafında ise dört kişilik deli grubu vardır.

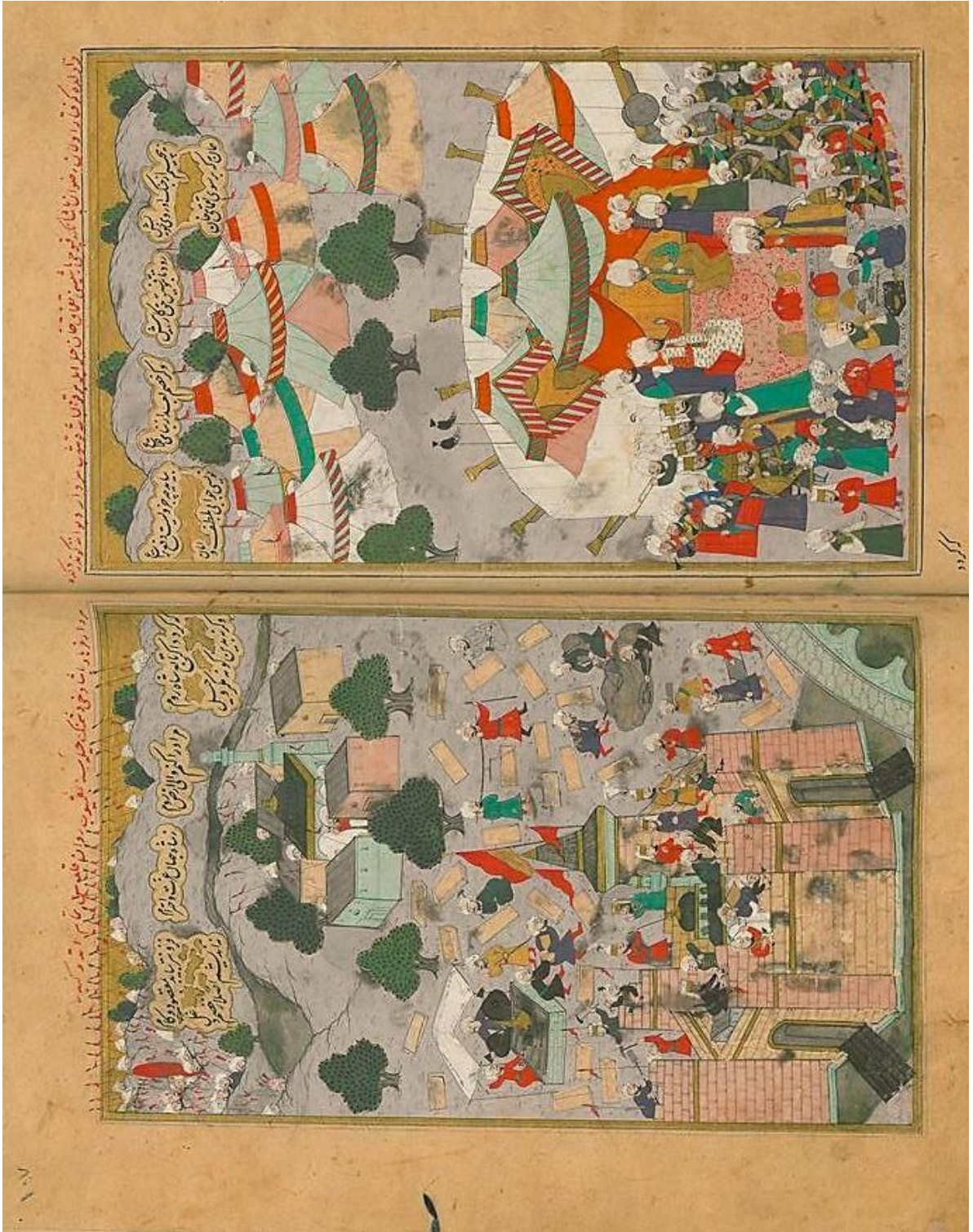
107a yaprağında ise üstte tepelerin ardında yer alan Safeviler ve hemen önünde şehir tasviri görülmekte, alt bölümde suyollarıyla çevrili tamir edilen kale tasviri yer almaktadır.

Minyatürün Genel Tasarımı: İki yaprak bir arada düşünüldüğünde her ikisinde de birinci derecede önemli olan ve asıl konuyu oluşturan anlatımlar, sayfaların alt bölümlerini neredeyse kaplayacak şekilde ve son derece gerçekçi bir sadelikle tasvir edilmiştir. Zeminde tercih edilen pastel tonlar ve 106b yaprağının üst bölümündeki çadırların ve 107a yaprağının üst bölümündeki şehir tasviri ile tepelerin ardından olayı izleyen düşman birliklerinin durağanlığı anlatılmak istenen destekler niteliktedir. Kale tamirinin hummalı çalışması; taş ustaları, demirci ustaları ve harç ustalarının tasvir edilişlerindeki ustalık ile anlaşılabilir. Detaylardaki gerçekçi anlatımların dönemin inşa faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağladıkları düşünülebilir.

Minyatürün Durumu: İlk göze çarpan şehir tasvirinde yapıların üst örtülerinde ve suyolunda kullanılan gümüşteki kararmalardır. Dikkatli incelemede özellikle beyaz boya kullanılan bölümlerde dökümler göze çarpmaktadır. Dökümlerin altındaki çizgisel hatlardan, özellikle sarıkların yer aldığı bölümlerde nakkaşın eserin detaylarını kağıda geçirdikten sonra boyamaya başladığı anlaşılmaktadır.

¹⁵⁵ AKALAY (TANINDI), *a.g.t.*, s. 122.

¹⁵⁶ TURHAL, *a.g.e.*, s.164.

Resim 52. Ferhat Paşa'nın Revan Kalesini Tamir Ettirmesi, TSMK, B.200, y.106b-107a.

تالوده کوفتار اون رضوان پاشا که قیوچی باشیسی تعاق خان حله ایله بر قتل شه قشوب سردار دیوانه کوندر که

که کرد

Resim 53. Ferhat Paşa'nın Otağı ve Deliler, TSMK, B.200, y.106b.

Deli Figürleri Analizi: Minyatürün 106ab yaprağının alt bölümünde pars postu başlıkları ve yüz ifadeleri ile deli oldukları düşünülen dört figürün öncelikle grup halinde A4 boyutlarına sığacak şekilde eskizleri alınarak detaylar çizgisel olarak belirlenmiştir. Ardından soldan sağa doğru numaralandırılarak tasvir detayları incelenmiştir.

1 numaralı figürün tam profilden, ciddi ve sert bir yüz ifadesi ile kafasında pars postu başlığı ile resmedildiği tespit edilmiştir. Yüz ve elinin hatlarında siyah tonları kullanılarak tahrir çekildiği, göz, kaş ve uçlara doğru tarama tekniğinin kullanıldığı anlaşılmıştır. İçine koyu tonlarıyla tahrir çekildiği tespit edilen altınla boyanmış düğmeli diz altına kadar inen uzun kollu bir iç giysi, üstüne ise deli tasvirlerinde pek rastlanmayan kaftana benzer yine koyu tonunda tahrir çekilmiş kolsuz bir üstlük giymiş halde olduğu görülmüştür. Ayaklarında sülyen tonunda bir çizme vardır.

2 numaralı figür grubun içinde en sade özellikte olan figür olup, 1 numaralı figürün yüzü ile resimlenme özellikleri açısından neredeyse aynıdır. Başında delilerin sıklıkla kullandıkları tespit edilen koyu tonlarında tahrir çekilmiş kırmızı bir başlığı ve üzerinde uzun kolları manşetli, yatık yakalı, altınla boyanmış düğmeli, dizlerinin altına kadar inen koyu yeşil üst giysisi ile tasvir edilmiştir. 3 numaralı figürün arkasından sülyen çizmesinin bir bölümü görülebilmektedir.

3 numaralı figür resimlenme tekniği açısından 1 ve 2 numaralı figürlerdeki özellikleri gösterse de uçlarına doğru tarama tekniğinin kullanıldığı anlaşılan aşağıya doğru kıvrılmış bıyığı farklı ifadeli tam profilden resmedilmiş yüzü, pars postu başlığı ve sırtına attığı post ile onlardan ayrılmaktadır. Sülyen tonlarında ve koyu renkle çekilmiş tahrirle tasvir edilmiş çizmelerine kadar inen uzun kollu lacivert kolları manşetli üst giysisinin düğmelerinin altın kullanılarak tek bir fırça hareketi ile yapıldığı fark edilmiştir.

4 numaralı figür grubun en önünde yer alması sebebiyle ve kıyafet özellikleri ile daha kıdemli olabileceğini düşündürmektedir. Diğer üç figüre benzer şekilde ve teknikte tam profilden resimlenen yüzünde gözleri daha iri ve açık şekilde tasvir edilmiş bakışları altınları tartan görevlileri izleyen diğer zırhlı birliklere doğru dikkati çekmektedir. Üstünde kafasında ve sırtında pars postu, diz altına inen sülyen tonlarındaki uzun kollu üst giysisi, bacağına delilerin giydikleri dar lacivert pantolonu vardır. Giysilerinin koyu tonunda tahrir çekilmiştir. Grubun içinde sadece bu figürde delilerin giydiği sarı, ucu sivri, yüksek ökçeli çizme vardır.

Çizim 64. TSMK, B.200, y.106b-107a, Deli Figürleri.

Figürler sayfada yer alan diğer figürlerle karşılaştırıldığında farklı yüz hatları ve ifadeleriyle tasvir edildikleri, bir tek bu figürlerde ağız, burun gibi yüz hatlarının tahrirlerinde diğer figürlerde olduğu gibi, ten renginin koyu tonlarında olan kırmızı renk tercih edilmediği, siyah tonları kullanıldığı saptanmıştır.

4.11.3 Ferhat Paşa'nın Revan Kalesindeki Otağı (y.110b-111a)

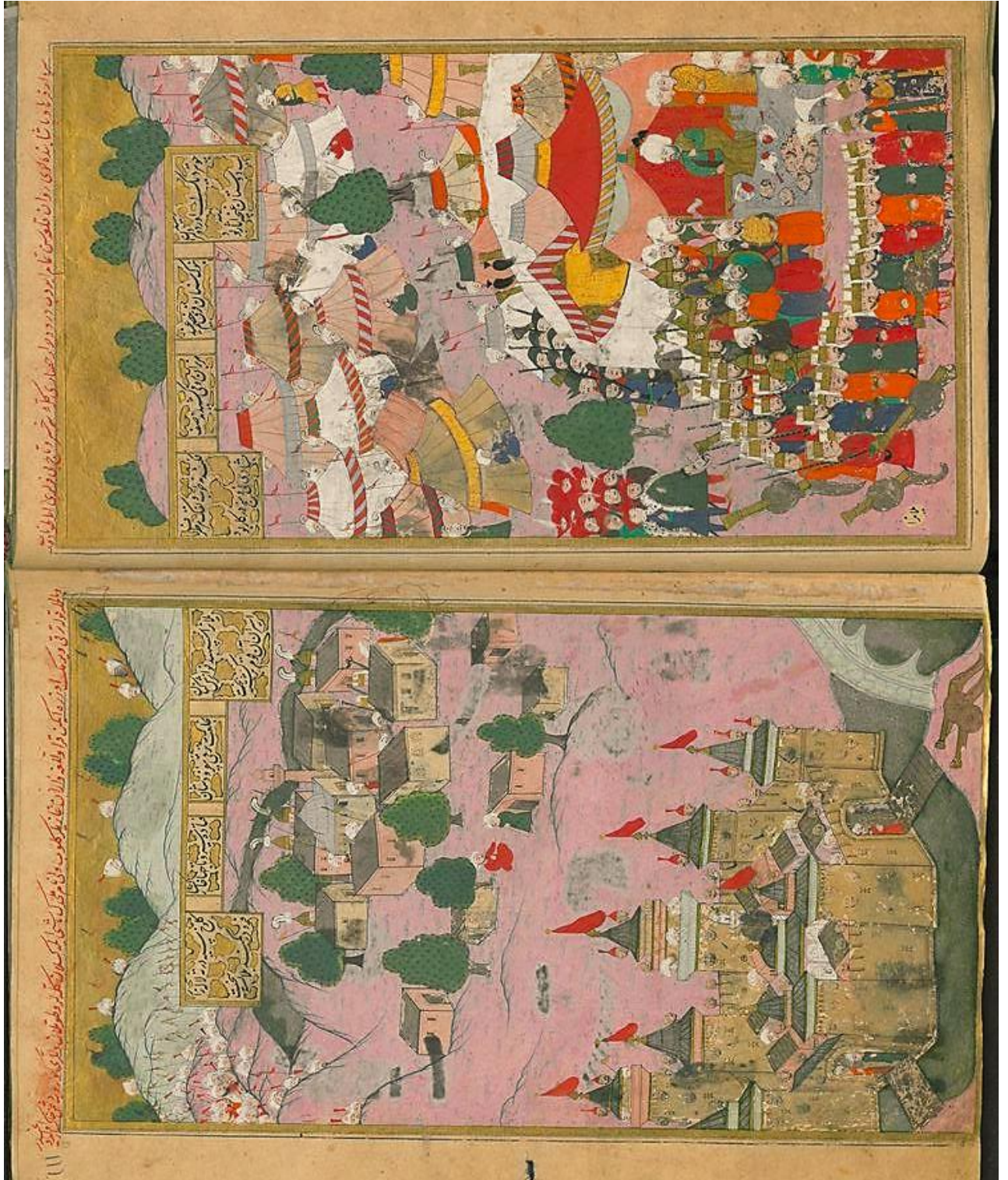
Minyatür Ölçüsü : 34 x 19 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

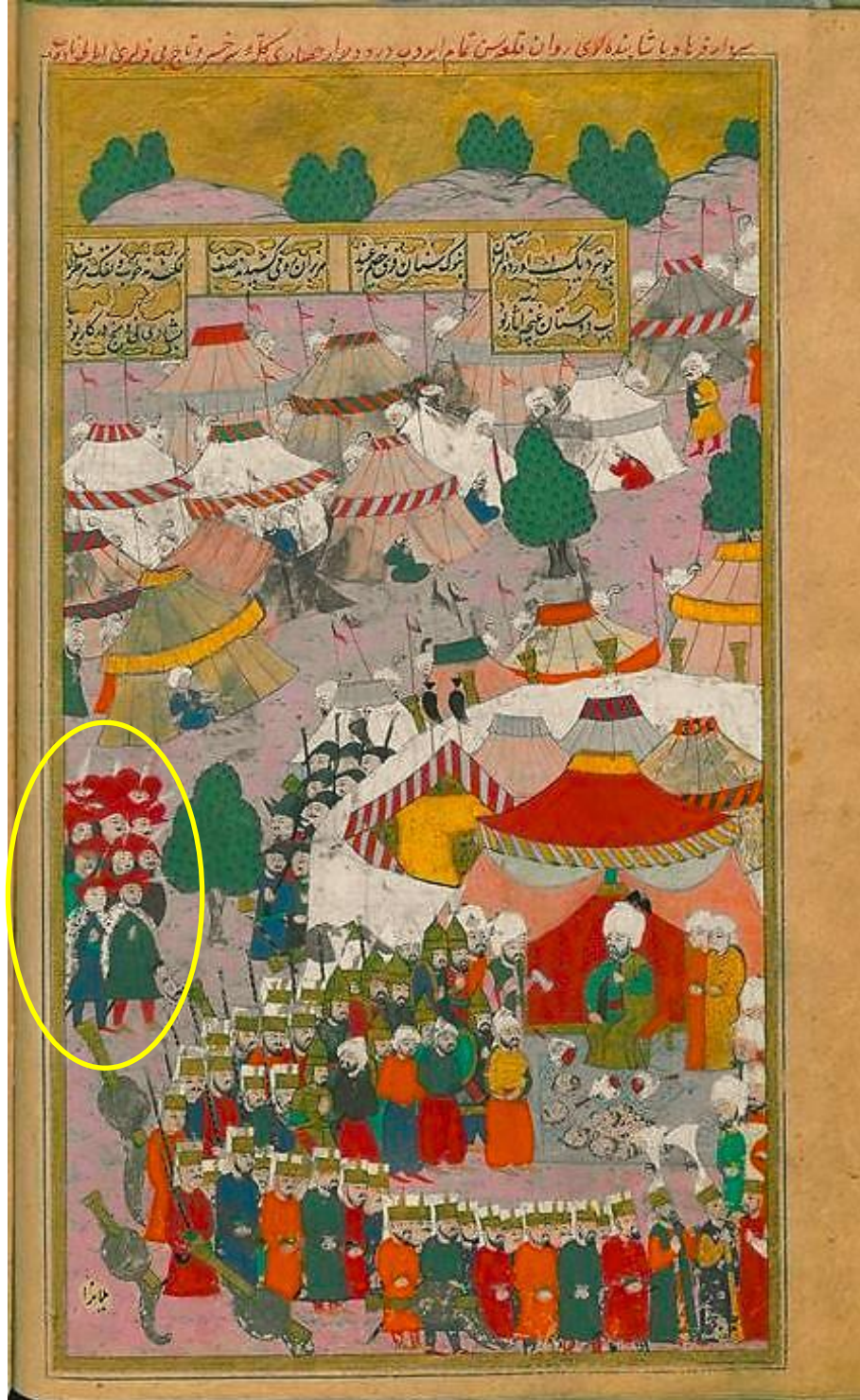
Konu: Deli figürlerinin yer aldığı yaprak 110b'de Ferhad Paşa etrafında yeniçeri, akıncılardan oluşan dairesel dizilmiş Osmanlı Ordu mensuplarının karşısında otağında oturur halde resmedilmiştir. Önünde çok sayıda Safevi birliklerine ait olduğu sarıklarından anlaşılan kesik başlar ve elleri arkada birleştirilmiş dört adet esir yer alır. Bu esirlerden en solda yer alan kızgın bir ifadeyle muhtemelen sol çaprazda yer alan bir tanesi elinde kesik bir baş tutan deli grubuna bakar vaziyette tasvir edilmiştir. En üstte Osmanlı Ordugâhı yer alır. Sol sayfa olan 111a'da ise kaleyi onararak Safevi askerlerinin kesik başlarını burçlara asan Osmanlı askerleri, arka planda üstte Revan şehri ve en üstte tepelerin arkasında kaçarak saklanan ve olayı izleyen Safevi birlikleri görülmektedir.

Minyatürün Genel Tasarımı: Gözlemci ve gerçekçi bir yaklaşımla tasvir edilen minyatürde uygulama anlamında özellikle figür tasvirlerinde çok da özenli olmayan bir işçilik gözlemlenmektedir. Buna karşılık mimariyi resimlemedeki ustalık dikkat çekmektedir. Zeminde tepelerde kullanılan pastel pembe ve yeşil tonlarındaki renklere rağmen, çadır ve figürlerde oldukça canlı renkler tercih edildiği tespit edilmiştir. Yine eserin diğer savaş sahnelerinde olduğu gibi burada da ufuk çizgisi oldukça yukarıda olup, gökyüzünde sıvama şekilde altın kullanılmıştır. Nehir ve mimari üst örtülerinde gümüş kullanıldığı tespit edilmiştir.

Minyatürün Durumu: Özellikle zeminde kullanılan pastel pembe lila renginde ve gümüşte karamalar, figürlerin yüz bölümlerinde boyalarda dökülmeler tespit edilmiştir.

Resim 54. Ferhat Paşa'nın Revan Kalesindeki Otağı, TSMK, B.200, y.110b-111a.

Resim 55. Revan'da Ferhad Paşa ve Deliler, TSMK, B.200, y.110b.

Deli Figürleri Analizi: Yaprak 110b'nin sol ortasında cedvele bitişik şekilde grup halinde on bir adet yüzü belli olan deli figürü tespit edilmiştir; ancak en arkada sadece başlığı görülen bir figür daha belli olmaktadır. Birbirinin arkasına gelecek şekilde sıralanmış durumda tasvir edilmiş olan figürleri grup halinde inceleyebilmek amacıyla için A4 boyutunda çizgisel eskizi alınmıştır.

Tüm figürlerde delilerin kullandığı kırmızı başlık aynı şekilde tasvir edilmişken bazılarında ince şeffaf bir boya ile tüy etkisi verilmiş sorguç bulunmaktadır. Her bir figür farklı ifadeyi, ancak genelde yuvarlak yüzlüdür. Sakallarında siyah renkle tarama tespit edilmiş, ancak en önde yer alan figürlerin omuzlarındaki pars postunda boyama tercih edildiği gözlemlenmiştir. Bozulan bölümlerin kırmızı ile eskiz üzerinde işaretlenmesi sonrası büyütülerek yapılan incelemede, sağ önde yer alan figürün sol omzundaki postunda boya tabakasının kalkması, minyatürün uygulanma şekli hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar. İlk önce eskizle konturları belirlenip kağıda aktarılmış sonrasında boyama işlemine geçilmiştir. Bu figürde ilginç olan bir başka unsur da elinde tuttuğu kesik baştır. Hem kendisinin hem de elindeki başın üzgün bir yüz ifadesi vardır. Başın sakalında da tarama kullanılmış, kırmızı renkte noktalama ile kan etkisi verilmiştir.

Çizim 65. TSMK, B.200, y.110b, Deli Figürleri.

4.11.4 Sinan Paşa'nın Nahçıvan'da Tokmak Han İle Savaşı (y.115b-116a)

Minyatür Ölçüsü : 29,2 x 19,4 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: Çift sayfaya yayılan minyatür her iki yaprakta da savaşın vahşetini gerçekçi biçimde sergilemektedir. Solda yer alan 116a yaprağında Safevi birliklerine saldırarak onları kaçıran aralarında “deli” süvarilerinin de olduğu Osmanlı öncü birlikleri görülür. Sağ bölümde yer alan 115b yaprağında ise topçu birlikleri ve arkalarında yer alan yeniçeriler, hepsinin önünde sayfanın ortasında yer alan iki tımarlı sipahi dikkati çeker.

Minyatürün Genel Tasarımı: Sayfanın birbirine başarılı şekilde bağlanan tasarımında zemin pastel mavi-yeşil tonlarında tepelerle ifade edilirken, figürlerde canlı renklerin kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelenen diğer sayfalara göre ufuk çizgisi daha aşağıda yer almaktadır ve gökyüzü tasvirinde sıvama altın kullanılmıştır. Metin bölümleri cedvelden minyatürlü alana sarkar gibi tasarlanmıştır. Akıncı ve delilerden oluşan öncü süvari kuvvetlerinin önüne çıkan düşmanı ezer geçer vaziyette olduğu, kopan kollar, bacaklar, başlar şeklinde savaş alanına dağılarak tasvir edilmiştir. 115b yaprağının sağ bölümünde cedvele dayanmış şekilde resmedilen Osmanlı ordusunun ve 116a yaprağında yer alan yine cedvele dayanmış şekilde tasvir edilen Safevi birlikleri ile üst bölümde yer alan kalenin durağan halleri, bir anlamda ortada yer alan mücadeleyi vurguladıkları düşünülebilir. Bu durum sola doğru olan hareketi daha da güçlendirerek etkiyi artırmaktadır.

Minyatürün Durumu: Gümüş kullanılan bölümlerde kararmalar, beyaz renk kullanılan bölümlerde ise boya dökülmeleri tespit edilmiştir.

Resim 56. Sinan Paşa'nın Nahçıvan'da Tokmak Han İle Savaşı, TSMK, B.200, y.115b-116a.

Resim 57. Savaşan Öncü Kuvvetler, TSMK, B.200, y.116a.

Deli Figürleri Analizi: Sayfada her iki yaprak da incelendiğinde 116a yaprağında öncü kuvvetler arasında ortada yer alan dört süvarinin “deli” olduğu tespit edilmiştir. Sol bölümde 116a yaprağında yer alan dörtlü grubun A4 boyutunda çizgisel eskizi alınmıştır.

Yukardan aşağı numaralandırılarak incelenen figürlerde eskiz üzerinde işaretlenen boya dökülmelerinden kaynaklanan nedenlerle detaylar net olarak gözlenememiştir.

1 numaralı figürün başında üç adet tüyün takıldığı pars postu yer alır; başlıkta tarama tespit edilmemiştir. Dökülen boyanın altından kağıda geçirilme işlemindeki izler görülebilmektedir. Sol elinde ortası gümüşle kenarları altınla tasvir edilmiş bir tekne kalkan tutan figürün sağ elinde kılıç tuttuğu belli olmaktadır. Uzun yüzü tam profilden resimlenmiş, bıyığında tarama kullanılmıştır.

2 numaralı figür kırmızı delibaşlığı ile tasvir edilmiştir. Yuvarlak yüz hatlarına sahip olan figürün yalnızca başı görülebilmekte ancak yüzü bozulmalardan detaylı incelenememiştir.

3 numaralı figür siyah atı üzerinde kırmızı renkteki delibaşlığı ile sol elinde kılıcını tutarken betimlenmiştir. Yeşil üst giysisinin konturları koyu renkte ve belirgindir.

4 numaralı figürün yüzü neredeyse tamamen yıprandığından detaylar görülememektedir. Lacivert tonlarında koyu renkte kontur çekilmiş bir üst giysisi vardır ve sol elinde kılıç tutar vaziyette tasvir edilmiştir.

Çizim 66. TSMK, B.200, y.116a, Deliler.

4.11.5 Osman Paşa'nın İmam Kuli Han'ı Mağlup Etmesi (y.127b-128a)

Minyatür Ölçüsü : 29,4 x 19,6 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: Minyatür Osman Paşa'nın İmam Kuli Han'ı mağlup etmesini konu etmektedir.¹⁵⁷ Çift sayfaya yayılmış minyatürde sağ bölümde (y.127b) Osmanlı Ordugâh'ı ve yeniçeriler, topçular, peykler, akıncılardan oluşan Osmanlı Ordusu sayfanın sağ tarafına kümelenmiş şekilde yer alırken sayfanın sol orta bölümünde öncü süvari birlikleri savaşın tüm şiddetini gösterir şekilde tasvir edilmiştir. Kalabalığın en üstünde sol elindeki kılıcı havaya kaldırır şekilde sırtında postuyla bir “deli” süvarisi önünde sürüklediği Safevi atlıları ile resmedilmiştir. Sol bölümde ise (y.128a) yaprağın sağ ortasında yer alan atlı savaş mücadelesi yaprak 127b ile bir bütünlük halindedir. Her iki yaprağın orta bölümünü kaplayan üçgensel bir alan oluşturan atlı savaşçılar bu sayfada en alt bölümde iki adet “deli” süvarisi ile sınırlanmış gibi gözükmektedir. Öncü kuvvetlerin Safevi'leri önlerine katarak ilerledikleri bu savaşta delilerin savaşan grubun sınırında yer alarak adeta çembere aldıklarını görmekteyiz.

Minyatürün Genel Tasarımı: Nakkaş burada cedvelin hemen dibine üst bölüme ordulara ait çadırları, alt sağ bölüme Osmanlı, alt sol bölüme ise kaçışan Safevi ordularını yerleştirerek nispeten durağan bu unsurları bir çeşit çerçeve gibi kullanarak, ortada meydana gelen şiddetli çarpışmayı vurgular. En üst bölümde iki sayfanın ortasında yer alan sivri yüksek tepe bu vurguyu güçlendirirken aynı zamanda iki orduyu birbirinden ayırır. Ortada çarpışan öncü süvari birliklerinin alt bölümünde yer alan kesik baş kümeleri, kopan kollar, bacaklar, dağılan savaş gereçleri ile nakkaş savaşın şiddetini göstermektedir. Eserin resimlenmesinde görevli olduğu bilinen Nakkaş Osman¹⁵⁸ ve ekibinin de üslûp özellikleri gözlemlenebilmekle birlikte, tek bir nakkaşa ait olduğuna dair bir yorum yapılamamaktadır.

¹⁵⁷ AKALAY (TANINDI), *a.g.t.*, s. 409.

¹⁵⁸ *A.g.t.*, s.387.

Resim 58. Osman Paşa'nın İmam Kuli Han'ı Mağlup Etmesi, TSMK, B.200, y.127b-128a.

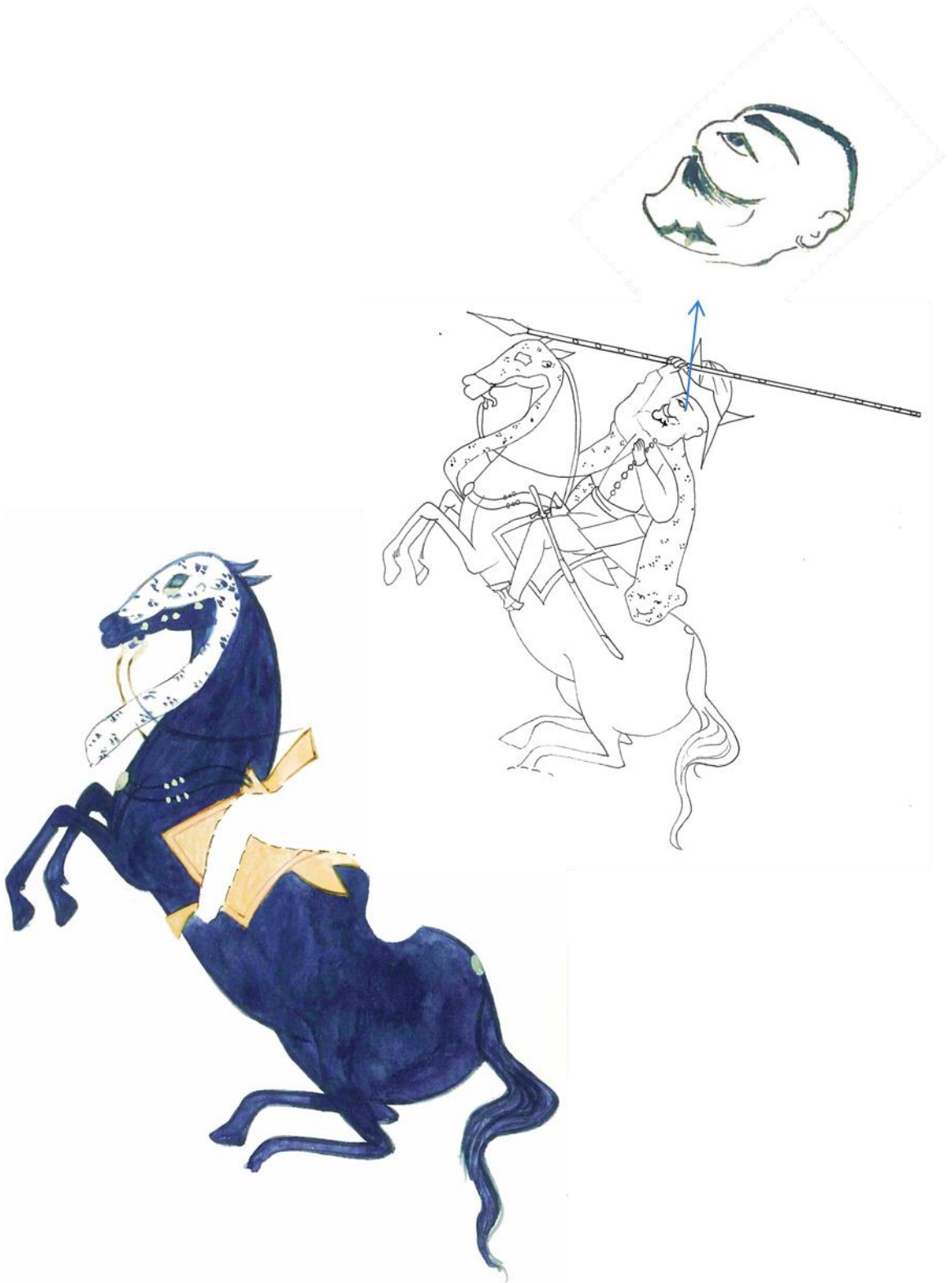
Resim 59. Osman Paşa'nın İmam Kuli Han'ı Mağlup Etmesi, TSMK, B.200, y.128a.

Resim 60. Osman Paşa'nın İmam Kuli Han'ı Mağlup Etmesi, TSMK, B.200, y.127b.

Deli Figürü Analizi: Öncelikle 128a yaprağında yer alan iki süvari deli ve 127b yaprağında yer alan bir adet deli süvari tespit edilerek numaralandırılmıştır. Ardından her bir figürün A4 boyutuna uygun şekilde çizgisel olarak eskizi alınmış, zaman içinde yıpranan eksilen bölümler işaretlenmiştir.

1 numaralı figür, sağ elinde “ kostaniçe” olarak bilinen orta boy bir mızrak tutar şekilde atı saha kalkmış, düşmana saldırır vaziyette tasvir edilmiştir. Başında koyu yeşil tonda tahriri koyu renkle çekilmiş başlık takmaktadır. Tam profilden görünen figürün yüz hatları siyaha yakın tonda oldukça belirgin çizilmiştir. Tam çene altına gelen bölümde zik zak şeklinde yara izine benzer bir leke vardır. Sakalı olmayan figürün bıyık uçlarında hafif tarama uygulanarak resimlenmiştir. Koyu mavi üst giysisinin altın uygulanarak betimlenen düğme ve kuşağı olup, tahrirleri koyu renk ile çekilmiştir. Bacağını saran dar pantolonu süleyen tonlarında olup yine koyu tonuyla tahrir çekilmiştir. Sarı tondaki delilere özgü çizmelerinin ise tahrirleri kırmızıdır. Koyu gri olarak tasvir edilen atın siyaha yakın gri tonda tahrirleri çekilmiştir. Atın maskesi ve süvarinin pelerini pars postu şeklinde beyaz boyama üzerine siyah renkle hafif noktalamalarla gösterilmiştir. Atın eyer ve örtüsünde sarı altın, elinde tuttuğu mızrak üzerinde ve ucunda ise gümüş kullanılmıştır

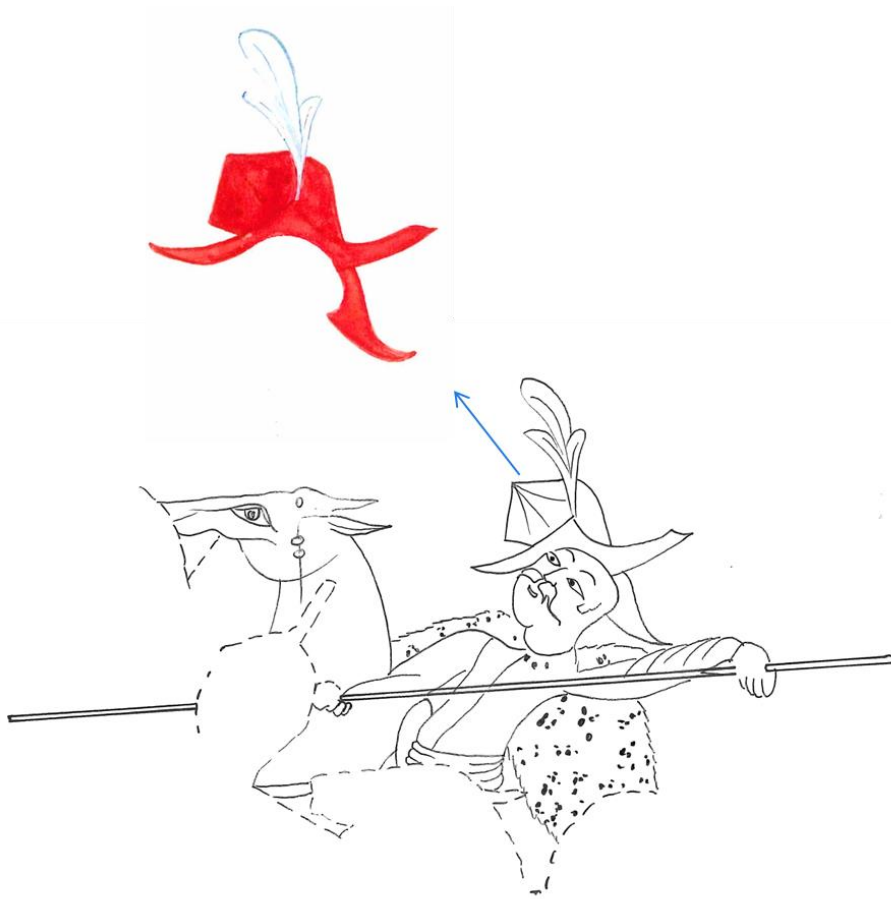
Çizim 67. TSMK, B.200, y.128a, 1 Numaralı Deli Süvarisi.

Çizim 68. TSMK, B.200, y.128a, 2 Numaralı Deli Süvarisi.

2 numaralı figür, sol elinde şaha kalkmış atının dizginlerini tutarken sağ elinde de ait olduğu birliğe ait olması muhtemel olan bayrağı tutar vaziyette tasvir edilmiştir. Gri tonlarında boyanarak resimlenmiş atının tahrirleri koyu gri olup 1 numaralı figürde olduğu gibi yele ve kuyruk bölümünde tarama kullanılmamıştır. Koyu yeşil tonlarında boyanmış yüksek, kenarları sivri başlığı, koyu tonlarda tahrir çekilmiştir. Tam profilden tasvir edilmiş yüzünde göz, bıyık ve sakal bölümlerinde siyaha yakın tonlar kullanılmıştır. Sakalında tarama izleri gözlenmiştir. Pars potu olması muhtemel pelerini beyaz ile boyanmış üstündeki benek ve tüyler siyah ile noktalanarak gösterilmiştir. Pelerinin ucunda postun ait olduğu hayvanın kafası belli belirsiz seçilebilmektedir. Yeşil bir üst giysisi olan figürün giysisi koyu yeşil tonlarında tahrir çekilerek betimlenmiştir ve düğmeleri altınla gösterilmiştir. Eyeri, örtüsü ve üzengisi tamamı altınla betimlenmiş olup, bacağına saran dar pantolonu sülyen, çizmesi ise sarı ile boyanmıştır.

3 numaralı figür, 127b yaprağının orta bölümünde savaşıyan grubun en üstünde yer aldığı tespit edilmiştir. Atının ve kendisinin üst kısmı görülebilmektedir. Yüksek, kenarları sivri kırmızı başlığı yan tarafa yatmıştır. Beyazla boyanıp, gri tonlarında hafifçe tahrir çekilerek tasvir edilmiş üç adet tüy başlığına takılı vaziyettedir. Tüyler nedeniyle kıdemli olduğu düşünülebilir. Şapka ve yüzünün etrafı kırmızı tonlarında tahrir çekilerek belirlenmiştir. Dörtte üç profil kalıbı kullanılan yüzü siyaha yakın tonlar kullanılarak belirgin şekilde tasvir edilmiştir. Sırtındaki post beyaz boyanmış benekleri siyah noktalama ile gösterilmiştir. Postun figürün yüzü ile birleşen bölümünde boya dökülmelerinin altından nakkaşın tasviri kağıda aktarım izleri belli olmaktadır. İki eliyle ince bir mızrak tutan figürün üst giysisi yeşille boyanmış olup tahrirleri koyu tonuyla çekilmiştir. Gri tonunda boyanan atın eyeri altınla tasvir edilmiştir.

Çizim 69. TSMK, B.200, y.128a, 3 Numaralı Deli Süvarisi.

4.12 Eğri Fetihnâmesi, TSMK, H.1609

4.12.1 Haçova Meydan Muharebesi (y.50b-51a)

Minyatür Ölçüsü : 23 x 16 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: 1596'daki Haçova Meydan Savaşı'nı anlatan çift sayfa kompozisyona sahip, at sırtında padişah III. Mehmed önünde solaklar, yeniçeriler, topçular olduğu halde yaprak 51a olan sol bölümde yer alır. Yanında hadım olduğu için sakalsız tasvir edilen Gazanfer Ağa ve arkasında at üzerinde has odalı ağalar yer almaktadır. Bu grupları daire oluşturacak şekilde zırhlı kuvvetler, delilerin de yer aldığı öncü kuvvetler, yükleri taşıyan deve ve eşekli birlikler çevreler.¹⁵⁹

Yaprak 50b'de ise nehrin diğer yakasına dairesel olarak dizilmiş düşman birlikleri görülmektedir.

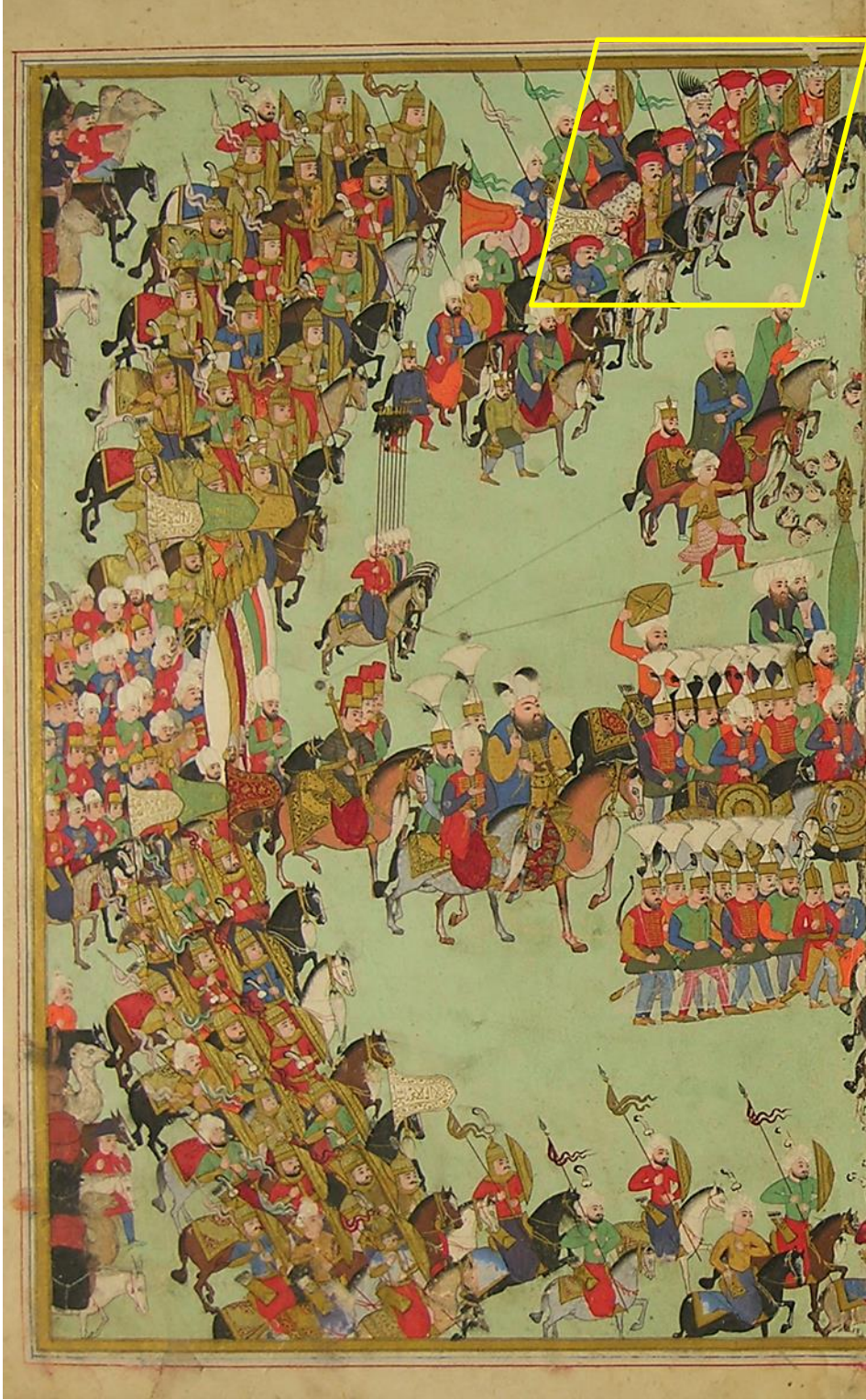
Minyatürün Genel Tasarımı: Nakkaş Hasan'a ait minyatürün tasarım kurgusu önceki savaş minyatürlerinden farklı olarak dairesel planlanmıştır. Usta nakkaş bu şekilde Osmanlı Ordusunun savaş düzenini ve hiyerarşisini tek bir minyatürde tasvir etmiştir. Zeminde kullanılan pastel tonlara karşılık, canlı renklerin tercih edildiği figür tasvirleri, figürlerdeki siyah kalın kaşlı, tombul yanaklı yüz ifadeleri nakkaşın kişisel üslûbu olarak bu minyatürde de karşımıza çıkarken, atıyla birlikte diğer figürlere göre oldukça iri tasvir edilen padişah hemen dikkati çeker. Belirli bir ufuk çizgisinin olmadığı minyatürde, uygulamada incelikli temiz bir işçilik tespit edilmiştir.

Minyatürün Durumu: Minyatürde gümüş kullanılan bölümlerde kararmalar, boyalarda ise yer yer dökülmeler gözlenebilmektedir.

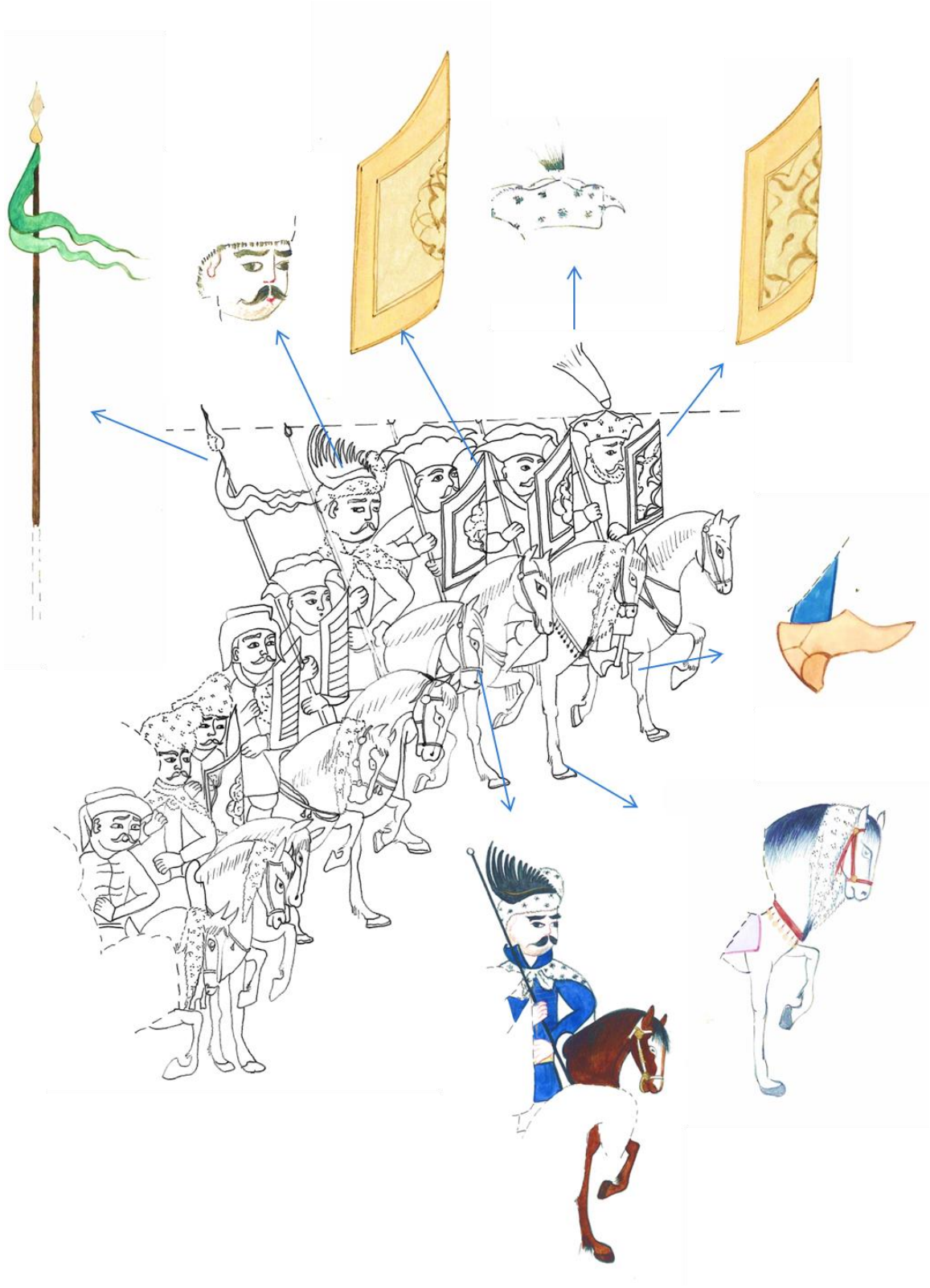
¹⁵⁹ MAHİR, *a.g.e.*, s.147.

Resim 61. Haçova Meydan Muharebesi, TSMK, H.1609, y.50b-51a.

Resim 62. Haçova Meydan Muharebesi, TSMK, H.1609, y.51a.

Çizim 70. TSMK, H.1609, y. 51a, Süvari Deli Grubu.

Uygulama 6. TSMK, H.1609, y.51a, Delibaş Olduğu Tahmin Edilen Süvarinin Renkli Uygulaması.

Deli Figürleri Analizi: Minyatürün yaprak 51a bölümünde sağ üstteki grup arasında yer alan dokuz adet deli süvarisi tespit edilmiştir. Figürlerin hepsi dörtte üç profil kalıbına uygun olarak tasvir edilmiş halde ard arda sıralandığından, ayrıca grup halinde değerlendirmenin daha anlamlı olabileceği düşünüldüğünden bölünmeden topluca analizinin yapılmasına karar verilmiştir. Öncelikle toplu halde A4 boyutlarında çizgisel eskizi alınarak incelenmeye başlanmıştır.

Tüm figürlerin belirgin bir şekilde tasvir edilmiş kaş ve gözlerinde, ifadeli yuvarlak yüzlerindeki sakal ve bıyıkların da ince işçilikli bir tarama ve noktalama gözlemlenmiştir. En üstte yer alan figürün başlığı, yanındaki kırmızı deli başlığı ile tasvir edilmiş figürlerin başlıklarının formuna benzese de post başlık giymiş bu figürün başlığında yer alan sorguç şeklindeki tüy ve kalkanında yer alan detaylı bezemeler onun daha kıdemli bir deli süvarisi olduğunu düşündürmektedir.

Ortada yer alan ve daha irice resmedilerek hemen ayırt edilebilen figür ise pars postu üzerine yerleştirilmiş kartal kanadından oluşan çelenk ve sırtında pelerin gibi duran pars postu ile hepsinden daha kıdemli gözükmektedir. Elinde orta boy mızrağa uygun boyutta kostaniçe denilen mızrak tutmaktadır. Hemen alt yanında yer alan tekne kalkanlı figür elinde deli birliğine ait yeşil bir bayrak tutar şekilde tasvir edilmiştir. En alttaki üç figürden üstte yer alan ikisi, pars postu başlıkları ve bir tanesi de koyu kırmızı tonlarında üzeri altınla bezenmiş tekne kalkanı ile resimlendirilmiştir. Grubun en altındaki figür ise sade, kırmızı delibaşlığı, mavi üst giysisi ile görülür. Post ve tüylerde tarama görülmezken, atların yeleleri ve sakallarda ince işçilikli tarama tespit edilmiştir.

4.13. *Umdetü'l-mülûk*, TSMK, H.415

4.13.1 Post Giymiş Süvari (y.165b)

Minyatür Ölçüsü : 38,5 x 25,5 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: Atçılık ve avlanmanın konu edildiği yazmada yaprak 165b'de boynuzlu bir tüylü hayvan maskesi takmış sol elinde dairesel bir kalkan sağ elinde ise kargı bulunan bir binici tasvir edilmiştir.¹⁶⁰ 17. yüzyıl başlarına ait olan eserde 164 minyatür yer almaktadır. İlk bölüm atların tedavisi ve at bilimi, ikinci bölüm atçılık üçüncü bölüm ise avcılık olmak üzere üç farklı bölümden oluşmaktadır. Ahârlı kağıda yapılmış olan eserin minyatürleri yüksek kalitede olup iki farklı üslûbu yansıtmaktadır.¹⁶¹

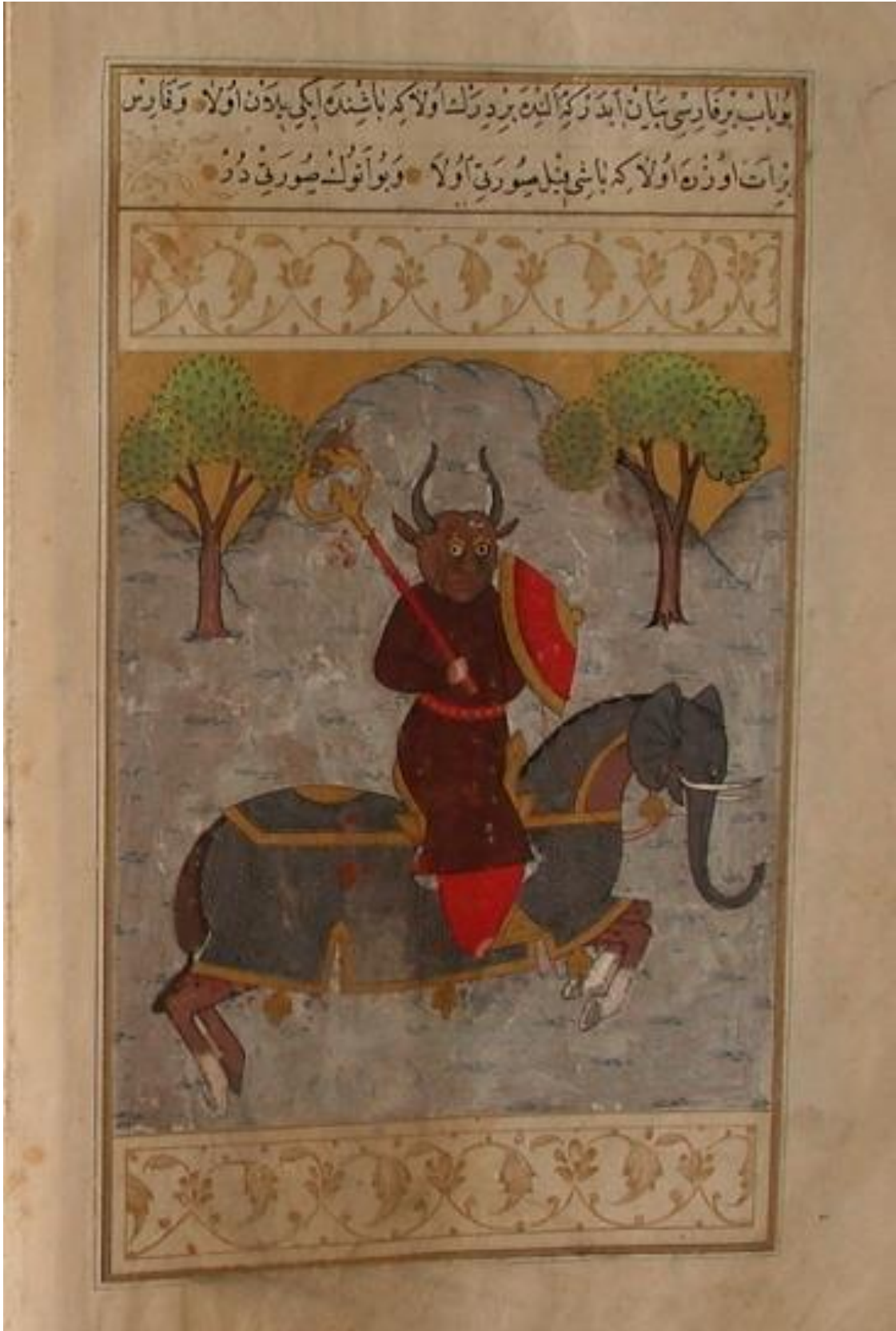
Minyatürün Genel Tasarımı: Sayfanın üst ve alt bölümünde halkâr bezemeli bordür yer almaktadır. Orta bölüme yerleştirilen minyatür tüm sayfayı kaplar, binici izleyiciye bakar şekilde tasvir edilmiştir. Zemin rengi pastel gri tonunda boyanmış, gökyüzü altınla ifade edilmiştir. Tepelerin hemen önünde binicinin iki yanında birer ağaç görülür.

Minyatürün Durumu: Boyalarda yer yer silinme şeklinde bozulmalar gözlenmiş, eserin özgün halini incelemek mümkün olmadığından atın zırhında ve maskenin boynuzlarında gümüş mü, gri boya mı kullanıldığı tespit edilememiştir.

Figür analizi: Figürün A4 boyutlarında çizgisel eskizi alınmıştır. Sağ elinde tuttuğu kargıya benzer savaş gereci, sıradışı hayvan maskesi takmış hali, atına giydirdiği zırh tipindeki bezemeli fil kafası olan parça ile “deli” figürü olabileceği düşünülmüştür. Kafasına taktığı maskede ince tüy taramaları, ve atın koşum takımlarında kullanılan altınlı bezemeler ve altın kullanılarak tasvir edilmiş çanlar özenli tasvir edilmiştir.

¹⁶⁰ ESİN, *a.g.e.*, s.147.

¹⁶¹ Tülay ARTAN, “A Book of Kings Produced and Presented as a Treatise on Hunting”, *Muqarnas An Annual On The Visual Culture Of The Islamic World*, Boston 2008, s.299.

Resim 63. Post Giymiş Süvari, TSMK, H.415, y.165b.

Çizim 71. TSMK, H.415, 165b, Süvari Analizi.

4.13.2 Post Giymiş Süvari (y.238b)

Minyatür Ölçüsü : 38,5 x 25,5 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: Atçılık ve avlanmanın konu edildiği yazmada yaprak 238b’de sol elinde dairesel bir kalkan, sağ elinde ise uzunca bir mızrak tutan, aslan postu başlığı tarzında bir maske takmış sıradışı görümlü bir binici tasvir edilmiştir.

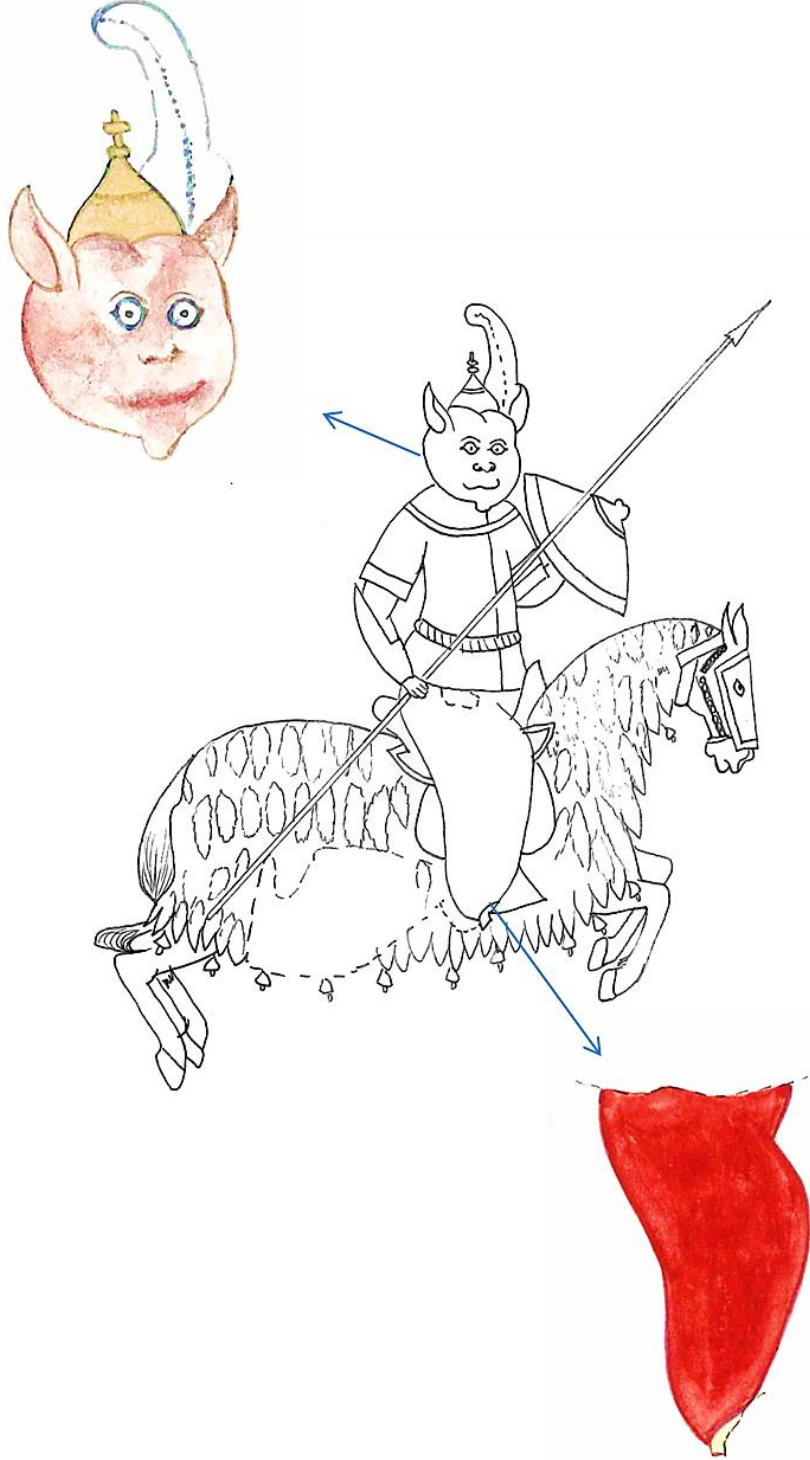
Minyatürün Genel Tasarımı: Sayfanın cedvel bölümlerinin içlerinden başlayacak şekilde alt ve üst bölümlerinde hançer yapraklı halkâr bezemelerin seçildiği bordürler yer alır. Arada kalan minyatürün yer aldığı bölümde ufuk çizgisi oldukça üstte tutulmuştur. Gökyüzü sıvama altınla tasvir edilmiştir. Binici altta yer alan açık kırmızı tonlarındaki tümsekten atıyla atlar şeklinde tasvir edilmiştir. Tümseğin gerisinde çayrık bir alan seçilmektedir. Daha arkada ise pastel gri tonlarında tepeler yer alır. Sol üstte son derece zarif şekilde resmedilmiş ağaç tasvirinin üst bölümü bordürün altında kalmış şekilde görülmektedir. Yine sağ bölümde tepelerin arasında, ağaçla aynı üslûpta tasvir edilmiş iki ağaç daha seçilmektedir.

Minyatürün Durumu: Özellikle tepelerde kullanılan gri renklerde ve atın zırhında kararmalar, yer yer boya dökülmeleri görülebilmektedir.

Deli Figürü Analizi: İlk dikkati çeken kaplan ya da aslan postu olması muhtemel olan hayvanın kafasının figürün başına maske olarak takılmış şekilde tasvir edilmesidir. Figürün son derece gerçekçi şekilde, tarama, noktalama ve sulandırmalarla gölgelendirilmiş ve altınla boyalı başlığının üzerinde beyaz renkle tarama ve boyama tekniği ile çalışılmış tüy vardır. Atının da benekli bir çeşit posttan zırhla tasvir edilmesi nedeniyle “deli” süvarisi tasviri olabileceği düşünülerek incelenmiştir. Dijital görselinin büyütülerek yapılan incelenmesinde, atın üzerine geçirilen bu post tasvirinin, *Süleymannâme*, (TSMK, H.1517) minyatürlerindeki, özellikle usta nakkaşın elinden çıktığı düşünülen at tasvirlerinde kullanılan tekniğe ve işçilik kalitesine oldukça yakın olduğu tespit edilmiştir. Post ve tüy etkisi veren açık koyu tonlar; tarama, sulandırma gibi tekniklerle boyaların birbiri içine geçirilmesi ile son derece başarılı bir şekilde uygulandığı tespit edilmiştir. Süvarinin iç giysisi ve atının eyer örtüsü muhteşem bir sülyen tonunda olup, yarım kollu üst giysisi gümüşle boyanırken, dirseklik, kalkanının kenarı, giysisinin kenarı ve eyeri ile üzengisinde altın kullanılmıştır. Yine Türk tipi düğümlü kuyruğunda hafif taramalar kullanılan atın postundan da altınla boyanmış çanlar sarkmaktadır.

Resim 64. Post Giymiş Sûvari, TSMK, H.415, y. 238b.

Çizim 72. TSMK, H.415, y.238b, Süvari Analizi.

4.14 *Şehnâme-i Nâdirî*, TSMK, H.1124

4.14.1 Hotin Seferine Giden Osmanlı Ordusu ve II. Osman (y.53b)

Minyatür Ölçüsü : 41 x 27 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: Baş tarafı eksik olan eserde Sultan II. Osman döneminin 1618-1620 yılları arasındaki önemli olayları anlatılmaktadır. Eser Padişah ve ordunun Hotin Seferi'nden İstanbul'a dönüşü ile bitmekte olup; 1622 yıllarında Padişah'ın öldürülmesinden önce tamamlandığı sanılmaktadır.¹⁶²

Aslında çift sayfaya yayılmış (y.53b-54a.) bir kompozisyon olan bu minyatürde, Sultan II. Osman (Genç Osman)'ın çevreden gelen tüm itirazlara rağmen orduyu tekrar eski ihtişamına döndürmek istemesi ve böylelikle III. Mehmed'in 1596 Eğri Seferi'nden beri sultanın başında olduğu haliyle sefere çıkmamış olan Osmanlı Ordusunun; Sultan II. Osman'ın başında olduğu halde 1621 yılında Lehistan (Hotin) üzerine sefere çıkması konu edilir.¹⁶³

Minyatürün Genel Tasarımı: Yaprak 54a'da ordunun önünde yer alan başta sancaktar, hemen arkasında bir sıra halinde yeniçeriler ve at üstünde yeniçeri ağası, orta bölümde en önde paşalar, ortada sulatanın yedek atlarını taşıyanlar ve an altta ise arkası dönük vaziyette yeniçeriler, arkalarında halk yer alır. Nakkaşın figürleri tasvir etmedeki ustalığı her detaydan belli olmaktadır. Farklı yönlerde bakan figürlerin ifadeleri de farklıdır. Özellikle alt bölümde hafif profilden sıraya dizilmiş yeniçeriler ve tümüyle arkadan tasvir edilen yeniçeriler bu geçit alayına canlılık katarken aynı zamanda mekânsal bir boyut da verir. Yine kalabalık arasında en altta yer alan halk betimlemeleri de enteresan tercihler olarak yorumlanabilir. En solda kafası ve yüzü örtülü bir hanım ve ona bakan sol ayağı sakat olduğu anlaşılan bir asker, en sağda yer alan tartışır gibi tasvir edilen iki zırhlı nakkaşın gözlem yeteneği hakkında fikir sahibi olmamızı da sağlar. İnceleme konumuz olan “deli” figürlerinin yer aldığı 53b yaprağında ise usta nakkaş sayfanın altın oran bölümüne diğer tüm figürlere göre oldukça iri bir şekilde Sultan II. Osman ve maiyetindekileri yerleştirmiştir. Önünde iki sıra halinde peykler görülürken iki yanında solakları, arkasında has odalı ağalar ve paşa at üstünde tasvir edilmiştir. 54a yaprağında olduğu gibi burada da ufuk çizgisinin oldukça yukarıda tutulduğu, gökyüzünün altınla boyandığı gözlemlenebilmektedir. En sağda pastel yeşil

¹⁶² ÇAĞMAN, TANINDI, *a.g.e.*, s.69.

¹⁶³ BAĞCI, ÇAĞMAN, RENDA, TANINDI, *a.g.e.*, s.214-215.

tonlarındaki tepelerin arkasından aşağı doğru ilerleyen ordunun arkasında devamının olduğu izlenimi yaratılmıştır. 53b yaprağında sol üstte pembe tepenin ardında görülen grup arasında iki adet “deli” süvarisi tespit edilmiştir. Gerek sayfanın tümüne yayılmış tasarım özellikleri, gerekse uygulamadaki kaliteli işçilik ve üslup özelliklerinden y.53b-54a'nın Nakkaş Nakşî'ye ait bir minyatür olma olasılığı oldukça güçlüdür.

Minyatürün Durumu: Minyatürün 54a yaprağında sol bölümünde yırtık şeklinde eksilmeler görülebilmektedir. Dikkatle incelendiğinde ise gümüş kullanılan bölümlerde yoğun kararmalar ve ten renginin kullanıldığı figürlerin olduğu bölümlerde dökümler göze çarpmaktadır.

Deli Figürleri Analizi: 53b yaprağının sol üst bölümünde yer alan tepenin ardında yer alan figürler incelendiğinde sağ bölümde yer alan biri kırmızı diğeri yeşil başlık takmış figürler ilk bakışta başlıklarından dolayı “deli” figürü gibi gözükseler de sırtlarındaki post gibi gözüken kürklerin aslında kaftanlarına ait olduğu tespit edildiğinden inceleme kapsamına alınmamıştır. Bununla birlikte tepenin hemen arkasında sol bölümde yer alan ve numaralandırılarak gösterilen iki süvari figürü, başlıkları ve sırtlarına giydikleri postlar seçilebildiğinden analiz kapsamına alınmıştır. Öncelikle A4 boyutlarında çizgisel eskizleri alınarak incelenmeye başlanmıştır.

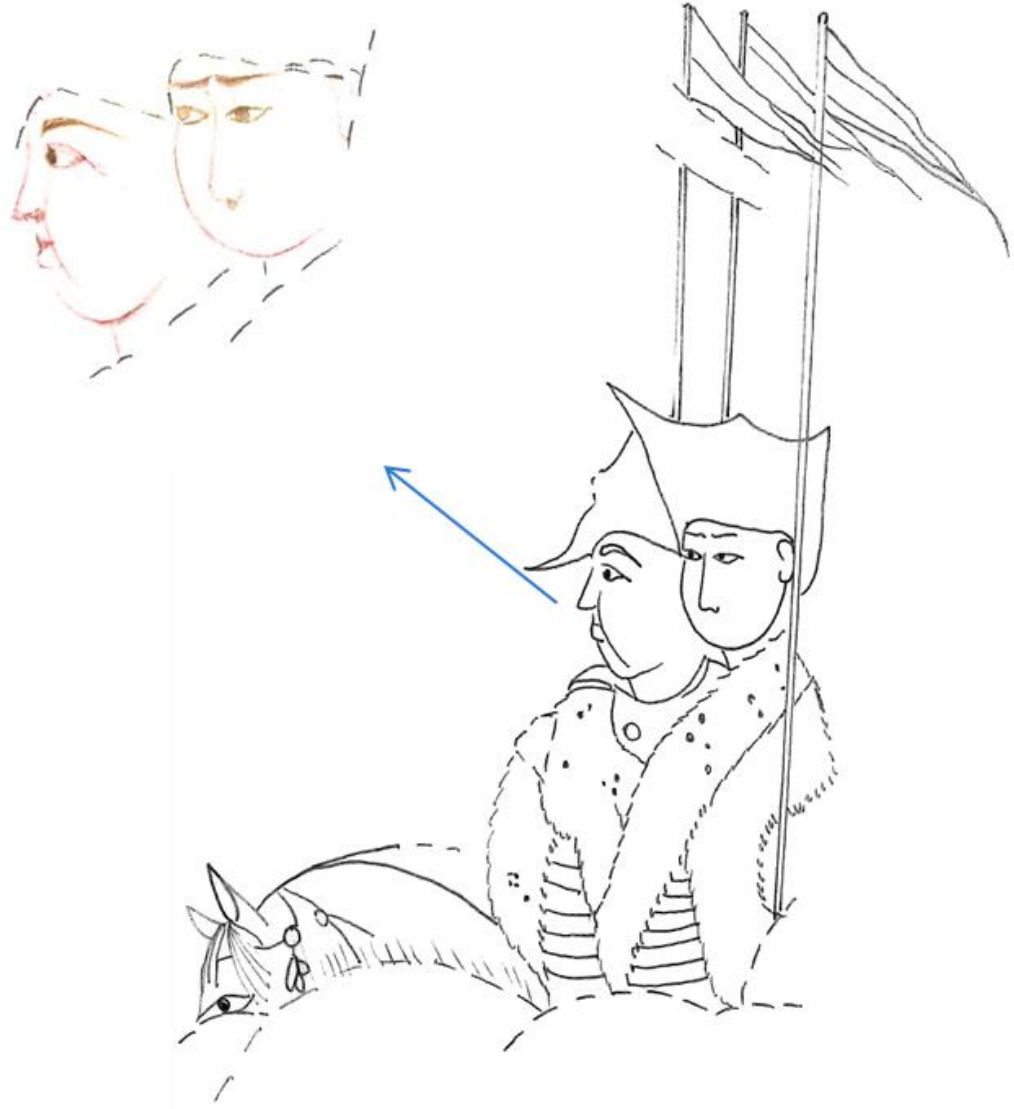
Öncelikle tek vücut gibi algılanacak kadar iç içe tasvir edilmiş olan bu figürlerin atları ve gövdeleri ayırt edilemediği için birlikte incelenmesinin daha uygun olacağına karar verilmiştir. Her iki figür de delilerin sıklıkla kullandığı kırmızı tonlarında kenarları sivri bir başlıkla tasvir edilmiştir. Başlıkların kenarları koyu tonda tahrir ile belirginleştirilmiştir. Nakkaş burada da diğer figürlerde olduğu gibi her ikisini farklı ifadelerde resmetmiştir. 1 numaralı figür tam profilden, koyu tenli ve yanakları dolgun, sakin bir ifadeyle, 2 numaralı figür ise daha açık bir ten rengiyle, daha uzunca yüzlü ve endişeli bir yüz ifadesi ile tasvir edilmiştir. Önde yer alan 1 numaralı figür sanki daha olgun ya da daha kıdemli gibidir. Figürlerin omuzlarındaki post bölümünde boyalarda dökümler olsa da kalan kısımlardan anlaşıldığı üzere nakkaş tarama yerine boyama tekniğini tercih etmiştir. Sakal ve sorguç tüylerinde incelikli bir tarama tercih eden nakkaş için farklı bir tercih olarak yorumlanabilir. Başka bir ilginç nokta ise yan yana tasvir edilen figürlerin aynı postu kullanıyor gibi algılanmalarıdır. Beyaz olarak tasvir edilen atlarının da sadece yele ve kulaklarının seçildiği başının üst bölümü görülebildiğinden hangisine ait olduğu tespit edilememektedir. Belki de gerideki figürün atı tepenin arkasında kalmış olarak düşünüldüğünden resmedilmemiştir. Farklı figürleri gerçekçi şekilde resimlediği bilinen nakkaş Nakşî için bu doğal bir tercih olarak düşünülebilir. Figürlerin tuttuğu bayrak da burada dikkat çeken bir nokta olup, genelde kırmızı yeşil çizgili olarak bilinen deli bayrağı burada kırmızı gümüş (yeşil?) olarak tasvir edilmiştir.

Resim 65. Hotin Seferine Giden Osmanlı Ordusu ve II. Osman, TSMK, H.1124, y.53b-54a.

Resim 66. Hotin Seferine Giden Osmanlı Ordusu ve II. Osman, TSMK, H.1124, y. 53b.

Çizim 73. TSMK, H.1124, y.53b, 1 ve 2 numaralı Deli Figürü.

4.15 *Dîvân-ı Nâdirî*, TSMK, H.899

4.15.1 Haçova Savaşı (y.6b-7a)

Minyatür Ölçüsü : 19 x 11,5 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama, perdah

Konu: Çift sayfaya yayılmış bir şekilde görülen ve Haçova Meydan Savaşı'nın işlendiği minyatürün 7a bölümünde, çeşitli savaşçı gurupları ile padişah III. Mehmed ve maiyetinin savaş alanına doğru ilerlemesi konu edilir. Padişahın hemen önünde solaklar ve peykler, yanında Hoca Sadeddin Efendi, arkasında Gazanfer Ağa ve devamında ise has odalı ağalar ile ordunun geri kalanı görülür. Padişah ve maiyetinin önünden kıvrılarak akan nehir ise y.6b'yi bu sayfaya bağlar. Sağ bölümde yer alan bu sayfada ise Osmanlı sipahilerinin zırhlı düşman birliklerini kovalamaları izlenir.¹⁶⁴

Minyatürün Genel Tasarımı: Eserin nakkaşı olan Nakşî, burada *Eğri Fetihnâmesi*'nde de (TSMK, H.1609, y.50b-51a.) tasvir edilen Haçova Meydan Savaşı'nı farklı bir kurgu ile resmetmiştir. Ufuk çizgisi oldukça yüksek tutulmuş ve sayfanın neredeyse altın oran bölümüne padişah diğerlerine göre oldukça iri bir şekilde yerleştirilmiştir. Maiyetindekilerde ise bu hiyerarşik düzen ve figür orantısı devam eder. Bu hiyerarşiyi nakkaşa özgü figürlerde bezeme kullanımında da görmek mümkündür; nitekim padişahın giysi ve atında kullanılan bezeme unsurları hemen dikkati çeker. Alt bölümde zırhlı düşman kuvvetleri ile iç içe savaşıyan yeniçeri, akıncı ve ortada sağ kenarda yer alan bir deli süvarisi görülmektedir. Altın zemin üzerinde en üstte yer alan akıncılardan oluşan savaşçı grup ve en altta yer alan grubun dağınık halleri arasında yatay bir kompozisyonla yerleştirilerek sağa doğru hareket etkisi artırılan padişah ve maiyeti ilgi odağı olur. Sıvama olarak sarı, yeşil altın ile gümüş kullanılmıştır. Pastel tonlarının tercih edildiği tepede yer alan figürlerdeki canlı renkler ve özellikle tüy, sakal taramalarındaki ince işçilik göze çarpar.

¹⁶⁴ MAHİR, *a.g.e.*, s.147.

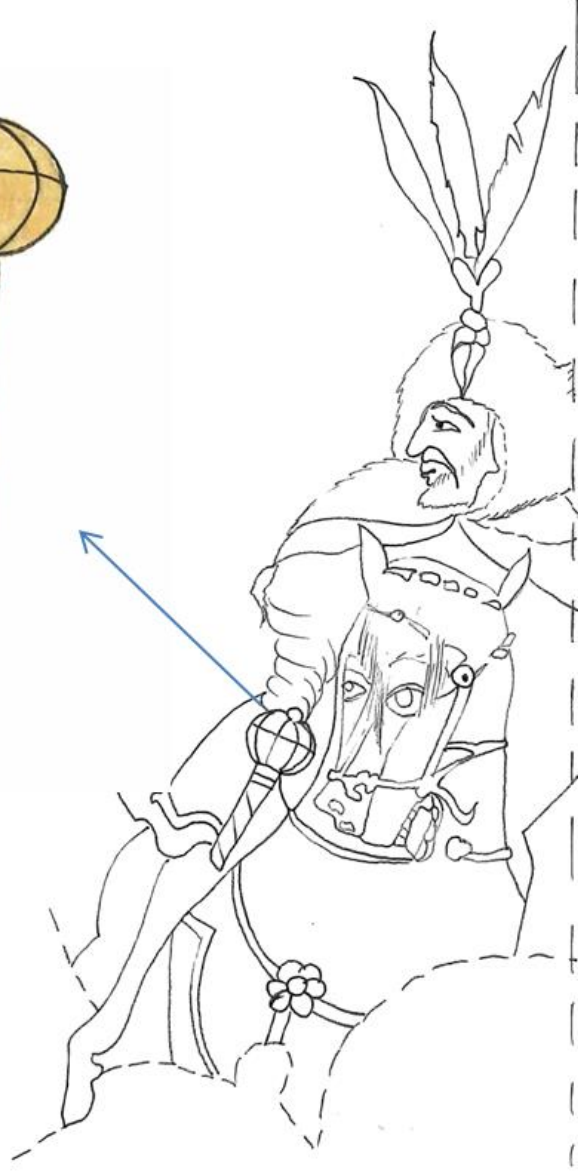
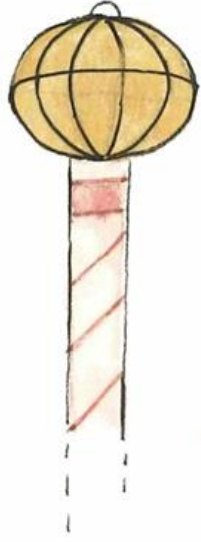

Resim 67. Haçova Savaşı, TSMK, H.889, y.7a.

Deli Figürü Analizi: Sayfanın sağ alt kenarında yer alan deli figürü A4 boyutlarında büyütülerek ve eskizi alınarak incelenmeye başlanmıştır.

Bu figür resmediliş şeklindeki hareket ve tüm sayfada yer alan figürlerden farklı olarak izleyiciye dönük hali ile sıra dışı görünerek hemen dikkati çeker. Nakkaşın üslubunun özelliği olarak karşımıza çıkan bu tercih aslında deli figürlerinin tasvir edilmesinde ilk ve tek örnek olarak tespit edilmiştir. At ve vücudunun cepheden resmedilmesine karşılık başı tam profilden görülmektedir.

Baş bölümünde tarama tekniği ile sepya tonları kullanılarak tasvir edilmiş posttan başlık yer alır. Başlığın tam ortasında metal bölümü altınla boyalı, üç adet büyük siyah kartal tüyünden oluşan bir çelenk vardır. Tüylerde boyama tekniği tercih edilmemiştir. Sırtında içi kırmızı astarla tasvir edilen başlığı ile aynı teknik ve renkte yapılmış post yer alır. Yekpare üst giysisi gri tonlarındadır. Sağ elinin ve eyerinin altından yarısı görünen altın kullanılarak boyanmış bir topuz vardır. Topuzun sapı çok açık sütlü kahve tonlarındadır. Rengin üzerinde diagonal çizgiler ve altın topuzun altında koyu tonu kullanılan bir bantla tasvir edildiği görülmektedir. Ortasında beyaz nişanı olan atı tümüyle siyah olup, koşum takımlarında sarı altın ve gümüş kullanılmıştır. İfadeli yüzünde sakal, kaş ve bıyık taramalarında sepya tonu kullanılmıştır.

Çizim 74. TSMK, H.889, y.7a. Deli Süvarisi.

Uygulama 7. TSMK, H.889, y.7a, Deli Süvarisi Renklendirilmiş Uygulaması.

4.16 *Sûrnâme-i Vehbî*, TSMK, A.3594

4.16.1 Kasapların ve Gösteri Yapan Delilerin Geçidi (y.121a)

Minyatür Ölçüsü : 32,5x 19 cm

Minyatür Tekniği : Sulandırma, gölgelendirme, tarama, noktalama

Konu: III. Ahmed döneminin ve Lale Devri'nin en ünlü eseri olarak bilinen, dönemin önde gelen şairlerinden Vehbî tarafından kaleme alınan, 1720'deki sünnet düğünü şenliklerinin anlatıldığı eserin usta nakkaş Levnî tarafından resimlenen 137 minyatürlü (TSMK, A.3593) nüshası 1727-28'de padişaha sunulmuştur.¹⁶⁵ Levnî, geleneksel minyatür anlayışına köklü yenilikler getiren, derinlikli kurguları, ifadeli yüzleri olan figürleri ile 18. yüzyıl Osmanlı minyatür sanatının önemli nakkaşdır.¹⁶⁶

Vehbî'nin bu önemli eserinin İstanbul'daki kütüphanelerde yirmiden fazla nüshası vardır; yedi tanesi TSMK'de olan bu eserlerden A.3594 ile kayıtlı olan eser de A.3593 gibi III.Ahmed'e sunulmak üzere hazırlanmıştır.¹⁶⁷ İbrahim adlı bir nakkaş tarafından resimlendiği bilinen bu nüshası da diğeri gibi benzer kurgulara sahip minyatürler içerir.¹⁶⁸

Eserin inceleme konusu olan 212a yaprağı, şenlikte gösteri yaparak geçen esnaf, asker, saray çevresinin konu edildiği minyatürlerden biridir. Görselleri incelendiğinde kasapların ve gösteri yapan delilerin geçidinin konu edildiği gözlemlenmektedir. Minyatürün üst bölümünde sol üstte kesilip çengele takılmış koyunlarla birlikte kasap olduğu anlaşılan bir kişinin oturduğu, iki eşek tarafından çekilen bir araba ve önlerinde kasaplar yer alır. Minyatürün orta bölümünde ise en solda elinde balyoz tutan bir dev maketi, hemen önünde iki yanda kırmızı başlıkları ile aralarında delilerin de olduğu askeri grup ve en önde de kılıç, hançer bıçak gibi kesici aletleri vücutlarına sokarak, kanlı ve acı veren bu gösteriye rağmen sakin bir şekilde geçit yapan altı deli figürü görülür. En altta ise kenarda yeniçeriler ve arka bölümde saray görevlileri olan grup sayfanın bu bölümünü kaplamakta ve izleyicileri oluşturmaktadır.

Minyatürün Genel Tasarımı: Levnî'nin resimlediği nüsha ile temelde aynı kurgulara sahip olan eserin genelinde figürlerin detaylarındaki işçiliğe bakıldığında işçilik kalitesi olarak 212a yaprağının bu anlamda zayıf kaldığı söylenebilir. Ancak özellikle bina ve

¹⁶⁵ BAĞCI, ÇAĞMAN, RENDA, TANINDI, *a.g.e.*, s.265.

¹⁶⁶ MAHİR, *a.g.e.*, s.170.

¹⁶⁷ Mertol TULUM, *Vehbî Sûrnâme Sultan Ahmed'in Düğün Kitabı*, Kabalcı, İstanbul 2007, s.12.

¹⁶⁸ Mahir, *a.g.e.*, s.137.

peyzaj kurgusunda Levnî'ye göre daha başarılı ve yenilikçi olduğu bilinen nakkaş İbrahim bu yapıpta da yüksek ufuk çizgisi kullanarak ve en altta izleyiciler, ortada delilerin olduğu grup ve en üstte kasapların grubu ile sayfayı yatayda üçe bölmüştür. Kompozisyondaki ve hareketli grupların sağa dönük halleri ile şenliğin kalabalığını başarılı şekilde verilmiş ve grupların rahatlıkla ayırt edilmesini sağlamıştır. Nakkaşın, kağıdın kendi rengini zemin rengi olarak tercih ettiği, figürlerde ise kırmızı rengin dışındaki renklerin pastel tonlarını kullandığı tespit edilmiştir. Gökyüzünde çok ince bir tabaka halinde gümüş, sıvama şeklinde kullanılmış, natüralist tarzda beyaz bulutlar tercih edilmiştir.

Minyatürün durumu: Özellikle figürlerin renklerinde yer yer boya dökülmeleri, bazı bölümlerde boyalarda bulaşmalar gözlenmiştir. Sarı altın kullanılan bölümler parlaklığını korurken, kılıçlar gibi gümüş kullanılan bölümlerde kararmalar tespit edilmiştir.

Resim 68. Kasapların ve Delilerin Geçidi, TSMK, A.3594, y.212a.

Resim 69. TSMK, A.3594, y.212a, Gösteri Yapan Deliler.

Deli Figürleri Analizi: Tespit edilen altı figürün ikişerli olarak art arda grup halinde yer aldıkları belirlenmiş, ardından ikili şekilde çizgisel olarak A4 boyutunda eskizi alınmıştır. Numaralandırılan figürlerin, eskizi alındıktan sonra nakkaşın üslûbuna sadık kalınarak renkli rölöveleri çalışılmıştır.

1 numaralı deli figürünün, kafasında çok ince bir tabaka beyaz boya üzerine tarama yerine sulandırma tekniğiyle çalışılmış gri boyalı ve boyutlu ve tüy takılıdır. Figürün, derisine geçen kısımdan akan kanlar kırmızı boya ile sulandırılarak verilmiştir. Koyu gri tonlarında sakal bıyık ve kaşlarının kaba bir tarama ile gösterildiği, yarı kapalı gözleri ile sakin umursamaz bir yüz ifadesi vardır. Hafif buğday bir ten rengine sahip olan bu figürün, sağ koluna kabzası siyah tonları ile dalgalı boyanmış, gümüş renginde bir hançer saplıdır. Kolunu delip geçen yerden süzülen kanları koyu kırmızı ile gösterilmiştir. Tümünü kolsuz önden çok düğmeli üstüne oturan üst giysisi kuşağının içine sokulmuş olup; pastel pembe tonlarında boyanmış ve sıkılaşmış rengiyle tahrirlenmiştir. Açık pastel yeşil tonlarında boyanan kuşağı, koyu yeşil tahrirle hafif nüanslı olarak belirginleştirilmiştir. Dizlerinin altına inen gri bol şalvarı nüanslı olarak siyah tahrirle tasvir edilmiştir. Bacaklarının diz altı çıplaktır. Ten renginin olduğu bölümler de çok ince nüanslı olmayan koyu tonunda tahrir çekilerek belirginleştirilmiştir.

2 numaralı figür, 1 numaralı figüre göre oldukça açık tenli ve daha iri şekilde tasvir edilmiştir. Kafasının sağ bölümünde turna teli olduğu düşünülebilecek, kahverengi ve siyahla dalgalı boyanmış, siyah renklerle fırça hareketleri ile ince tüyleri gösterilmiş kıvrık bir tek tüy takılıdır. Kafasının derisini delen bölümünden, kırmızı, turuncu, sülyen renklerinin sulandırılması aracılığıyla süzülen kan etkisi yaratılmıştır. İri kafasındaki sepya ile resmedilmiş hafif kapalı gözleri ve çatık ince kaşları ile yüzün son derece ciddi bir ifadesi vardır. Dolgun ve üst tarafı kıvrık bıyıklarında kaba bir tarama tekniği ile sepya ve siyah renk kullanılmıştır. Düğmesiz kolsuz dar üst giysisi şalvarının içine sokulmuş haldedir. Siyahla tahrir çekilen giyside geçişli bir renk kullanıldığı; en altta turkuaz, parlak yeşil tonlarının üzerine, koyu yeşil tonlarının ince bir boya tabaka halinde sürülerek boyandığı tahmin edilmektedir. Parlak kırmızı kuşağı nüanslı koyu tonunda tahrirlerle belirginleştirilmiştir. Diz altına inen bol şalvarı mavi-mor renklerle karıştırılmış bir gri tonunda ve bir iki ton koyusu nüanslı tahrirle resmedilmiştir. Tahririn açık tonlarında kumaş etkisinin hafif tahrirle verildiği görülebilmektedir. Çıplak bacaklarının altında mes türünde hatları koyu kırmızı tahrirle belirginleştirilen kırmızı bir yarım bot vardır. Delilerin kullandığı uzun eğri kılıcı gümüşle, kabzası ise kemik etkisi verilmiş beyaz ve altınla boyanmıştır. Sol kolunu delip geçen kılıcın akıttığı kanlar kırmızı boya ile hafif noktalanarak ile gösterilmiştir.

Çizim 75. TSMK, A.3594, y.212a. , 1 ve 2 Numaralı Deli Figürü.

Uygulama 8. TSMK, A.3594, y.212a, 1 ve 2 Numaralı Deli Figürü.

3 numaralı figür, diğer figürlere göre esmer ten rengiyle dikkatİ çeker. Tamamıyla çıplak başının sağ yanına taktığı tek tüyün ucu gri-siyah tonlarında kaba bir teknikle taranmış olup, ince bir tabaka ile beyaza boyanmış zeminin üzerine siyah fırça darbeleriyle tek tek tüy etkisi verilmiştir. Derisini delen bölümüne kırmızı boya ile kan etkisi verilmiştir. Diğer deli figürlerine göre bir tek bu figürün gözlerinin akı beyazla gösterilmiştir. Sakin, sert ve umursamaz bir ifadesi vardır. Yay şeklindeki kalın birleşmiş kaşlarında ve dolgun ucu kıvrılmış bıyıklarında gri siyah renkle tarama tekniği kullanılmıştır. Kemerinin içine sokulmuş dar turuncu ve düğmesiz, kolsuz üst giysisinin tahrirleri kırmızı ile çekilmiştir. Kirli beyaz boyanmış kemerinin nüanslı tahrirleri gri tonundadır. Dalgalı boyanarak boyut yaratılmış mavi şalvarının tahrirleri lacivertle çekilmiş, hafifçe nüans verilmiştir. Ayağındaki yine kırmızı yarım koyu tonunda tahrirle belirginleştirilmiştir. Figürü farklı kılan noktalardan biri de sağ kolunun üst bölümüne sapladığı, gümüş rengindeki sivri hançerinin beyaz renkli kabzasının tahrir çekilmemiş oluşudur. Akan kanlar kırmızı ile noktalama tekniğiyle gösterilmiştir.

4 numaralı figür, diğer deli figürlerine göre daha ufak tefek, ancak güçlü görüntüyle tasvir edilmiştir. Ten rengi olarak açık ve soluk bir renk tercih edilmiştir. Kafasının sağ yanına taktığı tek tüy, beyaz boya ile ince bir tabaka halinde boyanmış ve üzerine gri fırça darbeleri ile tüy etkisi vermek suretiyle gösterilmiştir. Açık kırmızı renkte noktalamalar ile kanların aktığı etkisi verilmiştir. 3 numaralı figürde olduğu gibi yay şeklindeki kalın kaşları bu kez daha çatıktır; Kaş ve bıyıklarda gri tonlarında sulandırma ve taramalarla boyut etkisi verilmiştir. Sert ve temkinli bir yüz ifadesi vardır. Kolsuz yeşil üst giysisi düğmesiz olup koyu yeşille tahrir çekilmiştir. Koyu pembe tonlarındaki ortası düğümlü kuşağının tahrirleri koyu kırmızı ile nüanslıdır. Koyu amber ve kahverengi tonlarında dalgalı boyanmış bol şalvarında ise nüanslı siyah renkle tahrir çekildiği tespit edilmiştir. Çıplak bacaklarının altında koyu tonuyla tahrir çekilmiş kırmızı botları görülebilmektedir. Gümüş kullanılan kılıcın sol koluna geçtiği yerden akan kanlar kırmızı ile noktalanarak tasvir edilmiştir.

Çizim 76. TSMK, A.3594, y.212a, 3 ve 4 Numaralı Deli Figürleri.

Uygulama 9. TSMK, A.3594, y.212a, 3 ve 4 Numaralı Deli Figürleri.

5 numaralı figür, başının sağ tarafına taktığı üç adet tüyle hemen dikkat çekmektedir. Beyaz ince boya tabakası üzerine gri ve siyahla sulandırılarak ile tüy ve boyut etkisi verilmiştir. Sağ kolunda birbirine özdeş iki kılıç saplı halde olan deli, buna rağmen son derece sakin yüz ifadesine sahiptir. Başına takılmış tüylerin de sayısının fazlalığı rütbeli olabileceği izlenimini vermektedir. Buna rağmen grubun içindeki kısa boylu sayılabilecek olan bu figürün beyaza yakın açık teni, siyahla kabaca tarama tekniği kullanılarak resimlenmiş bıyık ve kaşlarıyla ve hafif kapalı gözleriyle oldukça ifadelidir. Nakkaş bu figürün üst giysisinde en dikkat çekici renk olan kırmızıyı tercih etmiştir. Koyu gri ve siyahla geçişli boyanmış kuşağı ve içi açık gri dış bölümü siyah renkli tahrirle boyut verilmiş gri bol şalvarı bu etkiyi güçlendirmektedir. Ayağında koyu kırmızı tahrir çekilerek belirlenmiş kırmızı yarım botu vardır.

6 numaralı figür, gerek kafasında hiçbir tüy takmaması, gerekse nispeten daha genç görümlü yüz ifadesi ile daha tecrübesiz bir deli olduğu izlenimini vermektedir. Açık buğday tenli yüzünde kaş ve gözlerde siyah tonlar kullanılmışken, bıyıklarda daha açık tonlarda taramaların tercih edildiği gözlemlenmiştir. Sol koluna taktığı gümüşle gövdesi boyanmış kılıcının saplandığı yerden akan kanları turuncuya yakın tonlarda hafifçe gösterilmiştir. Kolsuz dar üst giysisi çok açık eflatun tonlarında olup, düğmeleri ve tahrirlerinde mor tonları kullanılmıştır. Ortası düğümlü kuşağı, kırmızı, turuncu ve sarı geçişli boyanmıştır; tahrirleri ise kırmızı ile nüanslı çekilmiştir. Amber ve kahverengi tonları dalgalı şekilde boyanarak resimlenmiş bol şalvarında sepya tonlarında tahrir çekildiği, ayağında ise gruptaki diğer deli figürlerinde olduğu gibi kırmızı yarım botla tasvir edildiği tespit edilmiştir.

İncelediğimiz farklı dönemlere ait minyatürlerde yer alan deli figürlerinin kıyafetlerine göre, bu minyatürde yer alan figürlerde, dar uzun pantolonların yerini bol diz altı şalvarlar, uzun kollu diz altına inen üst giysilerin yerine kolsuz dar üstlükler, yüksek ökçeli genellikle sarı ve mahmuzlu çizmelerin yerine ökçesiz tek tipte yarım botların aldığı söylenebilir. Figürlerde başlık ya da sırtlarında post kullanılmadığı görülmüştür. Bu özellikler kaynaklarda geçen 18. yüzyıla gelindiğinde deli ocağında tek tip kıyafete gidildiği, ocağın bu anlamda bozulmaya başladığı bilgilerine uysa da, yaptıkları cesaret gösterileri, yüz ifadelerindeki korkusuzluk önceki yüzyıllardaki örneklerle örtüşmektedir.

Çizim 77. TSMK, A.3594, y.212a, 5ve 6 Numaralı Deli Figürleri.

Uygulama10. TSMK, A.3594, y.212a, 5ve 6 Numaralı Deli Figürleri.

DEĞERLENDİRME

Kaynak araştırmaları, çizim, minyatür uygulamasından oluşan atölye çalışmalarından sonra, tez formatında yazılı ve basılı hale getirilen, üç aşamalı olarak gerçekteşirilmiş olan bu çalışmada, kaynaklarda anlatılan fiziksel özellikleri ve savaş becerileri referans alınarak belirlenen, Osmanlı minyatürlerdeki, “Deli” figürlerinin tasvir analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Yöntem olarak figürlerin görüldüğü, incelenen minyatürler, kronolojik olarak sıralanmış, tasvir analizleri yansıtılmış; böylelikle hem aynı yüzyıl içinde yapılmış tasvir örneklerini, hem de farklı yüzyıllarda yapılmış tasvir örneklerini birbirleriyle karşılaştırma imkânı elde edilmiştir.

16. yüzyıla tarihlenen, incelenebilen ilk örnek olan *Fütühât-ı Cemîle* (TSMK, H.1592) hemen sonra üretilen *Süleymannâme*, (TSMK, H.1517) adlı eserin minyatürlerinin ön çalışması niteliğinde olup, “deli” figürünün yer aldığı Temeşvar kuşatmasının tasvir edildiği minyatür (y.19a) bunu kanıtlar gibidir. Düşeyde simetriği gibi düşünölen kompozisyon neredeyse aynı olup, “deli” figürü de başlığı dâhil tümüyle beyaz üzerine siyah benekli pars postu giymiş halde, kafasına taktığı çifte çelenkle, tekne kalkanı, mavi tonlarında tasvir edilmiş atıyla bunu göstermektedir. Ancak uygulamadaki detaylar açısından *Fütühât-ı Cemîle* minyatürü, *Süleymannâme* minyatürlerine göre oldukça zayıf kalmaktadır. Fakat gerek tasarım kurgusu, gerek figür özellikleri ile *Süleymannâme* minyatürlerinin özellikle savaş konulu olanlarına damgasını vuran ve Nakkaş Osman’ın da hocası olarak tahmin edilen, savaşın geçtiği Mohaç, Temeşvar, Estonibelgrad gibi coğrafyalara hâkim olduğı bilinen nakkaşın elinden çıktığı bellidir.

Süleymannâme’deki “deli” betimlemeleri tarihi kaynaklarda geçen tek tip bir kıyafet ve görünüşe sahip olmadıklarını kanıtlarcasına çok çeşitlidir. Bunda birden fazla ve farklı üslûpta nakkaşlar tarafından üretilmiş olmalarının da etkisi olduğı söylenebilir.

Başlıklar incelendiğinde, Mohaç’ta geçen y.212a (Res.15) ve Nahçıvan Seferi’ni konu alan y.592a (Res.23) ve yine Mohaç’ta akıncı ve delileri konu alan y.220a daki (Res.17) tasvirlerdeki figürlerin, bütünüyle beyaz üzerine siyah noktalı pars postu giymiş, kafasına çifte çelenk takmış, kıdemli olduğı belli olan, tekne kalkanlı deli figürleri oldukları görölmüştür. Ancak aynı eserin 346a yaprağındaki Belgrat’daki dört kişilik deli grubunu gösteren minyatürde (Res.18) en kıdemli olan iki figür çifte çelenkli, sorguçlu, ancak kahverengi post giymiş halde, diğeri ikisi ise biri daha yüksek olmak üzere kırmızı deli başlığı takmış şekilde tasvir edilmiştir. Macaristan’da savaşan delilerin yer aldığı 422a’da (Res.19) ise sarı giysili iki delinin başlıkları kahverengi tonlarında post etkisi verilerek tarama tekniğı ile tasvir edilmiştir. Aynı minyatürün ön

planında yer alan pembe giysili üzeri kartal kanadı motifi işlenmiş olan tekne kalkanlı figürün yüzünün tasvir edilmemesi ilginçtir. Temeşvar Kuşatması'nın konu edildiği y.533a'daki (Res.21) ve "Divane-i Rumeli" adlı deli ve esirinin ön planda tasvir edildiği y.592a'daki (Res.23) figürler, benzer şekilde pars postundan dikilmiş, uzun kollu, dizlerinin altına kadar inen üst giysileri ile aynı tonlarda taranarak resmedilen çifte çelenk şeklindeki iri kartal tüylü ve uzun sorguçlu başlıklarıyla aynı teknikte tasvir edilmişlerdir.

Yüz bölümleri incelendiğinde, hemen hepsinde onları ayırt edici özelliklerden biri olarak "Alp" figürlerinde de gözlemlenebilen, aşağı doğru kıvrılarak gelen sepya tonlarında taranarak uygulanmış bıyık dikkati çeker. Yüzler yuvarlağa yakın ve dörtte üç profil kalıbına uygun olarak ve her biri farklı bir ifadeyle tasvir edilmiştir.

Giysileri incelendiğinde, hemen hepsinde "deli" figürlerinin sülyen renginde, bacağı saran dar bir pantolon giymiş şekilde ve ayaklarına ise sarı, yüksekçe ökçeli, uzun mahmuzlu çizmeleriyle tasvir edildikleri tespit edilmiştir. Üst giysileri değişiklik göstermekle birlikte, ağırlıkla uzun kollu, dizlerinin altına kadar iner şekilde, pars postundan dikilmiş gibi gözükmektedir.

Atlarla ilgili olarak, yaprak 212a'da (Res.15) 346a'da (Res.18) 4 numara ile incelenen figürde, 533a'da (Res.21) ve 592a'da (Res.23) yer alan "deli" süvarilerin atları mavi ya da gri-mavi tonlarında olduğu, başlarında posttan maske ya da tüy yer aldığı ve dikkat çekici şekilde kaliteli ince bir işçilikle tarama ile tasvir edildiği belirlenmiştir.

Silahlar açısından bakıldığında, eserde yer alan aynı üslûp özelliklerini gösteren minyatürlerindeki "deli" tasvirlerinde savunma amaçlı olarak tekne kalkanın dışında zırh gibi başka bir savunma unsuruna rastlanılmamıştır. Özel olarak yaprak 422a (Res.19) 3 numaralı figür ve yaprak 533a'daki (Res.21) süvari "deli" figürünün kullandığı tekne kalkanın ortasında, kaynaklarda belirtilen kartal kanadı motifi tespit edilmiştir. Bu eserde incelenen minyatürlerdeki "deli" figürlerinin neredeyse tamamının, uca doğru genişleyen pala tarzı eğrisel kılıçla, at üzerindeyken bacakları ile eyer arasında meç denilen uzun kılıçla tasvir edildiği belirlenmiştir. Yaprak 220a'da (Res.17) tespit edilen "deli" süvarinin ise sağ elinde savaş çekici ile zırhlı düşmana saldırır vaziyette tasvir edilmesinin de kaynaklarla örtüştüğü anlaşılmıştır.

Nakışçı bir üslûp içeren 109a (Res.12), 154b (Res.13), 170b (Res.14) ve 459a yapraklarında (Res.20) tespit edilen "deli" figürleri ise daha durağan şekilde, sayfanın bütünüyle uyumlu olarak tasvir edildiği tespit edilmiştir. Bunlarla birlikte toplam 16 adet "deli" figürü tespit edilmiş ve incelenmiştir.

Eserin 212a yaprağında (Res.17) yer alan “Deli Sinan” olarak adlandırılan figür, savaşır halde olması, giyim şekli ve halinden kıdemli görünmesi nedenleriyle, olabildiğince özgün renk ve teknik özelliklerine sadık kalınarak, büyütülüp renklendirilmiştir. Analizi yapılan bu çalışmanın analiz ve renklendirme aşamasında, daha doğal bir etki için akrilik boyalardan kaçınılarak özgün haline en yakın olabilecek şekilde taş suluboya ve ezilmiş altın kullanılmıştır. Ancak alanında uzmanlarla yapılacak boya renk ve malzeme analizlerinin bu konuda daha bilimsel bir sonuca ulaştıracağı da kesindir.

Nakkaş Osman’ın gerçekçi, sade üslûbunun gözlemlenebildiği *Nüzhet-i Esrârü’l Ahbâr der Sefer-i Zigetvar*, (TSMK, H.1399) adlı eserde yer alan ve Zigetvar Kalesinin fethini konu alan 40b’deki minyatürde (Res.26) üç adet deli figürü tespit edilmiştir. Çeşitlilik gösteren bu figürlerde usta nakkaş delilere özgü pek çok özelliği bu üç figür arasında paylaştırmış gibidir. Oldukça yıpranmış durumdaki bu minyatürde yer alan 1 numaralı figür olarak incelenen figür, elinde kostaniçe de denilen orta boy bir mızrakla, başında kahverengi tonlarında kartal tüylü çelenk bulunan başlıkla tasvir edilmiştir. Mavi uzun bir üst giysisi olan figürün ayağında açık kahverengi tonlarında delilerin giydiği çizmelere benzer bir çizme vardır. Yüzü bıyiksız ve sakalsız olarak gösterilmiştir. 2 numaralı ve 3 numaralı kale içinde savaşan figürlerin her ikisi de pars postu başlıkları ve siyah kartal tüylü çelenkleri ile betimlenmişlerdir. 2 numaralı figür elinde savaş çekici, sırtında pars postuyla, 3 numaralı figür ise sol elinde tekne kalkanı, sağ elinde kılıcıyla savaşır vaziyette tasvir edilmiştir. Tüm figürlerin çizmelerinde mahmuz olmaması süvari birliğinden olmadıklarını da göstermektedir. Gerçekçi sade anlatımlarıyla tanınan Nakkaş Osman’ın tasvir ettiği bilinen eserde yer alan bu üç “deli” figürü, sayıları az olsa da bilinen özellikleri ile hemen ayırt edilebilecek şekilde tasvir edilmişlerdir.

Nakkaş Osman’ın başında olduğu bir ekip tarafından resimlendiği bilinen *Şehnâme-i Selim Han* (TSMK, A.3595) adlı eserde ise, Akare’de Savaş (y.44a) , Ölgün (Dulciğno) Kalesi’nin Fethi (y.115a), Navarin Deniz Savaşı (y.129a), Boğdan Voyvadası’nın İsyanı (y.141a) konularını işleyen dört yaprak ve toplamda on üç adet “deli” figürü tespit edilmiştir.

Başlıklar incelendiğinde yaprak 115a’daki (Res.28) 4 numaralı figür, 129a’daki (Res.30) 3 numaralı figür, 141a’daki (Res.31) 1 ve 2 numaralı figür dışında, hepsinin kırmızı yüksekçe, kenarları sivri olan başlıkla tasvir edildiği tespit edilmiştir. Yaprak 141a’da yer alan süvari delilerin başlıkları pars postundan ve çelenklidir. Tüm figürlerin yuvarlağa yakın yüzle tasvir edildiği, yaprak 115a’daki 1 numaralı, 129a’daki 1 numaralı figürlerin dışında, tümünün aşağı doğru kıvrılarak inen şekilde bıyıklı betimlendiği tespit edilmiştir. Sadece yaprak 129a’daki 2 numaralı figürde sakal vardır. 129a’daki 1, 2 ve 3 numaralı figürler ve 141a’daki 1 ve 2 numaralı figürler süvaridir.

129a'daki 4 numaralı figürün ve 141a yaprağındaki 3 numara ile gösterilen figürün yerde aynı şekilde düşmana saldırır vaziyette tasvir edildiği tespit edilmiştir. Bu eserde incelenen “deli” figürleri onlara ait tek tip bir kıyafet, savaş gereci olmadığı bilgisini de kanıtlar nitelikte olup, oldukça çeşitlilik göstermektedir.

Yine Nakkaş Osman'a ait olan bir başka eser olarak *Hünernâme I* (TSMK, H.1523) adlı eserde “Çelebi Mehmed'in Urusçuk'ta Tuna Nehri Kenarında Kovandan Bal Çalanları Cezalandırması” (y.121a) konusunun resmedildiği yaprakta (Res.35) üç adet “deli” figürü tespit edilmiştir. Üçünün de yuvarlak hatlı keskin ifadeli yüzleri seçilebilmektedir. 1 ve 2 numaralı figürlerin aşağı doğru sivriyen bıyıklarının, kafasının yarısı görünen figürün ise sakallarının hafif tarama ile tasvir edildiği, tüm figürlerin başlıklarının kenarları sivri, yüksek tipte resmedildiği tespit edilmiştir. 1 ve 3 numaralı figürlerin belinde delilerin kullandığı tespit edilen kuşaklar vardır. Eserdeki incelenen bu minyatür, 15.yüzyıla ait bir olayı konu etmesi sebebiyle, “deli” birliğine mensup askerlerin o dönemde de mevcut olabileceklerine işaret etmektedir. Bunun dışında barış zamanında sınır muhafızları olarak görev yaptıkları bilinen delilerin, bu özelliklerini de doğrular nitelik taşımaktadır.

16. yüzyıl sonlarına tarihlenen ve üç nakkaşın üslûp özelliklerini gösteren *Nusretnâme* (TSMK, H.1365) adlı eserin Çıldır Savaşı (y.72a)'nın işlendiği yaprağında (Res.36) öncü kuvvet olarak yer alan üç adet süvari “deli” tespit edilmiştir. Tasvir ediliş ve teknik olarak, durağan halleri ile bu figürler, farklı duruş sergilemelerine rağmen, yüzlerindeki ayırt edici tasvir özellikleri, başlıkları, kıyafetleri ve savaş gereçleri ile buldukları sayfada diğer savaşçılardan hemen ayırt edilerek, önceki örneklerle oldukça benzer özellikler taşımaktadırlar. 1 numaralı figür kırmızı yüksek kenarlı ve tek tüy takılmış başlık, 2 numaralı figür yassı alçak yine tek tüy takılmış kırmızı bir başlık, 3 numaralı figür ise kartal tüyü çelenkli pars postu giymiş şekilde tasvir edilmiştir. Ortada yer alan 2 numaralı figürde tekne kalkan vardır. En ilgi çeken ise, her üç figürün de bazı Avrupa gravürlerinde tasvir edilen “deli” figürleri gibi, kırmızı-beyaz çizgili boyanmış mızrakları tutar vaziyette resmedilmiş oluşudur. İncelenen minyatürlerde bu tip mızrak ilk ve tek örnektir.

İncelenen tüm minyatürler içinde *Süleymannâme* (TSMK, H.1517)'de yer alan örneklerden sonra, gerek çeşitlilik, gerek çok fazla bozulmaya uğramadan günümüze gelebilmesi, gerekse Nakkaş Osman'ın elinden çıktığı belli olan kaliteli işçiliği ile 16. yüzyıl sonlarına tarihlenen bir başka eser olan *Sûrnâme-i Hümayûn* (TSMK, H.1344)'dur. Bu eserdeki bazı minyatürler, “deli” figürlerinin belgelenmesi açısından son derece zengindir. “Gösteri Yapararak At Meydanına Giriş Yapan Deliler (y.9b-10a)”, “Rumelili Süvari Delilerin Gösterisi (y.86a)”, “Süvari Delinin Gösterisi (y.85b)” konularının anlatıldığı minyatürlerde toplam on beş adet “deli” figürü tespit edilmiştir.

Süleymannâme savaş alanında “deli” figürlerinin konumları, kullandıkları savaş gereçleri, kıyafetleri hakkında bilgi sahibi olmamızı üst düzeyde tasvir edilmiş şekilde sağlarken, aynı yüzyılın sonlarında bir şenliknâme olarak *Sûrnâme-i Hümayûn*, bu sıradışı savaşçıların savaş dışında, gösteri alanındaki halleri, kıyafetleri ve kullandıkları silahları da göz önüne sermektedir. “Gösteri Yaparak At Meydanına Giriş Yapan Deliler (y.9b-10a)” konusunun işlendiği yapraklar, At Meydanı’na Şehzade Mehmed’in önünde gösteri yaparak giren toplam on iki deli buna güzel bir örnektir. Yaya olarak ilerleyen delilerin cesaretlerini kanıtlamak için vücutlarının çeşitli yerlerine sapladıkları bıçaklar, kamalar, kılıçlar, meçler, hattâ mızrakları tek tek tasvir eden nakkaş, kullandıkları savaş gereçlerini de bir anlamda belgeleyerek bilgi sahibi olmamızı da sağlamaktadır. Burada yaya olarak gösteri yapan figürlerden yaprak 10a’da (Res.46) yer alan 3 ve 8 numaralı figürlerin, “Rumelili Süvari Delilerin Gösterisi (y.86a)” yaprağında (Res.48) yer alan “deli” süvari figürleri ile benzerliği dikkat çekicidir. Her bir figürü farklı bir yüz ifadesi ile resmeden nakkaş, burada gösteri yaparak meydana giren bu iki figürün atları ile gösteriye devam ettiklerini yansıtmaya çalışmış olmalıdır. Çift sayfalık bir kompozisyon olan 85b ve 86a yapraklarında 86a’da (Res.48) yer alan iki süvari deli figüründen 1 numara ile incelenen figür, mavi atıyla gösteri yaparken atını değiştirip, kahverengi atla, 85a yaprağında (Res.49) gösteriye devam ettiği izlenimi vermektedir. Gerçekten de 1 numaralı figür; her iki yaprakta da aynı şekil, konum ve renkte aynı teknikte hafif boyama, tarama ve noktalama tekniği ile tasvir edilmiş bir pars postunu omuzlarına almış vaziyette, sülyen renkli, uzun kollu üst giysisi, mavi dar pantolonu, hardal sarısı tonlarında çizimleri, benzer ifadeli belirgin gözleri, kirli sakalı, “Alp” figürlerinininkine benzer bıyıkları, arkada bir tutam bırakılmış traş edilmiş kafası ile neredeyse 85a yaprağındaki figürle aynıdır. 2 numaralı figür ise kafasında yer alan çifte çelenkli kartal tüylü başlığı, bezeme unsurlarının kullanıldığı tekne kalkanı, mağrur duruşu ile daha kıdemli olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Sonuç olarak, gerek yaya “deli” figürleri gerekse süvari deliler düşünüldüğünde incelenen tüm minyatürlere göre, tasvir edilişteki gerçekçi yaklaşımlar, figürlerin 7cm.’ye varan büyüklükleri ile rahatlıkla inceleme imkânı vermesi, araştırma için son derece önemli olmuştur.

Nakkaş Hasan tarafından tasvir edildiği bilinen *Eğri Fetihnâmesi* (TSMK,H.1609) adlı eserin “ Haçova Meydan Muharebesi (y.50b-51a)” konu alan yaprağında grup halinde bulunan dokuz adet “deli” süvarisi tespit edilmiştir. Bu minyatür, kaynaklarda meydan savaşlarında genellikle sol tarafta grup halinde öncü kuvvetler arasında yer aldığı bilinen delilerin, bu durumlarını göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Tasvirdeki deli figürleri, 16. yüzyılın son yıllarında bile savaştaki ağırlıklı durumlarından, kılık kıyafetlerinden pek de bir şey kaybetmediklerini gösterir şekilde tasvir edilmişlerdir.

Aynı dönemde bir başka eser olan ve Nakkaş Osman başkanlığında bir grup tarafından resimlenen *Şehinşehnâme II*, (TSMK, B.200) adlı eserde; “Revan’ın Fethi (y.101b-

102a)”, “ Revan’da Ferhat Paşa ve Deliler (y.110b-111a)”, “Revan’da Savaşan Öncü Kuvvetler (y.115b-116a)”, “Osman Paşa’nın İmam Kuli Han’ı Mağlup Etmesi (y.127b-128a)” konularının işlendiği yapraklarda toplam on dokuz adet “deli” figürü tespit edilmiştir. 116a yaprağında (Res.57) yer alan pars postu başlıklı 1 numaralı figür dışında tüm figürler kenarları sivri yüksek yeşil ya da kırmızı renkte başlıkla tasvir edilmiştir. Hepsinin üst giysilerinin yeşil ya da mavi tonlarında, dar bacaklarını saran pantolonlarının ise kırmızı tonlarında boyanmış olarak resimlendiği tespit edilmiş, çizmelerinin ise “deli” figürlerinde gözlemlenebilen sarı yüksek ökçeli olduğu belirlenmiştir. Kıyafetlerde çeşitliliğin olmadığı bu eserdeki tasvirler, 17. yüzyıl başlarına doğru kıyafetlerinde tek tipe doğru gidildiğine ilişkin bazı kaynaklarda belirtilen “deli” birliğinin bu durumunu akla getirmektedir. Ancak bu durumun, acele ile resmedildiği etkisini veren özellikler taşıyan eserin bu özelliğinden kaynaklandığı da düşünülebilir.

Avcılık, at bakımı ve binicilik konularında yazılmış olan *Umdetü’l-mülûk* (TSMK, H.415) adlı eserin 165b ve 238b yapraklarında tespit edilen binici figürleri, hayvan postuna ait kafa bölümlerini maske olarak takmış halleri, atlarına giydirdikleri bütünden hayvan postları nedeni ile sıra dışı bir görünümde tasvir edilmeleri nedeniyle, 17. yüzyıl başlarına tarihlenen yazmadaki iki süvari figürü tasviri incelemeye dâhil edilmiştir. Minyatürlerin uygulama aşamasındaki ince detaylı işçilik dikkat çekicidir. At çeşitleri ve binici tipleri hakkında bilgiler içerdiği anlaşılan eserdeki 165b ve 238b yapraklarında yer alan bu iki binici, gerek incelenen minyatürler, gerekse kaynaklarda kendileri ve atlarında diğer tüm askeri gruplara göre, en fazla post, tüy kullanarak sıra dışı görünüm sergiledikleri tespit edilen “deli” birliğine ait olmaları muhtemeldir.

Nakşî tarafından minyatürlerinin yapıldığı bilinen, *Şehnâme-i Nâdirî* (TSMK, H.1124) adlı eserin “Hotin Seferine Giden Osmanlı Ordusu ve II. Osman (y.53b)” konusunun resimlendiği yaprakta (Res.66) iki adet deli figürü tespit edilmiştir. İç içe geçmiş şekilde art arda tasvir edilen her iki figürün de bıyıkları yoktur. Başlarında kenarları sivri kırmızı başlıklarla ve omuzlarında pars postu ile tasvir edildikleri belirlenmiştir. Görünüş şekilleri ile *Şehînşehnâme II*, (TSMK, B.200)’de incelenen figürlere benzemektedirler. Ancak nakkaşların üslûp farklılıkları gözlemlenebilmektedir. Her iki eser de birbirine yakın yıllarda üretilmiş olup, benzer kıyafet ve özelliklerle tasvir edilmeleri “deli” birliklerinin tek tip bir kıyafete doğru mu gittikleri sorusunu sordurmaktadır.

Ancak yine Nakşî tarafından resimlendiği bilinen *Dîvân-ı Nâdirî* (TSMK, H.899) adlı eserin “Haçova Savaşı (y.6b-7a)” konusunun işlendiği çift sayfa minyatürde bulunan “deli” süvarisi (Res.67), *Süleymannâme* (TSMK, H.1517)’de yer alan incelediğimiz örnekleri andırır. Uygulama farkı olarak, figürleri portreden, arkadan tasvir etmesiyle

üslûbu hemen ayırt edilen usta nakkaş Nakşî burada “deli” süvarisini ve atını cepheden tasvir etmeyi tercih etmiştir. Başını da örtecek şekilde bütünden pelerin şeklinde, sepya tonlarında taranarak betimlenmiş bir post giymiş halde ve başlığında yer alan üç adet tüy bulunan sorgucuyla daha önce üretilen ve incelenen minyatürlerdeki örneklere benzemektedir. Ancak burada sakalı bıyığına göre daha baskın olarak tasvir edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, farklı kaynaklarda ayrı ve özel bir birlik olarak, sıra dışı görünüşleri ile hemen diğer savaşı birliklerden kolaylıkla ayırt edilebildikleri ifade edilen, etkili oldukları 16.ve 17. yüzyıllarda Osmanlı topraklarını gözlemleyip çizen gezginlerin ürettikleri gravür ve gözlemlerine dair yazılarda da bu özellikleri doğrulanan “Deli” figürlerinin minyatürlerde nasıl yer aldıkları, bilinen özellikleri ile ne kadar örtüştüğü merakıyla başlamış, öncelikle bu figürlerin hangi minyatürlerde tasvir edilmiş olabilecekleri araştırılmıştır. Tıpkı basımı yapılan eserlerin ve diğer kaynakların ışığında, TSMK, TIEM, Süleymaniye Kütüphanesinde ve İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi’nde tespit edilen ve yoğun olarak tarihi konulu eserler arasında olabileceği düşünülen özel izinle, tüm hedeflenen eserlerin dijital kopyaları, her bir yaprak incelenerek taranmış; bunlardan 17 yazmada “deli” figürü tespit edilmiştir. Yurt dışında bulunan *Tarih-i Sultan Süleyman* (DCBL, T.413) ve *Nusretnâme* (BML, ADD 22011) adlı eserlerde de, sanat tarihi kaynaklarında geçtiği haliyle, “deli” figürlü yapıtlar tespit edilmiş; ancak mevcut şartlarda bu eserlerin tümünü dijital olarak incelemek mümkün olamamış; bu nedenle çalışma kapsamına alınmamıştır. Ayrıca 17.yüzyıla tarihlenen *Şehnâme-i Hümayûn* adlı eserin (TIEM T.1965) 19a yaprağında grup halinde tasvir edilen “deli” figürleri tespit edilmiş ancak araştırma ve uygulama döneminde müzenin restorasyonda olması, çalışmanın tez teslim dönemine yakın bir tarihte restorasyonun bitip izin işlemlerine başlanmasına rağmen, dijital olarak görselinin bulunmaması nedeniyle analiz gerçekleştirilememiştir.

Figürlerin tespit edildiği eserler ve yer aldığı yapıtların dijital olarak görselleri temin edilmiş ve detayları tam olarak tespit edebilmek amacıyla her bir figür A4 boyutlarına sığacak şekilde büyütülerek çizgisel olarak eskizi çıkarılmıştır. Zaman içinde bozulmadan ya da kayıtlı olduğu kurumun görseli düşük çözünürlüklü vermesinden kaynaklanan nedenlerle büyütme aşamasında bazen zorluklara rastlanmıştır. Bunlara rağmen genellikle, boyalarda karışmalar, dökülmeler bazen de kararmalar, oldukça küçük boyutlarda olan figürlerin savaş gereçleri ya da giysilerine denk geldiğinden, bu bölgelerin kesikli çizgilerle işaretlenerek, devam edilmesinin detaylı inceleme açısından önemli olduğu görülmüştür. Rahatlıkla incelenebilen, “deli” figürlerine ait pek çok özelliği üzerinde taşıdığı tespit edilen ve farklı dönemlerdeki nakkaşların ait olduğu dönem özelliklerini gösterme kriteriyle seçilen; *Süleymannâme* (TSMK, H.1517) 212a yaprağında yer alan süvari (Uygulama 1), *Sûrnâme-i Hümayûn* (TSMK, H.1344)’nin 10a yaprağındaki 5 ve 10 numaralı figürler (Uygulama 2 ve Uygulama 3), 86a yaprağında yer alan iki süvari figürleri (Uygulama 4 ve Uygulama 5), *Eğri Fetihnâmesi* (TSMK, H.1609) 51a yaprağındaki süvari deli grubunda “delibaş” olarak yer aldığı tahmin edilen figür (Uygulama 6), *Divân-ı Nâdirî* (TSMK, H.899) 7a yaprağındaki süvari deli figürü (Uygulama 7) ve *Sûrnâme-i Vehbi* (TSMK, A.3594) 121a yaprağında

tespit edilen deli figürleri (Uygulama 8,9, ve 10) mümkün olduğunca renk ve özgün hallerine teknik olarak sadık kalınarak, minyatür tekniğinde çalışılmıştır. Ancak *Sûrnâme-i Hümayûn* (TSMK, H.1344)'nin 86a yaprağında olduğu gibi dijital görsellerinde, temin edilmesindeki farklı zamanlar ya da çözünürlüklerden kaynaklanan ciddi renk değişimleri olduğu görülmüş, hangi tonun özgün esere ait olduğunun saptanabilmesi için eserin özgün halinin yanında çalışmak gerekliliği tespit edilmiştir. Mevcut durumun böylesi bir çalışmaya imkân vermediği, ayrıca renk ve ton tespitinin analizinin disiplinler arası bilimsel bir çalışmayla yapılmasının doğru bir yaklaşım olacağı saptanmıştır.

Çizgisel rölövesi alınarak “deli” olduğu tespit edilerek incelenen figürlerin, eserin özgün halinde net olarak görünebilen “deli” figürüne özgü, başlık, giysi, savaş teçhizatları, atları gibi bölümler parçalar halinde renkli uygulamalarla çalışılmış; çizgisel analizlerinin ilgili kısımları ile Çizim bölümlerinde eşleştirilmiş, aynı zamanda metin olarak anlatmak suretiyle analizleri gerçekleştirilmiştir. Parçalar halinde renkli uygulama yapılırken her yüzyıldan ve kendi içinde farklılık gösteren bir seçim yapılması tekrara düşmeyi engellemiştir. Renkli uygulama analizi yapılan bu parçalar, çalışmanın Ekler bölümünde Şekil olarak “Başlıklar”, “Giysiler”, “Silahlar”, “Mızraklar”, “Atlar”, “Yüzler” şeklinde sınıflandırılarak, her bir parçaya numara verilmiştir. Kendi sınıfında yer alan numaralı parçalar yüzyıllara ve nakkaşların dönemlerine göre kronolojik olarak sıralanmıştır. *Süleymannâme* (TSMK, H.1517) de yer alan örnekler çeşitliliği ve figür yoğunluğu nedeniyle ayrı tutularak en başa alınmıştır. Böylelikle tek bir sayfada dönemler arasındaki tasvir ve üslûp farklılıkları da tek bir sayfada görülebilir olmuştur.

Şekil 1. incelendiğinde *Süleymannâme* içinde yer alan tekne kalkanlardan 1, 3 ve 4 numaralıların kaynaklarda belirtilen şekilde kanat motifi bezemeli olduğu, 16. yüzyıl Nakkaş Osman ve 16. yüzyıl sonu Nakkaş Hasan döneminde yer alanların ise gümüş, altın kullanılarak tasvir edildikleri görülmektedir.

Şekil 2. Mızrak ve bayraklı bir tür mızrak olan “batrak” sınıflandırması olup, çok fazla çeşitlilik içerdiği, *Süleymannâme*'nin içerik ve tasvir uygulaması olarak en zengin olduğu söylenebilir. 4 numarada yer alan mızrağın, minyatür içinde yer aldığı şekliyle kaynaklarda da ifade edilen alışılmışın dışında bir uzunluğu vardır. Aynı şekilde 7 numaralı mızrak da gravürlerde tasvir edilen örneklerin minyatürlerde de görülebildiğini kanıtlayan şekildedir.

Şekil 3.1. ve Şekil 3.2. dönemler içindeki silahların sınıflandırmasında en çok çeşitlilik *Süleymannâme*'de yer almaktadır. 4 numarada belirtilen savaş çekici nadir görülen önemli bir örnek; 15 numara ile gösterilen ok, yay ve sadak tasviri ise tarihsel

kaynaklarda “deli” silahları olarak bahsedilmemesine rağmen, tek örnek olmaları nedeniyle ilginçtir.

Şekil 4. başlıkların dönemler, farklı nakkaşların farklı uygulamalarına rağmen, tek tipe doğru giden bir çeşitlilik olmadığını gösterir; ancak kaynaklarda bahsedilen en gösterişli ve çeşitli örnekleri *Süleymannâme* içinde yer alanlardır.

Şekil 5. kaynaklarda geçen şekliyle belirgin bir üst giysileri olmadığını, 4 numara tek parça posttan dikilmiş görünen şekli, 6 ve 7 numaralar postlu pelerin şekliyle kanıtlamaktadır. 18. yüzyıla ait olan 9 numarada yer alan giysi ise bol şalvar tipli pantolonu ve dar kısa üst giysisi ile kaynaklarda geçen giysilerinde son dönemlere doğru sıradan bir görünüm aldığını kanıtlamaktadır.

Şekil 6. çizme, bot ve pantolonların *Süleymannâme* ve 16. yüzyıl örneklerinde kırmızı, mavi, sarı ağırlıklı olarak belirli bir tipte olduğunu, 17. yüzyılla birlikte değişime uğradığını, 18. yüzyılda ise tipik “deli” çizmesinin yerini kırmızı mes tarzı bir ayakkabı aldığını göstermektedir.

Şekil 7.1, Şekil 7.2 ve Şekil 7.3 atların aksesuarları olarak dönemler arasında belirgin farklılıklar olmadığını göstermektedir. Ancak *Süleymannâme* örnekleri içinde yer alan 2 ve 3 numaralar üst düzey işçilikleri ve detayları ile öne çıkmaktadır. 1 numaralı 4 numaralı örneklerde atların bacak ve kuyruklarında görülen kına tonundaki renk uygulamaları dönemin nakkaşının gözlemci yaklaşımını göstermesi açısından önemlidir.

Şekil 8. farklı dönemlerde, farklı nakkaşlar tarafından resmedilen yüz çeşitlerine ait uygulamaları içermektedir. 7 numara ile gösterilen dışında hemen hepsinde yüz hatları ve ifadeleri tarama ve noktalama tekniği ile verilmiştir. Özel olarak *Süleymannâme* örneklerinin küçük boyutlarına rağmen çok incelikli bir tarama ve noktalama tekniği ile çalışıldıkları tespit edilmiştir. Bunlar arasında 4 numaralı yüz hatlarındaki incelikli işçilikle öne çıkmaktadır. Nakkaş Osman Dönemine ait örnekler olan 8 ve 9 numaralar ile Levnî Dönemine ait uygulamalar olan 12 numaralı örnekler şenlik halinde yer alan figürlerin dönemsal kıyaslama yapabilmemizi de sağlamaktadır. Ayrıca 7 numarada gösterilen yüzün çenesindeki lekenin figürün analizi yapılırken detaylı incelenmesinde bozulma olmadığı tespit edilmiş; dövme ya da yara izi olabileceği sonucuna varılmıştır.

Şekil 9.1, Şekil 9.2 ve Şekil 9.3 bütün olarak farklı dönem ve nakkaş uygulamalarına ait, uygulaması yapılan figürlerin çeşitliliğine ait örnekleri içermektedir.

Tüm figür analizleri değerlendirildiğinde, gerçekçi bir üslûpla tasvir edilmiş, yüksek kalitedeki minyatürleri ile *Süleymannâme* (TSMK, H.1517) “deli” figürleri açısından, bilinen özelliklerini yansıtması açısından oldukça heyecan vericidir, şaşırtıcıdır ve savaş halindeki durumlarını, giysilerini, savaş gereçlerini göstermesi ile belge niteliği taşıdığı söylenebilir. *Sûrnâme-i Hümayûn* (TSMK, H.1344) ise diğer eserlerde yer aldıkları boyutlara göre daha iri ve seçilebilir şekilleriyle, savaş dışında ve şenlik hallerini gösterirken, kullandıkları silahları hakkında da fikir sahibi olmamızı sağlar. *Hünernâme I* (TSMK, H.1523) adlı eserde “Çelebi Mehmed’in Urusçuk’ta Tuna Nehri Kenarında Kovandan Bal Çalanları Cezalandırması” konusunu işleyen yaprakta yer alan “deli” figürleri 15. yüzyılda geçen bir olay içinde yer almaları açısından dikkat çekicidir.

Farklı dönemlere, farklı nakkaşlara ait minyatürlerde yer aldığı tespit edilen tüm figürlerin özellikleri düşünüldüğünde, hemen hepsi ifadeli, keskin bakışlı, “Alp” figürlerinde görülen bıyık şekilleri, omuzlarındaki pars, kaplan ya da aslan postları, yüksekçe ökçeli sarı çizmeleri, dairesel iri tokalı kemerleri, post dışında, kırmızı ya da yeşil tasvir edilen başlıkları ve bunlara taktıkları tüyleri ile diğer kaynaklarda belirtilen ve tarif edilen özelliklerle şaşırtıcı derecede örtüşmektedir. Buna rağmen, özellikle yabancı gezginlerin anlatımlarına dayanan ve bazı gravürlerde görülen “deli” süvarilerinin iri kanatlar taktıklarına ilişkin tasvirlerle, incelenen örneklerde rastlanmamıştır. Dikkat çeken bir başka unsur da, yakın savaş taktığında hafif süvari birliği olarak öncü kuvvetler arasında olduğu bu nedenle de ok ve yay kullanmadıkları düşünülen “delilerin”, incelenen minyatürlerde de tasvir edilmiş şekillerinde ve savaş gereçlerinde *Hünernâme II* (TSMK, H.1524) yaprak 207a dışında ok ve yaya rastlanmamasıdır. Tüm eserler düşünüldüğünde genellikle diğer figürlere göre daha iri tasvir edilen “deliler”, gerçekten daha iri olduklarından mı ya da nakkaşın önemini vurgulamak istemesinden mi sorularını da sordurmaktadırlar. Kaynaklarda Rumeli sınır boyları muhafızları olarak görülen “deli” birliklerinin; yine incelenen minyatürlerin konuları düşünüldüğünde Revan gibi doğu eyaletlerinde de görülmesi savaş ya da güvenlik söz konusu olduğu zamanlarda ordunun ya da bağlı oldukları beyin yanında her yerde yer aldıklarını kanıtlaması açısından önemlidir.

Her esere ait “deli” figürünün tespit edildiği yaprak, ayrı ayrı katalog mantığı ile ele alınmış, analiz öncesinde minyatürün konusu ve tasarımı hakkında bilgi verilmiştir. *Sûrnâme-i Hümayûn* (TSMK, H.1344) ve *Süleymannâme* (TSMK, H.1517) gibi daha önceden metinleri çalışılmış olan minyatürlerin dışında, bir kısmı belki de ilk defa yayımlanacak olan bazı eserlerin yapraklarının konusu tespit edilirken oldukça zorluk çekilmiştir.

Araştırma ve incelemeler sonucunda çalışmanın amacını oluşturan, “Deliler”in minyatürlerde nasıl tasvir edildikleri, bu figürlere ne kadar ağırlık verildiği sorularına çalışma sonunda cevap bulunmuş, hattâ tespit edilen figür sayısı ve kullandıkları silahlarla, giysileri ile diğer kaynaklardaki tutarlılık beklenenin üzerinde olmuştur. Bu durum; eserin üretildiği döneme göre ayrılarak, giysi ve kullandıkları savaş gereçlerini, görünümelerini kıyaslama yapılabilecek şekilde içeren bir tabloda gösterme gerekliliğini ortaya koymuştur. (Bkz. Ek, Tablo 2)

Yapılan incelemeler, araştırmalar, çizimler ve tespitler ışığında bu çalışma; kendi içinde amacına ulaşarak bu anlamda boşluğu dolduracak çalışmalara öncü olmak ve araştırmanın merkezi olan “deli” figürlerini sanatçı gözüyle yapılan uygulamalarla analiz ederek mütevazı bir katkı oluşturma dileğindedir.

KAYNAKÇA

AND Metin, *Osmanlı Tasvir Sanatları I: Minyatür*, YKY, İstanbul 2014.

AND Metin, “Eyâlet Askerleri ve Deliler”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı.4, Mayıs 1970.

ARSLANTÜRK H. Ahmet , BÖREKÇİ Günhan, *Nüzhet-i Esrârü'l Ahyâr Der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar, Süleyman'ın Son Seferi*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

ÂSAFÎ DAL MEHMED ÇELEBİ, *Şecâ'atnâme, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri (1578-1585)*, Haz. Abdülkadir Özcan, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2007.

ARTAN Tülay, “A Book of Kings Produced and Presented as a Treatise on Hunting” *Muqarnas An Annual On The Visual Culture Of The Islamic World*, Boston 2008.

ATASOY Nurhan, *İbrahim Paşa Sarayı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2012.

ATASOY Nurhan, *Sûrnâme-i Hümayûn*, An Imperial Celebration, Koçbank, 1997.

ATASOY Nurhan, “III. Murad Şehinşehnâmesi, Sünnet Düğünü Bölümü ve Philadelphia Free Library'deki İki Minyatürlü Sayfa”, *İÜ Sanat Tarihi Yıllığı*, V, 1972-73.

ATIL Esin, *Süleymanname: The Illustrated History of Süleyman the Magnificent*, WDC& New York, 1986.

ATIL Esin, *The Age of Sultan Süleyman*, Washington, 1987

BAĞCI, S., ÇAĞMAN, F., RENDA, G., TANINDI, Z., *Osmanlı Resim Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2012.

BİROL İnci A., *Klasik Devir Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı*, Kubbealtı, İstanbul 2009.

ÇAĞMAN Filiz, TANINDI Zeren, *Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri*, İstanbul 1979.

- ÇAĞMAN Filiz, “Şehname-i Selim Han ve Minyatürleri”, *İÜ Sanat Tarihi Yıllığı, V, 1972-73.*
- ÇAKMAKÇIOĞLU Seda, *Koçi Bey Risaleleri*, Kabalcı, İstanbul 2008.
- ÇORUHLU Tülin, “Kalkan”, *DİA*, C.24, İstanbul 2001.
- ÇORUHLU Tülin, “Mızrak”, *DİA*, C.30, İstanbul 2005.
- DANIŞMEND İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.1, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- EMECEN Feridun, “Mohaç Muharebesi”, *DİA*, İstanbul 2005, C.30.
- ESİN Emel, *Türk Kozmolojisine Giriş*, Toplu Eserler I, Kabalcı, İstanbul 2001.
- ESİN Emel, *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, Kabalcı, İstanbul 2003.
- ESİN Emel, *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabalcı, İstanbul 2003.
- FETVACI Emine, Çev. Nurettin ELHÜSEYİNİ, *Sarayın İmgeleri, Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*, YKY, İstanbul 2011.
- İNAL Güner, *Türk Minyatür Sanatı*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1995.,
- İNALCIK Halil, RENDA Günsel, *Osmanlı Uygarlığı I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009.
- İŞLİ H. Necdet, *Osmanlı Serpuşları*, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, İstanbul 2009.
- KARAAĞAÇ Haz. Prof. Dr. *Günay Kitab-ı Gencîne-i Feth-i Gence*, , Yrd. Doç. Dr. Adnan ESKİKURT, Çamlıca 2010.
- KAHRAMAN Seyit Ali (Hazırlayan), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Akkirman-Belgrad-Gelibolu—Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, 5.kitap, 1.cilt, YKY, İstanbul 2010.

- KAYA Gönül, *Resimli bir Osmanlı tarihi: Âsafî Paşa'nın Şecâatnâme'si*, Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- KAZAN Hilal, “Farklı Açıldan Bir Bakışla Şehnameci Seyyid Lokman'ın Saray İçin Hazırladığı Eserler”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı XXXV, 2010, s.117-136.
- KONAK Ruhi, *Nakkas Osman Minyatürlerinde Kompozisyon Düzeni ve Sanatsal Üretimler*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2007.
- LEVEND Agâh Sırrı, *Gazavât-nâmeler ve Mihailoğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, TTK, Ankara 2000.
- MAHİR Banu, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı, İstanbul 2004.
- MAHİR Banu, “Osmanlı Minyatürlerinde Savaş, Kuşatma ve Çıkarma”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Oktay Aslanapa Özel Sayı, İstanbul Kasım-Aralık 2009, s.205.
- MAHMUD ŞEVKET PAŞA, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, TTK, Ankara 2014.
- ÖGEL Semra, Güner İnal'a (Armağan), *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, “Osmanlı Minyatürlerinde Zaman- Mekan ve Hareket İlişkileri Üzerine Gözlemler”, Ankara 1993.
- ÖZCAN Abdülkadir, “deli”, *DİA*, İstanbul 1994, Cilt 9.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Osmanlı Devletinin Askerî Yapısı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- ÖZBİLGİN, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı, Âdâb-ı Osmâniyye*, İz Yayınları, İstanbul 2010.
- RABY Julian, *Padişahın Portresi, Tesavir-i Âl-i Osman*, , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.
- REYHANLI Tülay, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 554, Sanat Eserleri Dizisi:4.

- SERTOĞLU Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.
- SEVİN Nurettin, *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.
- ŞAHİNTÜRK Elif, *16. Yüzyıl Osmanlı Minyatürlerinde Bayrak Üzerine Bir Araştırma (bayrak-flâma-sancağ)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı YL Tezi, İstanbul 2011.
- TAMCAN Şebnem, *Topkapı Sarayı Kütüphanesinde Bulunan H.1339 No.lu Sigetvar Seferi Tarihinin Tasvirleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, YL Tezi, İzmir 2005.
- TANINDI Zeren, *Türk Minyatür Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1996.
- TANINDI (AKALAY) Zeren, *Osmanlı Tarihi İle İlgili Minyatürlü Yazmalar (Şehnameler ve Gazanameler)*, İÜ yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul 1972.
- TANSUĞ Sezer, *Şenlikname Düzeni*, YKY, İstanbul 1992.
- TULUM Mertol, *Vehbî Sûrnâme Sultan Ahmed'in Düğün Kitabı*, Kabalcı, İstanbul 2007.
- TURHAL Abdullah, *Deliler*, Doğan Kitap, İstanbul 2011.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, I Acemi ve Yeniçeri Ocağı*, TTK Ankara 1943.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt 2. Kısım, 5. Baskı, XVI. YY ortalarından XVII. YY. sonuna kadar, TTK Basımevi, Ankara 1995.
- UZUNÇARŞILI Ord. Prof. İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, II. Cilt, 4.baskı, İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar, TTK Basımevi, Ankara 1983.
- ÜÇEL AYBET Gülgün, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu(1530-1699)*, İletişim, İstanbul 2010.

ZİVER BEY, *Rodos Tarihi*, TTK, Ankara, 2013.

Yazmalar

ÂRİFÎ, *Fütûhât-ı Cemîle*, TSMK, H.1592

ÂRİFÎ, *Süleymannâme*, TSMK, H.1517

AHMED FERİDUN PAŞA, *Nüzhet-i Esrârü'l Ahbâr der Sefer-i Zigetvar*, TSMK, H.1399

SEYYİD LOKMAN, *Şehînşehnâme I*, İÜK, F. 1404

SEYYİD LOKMAN, *Hünernâme I*, TSMK, H.1523

SEYYİD LOKMAN, *Şehînşehnâme II*, TSMK, B.200

SEYYİD LOKMAN, *Hünernâme II*, TSMK, H.1524

SEYYİD LOKMAN, *Şehnâme-i Selim Han*, TSMK, A.3595

İNTİZAMÎ, *Sûrnâme-i Hümayûn*, TSMK, H.1344

GELİBOLULU ALÎ MUSTAFA, *Nusretnâme*, TSMK, H.1365

ASAFÎ, *Şecâatnâme*, İÜK, T60453

TALİKİZADE, *Eğri Fetihnâmesi*, TSMK, H.1609

Umdetü'l-mülûk, TSMK, H.415

NADİRÎ, *Şehnâme-i Nâdirî*, TSMK, H.1124

NADİRÎ, *Dîvân-ı Nâdirî*, TSMK, H.889

VEHBÎ, *Sûrnâme-i Vehbî*

http://tdk.org.tr/index.php?option=com_”deli”, 17.05.2015.

www.turkkozmolojisi.com, 04/12/2015.

ESER RAPORU

- Eserin Adı** : “Deli”
- Eser Ölçüsü** : 29,5 x 20,5 cm
- Tasarım** : Dilek Deveci Bilgili
- Konu** : Sınır boyu muhafızı olan “Deli”
- Minyatür Tekniği** : Boyama, altınlama, tarama, noktalama, nüanslı tahrir, iğne perdah

Hazırlık Aşaması: Minyatür tekniğinde tasvir edilen figürün, uygun renk ve geleneksel uygulamaya, tasarıma hazır hale getirmek için asitsiz kağıt doğal bitkilerle birkaç kez ıslatılıp bekletilmek suretiyle boyanmış, özellikle sınır bölgelerin harita havası verilmeye çalışılarak zemin oluşturulmuştur. Ardından kağıt, ağırlık altında 3-4 ay kadar bekletilerek, hafifçe nemlendirildikten sonra geleneksel nişasta aharı uygulanmıştır. Hafifçe mührlenmiş, tekrar ağırlık altında 6 ay kadar bekletilmiş; ardından başlangıçta eskizi hazırlanmış “deli” figürünün hatları kağıda aktarılmıştır.

Uygulama Aşaması: Fiziksel görünümdeki oranlar açısından ulaşılabilen 16. yüzyıla ait gravürler arasında ve renk, kullanılan savaş araçları, aksesuarlar açısından tez konusu da olan minyatürler arasında araştırma yapılarak uygun renk, kıyafet aksesuarlara yer verilmiştir. Barış zamanlarında özellikle Rumeli’deki sınır boyu muhafızlıkları yapan delilerin bu görevleri figürün başının dörtte üç profil ile gövdesi sola dönük vaziyette sol elinde savaş çekici sağ eli arkada belinin üzerinde kash bacaklarından sol olanı önde nöbette gibi sakın ama herhangi bir tehlikeye karşılık atağa geçmeye hazır olarak tasvir edilmiştir.

Rumelili insan özelliklerindeki cilt tonu sakın ancak korkutucu ifadeli yüzü Türk Alplerine bir gönderme olacak şekilde bıyıklı ve kirli sakallıdır. Sakal bıyık ve kaşta sepya mürekkebi ile tarama tekniği kullanılmıştır. Savaştaki cesur, gözünü budaktan esirgemeyen özellikleri kafasını da içine alan tek parça halindeki aslan postuyla adeta bütünleşmiş şekilde sepya ve beyaz tonlarında ince tarama tekniği kullanılarak ifade edilmiştir.

Postun başlık kısmına kimi zaman renklendirerek kullandıkları da bilinen üç adet kartal tüyü her bir tüy tek tek fırça ile taş suluboya kullanılarak ince tarama tekniği ile tasvir edilmiştir. Delilerin korkutucu ve gösterişli olarak algılanmasına neden olan kimi zaman

koltuk altlarından geçirerek taktıkları ve bazen birden fazla kartal kanadını birleştirerek oluşturdukları kanatları minyatür tekniğine uygun olarak üsluplaştırılarak çizilmeye çalışılmıştır. Uygulama aşamasında kızıl kahve tonlarında taş sulu boya ve ince fırça ile her bir tüy için incelikli tarama tekniği kullanılarak boyut ve renk verilmiştir. Seçilen rengin kına tonlarında olmasında estetik görünüm dışında, özellikle deli süvarilerin bazı minyatürlerde de gözlemlendiği üzere atlarının ayak, kuyruk ve bazen de gövdelerinin bir kısmının kına ile boyanmış etkisi veren görüntüsü etkili olmuştur. “Yazılan gelir başa” fikrine sadık, kaderci delilerin görevlerini kutsal görerek böylesine sadık oluşlarına bir vurgu olarak kullanılmıştır.

Hareket kabiliyetlerini daraltmayacak şekilde giydikleri, minyatür ve gravürlerde tespit edilen bol diz üstü bazen de diz altı gömlek şeklindeki üst giysi kirli beyazdır. Üstünde koyu turkuaz tonunda kısa uzun ceketini kumaş dokusu vermek amacıyla beyaz guaj ile çok ince taramıştır. Yine hareket rahatlığı sağlayan ve yapılan incelemeler sonunda esnek dokuma şeklinde bir kumaştan yapılmış olabileceği düşünülen bacadığını tümüyle saran dar pantolonu, minyatürlerin pek çoğunda görüldüğü gibi koyu kırmızı tonundadır. Kumaş etkisini verebilmek için sepya-kırmızı tonlarında diagonal çizgiler üzerine kumaş yönünde ince taramalar yapılmıştır.

Pantolonunu içine soktuğu çizmeleri yine incelenen minyatürlerin çoğunluğunda görüldüğü şekliyle hardal sarısı tonunda, hafifçe yıpranmış ve yüksek ökçelidir. Yanlarında sarı altınla tasvir edilmiş düğmeleri vardır.

Şovalyelerin zırhlarını delerek yaralamayı hedefleyen ancak sadece yakın savaş tekniğinde çoğunlukla tek vuruş yapacak kadar ustalık isteyen savaş çekici sapı ahşap etkisi verecek şekilde, beyaz altınla tasvir edilmiştir. Gravürlerin bir kısmında göze çarpan, minyatürler de belki de yıpranan alana denk geldiği için gözlemlenemeyen ve kamaya benzer kısa-geniş bıçak beline asılı vaziyette pastel gülkurusu tonlarında, uca doğru genişleyen eğri kılıcı sarı altın ve kını kahverengi tonlarında bezenmiş olarak, altın bölümlerinde yer yer iğne perdah kullanılarak ve ucunda genişleyen bölümde kahverengi üzerine delilerin kendilerinin kimi zaman bezedikleri kanatlı kartal pençesi motifi uygulanmıştır.

Figürün tümünde nüanslı tahrir tercih edilmiştir. Harita ve özellikle Balkan sınırları etkisi vermek amacıyla kağıt zeminin renklendirme aşamasında planlanan ve figürün alt ve üst bölümünde yer alan lekese alanlarda belli belirsiz bir yumuşak bir etki istendiğinden bitki örtüsü, ağaç betimlemelerinde hafif noktalamalar, taramalar kullanılmış, yine dönemin özelliklerine uygun köprü, su kemeri, kale, kubbeli yapılar gibi binalar üst örtüleri çok hafif beyaz altınla ve çizgisel olarak çalışılmıştır.

Uygulama 11. Sınır Boyu Muhafızı "Deli", Dilek DEVECİ BİLGİLİ, 2014.

Eserin Adı	:“Süvari Deliler”
Eser Ölçüsü	: 50 x 35 cm
Tasarım	: Dilek Deveci Bilgili
Konu	: Sınır boylarında, savaşlarda öncü kuvvetlerden olan “Süvari Deliler”
Minyatür Tekniği	: Boyama, altınlama, tarama, noktalama, nüanslı tahrir, iğne perdah

Hazırlık Aşaması: Asitsiz kağıt, bitkilerle aşama aşama boyanarak boyanarak doğal bir zemin rengi elde edilmiştir. Ardından ağırlık altında bekletilmiş, hafifçe nemlendirilerek nişasta ahari uygulanmıştır. Tekrar ağırlık altında bekletildikten sonra özgün tasarım planlanarak eskiz kağıdına çizilmiş ve hazırlanan kağıda aktarılmıştır.

Uygulama Aşaması: Tez kapsamında incelenen minyatürlerde yer alan süvari “deli” birliklerinin ve atlarının fiziksel özellikleri dikkate alınarak figürler çizilmiş; “yazılan gelir başa” felsefelerinden hareketle gözlerini budaktan sakınmayan bu cesur öncü birliklerin savaş alanındaki becerileri ile tasvir edilmeleri tercih edilmiştir. Öncelikle tasarımda ilgi noktası olacak olan iki süvari deli ve atları birinci planda, kaderci yaklaşımları ile örtüşecek şekilde gökyüzü ve yıldızların tasvir edildiği renkli lekese alan ikinci planda olacak şekilde uygulamaya geçilmiştir. Figürlerin renkli uygulamasına geçmeden önce, kademeli olarak taş suluboya ile renklendirerek gökyüzü tasviri ve beyaz guvaj boya ile yıldızlar çalışılmıştır. Hem savaşın tozu dumana katan etkisini vermek hem figürlerin hareket etkisini güçlendirmek ve de hayali yorumla beyaz renkle belirli bölümlerde renk dağılımları yapılarak, minyatürlerde yer alan stilize bulutlar aralara uygulanmıştır. Böylelikle masalsi bir etki verilirken, tez çalışması sırasında en batıdaki bölgelerden doğudaki pek çok bölgede gerek savaş alanında gerekse sınır boyu muhafızı olarak yer aldıkları belirlenen delilerin bu durumlarını temsil eden batıda Belgrad tasviri ve doğuda Kars Kalesi’nden esinlenen şehir tasvirleri çizgisel olarak çalışılmıştır. Alt bölümlerde kağıdın hazırlık aşamasında bitkilerle doğal olarak renklendirilen sarı tonlarının altlarında harita etkisi verecek şekilde mavi renkle renklendirmeler yapılmıştır. Dönemine uygun olacak şekilde kadirga tasvirleri çizgisel olarak sepya mürekkebi ile çalışılmıştır.

Figürlerin savaş halindeki durumları tasvir edilmesine karar verildiğinde, genellikle kendi içlerinde bir grup halinde savaştıkları tespit edildiğinden, bu özellikleri ve öncü süvari birlikleri içindeki halleriyle tasvir edilmeye çalışılmıştır. Tüy kullanımı özellikle

de başlarında yer alan çifte çelenk şeklindeki iki kanatlı tüyler çok özel bir savaş becerisi ve dolayısıyla rütbe göstergesi olduğundan bunun kullanıldığı cepheden çizilen figür sağ elinde havaya kaldırarak palaya benzer bir kılıçla ve diğer figüre saldırı için komut verir halde resmedilmiştir. Yüzü tam profilden resmedilen diğer figür ise sağ elinde uzun mızrağı, kırmızı delibaşlığı, sırtında pars postu ile kağıdın sağından fırlarcasına komutu alarak sola Batıya doğru hareket halindedir.

Tüm figürlerin minyatür uygulamalarında mümkün olduğunca doğal ve kalıcı bir etki vermesi açısından taş suluboya ve 23, 22 ve 19 ayar ezilmiş altın kullanımı tercih edilmiş; sadece yüz ve ten renginin ön plana çıkması nedeniyle akrilik boya karıştırılmış, beyaz post taramalarında ise guvaj kullanılmıştır.

Rütbeli olana cepheden resmedilen figürün başındaki çifte çelengin tüylerinde kuzgunî siyah etkisi vermek amacıyla nefti yeşil ve siyah, gri tonları kullanılmış ve tüyler tek tek taranarak resmedilmiştir. Başlığa oturan taç bölümünde sarı altınla uygulama yapılmıştır. Başındaki post başlığı sepya mürekkebi ve tarçın tonlarında suluboya ile ince bir tarama ile yapılmıştır. Diğer figüre göre daha koyu bir ten rengi olan figürün yüzü, bıyıklarını şekli, yüz şekli ve ifadeleri ile daha olgun gözükmekte olup Orta Asya Alp figürü tiplerine benzer şekildedir. Sepya mürekkebi ile tarama tekniği kullanılarak bıyık ve kaşları çalışılmıştır. Sağ elinde havaya kaldırır şekilde tasvir edilen pala şeklindeki kılıcının gövdesinde beyaz altın, kabzasında ise sarı altın tercih edilmiştir. Kılıcın ucunda üçgensel bölümde helezonik motifler, kabzasında ise rumî motifleri işlenmiştir. Sol tarafında kemerinden sarkan iplerle tutturulan kılıcının kını ise bordo tonlarında boyanmıştır. Belinde delilerin taktığı dairesel tokalı kemeri yeşil tonunda, diz altına inen üst giysisi ise sülyene yakın kırmızı tonunda boyanmıştır. Bacağında hareket kabiliyeti sağlayan dar pantolonu ise lapis renginde boyanmıştır; ayağının ucundan sarı çizmeleri belli olmaktadır. Sol elinde özellikle 16. yüzyıla ait Nakkaş Osman dönemi minyatürlerinde sıklıkla tespit edilen özellikte bir tekne kalkan tutar vaziyettedir. Kalkanın iç bükey bölümü kırmızı olup; dış bölümünde ise 23 ayar altınla boyanmış zemin üzerinde kenarlarında ½ simetrik şemse motifleri bordür olarak, ortada ise yatay çizgiler kullanılmıştır. İnce kenar bordüründe ise iğne perdahla üç benek motifi işlenmiştir. Kaynaklarda belirtilen, pek çok tüyü bir araya getirerek kanat yaptıkları kaynaklarda belirtildiğinden; sanatçı yorumu olarak stilize bir kanat tasviri tekne kalkana eklenmiştir. Kanatların uçlarındaki iri tüylerde gerçekçi bir etki için tek tek tüy tarama tekniği uygulanmıştır.

Tüm tasarımda kullanılan unsurların belirginliği derecelendirildiğinden figürlerden sonra atları ikinci derecede dikkati çekmesi istendiğinden ve aynı zamanda savaş alanının puslu, dumanlı ortamından hafifçe beliriyormuşçasına bir etki vermek için çok hafif renklendirilmiş; noktalama tekniği ile detaylandırılmıştır. Savaşın ve rütbeli bu

figürün hareket etkisini artırmak için tarama tekniği uygulanan yele bölümleri uçuşur şekilde resmedilmiştir. Eski Türk adetleri gereğince ölen savaşçı atın kuyruğu yeni atın koşum takımında kullanıldığından burada koyu yeşil ve sepya tonlarında tarama yapılarak tasvir edilmiştir. Eyeri sarı altınla boyanmış ince bordüründe ise ½ simetrlili tepelik motifleri kullanılmıştır. Püsküllü eyer örtüsü mor renkte olup turkuaz renkle helezonik hatayı motifleri işlenmiştir.

Rütbesiz görünen ama tasvir ediliş şekli ve detayları ile savaş esnasındaki aktif durumu belli olan diğer figür; tam profille resmedilmiştir. Başında yer alan uçları sarkan deli başlığı koyu kırmızı olup tümüyle noktalama tekniği ile tasvir edilmiş, hatları nüanslı tahrirle belirginleştirilmiştir. Ten renginin açıklığı ve diğer figüre göre oldukça iri resmedilmesi Rumeli kökenli olduğu ifadesinin verilmeye çalışılmasındandır. Keskin bakışlı gözleri renkli olup; yanağında minyatürlerin bazılarında tespit edildiği gibi noktalama tekniği ile yara izi yapılmıştır. Yüzünün kızarıklığı pembe tonlarında noktalama ile verilirken; kaş, bıyık ve sakallarda sepya ile ince tarama yapılmıştır. Kollarını katladığı diz altına inen lacivert üst giysisinin bezemeleri üç benek ya da çintemani olarak bilinen motifle altınla işlenmiştir. Sırtındaki pars postu beyaz renkle ince tarama tekniği ile işlenmiş; boyut vermek için bazı bölümleri gri tonunda taranarak işlenmiştir. Benekleri ise siyah-gri tonlarında noktalama ile yapılmıştır. Dar pantolonu sülyen renginde olup; koyu sarı tasvir edilen uzun mahmuzlu çizmelerinin içine sokulmuş şekilde minyatürlerde tespit edildiği gibi resmedilmiştir.

Atı savaşta fırlarcasına şaha kalkmış şekilde ve yine incelenen minyatürlerde özellikle *Süleymannâme* minyatürlerinde tasvir ediliş rengine uygun olarak mavi (gök) at ikonografisine uygun olarak tasvir edilmiştir. Hafifçe renklendirilen atta mavi renkle noktalama yapılmış, yeleleri ve kuyruğu ise mavi-gri koyu tonlarında tarama ile belirtilmiş; tahrirleri koyu rengeyle çekilmiştir. Her an ileriye saldırıya geçer şekilde atılır vaziyette olan atın koşum takımlarının gövde bölümünde sarı altın zemin üzerine rumîli sürgit motifi uygulanmıştır. Eyeri altınla boyanmış olup; eyer örtüsü ise bordo tonlarında kumaş etkisi verilerek tasvir edilmiştir. Tek tek fırça hareketleriyle püskülleri işlenmiş; ayrıca hem kaynaklarda em de minyatürlerde geçen şekliyle kimi zaman delilerin kendilerinin kartal pençesi, kanat gibi motiflerle savaş gereçlerini süsledikleri bilindiğinden bu özelliğe gönderme olarak eyer örtüsünün köşesine bir kanatlı pençe motifi uygulanmıştır.

Sıra dışı uzunlukta mızrak kullandıkları bilinen delilerin bu mızrak uzunluğunun etkisini vermek amacıyla; sağ elinde tuttuğu mızrağı sonu kağıdın bitimine kadar devam eder şekilde tasvir edilmiştir. Sapının ahşap görünümü sepya ile verilmeye çalışılmış, ucuna çan ya da tüy taktıkları bilinen mızrağın ucundan kırmızı-tarçın rengi tonlarında tarama ile iki adet püskül sallanır şekilde tasvir edilmiştir. Bunların bağlı olduğu ipler

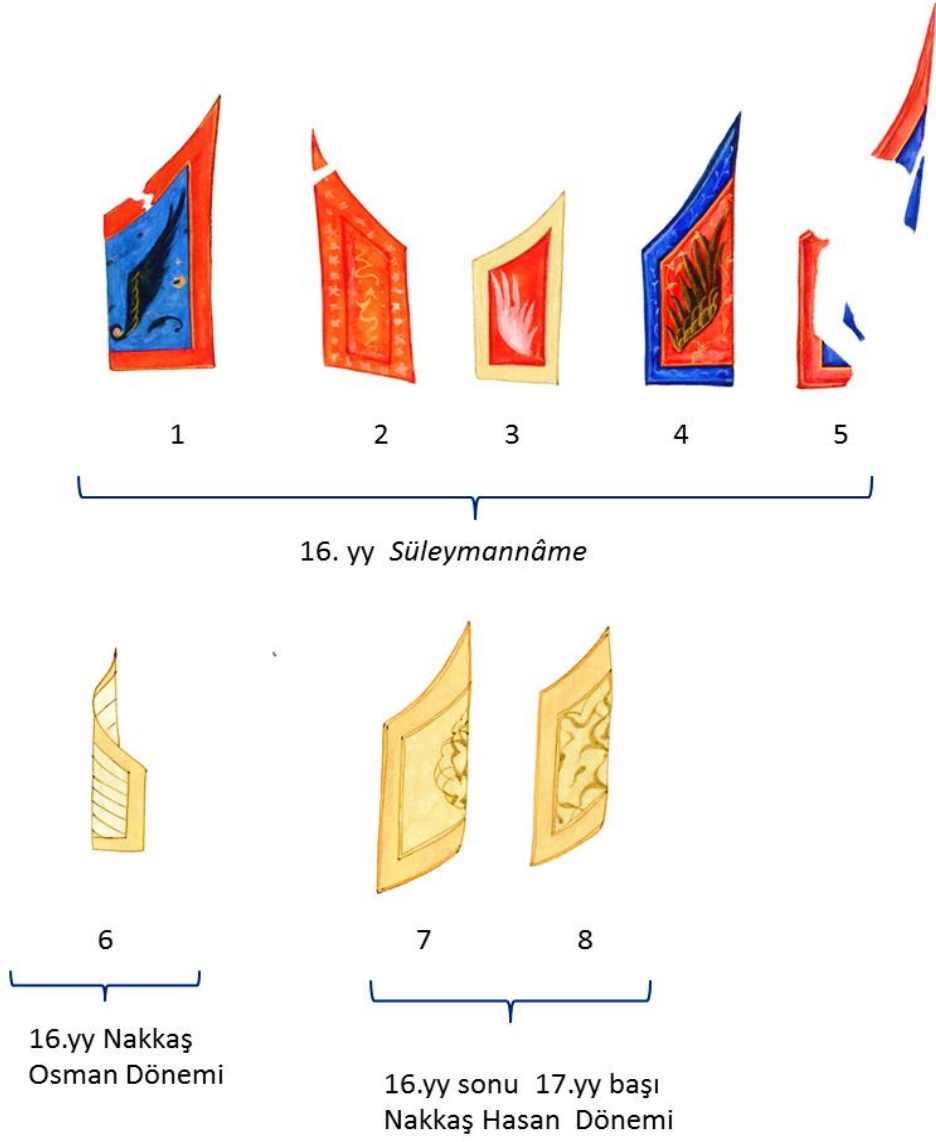
ise diagonal ya da yatay çizgisel olarak gösterilmiştir. Mızrağın ucu ise sanatçı yorumu olarak salbek motifi ile altın zemin üzerine hurdeli rumî şeklinde bezenerek resmedilmiştir.

Atın altında kalan alanda hem zemin etkini estetik şekilde vermek hem de minyatürlerdeki savaş sahnelerinde sıklıkla görülen şekilde çiçekler çizgisel olarak tasvir edilmiş; en sağda ise şehitlik mertebesine bir gönderme olarak stilize bir gelincik çiçeği tasvir edilmiştir.

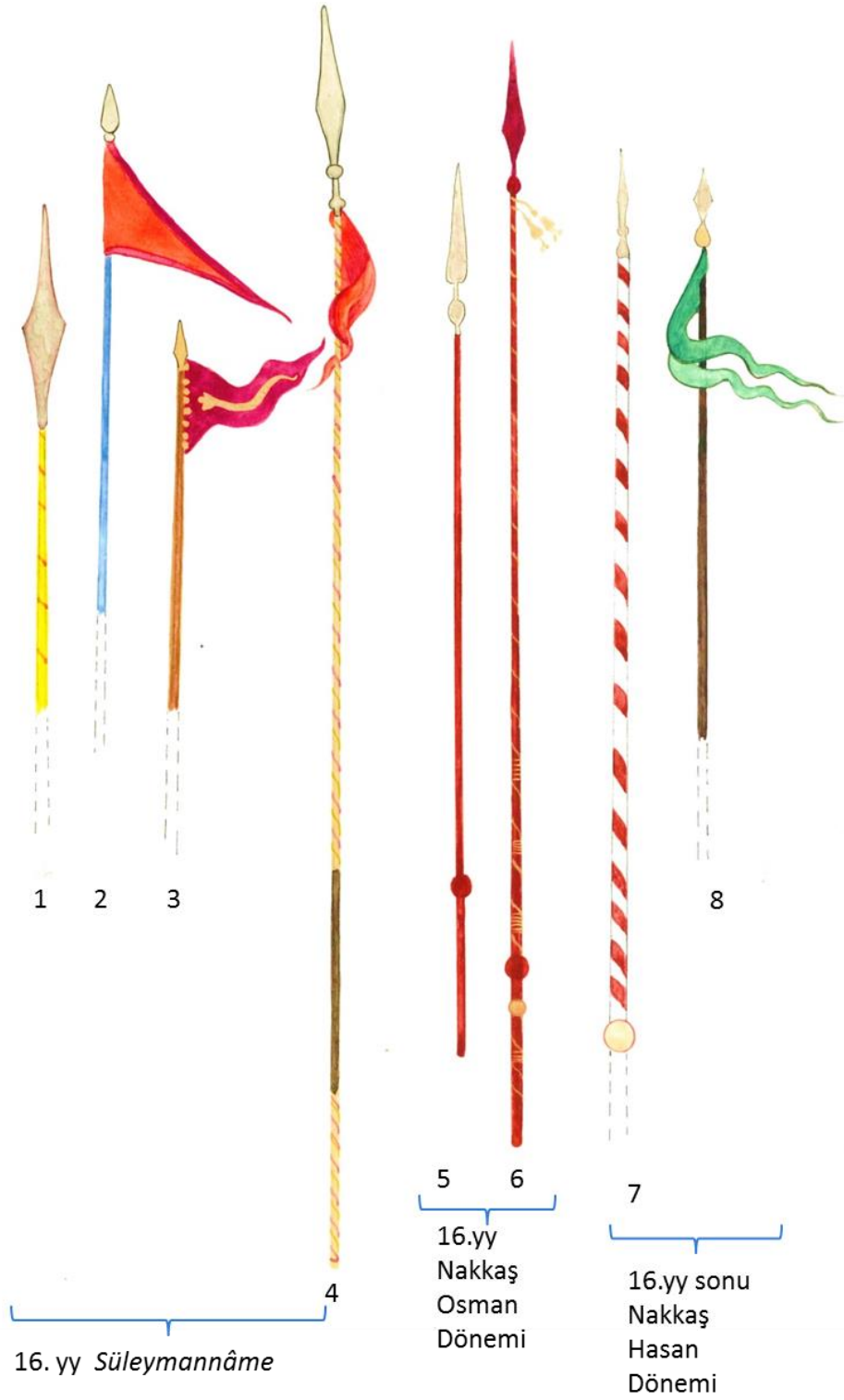

Uygulama 12. “Süvari Deliler”, Dilek DEVECİ BİLGİLİ, 2016.

EKLER

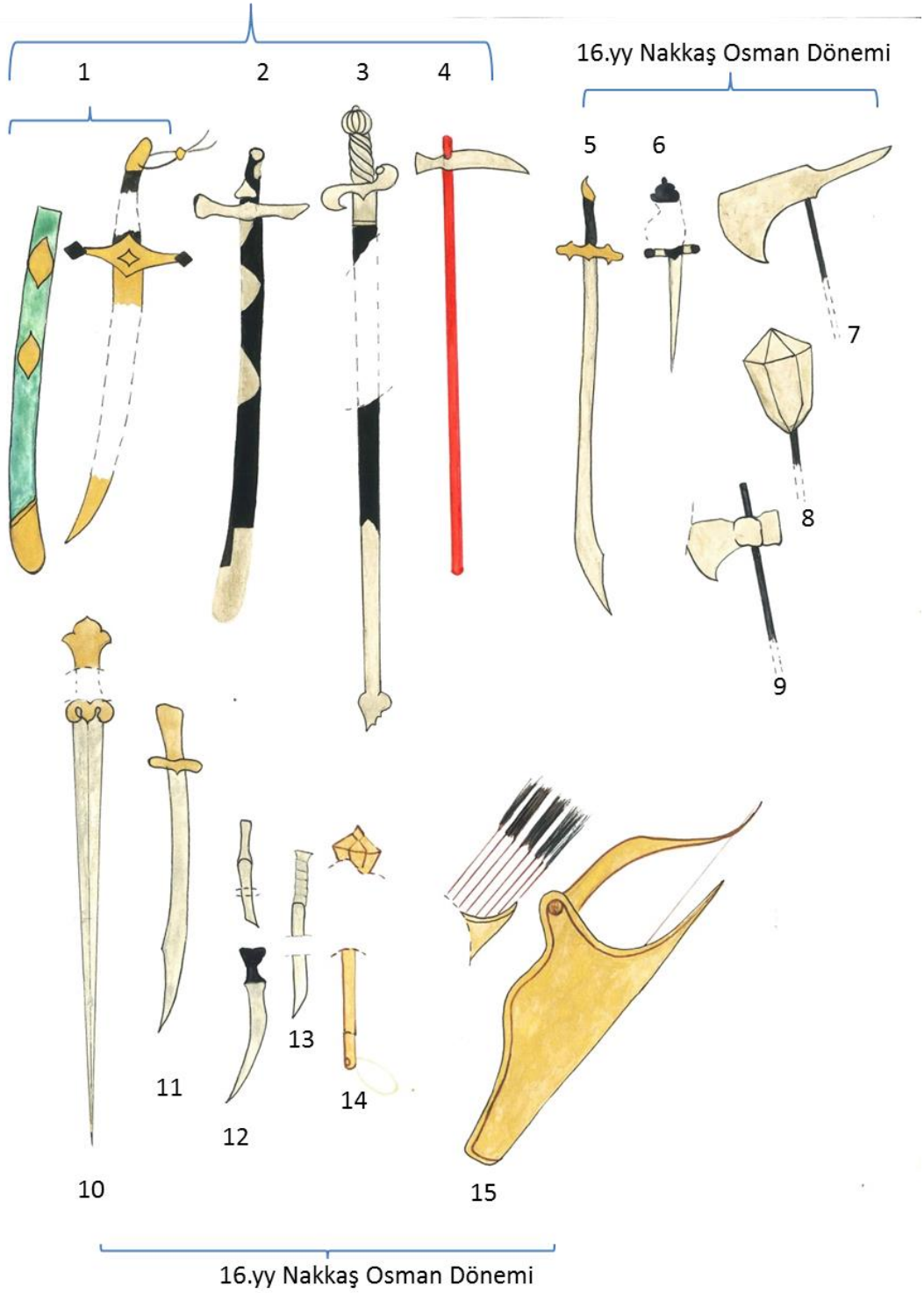

Şekil 1. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Tekne Kalkan Çeşitleri
(Uygulama, D.D. BİLGİLİ, 2015)

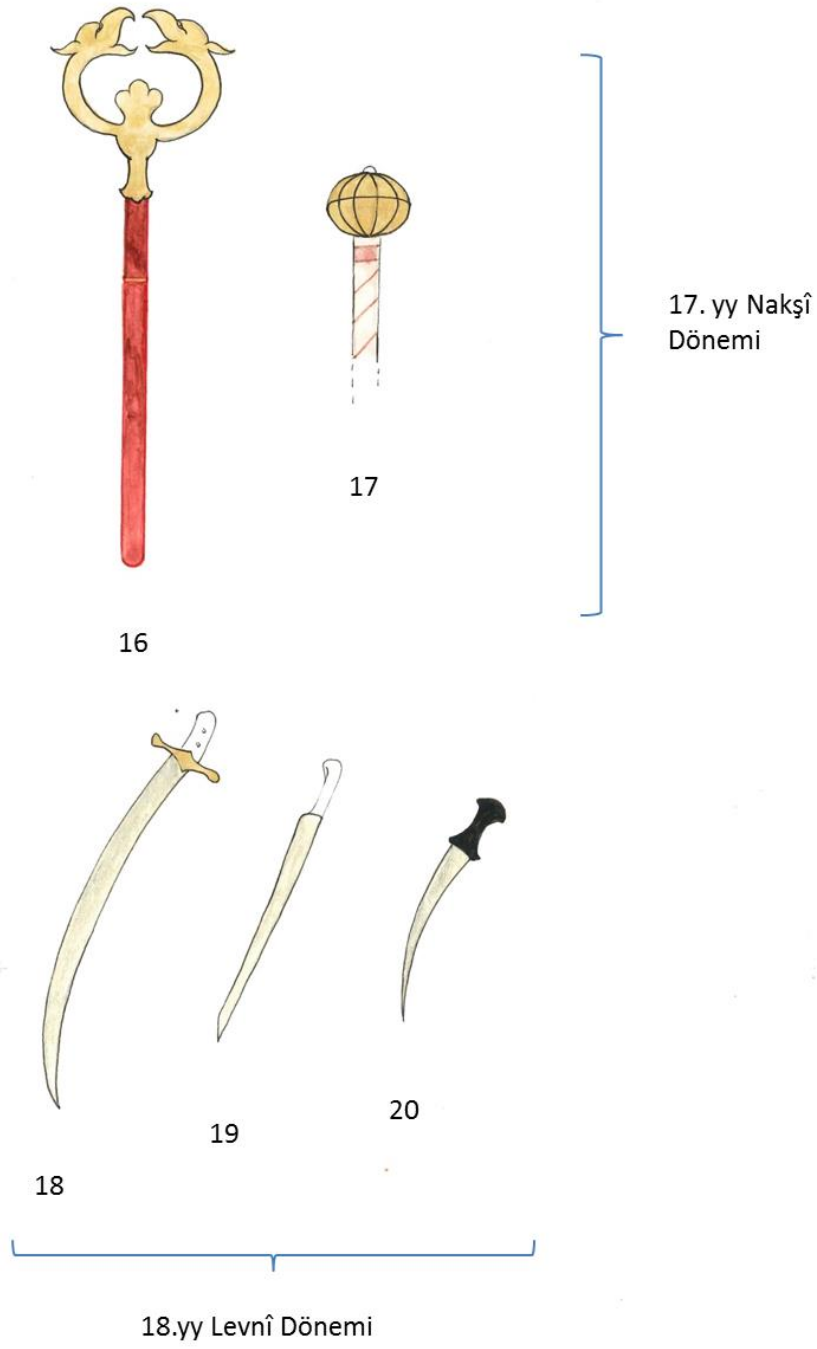

Şekil 2. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Mızrak ve Batrak Çeşitleri (Uygulama, D.D. BİLGİLİ, 2015)

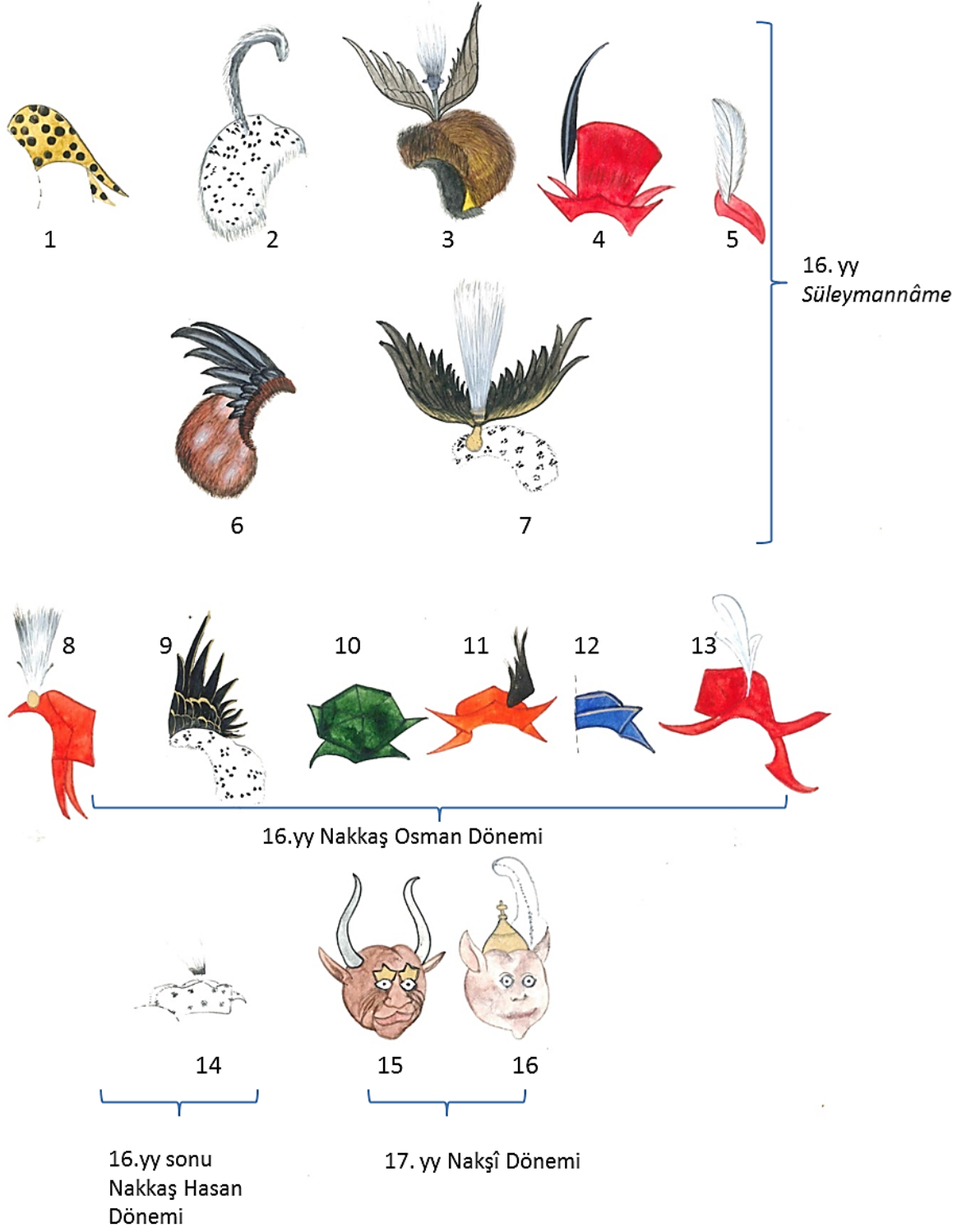
16. yy Süleymannâme

Şekil 3.1. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Silah Çeşitleri
(Uygulama, D.D. BİLGİLİ, 2015)

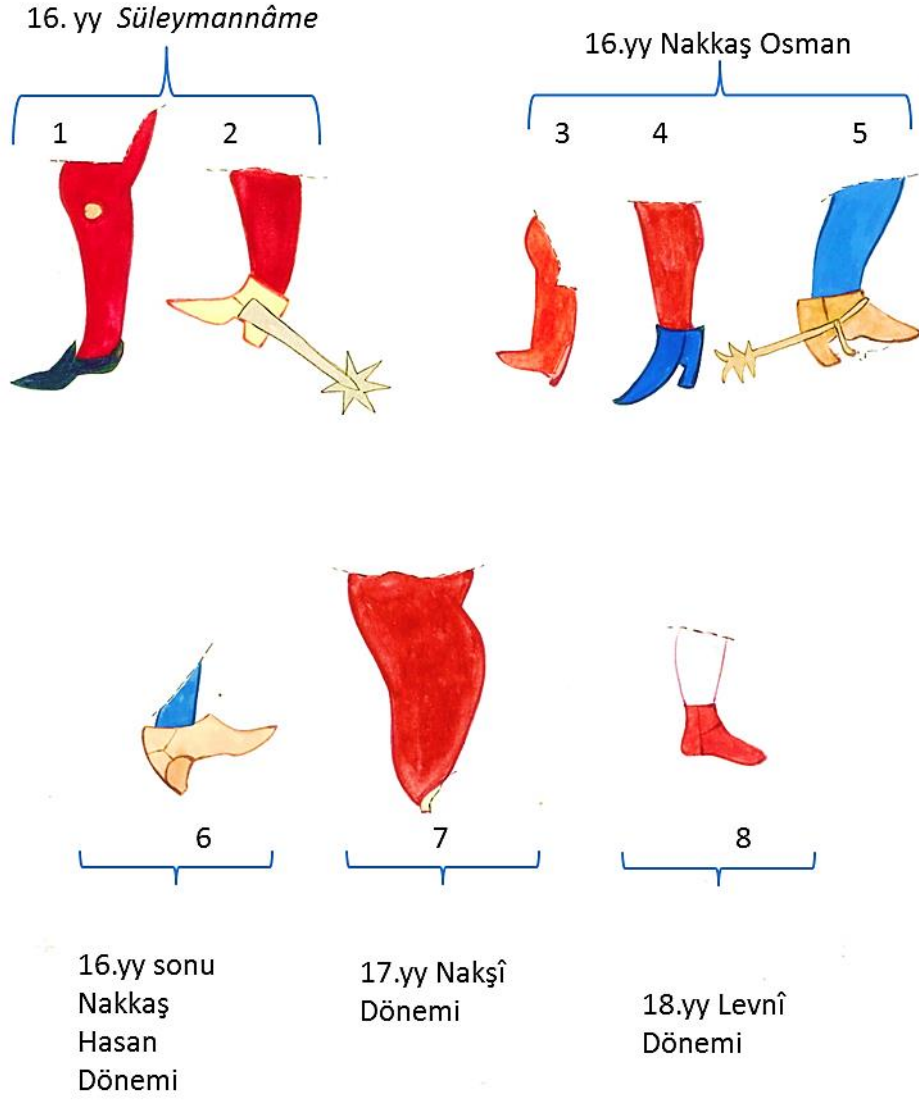
Şekil 3.2. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Silah Çeşitleri
(Uygulama, D.D. BİLGİLİ, 2015)

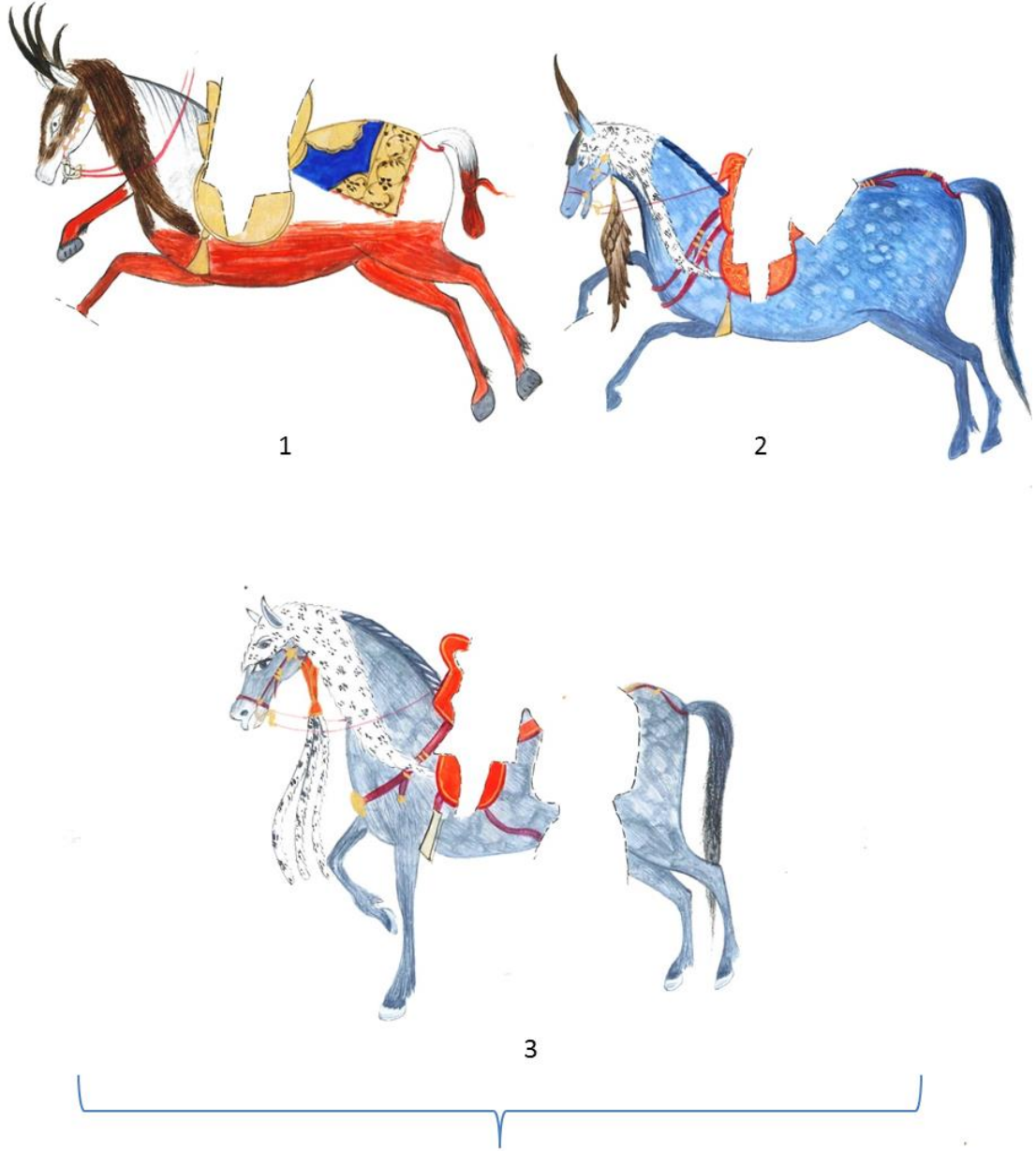
Şekil 4. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Başlık Çeşitleri
(Uygulama, D.D. BİLGİLİ, 2015)

Şekil 5. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Giysi Çeşitleri
(Uygulama, D.D. BİLGİLİ, 2015)

Şekil 6. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Çizme ve Pantolon Çeşitleri
(Uygulama, D.D. BİLGİLİ, 2015)

Şekil 7.1. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen At Çeşitleri
(Uygulama, D.D. BİLGİLİ, 2015)

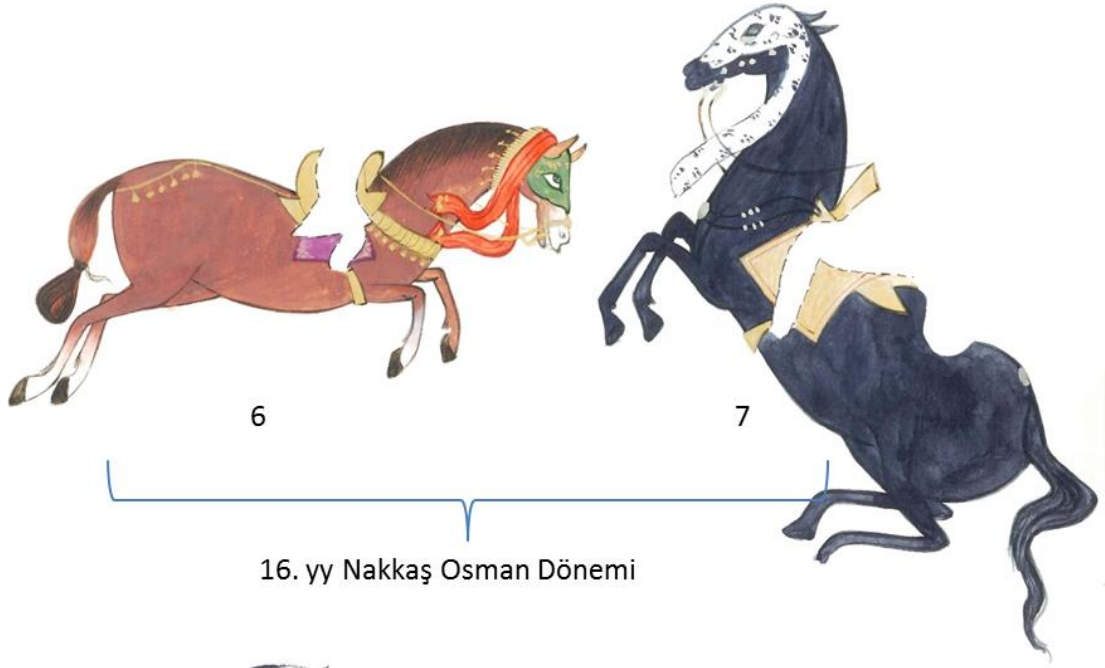
4

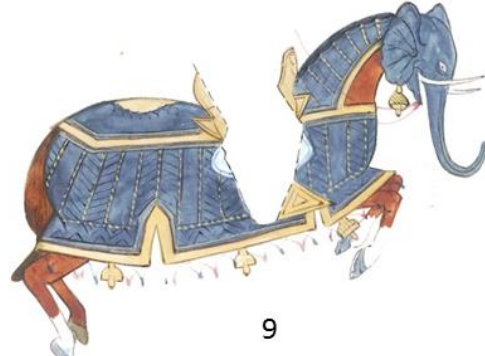
5

16.yy Nakkaş Osman ve Dönemi

Şekil 7.2. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen At Çeşitleri
(Uygulama, D.D. BİLGİLİ, 2015)

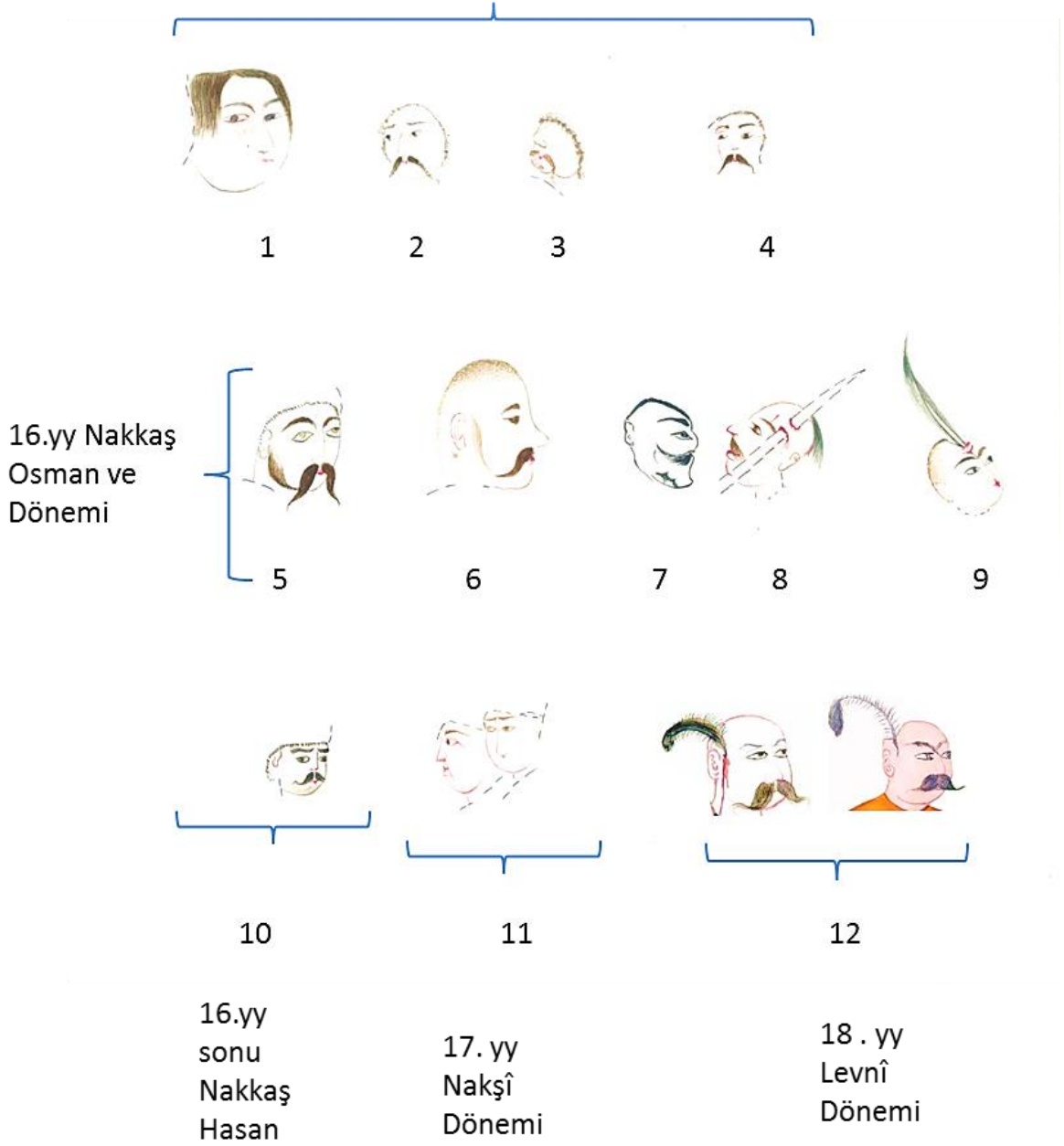
16.yy sonu
Nakkaş
Hasan

17.yy Nakşî Dönemi

Şekil 7.3. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen At Çeşitleri
(Uygulama, D.D. BİLGİLİ, 2015)

16. yy Süleymannâme

Şekil 8. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Figür Yüz Çeşitleri
(Uygulama, D.D. BİLGİLİ, 2015)

1

16. yy Süleymannâme

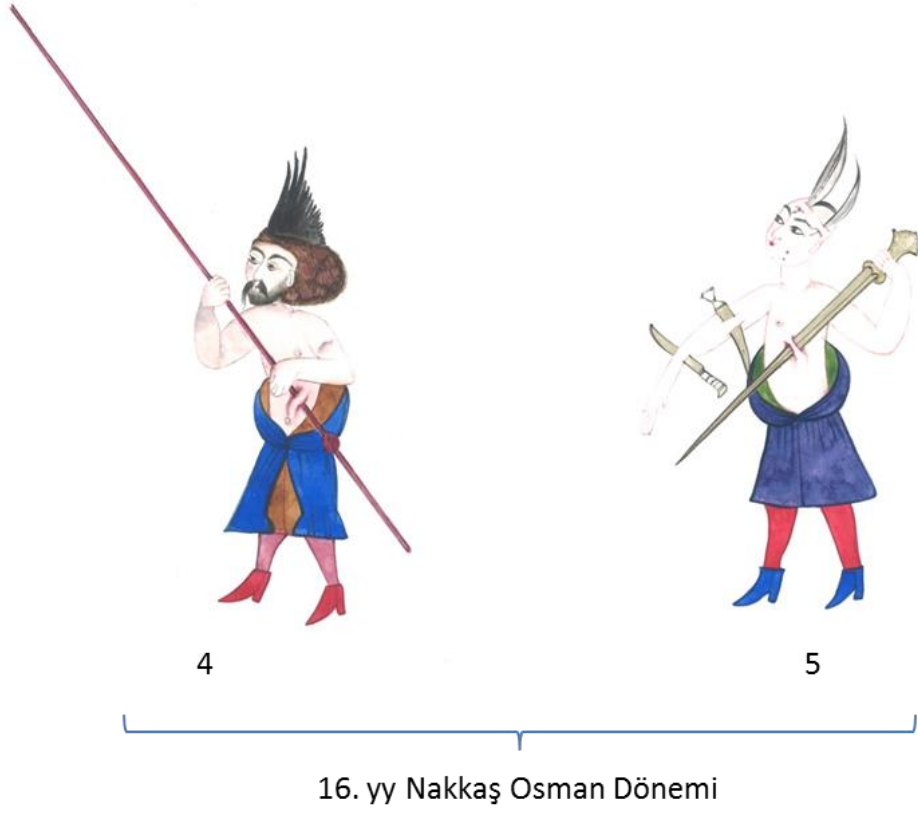

2

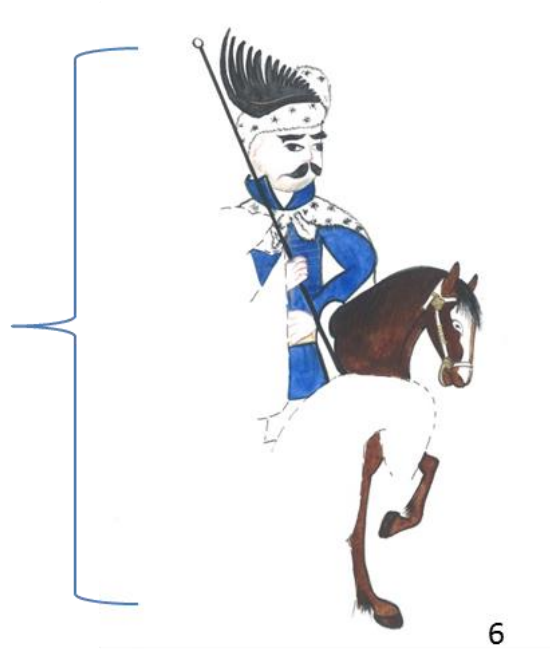
3

16. yy Nakkaş Osman Dönemi

Şekil 9.1. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Figür Uygulamaları
(Uygulama, D.D. BİLGİLİ)

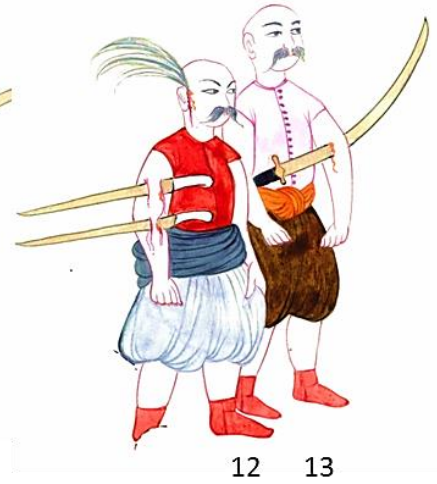
16.yy sonu
Nakkaş Hasan

Şekil 9.2. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Figür Uygulamaları
(Uygulama, D.D. BİLGİLİ)

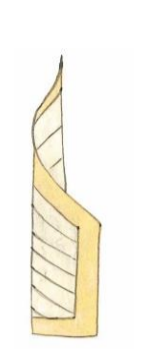
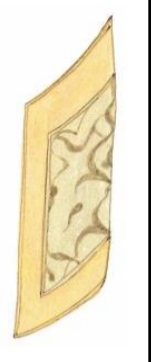

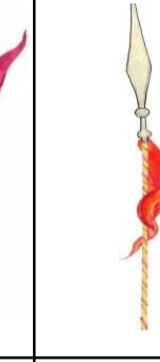

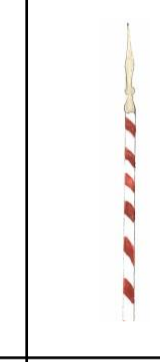

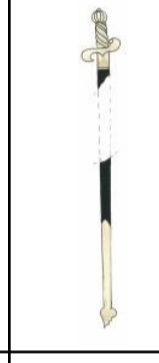
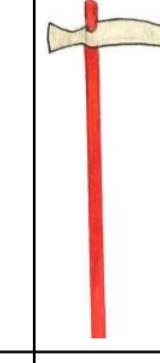
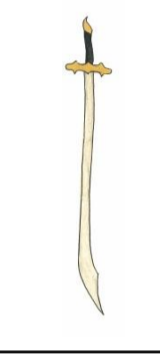
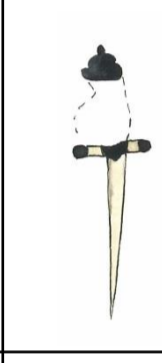
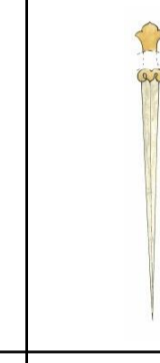

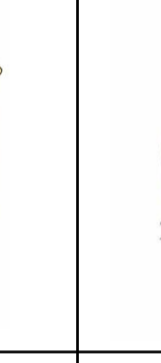

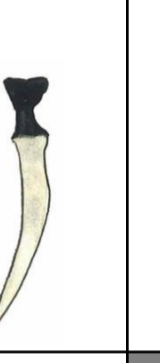
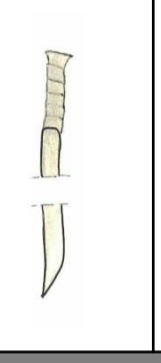

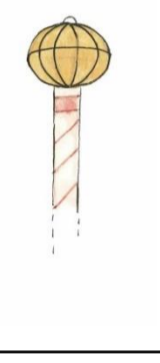

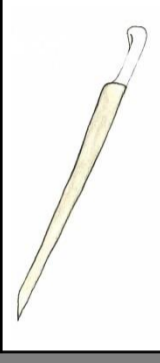

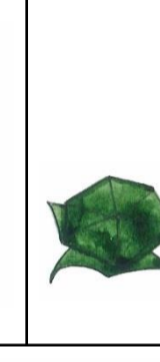
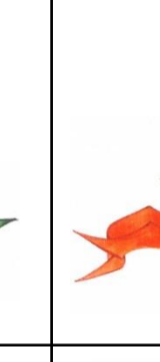

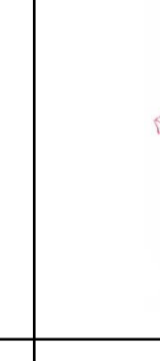

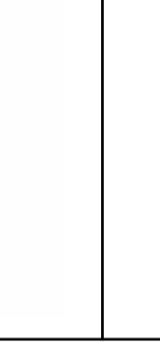
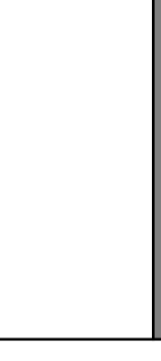

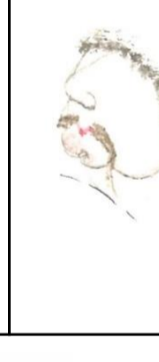

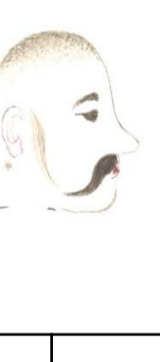
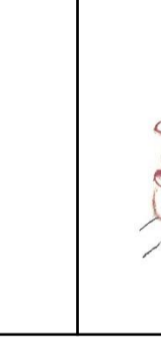

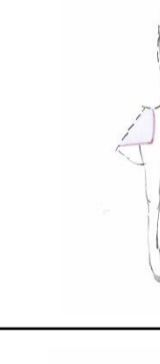

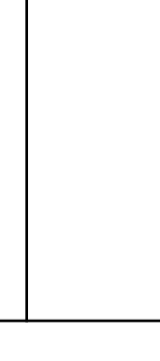

17. yy Nakşî Dönemi

18. yy Levnî Dönemi

Şekil 9.3. Analizi Yapılan Minyatürlerde Tasvir Edilen Figür Uygulamaları
(Uygulama, D.D. BİLGİLİ)

Osmanlı Minyatürlerinde “Deli” Figürlerinin Tasvir Analizi Tipolojisi

	16. yy. Süleymannâme (TSMK, H.1517)				16. yy. Nakkaş Osman Dönemi								16. yy. Sonu Nakkaş Hasan Dönemi		17. yy. Nakşî Dönemi		18. yy. Levnî Dönemi				
Tekne Kalkanlar																					
Mızraklar																					
Silahlar																					
Başlıklar																					
Giyisler																					
Yüzler																					
Atlar																					
Çizme ve pantolonlar																					
Figürler	